

ISSN 2413-340X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кіровоградський національний технічний університет

НАУКОВІ ПРАЦІ

**КІРОВОГРАДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

В и п у с к 29

Кіровоград • 2016

УДК 33
ББК 65

Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, вип. 29. – Кіровоград: КНТУ, 2016. – 202 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Кіровоградського національного технічного університету, протокол №9 від 6 червня 2016 року.

Редакційна колегія:

Шалімова Н.С. (головний редактор), д.е.н., проф.;
Левченко О. М. (заст. головного редактора за напрямом «Економіка та менеджмент»), д.е.н., проф.;
Давидов Г.М. (заст. головного редактора за напрямом «Фінанси, облік та аудит»), д.е.н., проф.;
Бугайова М.В. (відповідальний секретар за напрямом «Економіка та менеджмент»), к.е.н.;
Смірнова І.В. (відповідальний секретар за напрямом «Фінанси, облік та аудит»), к.е.н., доц.;
Гнибіденко І.Ф., д.е.н., проф.;
Дрозд І.К., д.е.н., проф.;
Комарова О.А., д.е.н., проф.;
Лутай Л.А., д.е.н., проф.;
Пальчевич Г.Т., к.е.н., проф.;
Семикіна М.В., д.е.н., проф.;
Щекович О.С., д.е.н., проф.

Гузикова Л.О., д.е.н., проф. (Росія);
Моравські Войцех, д.хабілітований, проф. (Польща) (Wojciech A. Morawski, prof. dr. hab.);
Манолє Т.М., д-р хабілітат е.н., проф. (Молдова);
Махмуд Хамдам, д-р філософії з управління персоналом (Ліван), (Mahmoud Hamdan, PhD in Human Resources Management);
Сашер Хассан Ел-Аннан, д-р філософії по менеджменту (Ліван), (Saher Hassan EL-Annan, PhD in Management);
Совік Л.Є., к.е.н., доц. (Росія).

Адреса редакційної колегії: 25030, м. Кіровоград, пр. Університетський, 8,
Кіровоградський національний технічний університет,
тел.: +380 (522) 390-466, +380 (522) 390-584, +380 (522) 55-10-49.

Офіційний сайт: <http://economics.kntu.kr.ua>

Збірник заснований у 2001 році.

Включений до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук в галузі економічних наук (постанови Президії ВАК України від 14 листопада 2001 року №2-05/9, від 10 березня 2010 року № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2015 року №528).

Збірник наукових праць зберігається в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та представлено у наукометричних базах даних, депозитаріях та пошукових системах: Google Scholar та Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB, №15255 - 3827 ПР від 30.04.2009 р.
ISSN 2413-340X

Мови видання: українська, російська, англійська. Періодичність – 2 рази на рік.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації. Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору автора.

ЗМІСТ

До 90-річного ювілею доктора економічних наук, професора Леоніда Михайловича Фільштейна	9
--	---

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

<i>Л.М. Фільштейн, В.М. Журавльов (Україна)</i> Професійна культура в аспекті підготовки фахівців (українською мовою)	12
<i>М.В. Бугайова, О.М. Петіна (Україна)</i> Мотиваційні основи розвитку інноваційного потенціалу молоді (українською мовою)	18
<i>О.А. Магопець (Україна)</i> Структурологічна модель формування соціальної політики (українською мовою)	29

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>В.Ф. Гамалій, О.М.Кошик, Н.І. Легінкова (Україна)</i> Аналіз здійснення структурної модернізації економіки України (українською мовою)	36
<i>І.В. Несторищен, І.І. Бережнюк (Україна)</i> Проблеми забезпечення балансу між митним контролем та спрощенням процедур міжнародної торгівлі (українською мовою)	46
<i>Д.Д. Плинокос, М.О. Коваленко (Україна)</i> Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підход (українською мовою)	53
<i>Т.В. Руда, С.А. Попель (Україна)</i> Сутність та вимоги до подання короткої ввізної декларації в країнах ЄС (українською мовою)	61
<i>В.А. Туржанський, Д.М. Хома (Україна)</i> Особливості функціонування інституту уповноваженого економічного оператора в ЄС (українською мовою)	68
<i>С.А. Аскерова (Азербайджан)</i> Оцінка структури національної економіки з точки зору стійкості розвитку (російською мовою)	78
<i>Ю.О. Медвідь (Україна)</i> Практика надання спрощень при здійсненні митного контролю до запровадження інституту уповноваженого економічного оператора в Україні (українською мовою)	87
<i>Ю.О. Нестеренко (Україна)</i> Розвиток фермерського господарства у центральних областях України у період її незалежності (українською мовою)	95

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

<i>М.В. Руденко (Україна)</i> Управління підприємствами з урахуванням позицій зацікавлених сторін (українською мовою)	104
--	-----

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>О.А. Магопець, А.В. Босенко (Україна)</i> Розвиток процесів управління оподаткуванням в системі державного управління (українською мовою)	111
--	-----

<i>С.А. Фрунза (Україна)</i> Проблеми та напрямки удосконалення державної фінансової інтервенції аграрних підприємств в Україні (українською мовою)	120
<i>Т.М. Шишкіна (Україна)</i> Сучасні проблеми антикризового управління у банківській діяльності (українською мовою)	129
<i>Рахіма Шукраддін кизи Байрамова (Азербайджан)</i> Удосконалення управління банківськими ризиками при кредитуванні агропромислових підприємств (російською мовою)	135

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

<i>О.О. Лисиченко (Україна)</i> Організація та методика обліку об'єктів основних засобів за компонентами (українською мовою)	145
<i>Я.В. Клименко (Україна)</i> Нормативно-правове регулювання відносин між афілійованими особами у міжнародному та українському законодавстві: порівняльний аспект (українською мовою)	152
<i>О.С. Роєва (Україна)</i> Розвиток підходів до класифікації виробничих запасів на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України (українською мовою)	164

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ТА ГАЛУЗЕЙ. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Каял Бассам, Ліна Абу Гунмі, Діана Абу Гунмі, Амір Рашид, Міхай Ніколеску, Іяд Аль Хатіб (Швеція, США)</i> Целюлозно-паперова промисловість: продуктивність діяльності та економіка відтворення ресурсів (англійською мовою)	171
<i>О.О. Селезньова (Україна)</i> Методологічні аспекти дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств (українською мовою)	178
<i>І.В. Харченко, Л.М. Романюк (Україна)</i> Особливості впровадження системи «бережливого виробництва» на українських підприємствах машинобудівної галузі (українською мовою)	187
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	196

СОДЕРЖАНИЕ

К 90-летию юбилею доктора экономических наук, профессора Леонида Михайловича Фильштейна	9
--	---

ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

<i>Л.М. Фильштейн, В.М. Журавлев (Украина)</i> Профессиональная культура в аспекте подготовки специалистов <i>(на украинском языке)</i>	12
<i>М.В. Бугаёва, А.Н. Петина (Украина)</i> Мотивационные основы развития инновационного потенциала молодежи <i>(на украинском языке)</i>	18
<i>Е.А. Магопек (Украина)</i> Структурологическая модель формирования социальной политики <i>(на украинском языке)</i>	29

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

<i>В.Ф. Гамалий, А.М. Кошик, Н.И. Легинькова (Украина)</i> Анализ совершения структурной модернизации экономики Украины <i>(на украинском языке)</i>	36
<i>И.В. Несторицен, И.И. Бережнюк (Украина)</i> Проблемы обеспечения баланса между таможенным контролем и упрощением процедур международной торговли <i>(на украинском языке)</i>	46
<i>Д.Д. Плинокос, М.А. Коваленко (Украина)</i> Неформальное образование: теоретические аспекты и научные подходы <i>(на украинском языке)</i>	53
<i>Т.В. Руда, С.А. Попель (Украина)</i> Сущность и требования к подаче короткой ввозной декларации в странах ЕС <i>(на украинском языке)</i>	61
<i>В.А. Туржанский, Д. М. Хома (Украина)</i> Особенности функционирования института уполномоченного экономического оператора в ЕС <i>(на украинском языке)</i>	68
<i>С.А. Аскерова (Азербайджан)</i> Оценка структуры национальной экономики с точки зрения устойчивости развития <i>(на русском языке)</i>	78
<i>Ю.А. Медвидь (Украина)</i> Практика предоставления упрощений при осуществлении таможенного контроля до введения института уполномоченного экономического оператора в Украине <i>(на украинском языке)</i>	87
<i>Ю.А. Нестеренко (Украина)</i> Развитие фермерского хозяйства в центральных областях Украины в период независимости <i>(на украинском языке)</i>	95

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

<i>Н.В. Руденко (Украина)</i> Управление предприятиями с учетом позиций заинтересованных сторон <i>(на украинском языке)</i>	104
---	-----

ФИНАНСЫ И КРЕДИТ

<i>Е.А. Магопек, А.В. Босенко (Украина)</i> Развитие процессов управления налогообложением в системе государственного управления <i>(на украинском языке)</i>	111
---	-----

<i>С.А. Фрунза (Украина)</i> Проблемы и направления улучшения государственной финансовой интервенции аграрных предприятий в Украине (на украинском языке)	120
--	-----

<i>Т.М. Шишкина (Украина)</i> Современные проблемы антикризисного управления в банковской деятельности (на украинском языке)	129
---	-----

<i>Рахима Шукрадин кызы Байрамова (Азербайджан)</i> Совершенствование управления банковскими рисками при кредитовании агропромышленных предприятий (на русском языке).....	135
---	-----

УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

<i>О.А. Лисиченко (Украина)</i> Организация и методика учёта объектов основных средств по компонентам (на украинском языке)	145
--	-----

<i>Я.В. Клименко (Украина)</i> Нормативно-правовое регулирование отношений между аффилированными лицами в международном и украинском законодательстве: сравнительный аспект (на украинском языке)	152
--	-----

<i>О.С. Роева (Украина)</i> Развитие подходов по классификации производственных запасов на предприятиях горно-металлургического комплекса Украины (на украинском языке).....	164
---	-----

РАЗВИТИЕ ПРОДУКТИВНЫХ СИЛ И ОТРАСЛЕЙ. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

<i>Каял Бассам, Лина Абу Гунми, Диана Абу Гунми, Амир Рашид, Михай Николеску, Ияд Аль Хатиб (Швеция, США)</i> Целлюлозно-бумажная промышленность: производительность деятельности и экономики возобновления ресурсов Молдова (на английском языке)	171
---	-----

<i>О.А. Селезнева (Украина)</i> Методологические аспекты исследования управления маркетинговой деятельностью строительных предприятий (на украинском языке).....	178
---	-----

<i>И.В. Харченко, Л.М. Романюк (Украина)</i> Внедрения системы «бережливого производства» на украинских предприятиях машиностроительной отрасли как стратегия повышения их конкурентоспособности (на украинском языке)	187
---	-----

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ	196
------------------------------------	-----

CONTENT

On the 90th Anniversary of Doctor of Economic Sciences, Professor Leonid Mikhailovich Filshteyn	9
--	---

LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

<i>Leonid Filstein, Vitaliy Zhuravlov (Ukraine)</i> Professional Culture in the Aspect of Training Specialists (<i>in Ukrainian</i>)	12
<i>Mariya Bugaeva, Olena Petina (Ukraine)</i> Motivational Foundations of the Innovative Potential of Youth (<i>in Ukrainian</i>)	18
<i>Olena Magopets (Ukraine)</i> Structural and Logical Model of Forming of Social Policy (<i>in Ukrainian</i>)	29

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY. INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Volodymyr Gamaliy, Oleksandr Koshik, Nina Leginkova (Ukraine)</i> Analysis of the Committing of Structural Modernization of Ukraine's Economy (<i>in Ukrainian</i>)	36
<i>Igor Nestoryshen, Ivan Berezhnyuk (Ukraine)</i> The Problems of Maintenance of the Balance Between Customs Control and the Facilitation of International Trade Procedures (<i>in Ukrainian</i>)	46
<i>Dmytro Plynokos, Marharyta Kovalenko (Ukraine)</i> Non-Formal Education: Theoretical Aspects and Scientific Approaches (<i>in Ukrainian</i>)	53
<i>Tatiana Ruda, Sergii Popel (Ukraine)</i> The Essence and Requirements for Filing an Entry-Summary Declaration of Import in the EU (<i>in Ukrainian</i>)	61
<i>Vitalii Turzhanskyi, Dmytro Khoma (Ukraine)</i> Features of the Institute of Authorized Economic Operator in EU (<i>in Ukrainian</i>)	68
<i>Sona Asgarova (Azerbaijan)</i> Evaluation of the Structure of the National Economy in Terms of Sustainability (<i>in Russian</i>)	78
<i>Yuriy Medvid (Ukraine)</i> Practice in Providing of Simplifications During Customs Control Till the Introduction of Authorized Economic Operator in Ukraine (<i>in Ukrainian</i>)	87
<i>Yuliya Nesterenko (Ukraine)</i> The Development of Farming in the Central Regions of Ukraine During Its Independence (<i>in Ukrainian</i>)	95

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

<i>Mykola Rudenko (Ukraine)</i> Enterprise Management with Account of the Positions of Concerned Parties (<i>in Ukrainian</i>)	104
---	-----

FINANCE AND CREDIT

<i>Olena Magopets, Anatoly Bosenko (Ukraine)</i> The Development of Tax Management Processes in Public Administration (<i>in Ukrainian</i>)	111
--	-----

<i>Svetlana Frunza (Ukraine)</i> Problems and Directions of Improvement of Public Financial Intervention of Agricultural Enterprises in Ukraine (<i>in Ukrainian</i>)	120
---	-----

<i>Tetiana Shyshkina</i> Modern Problems of Crisis Management in Banking (<i>in Ukrainian</i>)	129
---	-----

<i>Ragima Bayramova (Azerbaijan)</i> Improving risk Management of Banks for Agro-Industry Loans (<i>in Russian</i>)	135
--	-----

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

<i>Oksana Lisichenko (Ukraine)</i> Organization and Methodology of Accounting of Fixed Assets for Components (<i>in Ukrainian</i>)	145
---	-----

<i>Yana Klimenko (Ukraine)</i> Normative-Legal Regulation of Relations Between Affiliated Persons in International and Ukrainian legislation: Comparative Aspect (<i>in Ukrainian</i>)	152
--	-----

<i>Olha Roieva (Ukraine)</i> New Approaches to the Classification of Inventories at Enterprises of Mining-Metallurgical Complex of Ukraine (<i>in Ukrainian</i>)	164
--	-----

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES AND INDUSTRIES. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

<i>Kayal Bassam, Lina Abu-Ghunmi, Diana Abu-Ghunmi, Amir Rashid, Mihai Nicolescu, Iyad Al Khatib</i> (Sweden, USA) Pulp Industry Performance and Circular Economy (<i>in English</i>)	171
---	-----

<i>Olga Seleznova (Ukraine)</i> Methodological Aspects of the Study of the Marketing Activity's Management of Construction Companies (<i>in Ukrainian</i>)	178
--	-----

<i>Ihor Kharchenko, Ljudmila Romaniuk (Ukraine)</i> Introduction of the Lean Production System at Ukrainian Plants of Machine-Building Sphere as the Strategy of Promoting Their Competitiveness (<i>in Ukrainian</i>)	187
--	-----

INFORMATION ABOUT AUTHORS	196
--	-----

До 90-річного ювілею доктора економічних наук, професора Леоніда Михайловича Фільштейна

*On the 90th Anniversary of Doctor of Economic Sciences, Professor
Leonid Mikhailovich Filshteyn*

*К 90-летнему юбилею доктора экономических наук, профессора
Леонида Михайловича Фильштейна*

Шановні колегі, читачі!

Цей випуск фахового збірника «Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки» виходить в дні ювілею доктора економічних наук, професора, академіка Академії економічних наук України, заслуженого працівника та відмінника народної освіти України Леоніда Михайловича Фільштейна.

Леонід Михайлович Фільштейн – ветеран Великої Вітчизняної війни, нагороджений 5 орденами та 18 бойовими та трудовими медалями, в складі яких орден «За мужність» та медаль «За перемогу у Великій Вітчизняній війні». Його трудова та наукова діяльність була відмічена шістьма Знаками Пошани, Золотою медаллю ім. М.І. Туган-Барановського Академії економічних наук України, Почесними грамотами Президії Верховної Ради та Уряду України, великою кількістю дипломів та грамот органів державного управління.

Леонід Михайлович Фільштейн відомий не лише як видатний вчений – економіст, але і як науково-педагогічний працівник, який і зараз здійснює науково-організаційну роботу, вносить вагомий внесок в підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації. Левова частка успіхів та досягнень економічних кафедр Кіровоградського національного технічного університету, історії розвитку факультетів економіки та менеджменту, обліку та фінансів пов'язані саме з ім'ям цієї людини.

Народився Леонід Михайлович Фільштейн 10 червня 1926 року в с.мт. Устинівка Кіровоградської області. Закінчив Одеський кредитно-економічний інститут в 1956 році по спеціальності «Фінанси та кредит».

До того, як розпочати роботу в Кіровоградському національному технічному університеті (раніше – Кіровоградський інститут сільськогосподарського машинобудування, Кіровоградський державний технічний університет) Леонід Михайлович Фільштейн протягом двадцяти років працював на керівних посадах фінансових органів Кіровоградщини, зокрема старшого ревизору обласного управління Ощадного банку СРСР, обирався депутатом Компаніївської районної ради та

призначався на посаду заступника голови Компаніївського райвиконкому. З ліквідацією раднаргоспів був ініціатором створення відділення Центрального Науково-дослідного інституту праці Держкомпраці Ради міністрів СРСР. У 1963 році Леонід Михайлович очолив Придніпровське відділення Науково-дослідного інституту праці Держкомпраці СРСР.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему «Вопросы дальнейшего развития и укрепления финансов» захистив в 1965 році на Вченій Раді Московського фінансового інституту. Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: «Фонды оплаты по труду крупных производственных объединений: вопросы образования, распределения и использования в условиях полного хозрасчета и самофинансирования» захистив в Інституті праці Держкомпраці при Раді Міністрів СРСР.

Саме з метою створення системи підготовки економічних кадрів для центральних регіонів України Леонід Михайлович був переведений в Кіровоградський інститут сільськогосподарського машинобудування. В 1975 році він був затверджений на посаді доцента кафедри економіки і організації виробництва Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування. З часом його було обрано на посаду завідувача цієї кафедри, а згодом – на посаду декана економічного факультету. Леонід Михайлович був першим деканом економічного факультету, понад 26 років працював завідувачем кафедри «Економіка праці та менеджмент».

В цей час створив наукову школу з економіки праці, в яку увійшли передові фахівці з цієї спеціальності. За його ініціативи і безпосередньої участі вперше було відкрито в Кіровограді підготовку кадрів з таких спеціальностей, як: «Економіка праці і соціально-трудова відносина», «Облік і аудит», «Фінанси і кредит», «Маркетинг», «Економічна кібернетика», «Управління трудовими ресурсами», «Менеджмент у виробничій сфері». Результатом активної наукової та організаційної роботи стало відкриття в університеті аспірантури та докторантури зі спеціальності «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика».

За своє життя Леонід Михайлович виховав величезний колектив бухгалтерів, фінансистів, менеджерів, економістів з праці, багато з яких стали гарними економістами, інші – науково-педагогічними працівниками, а декому пощастило поєднувати обидва напрями діяльності. За його підтримки підготовлено більше 60 кандидатів економічних наук. Особисто Леонід Михайлович підготував 32 науковця, з яких 8 захистили дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, а 9 – отримали звання професора та стали завідувачами кафедр.

Починаючи з 1959 року опубліковано понад 350 наукових робіт, в тому числі дев'ять монографій, більше десяти підручників та навчальних посібників.

Леонід Михайлович входив до складу робочої групи, яка готувала перші законодавчі документи незалежної України. Зокрема, його авторству належить проект Закону «Про податкову службу України». Леонід Михайлович 25 років поспіль обирався головою Кіровоградської міської організації Товариства «Знання». Він багато років був і залишається членом спеціалізованих вчених рад по захисту докторських і кандидатських дисертацій в Металургійній Академії України, Криворізькому національному та Кіровоградському національному технічному університетах.

Саме за ініціативи Леоніда Михайловича Фільштейна, який завжди розумів необхідність підтримки молодих науковців на самому початку їх професійного шляху, в 1993 році в Кіровоградському інституті сільськогосподарського машинобудування розпочався випуск фахового збірника наукових праць «Праця, заробітна плата та рівень життя», який згодом отримав назву «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика», а з 2001 року – «Наукові праці Кіровоградського національного технічного

університету. Економічні науки». Майже 25 років Леонід Михайлович Фільштейн був його головним редактором. Важко порахувати, скільки авторів з числа здобувачів наукових ступенів та вчених звань за цей період отримали бажаний статус. Але далеко не всі з тих, хто подавали свої статті, мали потребу саме у формальній публікації у фаховому виданні – для багатьох важливою була саме можливість висловити свої думки, поділитися оцінками, прогнозами, долучитися до наукової школи Леоніда Михайловича Фільштейна.

Редакційна колегія збірника вітає Леоніда Михайловича Фільштейна – відомого науковця, педагога, академіка Академії економічних наук України, Ветерана Великої Вітчизняної війни з ювілеєм – 90-річчям з дня народження! Його багаторічна та плідна діяльність на благо України, якій він віддає свій талант, знання та досвід, отримала велике людське, суспільне й професійне визнання. Леонід Михайлович Фільштейн, завдяки своїй творчій та науковій активності, науковій принциповості та почуттю відповідальності, які він зберігає і зараз, залишається прикладом для молодих вчених, які прагнуть подолати вершини науки. Бажаємо Леоніду Михайловичу міцного здоров'я, щастя, благополуччя для продовження цієї важливої та необхідної місії!

*З повагою,
редакційна колегія збірника
«Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету.
Економічні науки»*

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 37.032+008

Л.М. Фільштейн, проф., д-р екон. наук

В.М. Журавльов, ст. викл.

*Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна***Професійна культура в аспекті підготовки фахівців**

У статті обґрунтовано необхідність формування професійної культури майбутніх фахівців як невід'ємної складової їхньої загальної культури. Подано різні наукові підходи до визначення сутності і структури досліджуваного феномена. Проаналізовано функції культури та етапи формування в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

професійна культура, розвиток особистості, особистісна культура, функції культури, здатність до праці

Л.М. Фільштейн, проф., д-р екон. наук

В.М. Журавлев, ст. препод.

*Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина***Профессиональная культура в аспекте подготовки специалистов**

В статье обоснована необходимость формирования профессиональной культуры будущих специалистов как неотъемлемой составляющей их общей культуры. Раскрыты различные научные подходы к определению сущности и структуры исследуемого феномена. Проанализированы функции культуры и этапы ее формирования в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов.

профессиональная культура, развитие личности, личностная культура, функции культуры, способность работать

Постановка проблеми. Сучасна професійна освіта спрямована не тільки на підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного до саморозвитку і творчого пошуку у професійній діяльності, але й особистості зі стійкою системою цінностей. Відтак, метою сучасної професійної освіти стає підготовка фахівця як носія загальної і професійної культури.

Зумовлена специфікою професійної діяльності, відповідними цінностями та традиціями конкретної професійної сфери, професійна культура залишається невід'ємною складовою загальної культури особистості фахівця. Тому формування професійної культури майбутнього фахівця має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях та досвіді минулих поколінь, враховувати тенденції розвитку певної професійної галузі та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування професійної культури майбутніх фахівців у процесі їхнього навчання у ВНЗ зумовлено вимогами до якості професійної освіти та є одним із шляхів реалізації положень Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті. Слід зазначити, що філософський фундамент феномена «культура» закладено в наукових працях Е. Баллера [1], М. Бердяєва [2, с.46-53], Г. Драча [12], П. Друкера [6], А. Спіркіна, Е. Тейлора, О. Шпенглера та ін. Культура як інтегративний компонент змісту освіти висвітлюється Ф. Гноболіним, Дж. Картером, К. Петтерсоном та ін.

Сьогодні значна увага приділяється формуванню професійної культури майбутніх фахівців у процесі їхньої підготовки у вищому навчальному закладі. При цьому вчені досліджують різні можливості формування модифікацій професійної культури (Г. Дмитренко, Г. Колесніков, А. Кребер [10], Б. Мільнер, А. Оучі, В. Співак, Г. Хаєт) тощо. Але все ще недостатньо відображені напрямки формування професійної культури майбутніх фахівців (інкультурація, соціалізація і ідентифікація).

Постановка завдання. Метою статті є визначення теоретичних засад формування культури майбутнього фахівця у процесі його професійної підготовки у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного погляду щодо сутності та структури культури, в цілому, і професійної культури, зокрема. Хоча в загальному розумінні культура – це історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, що виражається у типах і формах організації життєдіяльності людей і тих матеріальних та духовних цінностях, що ними створені [4, с. 346]; соціальна пам'ять суспільства (спільноти), що зумовлює способи збереження соціальної інформації, консервує її та дозволяє відтворити еталони поведінки, що перевірені досвідом і відповідають потребам розвитку суспільства [7]. Водночас професійна культура – це цілісна, складноієрархічна система професійної структури особистості, що складається і функціонує у взаємодії двох форм: об'єктивної (мобікультурні об'єкти та реалії) та суб'єктивної (відбиток культури у свідомості).

Професійна культура – це колективне програмування людського розуму, яке відрізняє членів даної групи людей від іншої. Професійна культура – це специфічна сукупність засобів, способів, форм, зразків і орієнтирів взаємодії людей у професійному середовищі, які вони виробляють в сумісній професійній діяльності. Професійна культура – це система колективних цінностей, переконань, зразків і норм виробничої поведінки, притаманних певній групі працівників – професіоналів. Професійна культура формується як важливий механізм взаємодії, що допомагає людям жити в професійному середовищі, зберігати єдність і цілісність науково-практичної діяльності.

Серед безлічі визначень поняття «культура» є одне, яке, на наш погляд, являється більш доречним враховуючи тенденції розвитку людства на початку ХХІ століття: «Культура – це спосіб діяльності людини по оволодінню світом». Зразу варто зазначити, що цей спосіб діяльності завдав непоправної шкоди як світові, так і людині [8].

Існує загальновизнаний поділ культури на матеріальну, соціальну і духовну. Матеріальною культурою вважається все, що відноситься до взаємостосунків людини з довкіллям, задоволення її потреб, забезпечення подальшого існування, технологічної сторони життя. Під соціальною культурою розуміється відношення людей один до одного, система статусів і соціальних інститутів. Духовна ж культура – це суб'єктивні аспекти життя, ідеї, установки, цінності і способи поведінки, що орієнтуються на них [10, с. 105-183].

Якщо надається характеристика культури в різних конкретних формах суспільного життя, то мова йде про культури: естетичну, моральну, професійну, політико-правову, економічну, екологічну, побутову, фізичну. До кожної з перерахованих видів культур можна застосовувати загальне визначення культури як специфічного засобу організації і розвитку людської діяльності, відображеного в продуктах матеріальної та духовної праці, в системі соціальних норм, в духовних цінностях, у відношеннях людей до природи, між собою, до себе. Але кожний з вищевказаних видів має свою специфіку.

Професійна культура характеризує рівень та якість професійної підготовки. Стан суспільства безумовно впливає на якість професійної культури. Для її підтримки необхідні відповідні учбові заклади, які надають кваліфіковану освіту, інститути та лабораторії, студії та майстерні і т. інше. Саме тому високий рівень професійної культури і є показником розвинутого суспільства.

Професійне становлення майбутніх фахівців на сучасному етапі розвитку суспільства потрібно розглядати як індивідуальний розвиток особистості майбутнього

спеціаліста, у ході якого відбувається усвідомлення професійно значущих утворень. Професійне становлення студента у процесі вузівської підготовки вимагає від нього складної напруженої творчої роботи над розвитком власної особистості, подолання себе, вибір одних можливостей і відмова від інших. Майбутній спеціаліст має досягнути, в першу чергу, найвищого рівня розвитку мистецтва жити – особливого вміння і високої майстерності у творчій побудові свого життя, що базується на глибокому знанні життя, розвиненій самосвідомості і володінні системою засобів, методів, технологій програмування, конструювання і здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту.

Велике значення має професійна підготовка. Вона, як відомо, відповідає на два питання: що людина повинна знати і що вміти? В зв'язку з цим перед школою всіх рівнів (середньою і вищою) виникла об'єктивна потреба розвивати силу і гнучкість розуму особистості таким чином, щоб поновлення знань, набуття навиків і вміння стало процесом, який не буде припинятися все життя.

Безупинність цього процесу поліпшує здатність до праці, яка є інтегральним поняттям великої кількості компонентів. До цих компонентів відносять: виховання, освіту, професійну підготовку, кваліфікаційний рівень робітників, творчий потенціал робітника, соціальну психологію, соціальну активність і т. інше [13]. Ці компоненти діють не ізольовано, а доповнюючи один одного, тобто: професійна підготовка не може бути відірвана від кваліфікаційного рівня робітника. Необхідність підвищення загального кваліфікаційного рівня в тому, що він є показником культури суспільства. Творчий потенціал, який визначає здатність підходити до своєї праці творчо, найбільш залежить від такої якісної характеристики здатності до праці як культурний рівень робітника, який формує його менталітет, моральні якості. Підвищення рівня здатності до праці (одним з компонентів якої є професійна культура) позитивно впливає на кінцеві результати трудової діяльності.

Аналізуючи різні види культури помічаємо, що будь який вид існує у двох взаємопов'язаних формах. З одного боку, культура є визнаним суспільством еталоном, що містить уявлення цього суспільства про ідеальну людину, взаємовідносини людей або сукупність норм та форм людської діяльності, а з іншого – культура є особистісним утворенням, особистісною системою цінностей людини. При цьому особистісна культура індивіда – члена певного суспільства, – формується через пізнання еталону, усвідомлення його складових як визнаних суспільством культурних зразків.

Відсутність єдиного універсального погляду на феномени культури та професійної культури зумовлена різноманітними підходами щодо її трактування, серед яких: філософський, антропологічний, соціологічний, «інтегралістичний» [5]; аксіологічний, діяльнісний, особистісно-творчий, семіотичний [3]; структуралістський і гуманітарний [12].

Так, філософський підхід характеризує культуру як систему відтворення та розвитку людини. У межах такого підходу складовими культури вважають ідеї та їх матеріальне втілення. Антропологічний підхід трактує культуру як систему артефактів, знань та вірувань, що є її складовими. Для соціологічного підходу характерна нормативність, оскільки в межах цього підходу культура – це система цінностей та норм, що опосередковують взаємодію людей; соціальний інститут, що надає суспільству суто людської системної якості і відрізняє його від природи. В межах цього підходу складовими культури є цінності, норми, закони та ін. З позицій «інтегралістичного» підходу, культура – це метасистемна діяльність людей, складовими якої є предметні та організаційні форми цієї діяльності. В межах аксіологічного підходу культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей, створених людством. З позицій діяльнісного підходу, культура – це сукупність форм і

способів діяльності людини, історично закріплених у людській практиці і суспільній свідомості, а с позицій особистісно-творчого підходу – сукупність особистісних якостей людини, що обумовлюють міру її розвитку як суб'єкта творчої діяльності. Семіотичний підхід трактує культуру як специфічну мову або знакову систему. Структуралістичний підхід визначає культуру як сукупність соціальних елементів – носіїв ціннісних відношень, що регулюють людську діяльність. При гуманітарному підході культура розглядається як процес, що складається з усіх видів людської творчості і регулюється людиною.

Залежно від підходу, в межах якого розкривається зміст досліджуваних феноменів можна виокремити різні функції культури. Так, захисна функція культури полягає в тому, що за допомогою зафіксованих у культурі суспільних досягнень людство розширює можливості з адаптації до довкілля. Креативна – це функція перетворення і засвоєння миру, завдяки чому людство розширює середовище проживання. Комунікативна функція культури полягає у передаванні інформації у будь-якому її вигляді. Сигніфікативна функція – це функція приписування значущості предметам та явищам дійсності: поширюючи сферу засвоєння миру, людина поширює галузь предметів, що визначаються і оцінюються. Завдяки цій функції культура виступає усвідомленим уявленням про світ. Нормативна функція позначає, що саме культура є створеною людством сукупністю норм, стандартів, правил поведінки людей, водночас вона є умовою їх тиражування, розповсюдження в суспільстві. Релаксаційна функція культури – це функція зняття суспільного напруження (свята, ритуали, фестивалі і т.ін.) [9].

Загальна культура містить сукупність професійних культур, пов'язаних з конкретною професійною діяльністю. Професійна культура – це, по-перше, сукупність способів і технологій певної професійної діяльності, що визнані суспільством еталоном для цієї діяльності, а з іншого – сукупність засвоєних, усвідомлених людиною способів цієї діяльності.

Серед великої кількості професійно значущих якостей у процесі підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах перевага має бути надана, в першу чергу, системі професійно необхідних якостей.

Проблема розвитку професійної культури тісно поєднана з механізмом особистісного розвитку студентів, який передбачає самоспостереження, самоаналіз, особистісну психокорекцію. Запорукою успішного розвитку майбутнього фахівця є усвідомлення ним необхідності глибокого самопізнання, корекції та пошуків шляхів самовдосконалення.

Сутність, структура і функції культури виступають теоретичним підґрунтям для її формування в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, адже культурний досвід людства є системою знань, умінь, форм діяльності і відносин, способів спілкування, конкретних зразків поведінки.

Передавання культурного досвіду описується як процес, що включає інкультурацію, соціалізацію і ідентифікацію. Інкультурація – це поступове засвоєння людиною знань, вироблення норм поведінки, що характерні для певного типу культури в певний історичний період. Соціалізація визначається як залучення індивіда до життя суспільства, передавання йому основних форм соціокультурної діяльності. Ідентифікація трактується як побудова індивідом способів взаємозв'язку із зовнішнім нескінченним світом, тобто усвідомлення ним суспільних цілей і цінностей та формування на основі цього особистісної системи цінностей. Тому формування культури майбутнього фахівця у процесі його професійної підготовки зумовлює відтворення у навчальному закладі таких умов, які забезпечують його інкультурацію, соціалізацію і ідентифікацію [1; 11; 12].

Так, інкультурація передбачає створення у ВНЗ культурного середовища, в якому відображено сукупність культурних зразків, норм, форм діяльності, відносин, спілкування і поведінки та культурних інструментів, їх трансляції. Інкультурація як процес залучення індивіда до культури включає передавання знань під час теоретичного навчання та культурних норм у процесі виховання.

Обмежити формування культури демонструванням культурних зразків і засвоєнням культурних цінностей означає відпрацювання культурного стандарту. Створена під впливом таких умов особистісна культура стане для майбутнього фахівця тільки зовнішнім оформленням її життя, і буде залучена до його внутрішнього світу. Отже, формування культури у процесі навчання полягає у надбанні культурних умінь, засвоєнні досвіду культурної діяльності і створенні потреби в ній, що досягається шляхом соціалізації – залучення студентів до цієї діяльності.

Ідентифікація передбачає, з одного боку, засвоєння суспільних культурних цінностей, а з іншого – побудову особистісних. Засвоєння цінностей – це усвідомлення об'єктивних закономірностей спадкоємності, критичне оцінювання і творче використання культурних цінностей, що залишилися від попередніх поколінь. Вибір цінностей передбачає насамперед відпрацювання внутрішньої позиції, особистісного ставлення до ситуації, порівняння ймовірних позитивних і негативних наслідків вибору, прогнозування його результатів у суспільному та індивідуальному планах; визначення перспективи і складання плану; визначення лінії поведінки відповідно до прийнятого рішення. Отже, успадкування цінностей є активною діяльністю, що забезпечує створення індивідом особистої системи цінностей. Зміст особистої системи цінностей визначається характером суспільних відносин і тієї роллю, яку виконує майбутній фахівець у системі цих відносин.

Реалії сьогодення полягають в тому, що більшість вищих навчальних закладів не готує студентів до можливої управлінської діяльності, не виховує основи розвитку їх професійної культури. Сучасна вища школа в основному націлена на те, щоб особа здобула спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань інноваційного характеру і тільки в другу чергу – на сформування професійної культури сучасного керівника.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Система вищої освіти – це та система, завдяки якій підліток стає дорослим. У вузі за час студентства молода людина розвиває свій людський талант. А це неможливо без відповідного професіоналізму. В свою чергу побудова професіоналізму неможлива без виховання моральності, яке неможливе без реального навчання конкретній справі. Конкретній справі людина навчена погано, якщо вона не навчена тому, що лежить в основі, в фундаменті її професії, якщо вона не навчена фундаментально.

Професійна культура майбутнього фахівця характеризує його як суб'єкта діяльності у сфері обраної професії. Формування професійної культури означає переведення нормативної основи професійної діяльності в індивідуальний стиль її виконання, що характеризується індивідуальним вибором засобів і способів цієї діяльності, підходами до її проектування, а також мотивами, ціннісними орієнтаціями, особливостями процесу її виконання.

Дуже важливим завданням у підготовці фахівців є формування професійної компетенції як складової професійної культури. Формування фахової компетенції обов'язково має починатися з формування професійної культури на базі загальної.

Перспективою подальших пошуків у напрямі дослідження є детальне вивчення засобів формування професійної культури з метою утворення певної концепції щодо культури професійної компетенції через шлях самореалізації студентів в умовах як навчального процесу, так і майбутньої професійної діяльності.

Список літератури

1. Баллер Э.А. Культура. Творчество. Человек [Текст] / Э.А. Баллер, Н.С. Злобин. – М.: Молодая гвардия, 1970. – 272 с.
2. Бердяев Н.А. Социальный кризис культуры. [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев // Журнал "Новый Град". – 1932. – №3. – С. 46-53. – Режим доступа : http://odinblago.ru/noviy_grad/3/5/
3. Бессарабова И.С. Анализ современных подходов к определению понятия «культура» в отечественной науке [Текст] / И.С. Бессарабова // Матеріали II Міжнар. науково-практ. конф. «Спецпроект: аналіз наукових досліджень» 7-11 грудня 2005 р. – Дніпропетровськ: НАЦ «Ера», 2005. – Т.2. – 100 с.
4. Большая советская энциклопедия [Текст] : В 30 т. – Т.13 / [Гл. ред. А.М. Прохоров]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1973. – 608 с.
5. Гуревич П.С. Философия культуры [Текст] / П.С.Гуревич. – М.: Аспект Прес, 1995. – 288 с.
6. Друкер П. О профессиональном менеджменте: о профессии менеджера [Текст] / Питер Друкер – М.:«Вильямс», 2005. – 320 с.
7. Заславская Т.И. Социология экономической жизни [Текст] / Т.И. Заславская, Р.В. Рывкина. – Новосибирск: НГУ, 1991. – 286 с.
8. Кормич Л.І. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття) [Текст] : Навчальний посібник / Л.І.Кормич, В.В. Багацький. – Х.: Одиссей, 2003. – 304 с.
9. Кравченко А.И. Культурология [Текст] : Учеб. пособие для вузов / А.И. Кравченко. – М.: Академический проект, Трикта, 2003. – 496 с.
10. Кребер А.Л. Культура. Критический обзор понятий и определений [Текст] / А.Л. Кребер, К. Клакхон // Культурология. – 2000, №1. – С. 105–183.
11. Культура жизни личности: (Проблемы теории и методологии социально-психологического исследования) [Текст] / Л.В. Сохань, В.А. Тихонович, Е.А. Донченко и др.; [Отв. ред. Л.В. Сохань, В.А. Тихонович]. – Киев: Наук. думка, 1988. – 192 с.
12. Культурология [Текст] : Учеб. пособие / [Под ред. проф. Г.В. Драча]. – М.: Альфа, 2003. – 432 с.
13. Эскиндаров М.А. Развитие корпоративных отношений в современной российской экономике [Текст] / М.А. Эскиндаров. – М.: Республика, 1999. – 368 с.

References

1. Baller, Je.A. & Zlobin, N.S. (1970). *Kul'tura. Tvorchestvo. Chelovek* [Culture. Creation. Human.]. Moscow: Molodaja gvardija [in Russian].
2. Berdjaev, N.A. (1932). Social'nyj krizis kul'tury [The social crisis of culture]. *Zhurnal "Novyj Grad"* – *Journal "New Castle"*, 3, 46-53. Retrieved from http://odinblago.ru/noviy_grad/3/5/ [in Russian].
3. Bessarabova, I.S. (2005). Analiz sovremennyh podhodom k opredeleniju ponjatija «kul'tura» v otechestvennoj nauke [The analysis of modern approaches to the definition of "culture" in the domestic science] «Specproekt: analiz naukovih doslidzhen'»'05: *II Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia (7-11 grudnja 2005 r.) – 2nd International Scientific and Practical Conference.* (pp.100). Dnipropetrovsk: NAC «Era» [in Ukrainian].
4. Prohorov, A.M. (Eds.). (1973). *Great Soviet Encyclopedia (13th ed.)*. M.: Sov. Jenciklopedija.
5. Gurevich, P.S. (1995). *Filosofija kul'tury* [Philosophy of culture]. Moscow: Aspekt Pres [in Russian].
6. Druker, P. (1998) *O professional'nom menedzhmente: o professii menedzhera* [On professional management: manager of the profession]. Moscow: Vil'jams [in Russian].
7. Zaslavskaja, T.I. & Ryvkina, R.V. (1991). *Sociologija jekonomicheskoi zhizni* [Sociology of Economic Life]. Novosibirsk: NGU [in Russian].
8. Kormych, L.I. & Bahats'kyj, V.V. (2003). *Kul'turologiia (istoriia i teoriia svitovoi kul'tury 20 stolittia)* [Cultural studies (History and theory of world culture of 20 century)]. Kharkov: Odissey [in Ukrainian].
9. Kravchenko, A.I. (2003). *Kul'turologija* [Cultural studies]. Moscow: Akademicheskij proekt, Triksa [in Russian].
10. Kreber, A.L. & Klakhon, K. (2000). Kul'tura. Kriticheskij obzor ponjatij i opredelenij [A critical review of concepts and definitions]. *Kul'turologija – Cultural studies*, 1, 105-183 [in Russian].
11. Sohan', L.V., Tihonovich, V.A. & Donchenko, E.A. et. al. (1988). *Culture of person's life: (Problems of the theory and methodology of social-psychological research)*. L.V. Sohan' (Ed.). Kiev: Nauk. Dumka.
12. Drach, G.V. (Eds.). (2003). *Cultural studies*. Moscow: Al'fa.
13. Jeskindarov, M.A. (1999). *Razvitie korporativnyh otnoshenij v sovremennoj rossijskoj jekonomike* [Corporate relations: the development in modern Russian economy]. Moscow: Respublika [in Russian].

Leonid Filstein, Professor, Doctor of Economics

Vitaliy Zhuravlov

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Professional Culture in the Aspect of Training Specialists

The article is defined the necessity of forming professional culture for future specialists as the main component of their general culture.

Different scientific approaches to the definition of essence and structure of this phenomenon are described. Different looks are given to essence of concept professional culture, which is examined as is the collective programming of human mind which distinguishes the members of this group from other, from other side is the specific aggregate of facilities, methods of co-operation of people, in a professional environment, and also is the system of collective values, persuasions, standards and codes of production conduct, inherent the certain group of workers of professionals. Culture functions and phases of her forming in the process of future specialists professional preparation are also analyzed.

Except for it, an author asserts that forming of culture of future specialist in the process of his professional preparation predetermines a recreation in educational establishment of such terms which provide him inculturation, socialization and authentication.

professional culture, personality development, personal culture, cultural features, ability to work

Одержано (Received) 23.03.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 658.589:330.341.1

М.В. Бугайова, канд. екон. наук

О.М. Петіна, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна

Мотиваційні основи розвитку інноваційного потенціалу молоді

У статті розкрито сутність мотивації інноваційного потенціалу молоді. Розглянуто і узагальнено методи мотивації праці творчого змісту. Запропоновано схему впливу мотивації на процес створення інновацій. Обґрунтовано необхідність розробки комплексу ефективних методів мотивації інноваційного потенціалу молоді в умовах руху до економіки знань. Наведено практичні рекомендації щодо заохочення прояву творчості і креативності молодих фахівців при здійсненні трудової діяльності на підприємстві.

мотивація, інновації, молодь, мотивація інноваційного потенціалу молоді, механізм соціально-економічної мотивації розвитку інноваційного потенціалу молоді

М.В. Бугаёва, канд. экон. наук

А. Н. Петина, асп.

Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина

Мотивационные основы развития инновационного потенциала молодежи

В статье раскрыта сущность мотивации инновационного потенциала молодежи. Рассмотрены и обобщены методы мотивации труда творческого содержания. Предложена схема влияния мотивации на процесс создания инноваций. Обоснована необходимость разработки комплекса эффективных методов мотивации инновационного потенциала молодежи в условиях движения к экономике знаний. Приведены практические рекомендации по поощрению проявления творчества и креативности молодых специалистов при осуществлении трудовой деятельности на предприятии.

мотивация, инновации, молодежь, мотивация инновационного потенциала молодежи, механизм социально-экономической мотивации развития инновационного потенциала молодежи

Постановка проблеми. Довгострокове здоров'я української економіки та повне її відновлення залежить, головним чином, від створення значної кількості інновацій у сферах науки, технології та проектування. Тільки праця інноваторів та інтелектуальних

підприємців зможе протистояти аутсорсингу і автоматизації в умовах поширення глобальних знань. З урахуванням практичної необхідності інновацій у сьогодиншній економіці, необхідно досліджувати питання, стосовно навчання та мотивації молодих людей, задля того, щоб вони стали інноваторами та впроваджували свої ідеї в життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи мотивації праці найманих працівників змістовно викладені в наукових доробках багатьох вчених: А. Маслоу [9], Ф. Херцберга, Б. Моснера, Б. Снідермана [21], К. Кінан [7], Р. Нірмайера, М. Зайфферта [12], Ш. Річі [14], А. Кібанова, І. Баткаєвої, М. Ловчевої [6], І. Богіна [1], Ю. Одегова [13] та інших. Вагомий внесок у вивчення мотивації праці творчого, інтелектуального змісту зробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені, як: Дж. Чамберс [25], М. Рорбах [31], К. Сімонтон [33], Р. Стернберг [18], Дж. Стенлі [34], Б. Генкін [2], П. Микитюк [10], М. Семикіна [15], Т. Дудар [3], Т. Скрипко [17], О. Денисенко, А. Гречан [4] та інші. Зокрема, мотивацію інноваційної діяльності активно досліджують А. Колот [8], О. Наумова [11], О. Толмачова [19], В. Карюк [5]. Однак, незважаючи на високий ступінь опрацьованості даної проблематики ученими, нами приділена увага вирішенню окремих аспектів проблем мотивації праці, які стосуються працівників загалом. Вважаємо за доцільне розкрити сутність мотивації розвитку інноваційного потенціалу молоді та розглянути питання, що пов'язані з соціально-економічними проблемами мотивації саме талановитої молоді.

Постановка завдання. У зв'язку з відсутністю напрацювань у напрямку мотивації молоді до розвитку її інноваційного потенціалу, метою статті є розкриття сутності мотивації інноваційного потенціалу молоді, дослідження методів мотивації творчої активності, а також висвітлення питань, що пов'язані зі специфікою креативної праці молодіжного сектору.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, молоді новатори, винахідники є джерелом потоку ідей та пропозицій, чинником виробництва, що несе в собі творчу компоненту. Хоча такі новатори виступають головним суб'єктом інноваційних процесів, який спричиняє вихід за межі існуючого й обумовлює зміни в суспільстві, численні дослідження у сфері інноваційного менеджменту надзвичайно рідко звертаються до аналізу їх особистості. Відтак, ситуацію, що склалася на сьогодиншній день у сфері мотивації до розвитку інноваційного потенціалу і створення інновацій, характеризує цілий ряд протиріч:

- така мотивація за замовчуванням вважається підпорядкованою загальній трудовій мотивації, хоча безліч досліджень свідчать, що у них більше відмінного, аніж спільного;
- оцінка праці новаторів за кінцевими результатами ігнорує аспекти творчості, що не є практично значущими;
- відсутній комплекс методів мотивації, спрямованих на розкриття інноваційного потенціалу і прояв креативності молодих працівників;
- не розроблено мотиваційного механізму розвитку інноваційного потенціалу молоді на макро-, мезо-, мікрорівнях.

Не вирішеною залишається проблема створення системи стимулів і можливостей включення творчої молоді в інноваційний розвиток країни. Це вимагає виявлення реальних практик і обставин вибору молоддю інноваційного підприємництва і науки, а також факторів, що впливають на цей процес. При виявленні соціального механізму включення молоді у сфери науки та інноваційного підприємництва важливим елементом має бути система цінностей, яка у взаємодії з мотивами і наявними навичками визначає поведінку людини.

Американський дослідник Річард Флоріда, у своїх працях активно описує креативний клас, до якого належать спеціалісти, які працюють в тих галузях економіки,

що потребують наявності належного рівня освіти, знань та кваліфікації. Відповідно, такі працівники повинні постійно мислити, унікальним чином застосовувати стандартні підходи або знаходити їх оптимальне співвідношення, надавати свою незалежну оцінку тому що відбувається і періодично створювати щось нове [20, с. 58]. Він впевнений у тому, що креативний клас концентрується в центрах творчої активності. Саме тому, такі міста як Сіетл, Остін і Торонто трансформуються у не просто центри технічних інновацій, а в розвинені креативні співтовариства.

Але, чим гострішою є потреба у використанні творчого бачення працівників, тим більша необхідність вирішення проблем креативності, вивченні її природи і форм прояву, джерел, стимулів та умов розвитку. Проблеми управління інновативними працівниками, такі, як мотивація та розвиток їх креативності, неможливо вирішити без дослідження даного поняття.

На сьогоднішній день існує безліч трактувань мотивації, що нерідко ускладнює однозначне її розуміння. У зарубіжній літературі вже давно широкого поширення набула так звана мотивація креативності, або ж мотивація творчої праці. Узагальнюючи підходи науковців щодо даного визначення, можна стверджувати, що погляди є схожими між собою і в той же час, однозначне трактування поки що відсутнє, в силу того, що дана категорія розглядається у розрізі багатьох наук. Розглянемо деякі визначення сутності поняття «мотивація креативності» з позицій психології, філософії та економіки (табл. 1).

Таблиця 1 – Деякі визначення сутності поняття «мотивація креативності» з позицій психології, філософії та економіки

Науковий підхід	Автор, джерело
Мотивація креативності розглядається як пошук особистістю ідеального об'єкта, якого не існує в його реальності.	С. Аріеті [32, с.30]
Мотивація творчої діяльності – це система стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість; стан свідомості, який зумовлює пріоритет творчої діяльності в системі життєвих виборів і поведінкових стратегій, стимулює та підтримує творчий процес на всіх його стадіях.	К. Юнг [22, с.50]
Мотивація креативності – складна, комплексна структура, на нижчому рівні якої знаходиться редукований образ людства в цілому, його супротив законам природи, середній рівень представляє «пристрасть» (спонукальна сила мотивації), а верхній рівень – соціальні мотиви (орієнтація на наукове визнання, славу).	А. Моль [30, с. 6]
Мотивація, яка лежить в основі здійснення творчої праці є «невловимою», це спосіб «відремонтувати» себе та відновити втрачену єдність у внутрішньому вираженні душі, а також проведення такої роботи, яка реально існує у реальному світі. Результати дослідження свідчать про те, що така мотивація виходить зсередини; зовнішні вигоди художнього і культурного виробництва є непередбачуваними, і тому, інше пояснення не представляється можливим.	Е. Сторр [35, с. 143]
Описав відмінність між зовнішніми і внутрішніми мотивами до творчої діяльності, визначаючи перші в якості таких мотивів, за яких «досягнення творчого рішення є засобом прихованого результату (вигоди), а не самоціллю», а внутрішні – в якості таких мотивів, коли людина в основному зацікавлена у пошуку творчого рішення.	Р. Кратчфілд [27, с. 121]

Продовження таблиці 1

1	2
Зовнішня мотивація креативності виступає проти внутрішньої, яка визначається як «мотивація участі в діяльності, перш за все, заради себе, оскільки людина сприймає діяльність за інтересами, які стимулюють її; вона характеризується акцентом на виклик і задоволення від самої роботи.	Т. Амабайл, М. Коллінз [26, с. 299]
Типова мотивація до прояву творчості являє собою поєднання особистих інтересів і почуття, що щось «криво» в інтелектуальному середовищі.	М. Чиксентмихаї [28, с. 90]
Для розуміння креативної діяльності вважає за доцільне, приймати до уваги не лише інтелектуальні процеси, але і динамічні сили, які приводять дані процеси в дію для розробки інновацій. До таких сил відноситься мотивація діяльності, яка спонукає працівників до здійснення ними відповідних дій.	Г. Гутман [29, с. 13]
Виявлена певна закономірність щодо того, що вирішальну роль успішності креативної діяльності належить мотиву досягнення, тобто бажання людини бути успішною.	Дж. Чамберс [25, с. 7]
Вважає, що мотивація до креативної діяльності здатна до самовиникнення і саморозвитку.	М. Порбах [31, с. 65]
Зазначають, що в забезпеченні високих показників креативної та інноваційної активності працівників, зовнішня мотивація є набагато вагомішою за особисті якості працівника, при чому існує тісний взаємозв'язок між мотивацією та творчою продуктивністю.	К. Сімонтон [33, с. 36]; Р. Стернберг [18, с. 115], Дж. Стенлі [34, с. 247]

Джерело: узагальнено авторами на основі опрацювання джерел [18; 22; 25-29; 30-35].

Узагальнюючи визначення відомих вчених-дослідників креативності і виділяючи їх інваріантне ядро, в даному дослідженні пропонуємо трактувати мотивацію креативності як бажання здійснювати процес пошуку та застосування якісно нових ідей та способів, що задовольняють певні особисті потреби (задоволення від праці, саморозвиток, повага). Прояв креативного мислення тісно пов'язаний з високим інтелектом, самооцінкою та внутрішньою мотивацією. Тому, ми впевнені, що креативність у широкому розумінні детермінується мотивацією (рис. 1).

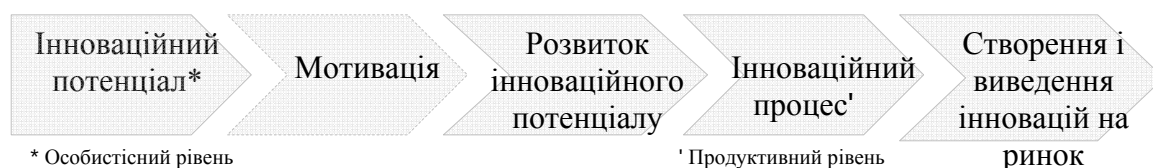

Рисунок 1 – Вплив мотивації на процес створення інновацій

Джерело: розробка автора.

Варто підкреслити значення мотивації до інноваційної діяльності у сфері освіти, науки та підприємництва для молоді. Мотиваційний компонент готовності молодих студентів, вчених та спеціалістів до такої діяльності характеризується усвідомленням значущості знань про інноваційну діяльність, наявністю позитивного внутрішнього і зовнішнього мотивів до заняття творчою технічною діяльністю, задоволеністю процесом (способами отримання і обробки проміжних результатів) та кінцевими результатами такої діяльності.

В даному контексті, пропонуємо ввести у науковий обіг поняття *«мотивація інноваційного потенціалу молоді»*, під яким розуміємо складний процес, що складається із комплексу економічних та соціальних заходів, спрямованих на вироблення у молоді мотивів до трудової активності в інноваційній сфері в результаті чого відбувається повне та ефективне розкриття і використання їх інноваційного потенціалу. Мотивація інноваційного потенціалу молоді виступає результатом розуміння доступного набору можливих результатів та досягнень в інноваційній сфері діяльності, а також системи матеріальних та нематеріальних винагород, які будуть отримуватися молоддю. На нашу думку, мотивація інноваційного потенціалу молоді є важливим фактором, який забезпечить не тільки успіх впровадження інновацій в процесі трудової діяльності, а й впливатиме на бажання особистості до самореалізації як інноваційного професіонала, на рівень сприйнятливості до нововведень, на потребу в створенні інноваційних проектів як нового способу вирішення актуальних проблем в суспільстві.

У свою чергу, наявні можливості залежать, в основному, від того, в якій сфері майбутній працівник вирішив працювати (система освіти як сфера зайнятості, наука чи інноваційне підприємництво). Причому, варто мати на увазі, що в інноваційній економіці існує високий ступінь невизначеності в тому, які наукові результати діяльності будуть отримані через декілька років. У той же час, існують великі ризики для молодих інноваторів отримати низький ефект або навіть збитки. Тому система мотивації повинна бути дуже гнучкою.

У своїх працях професор Гарвардської бізнес-школи Тереза Амабайл, описує ряд чинників, які заохочують або придушують креативність, а саме: знання, навички креативного мислення і мотивацію. Причому, знання і креативне мислення – є сировиною, природними ресурсами людини, без яких неможливе впровадження справжніх інновацій. Але, найголовнішим фактором, який справляє вплив на вибір майбутнього виду діяльності виступає мотивація. Хоча мотивація поділяється на зовнішню та внутрішню, остання для розвитку креативності є вирішальною. Тобто, захоплення та інтерес (внутрішнє бажання людини щось створити) – основа внутрішньої мотивації [24, с. 83]. Розвиваючи погляди Т. Амабайл, вважаємо, що до цих факторів слід додати психологію. Відомо, що інновації є унікальним бізнес-процесом за рахунок того, що творчість і рутина в них тісно переплітаються між собою. В процесі створення інновацій виникають певні соціально-психологічні взаємозв'язки особи-інноватора з іншими особами, групами і суспільством. Тому важливо, щоб не виникало психологічних бар'єрів під час розробки та впровадження інтелектуальних ідей.

До того ж, на нашу думку, суттєвий вплив на розвиток креативних поглядів, ідей має зовнішнє оточення молодої особи. Оскільки, виховання, навчання та спілкування цілеспрямовано впливають на розвиток особистості і формування її творчих задатків. В тому числі, батьки справляють вплив на виховання таких якостей як цікавість та уява, вчителі та викладачі прививають навички співпраці, аналітичні здібності, ініціативність. Беручи до уваги цю ідею, структура здатності молодого покоління до створення інновацій представлена на рис. 2.

Дана схема доводить, що здатність до створення інновацій є результатом взаємодії чотирьох факторів: знань, наявності креативного мислення, мотивації та психології. Таким чином, на перетині всіх кіл отримаємо відправну точку для віднайдення найкращого способу розвитку здібностей молодих інноваторів.

Характерними рисами сучасних концепцій мотивації праці в країнах розвинутої ринкової економіки стає стимулювання розвитку конкурентоспроможності працівників, їх творчої активності, всебічне заохочення реалізації в праці інтелектуального потенціалу, врахування складності праці, пов'язаної з розробкою нововведень, поширення індивідуального підходу до оцінки результатів праці [15, с. 147].

Рисунок 2 – Структура розвитку здатності молоді до створення інновацій

Джерело: розроблено авторами.

Існуюча практика мотивації креативної праці новаторів на українських підприємствах побудована переважно на загальних засадах мотивації персоналу. Основними підходами до мотивації такої праці на сьогодні залишаються фінансування та просування по кар'єрній сходинці. Досить розповсюдженим є також і застосування нематеріального стимулювання: робота за гнучким графіком, скорочення тривалості робочого часу за рахунок його економії в результаті високої продуктивності праці, публічне визнання праці співробітників, які отримали значні результати тощо.

Аналіз існуючих підходів до методів мотивації творчої праці дозволив узагальнити та умовно розділити їх на два блоки: традиційні та нестандартні (рис. 3).

Як бачимо, ці два напрямки принципово різняться між собою: перший спрямований на заохочення працівників до прояву креативності шляхом створення сприятливих зовнішніх умов праці (матеріальна та нематеріальна мотивація), другий – на безпосередній вплив на креативність за допомогою методів вирішення творчих завдань. Але, на наш погляд, результату, у вигляді залучення молоді до інноваційного процесу, можна досягти лише за рахунок використання усіх зазначених методів мотивації.

Однозначно, що для творчої та інтелектуальної праці нематеріальні методи мотивації виявляються ефективнішими матеріальних. Однак вони не обмежуються тільки програмами визнання. Арсенал інструментів нематеріальної мотивації повинен бути набагато ширше і цікавіше, а саме визнання не може обмежуватися врученням грамот і призів, слід також створювати корпоративну культуру, яка підтримує повагу до досягнень співробітників. Не можна стверджувати, що нематеріальна мотивація дозволяє вирішити

нагальні проблеми персоналу, підміняючи її пільгами. Нематеріальні програми, в першу чергу, спрямовані на задоволення потреб вищого рівня (поваги, самореалізації та соціалізації). Тому запорука їх ефективності – щирість роботодавця і вживлення таких програм в корпоративну культуру компанії.

Методи мотивації		
Традиційні методи зовнішньої мотивації		Нестандартні підходи до мотивації
Об'єкт впливу	Трудова поведінка персоналу	Творча активність персоналу
Мета використання	Спрямовання працівників на досягнення цілей підприємства	Активізація творчих здібностей, креативних ідей працівників задля забезпечення діяльності підприємства і досягнення конкурентних переваг
Конкретні методи	1) Методи матеріального стимулювання (розмір з/п, премії, надбавки за стаж, винагороди, оплата навчання та ін.). 2) Методи нематеріального стимулювання (надання соціальних гарантій, професійно-кваліфікаційне просування, спеціальні відзнаки, направлення на конференції та стажування та ін.)	Заохочення до інноваційної діяльності; надання вільного часу для ознайомлення з новинками на ринку, науковою літературою; підвищення змістовності роботи, насичення її творчими, нестандартними завданнями; забезпечення працівника цікавою роботою відповідно до виконуваної на підприємстві ролі; покладання на працівника відповідальності за результати діяльності та ін.
Результат	УЧАСТЬ ПРАЦІВНИКІВ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ	

Рисунок 3 – Сучасні напрямки мотивації творчої праці на підприємствах
 Джерело: розроблено авторами на основі узагальнення джерел [16; 23].

Талановиті молоді працівники потребують індивідуального підходу. Необхідно виявити у них здібності і розвивати їх шляхом постановки нових складних завдань, надаючи відносну свободу дій. Оскільки, категорично не можна обмежувати самовираження талановитих особистостей, необхідно направляти їх. Тобто, важливо задіяти підсвідомі бажання працівників, заохочувати обмін ідеями та створити умови, за яких робота на підприємстві стала б привабливою та цікавою. Тому, що матеріальне стимулювання не являється достатнім засобом для мотивації праці. Значущими також є:

роль працівника в організації, цікавість виконуваної роботи та задоволення від неї, гнучкі умови праці, підвищення інтелектуального рівня та кваліфікації, повага з боку колег.

З метою заохочення творчості і креативності на підприємстві пропонуємо застосовувати такі методи:

- *гарантування віддачі за нові ідеї.* Створення нових ідей вимагає часу і зусиль, тому співробітники повинні знати, що їх творчість цінується;
- *визнання і заохочення співробітництва.* Творчість, як правило, повторюваний процес, в якому одна людина висловлює первісну ідею, а інші вже відштовхуються від неї з метою поліпшення. Кращі команди будуються з найкращих працівників, тому вони повинні бути мотивовані;
- *орієнтація на творчість.* За необхідності творчих ідей, керівник повинен чітко сформулювати бачення майбутнього результату. Оскільки, розбіжність у поглядах може підштовхувати співробітників пропонувати ідеї, які тягнуть за собою невдачу.
- *винагорода за зважені невдачі.* Ідеї, навіяні натхненням, часто зазнають невдачі, перш ніж реалізуються. Для створення інновацій потрібно винагороджувати зусилля і сміливість, адже творчість, це свого роду ризик.

Отже, складність, цінність, незалежність і необхідність – ось найважливіші чинники мотивації творчої праці. Така робота забезпечує високу якість виконання завдання, надає почуття задоволення, створює відчуття особистого внеску у діяльність підприємства, відчуття причетності. Лише вона дає змогу людині задовольнити соціальні потреби.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оскільки, мотивація інноваційного потенціалу молоді є складним процесом формування та взаємодії мотивів у процесі здійснення трудової діяльності з інноваційним нахилом, творчої, то з урахуванням особливостей цієї творчої праці, необхідно використовувати різноманітні матеріальні та нематеріальні, організаційні і психологічні стимули, орієнтовані на задоволення потреб щонайвищого рівня та надання процесу стимулювання в інноваційній сфері постійного характеру. Серед методів прямого стимулювання виділяємо: розмір заробітної плати, надбавки, винагороди, премії, пільги. Серед методів непрямого стимулювання: можливість придбання акцій; оплата членства у наукових товариствах, участі у наукових конференціях, семінарах; надання права самостійного вибору наукової тематики досліджень; вільне спілкування між співробітниками у робочий час; заохочення до роботи в команді. Загалом, ставлення людини до інноваційних процесів визначається багатьма мотивами у найрізноманітнішому їх поєднанні, що в сукупності становлять механізм мотивації участі в інноваційній діяльності у складі як внутрішніх мотивів, що визначають схильність особистості до інновацій, так і зовнішніх мотивів, які викликають певну реакцію і спонукають до участі в інноваційних процесах.

Так, підвищення рівня мотивації до розвитку інноваційного потенціалу молоді вбачаємо у використанні як традиційних методів мотивації, так і нетрадиційних. До традиційних методів відносимо:

- матеріальні – розмір заробітної плати, премії, надбавки за стаж, науковий ступінь, доплати за проявлену інноваційну активність, оплата навчання, надання кредитів для задоволення потреб, доплати на оздоровлення та ін.;
- нематеріальні – можливість просування по службі, гнучкий графік роботи, свобода вибору (роботи та способів її виконання) і відносна незалежність, сприятливий трудовий клімат в колективі, подяки (моральні заохочення), нагороди та статусні відмінності (подарунки, сувеніри, відзнаки), страхування, пільги та ін.

Нетрадиційними методами є: заохочення до інноваційної діяльності; надання вільного часу для ознайомлення з новинками на ринку, науковою літературою; підвищення змістовності роботи, насичення її творчими, нестандартними завданнями;

забезпечення працівника цікавою роботою відповідно до виконуваної на підприємстві ролі; покладання на працівника відповідальності за результати діяльності та ін.

Підводячи підсумок, зазначимо, що підготовка молоді до інноваційної діяльності, формування мотивації до даної діяльності, формування креативного мислення є складним, багатоаспектним питанням. І, на наш погляд, підвищення інноваційної активності молоді слід розглядати в світлі економічної, науково-дослідної та освітньої проблематики, умов взаємодії і мотивації всіх його учасників. Саме тому, подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення ключових мотиваторів і бар'єрів для молоді на шляху залучення у сфери науки та інноваційного підприємництва, а також розробку механізму соціально-економічної мотивації розвитку інноваційного потенціалу молоді з використанням соціальних інновацій та інвестицій.

Список літератури

1. Богин И. 101 совет по мотивации [Текст] / Илья Богин. — М.: Альпина Пабlishер, 2012. — 132 с.
2. Генкин Б. М. Мотивация и организация эффективной работы : (теория и практика) [Текст] / Б. М. Генкин. — Москва: Норма, 2011. — 351 с.
3. Дудар Т. Г. Інноваційний менеджмент [Текст] : Навч. посіб. / Т.Г. Дудар, В.В. Мельниченко — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 256 с.
4. Економіка та організація інноваційної діяльності [Текст] : Підручник / [О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.]. — 3-тє вид. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 662 с.
5. Карюк В.І. Формування економічного стимулювання інноваційної діяльності персоналу підприємств [Текст] / В.І. Карюк // Україна: аспекти праці. — 2012. — № 2. — С. 42–46.
6. Кибанов А.Я. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности [Текст] : учебник / А.Я. Кибанов, И.А. Баткаева, Е.А. Митрофанова, М.В. Ловчева. — М.: ИНФРА-М, 2010. — 524 с.
7. Кинан К. Эффективная мотивация [Текст] / К. Кинан — М.: Эксмо, 2007. — 80 с.
8. Колот А. М. Мотивация інноваційної діяльності : теорія і практика державного управління [Текст] / А. М. Колот, А. Є. Никифоров // Економіка та держава. — 2008. — № 5. — С. 17–23.
9. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. [Пер. с англ.] [Текст] / А. Маслоу. — СПб.: Питер, 2012. — 352 с.
10. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент [Текст] : Навч. посіб. / П.П. Микитюк — К. : Центр навчальної літератури, 2007. — 400 с.
11. Наумова О.О. Вдосконалення мотивації інноваційної діяльності персоналу [Текст] / О.О. Наумова // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. — 2010. — №7. — С. 149–158.
12. Нирмайер Р. Мотивация [Текст] / Р. Нирмайер, М. Зайфферт. — М.: Омега-Л, 2013. — 123 с.
13. Одегов Ю. Г. Мотивация трудовой деятельности [Текст] : учеб.-практ. пособие / Ю. Г. Одегов, А. А. Федченко, Е. С. Дашкова. — М. : Альфа-Пресс, 2009. — 335 с.
14. Ричи Ш. Управление мотивацией [Текст] / Ш. Ричи, П. Мартин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. — 399 с.
15. Семикіна М. В. Мотивация конкурентоспроможної праці: теорія і практика регулювання. Монографія [Текст] / М.В. Семикіна — Кіровоград: ПіК, 2003. — 426 с.
16. Сенічкіна О. Е. Сутність та зміст активізації інноваційної праці працівників підприємства [Текст] / О. Е. Сенічкіна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства — Харків: НТУ «ХП». — 2013. — № 52 (1025). — С. 129–138.
17. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент : підручник [Текст] / Т.О. Скрипко — К. : Знання, 2011. — 423 с.
18. Стернберг Р. Модель структуры интеллекта Гилфорда: структура без фундамента [Текст] / Р. Стернберг, Е. Григоренко // Основные современные концепции творчества и одаренности / под ред. Д. Б. Богоявленской. — М.: Молодая гвардия, 1997. — С. 111–126.
19. Толмачова О.В. Мотивация інноваційної активності кадрової складової інноваційного потенціалу [Текст] / О.В. Толмачова, Є.А. Бельтюков // Економічні інновації. — 2013. — Вип. 52. — С. 191–197.
20. Флорида Р. Креативный класс. Люди, которые создают будущее [Текст] / Ричард Флорида ; пер. с англ. Н. Яцюк; [науч. ред. Р. Хусаинов]. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. — 384 с.
21. Херцберг Ф. Мотивация к работе [Текст] / Ф. Херцберг, Б. Моснер, Б. Блох Сидерман ; пер. с англ. [Д.А. Куликов]. — М.: Вершина, 2007. — 240 с.
22. Юнг К. Г. Феномен духа в искусстве и науке [Текст] / Карл Густав Юнг: [пер. с нем. В.М. Бакусева]. — М., 1992. — 293 с.

23. Ястремська О. М. Мотивація креативності новаторів [Текст] монографія / О. М. Ястремська, О. І. Бардадим. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 212 с.
24. Amabile T. M. How to Kill Creativity [Текст] / T.M. Amabile // Harvard Business Review. – 76, no. 5 (September–October 1998). – P. 76–87.
25. Chambers J. A. Relating personality and biographical factors to scientific creativity [Текст] / J. A. Chambers // Psychological Monography. – 1967. – № 78 (7). – 20 p.
26. Collins M. A. Motivation and Creativity. In Handbook of Creativity [Текст] / M.A. Collins, T.M. Amabile, edited by R. J. Sternberg. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 297–312.
27. Crutchfield Richard S. Conformity and creative thinking [Текст] / Richard S. Crutchfield / Contemporary approaches to creative thinking: A symposium held at the University of Colorado. The Atherton Press behavioral science series. – New York, NY, US: Atherton Press, 1962. – 223 p.
28. Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention [Текст] / M. Csikszentmihalyi – New York: HarperCollins, 1996. – 387 p.
29. Gutman H. The biological roots of creativity [Текст] / H. Gutman // Exploration in creativity : R. L. Mooney, T. A. Razik (Eds.). – N.Y.: Harper & Row Publishers, 1967. – P. 3–32.
30. Moles A. Methodologie de la creation scientifique [Текст] / A. Moles. – Paris : Palais de la Découverte, 1963. – 29 p.
31. Rorbach M. A. La pensee vivante. Regles et techniques de la pensee creatice [Текст] / F. A. Rorbach. – Paris : Courrier du Livre, gérard Nizet, 1959. – 220 p.
32. Silvano Arieti. Creativity: The magic synthesis [Текст] / Arieti Silvano – New York: Basic books, 1976. – 448 p.
33. Simonton D. K. Origins of genius: Darwinian perspectives on creativity [Текст] / D. K. Simonton. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 308 p.
34. Stanley J. C. The Riddle of Creativity [Текст] / J. C. Stanley / Peabody Journal of Education. – 34 (2). – N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1956. – P. 79–81.
35. Storr A. The Dynamics of Creation [Текст] / Antony Storr – London: Secker and Warburg, 1972. – 248 p.

References

1. Bogin, I. (2012). *101 sovet po motivacii [101 Council of motivation]* M.: Al'pina Publisher [in Russian].
2. Genkin, B. M. (2011). *Motivacija i organizacija jeffektivnoj raboty : (teorija i praktika) [Motivation and organization of effective work (theory and practice)]*. Moskva: Norma [in Russian].
3. Dudar, T. H. & Melnychenko, V.V (2009). *Innovatsiinyi menedzhment [Innovation Management]*. K. : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Volkov, O.I., Denysenko, M.P., & Hrechak, A.P. (2007). *Economics and organization of innovations*. (3d ed.). K. : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Kariuk, V.I. (2012). Formuvannia ekonomichnoho stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti personalu pidpriemstv [Formation of economic incentives for innovation enterprise personnel]. *Ukraina: aspekty pratsi - Ukraine: aspects of labor*, 2, 42–46 [in Ukrainian].
6. Kibanov, A.Ja., Batkaeva, I.A., Mitrofanova, E.A., & Lovcheva, M.V. (2010). *Motivacija i stimulirovanie trudovoj dejatel'nosti [Motivation and stimulation of labor activity]*. M.: INFRA-M [in Russian].
7. Kinan, K. (2007). *Jefferktivnaja motivacija [Effective motivation]*. M.: Jeksmo [in Russian].
8. Kolot, A.M., & Nykyforov, A. Ie. (2008). Motyvatsiia innovatsiinoi diialnosti: teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia [Motivation of innovation: theory and practice of public administration]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 5, 17–23 [in Ukrainian].
9. Maslow, A. (2012). *Motivation and Personality*. (3d ed.). SPb.: Piter.
10. Mykytiuk, P.P. (2007). *Innovatsiinyi menedzhment [innovation management]*. K. : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
11. Naumova, O.O. (2010). Vdoskonalennia motyvatsii innovatsiinoi diialnosti personalu [Improving staff motivation innovation]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut». Zbirnyk naukovykh prats. Tematychnyi vypusk: Tekhnichnyi prohres i efektyvnist vyrobnytstva - Proceedings of the National Technical University 'Kharkiv Polytechnic Institute'. Collected Works. Special Issue: Technological advances and efficiency*, 7, 149–158 [in Ukrainian].
12. Nirmajer, R., & Zajffer, M. (2013). *Motivacija [Motivation]*. M.: Omego-L [in Russian].
13. Odegov, Ju. G., Fedchenko, A. A., & Dashkova, E. S. (2009). *Motivacija trudovoj dejatel'nosti [Work motivation]*. M.: Al'fa-Press [in Russian].
14. Richi, Sh., & Martin, P. (2009). *Upravlenie motivaciej [Motivation management]*. M.: JuNITI-DANA [in Russian].
15. Semykina, M. V. (2003). *Motyvatsiia konkurentospromozhnoi pratsi: teoriia i praktyka rehuliuвання [Motivation competitive labor: Theory and Practice of regulation]*. Kirovohrad: PiK [in Ukrainian].

16. Senichkina, O. E. (2013). Sutnist ta zmist aktyvizatsii innovatsiinoi pratsi pratsivnykiv pidpryemstva [The essence and content of the promotion of innovative work of employees]. *Visnyk NTU «KhPI». Serii: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryemstva - Vestnik NTU "KPU." Series: Current Affairs management and financial and economic activities*, 52(1025), 129-138 [in Ukrainian].
17. Skrypko, T.O. (2011). *Innovatsiinyi menedzhment [Innovation management]*. K. : Znannia [in Ukrainian].
18. Sternberg, R. & Grigorenko, E. (1997). *Model structure Guildford intelligence: the structure without a foundation*. D. B. Bogojavlenskaja (Ed.). M.: Molodaja gvardija [in Russian].
19. Tolmachova, O.V., & Beltiukov, Ie.A. (2013). Motyvatsiia innovatsiinoi aktyvnosti kadrovoi skladovoi innovatsiinoho potentsialu [Motivation innovation activity personnel component of innovative potential]. *Ekonomichni innovatsii - Economic innovation*, 52, 191–197 [in Ukrainian].
20. Florida, R. (2016). *The creative Class. The people who create the future.* (N. Jacjuk, Trans.). M.: Mann, Ivanov i Ferber.
21. Herzberg, Frederick (2007). *The Motivation to Work* (D.A. Kulikov, Trans). Moscow: Vershina.
22. Jung, C.G. (1992). *Spirit in man, art and literature*. (V.M. Bakusev, Trans.). Moscow.
23. Iastremska, O. M. & Bardadym, O. I. (2013). *Motyvatsiia kreatyvnosti novatoriv [Motivation creativity of innovators]*. Kh. : Vyd. KhNEU [in Ukrainian].
24. Amabile, T. M. (1998). How to Kill Creativity. *Harvard Business Review* 76, (5), 76–87 [in English].
25. Chambers, J. A. (1967). Relating personality and biographical factors to scientific creativity. *Psychological Monography*, 78 (7) [in English].
26. Collins, M. A., & Amabile, T. M. (1999). *Motivation and Creativity*. R. J. Sternberg (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
27. Crutchfield, Richard S. (1962). *Conformity and creative thinking. Contemporary approaches to creative thinking: A symposium held at the University of Colorado*. New York, US: Atherton Press [in English].
28. Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: HarperCollins [in English].
29. Gutman, H. (1967). The biological roots of creativity. R. L. Mooney, T. A. Razik (Eds.). *Exploration in creativity*. N.Y.: Harper & Row Publishers [in English].
30. Moles, A. (1963). *Methodologie de la creation scientifique*. Paris : Palais de la Découverte [in French].
31. Rorbach, M. A. (1959). *La pensee vivante. Regles et techniques de la pensee creatice*. Paris : Courrier du Livre, gérard Nizet [in French].
32. Silvano, Arieti (1976). *Creativity: The magic synthesis*. New York: Basic books [in English].
33. Simonton, D. K. (1999). *Origins of genius: Darwinian perspectives on creativity*. Oxford: Oxford University Press [in English].
34. Stanley, J. C. (1956). The Riddle of Creativity. *Peabody Journal of Education*, 34 (2), 79-81 [in English].
35. Storr, Anthony (1972). *The Dynamics of Creation*. London: Secker and Warburg [in English].

Mariya Bugaeva, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Olena Petina, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Motivational Foundations of the Innovative Potential of Youth

Long-term health of the Ukrainian economy and its complete recovery depends mainly on the creation of a significant number of innovations in the fields of science, technology and engineering. Only the work of innovators and entrepreneurs will resist intelligent outsourcing and automation in terms of global spread of knowledge. Given the practical necessity of innovation in today's economy, it is necessary to investigate matters concerning training and motivation of youth in order to become innovators and will implement their ideas. The aim of the article is to discover the essence of motivating innovative potential of youth, study forms and methods of motivation of creative activity, as well as clarification of issues related to the specifics of the creative work of the youth sector.

The analysis of scientific approaches to the definition of the «creativity motivation» from the standpoint of psychology, philosophy and economics was conducted. The role of motivation in creating innovation was defined. The author determined the motivation of innovative potential of young people. The scheme structure of ability of young people to create innovation was developed by the author. The forms and methods of motivation of creative content were considered and generalized. The methods to motivate creativity and innovative potential of young people in the company were offered.

Preparing young people to innovation, building motivation to this activity, formation of creative thinking is complex, multifaceted issue. And, in our view, increase the innovative activity of young people should be considered in light of the economic, research and educational issues, conditions, interaction and motivation of all its members. It was found that there is a weak mechanism for motivating young innovators in Ukraine. It was indicated that talented young workers need the individual approach. The necessity to develop a

set of effective methods of motivating innovative potential of youth in the movement towards knowledge economy was justified.

motivation, innovation, youth, motivating innovative potential of young people, socio-economic mechanism of motivation of innovative potential of youth

Одержано (Received) 25.04.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 304.4:316.42

О.А. Магопєць, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна

Структурологічна модель формування соціальної політики

В статті висвітлено підходи щодо організації процесу формування соціальної політики. Доведено, що процес формування соціальної політики має бути чітко структурованим й ґрунтуватися на виконанні певної послідовності змістовних дій, логічно пов'язаних між собою. Запропоновано структурологічну модель формування соціальної політики, наведена характеристика її складових в контексті відповідності сучасним умовам розвитку економіки та суспільства.

соціальна політика, соціальні проблеми, соціальні пріоритети, соціальні заходи, соціальні програми, соціальні норми, соціальні нормативи

Е.А. Магопєць, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, г. Кіровоград, Україна

Структурологическая модель формирования социальной политики

В статье раскрыты подходы к организации процесса формирования социальной политики. Доказано, что процесс формирования социальной политики должен быть четко структурированным и основываться на выполнении определенной последовательности содержательных действий, логически связанных между собой. Предложена структурологическая модель формирования социальной политики, проведена характеристика ее составляющих в контексте соответствия современным условиям развития экономики и общества.

социальная политика, социальные проблемы, социальные приоритеты, социальные мероприятия, социальные программы, социальные нормы, социальные нормативы

Постановка проблеми. Проголошене гасло на побудову соціально-орієнтованої моделі економіки у нашій державі, поки що так і залишається гаслом не підкріпленим реальними заходами на жодному з рівнів економічної системи. На сьогодні держава неспроможна проводити адекватну наявним потребам суспільства соціальну політику, насамперед через щорічний тотальний дефіцит державного бюджету (у 2015 році дефіцит державного бюджету склав 45,2 млрд. грн., або 59,5% граничного обсягу, встановленого Законом про державний бюджет України на 2015 рік. При цьому видатки соціального спрямування державного бюджету у 2015 році становили 37,7% загальних видатків і це найнижче значення показника за останні п'ять років [1]), та збільшення його видатків на загальнодержавні функції та оборону, а відсутність стратегічних пріоритетів соціальної політики та виважених підходів до її побудови, з урахуванням можливості гнучкого реагування на сучасні виклики, призвели до нарощування соціальної напруженості у суспільстві та нераціонального використання й без того недостатніх коштів на соціальні потреби.

Натомість, підвищення якості й рівня життя населення, як результат ефективної соціальної політики, реалізованої через систему соціальних стандартів і гарантій є

нагальною потребою, зумовленою необхідністю консолідації нації, об'єднанням усіх верств населення задля досягнення стратегічних цілей розвитку держави і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади формування соціальної політики досліджували такі зарубіжні вчені, як Д. Белл, Ф. Вільямс, Дж. К. Гелбрейт, В. Джордж та П. Уїлдінг, Г. Еспінг-Андерсен, Ф. Нойман та інші. Проблематика соціальної політики знаходила висвітлення у працях вітчизняних науковців: І. Гнибіденка [2], А. Гриненко [3], О. Іванової [5], Т. Кір'ян [6], Е. Лібанової [7], У. Садової [8], Т. Семигіної [9], В. Скуратівського й О. Палія [10], П. Шевчука [11] та інших. Водночас, незважаючи на значні напрацювання науковців у цьому напрямі, проблема розробки цілісної моделі соціальної політики, адекватної наявним потребам суспільства допоки є актуальною.

Постановка завдання. Завданням даної статті є дослідження сутності і змісту процесу формування соціальної політики й побудова на цій основі її структурологічної моделі.

Виклад основного матеріалу. Соціальна політика, незалежно від рівня стабільності економічних систем, має бути спрямована на соціальний захист, соціальну підтримку та соціальне забезпечення населення, регулювання процесів соціальної диференціації й сприяти підвищенню рівня та якості життя населення, зростанню суспільного добробуту нації. Означене може бути реалізовано лише шляхом виважених підходів до розробки соціальної політики, прийняття обґрунтованих рішень щодо механізму її практичного провадження.

Першочерговим питанням розробки соціальної політики є визначення пріоритетних стратегічних цілей у вигляді соціальних завдань, які в даний конкретний період часу мають невідкладний характер й потребують термінового вирішення. Соціальна політика реалізується за допомогою системи соціальних заходів і програм, що провадяться на відповідних рівнях її організації (вважаємо, що такими рівнями є локальний – на рівні підприємств; мікрорівень – селищний, районний, місцевий рівень; мезорівень – регіональний (обласний) рівень, макрорівень – державний рівень). Отже, процес формування соціальної політики повинен бути чітко структурованим й ґрунтуватися на виконанні певної послідовності змістовних дій (етапів), логічно пов'язаних між собою (рис. 1).

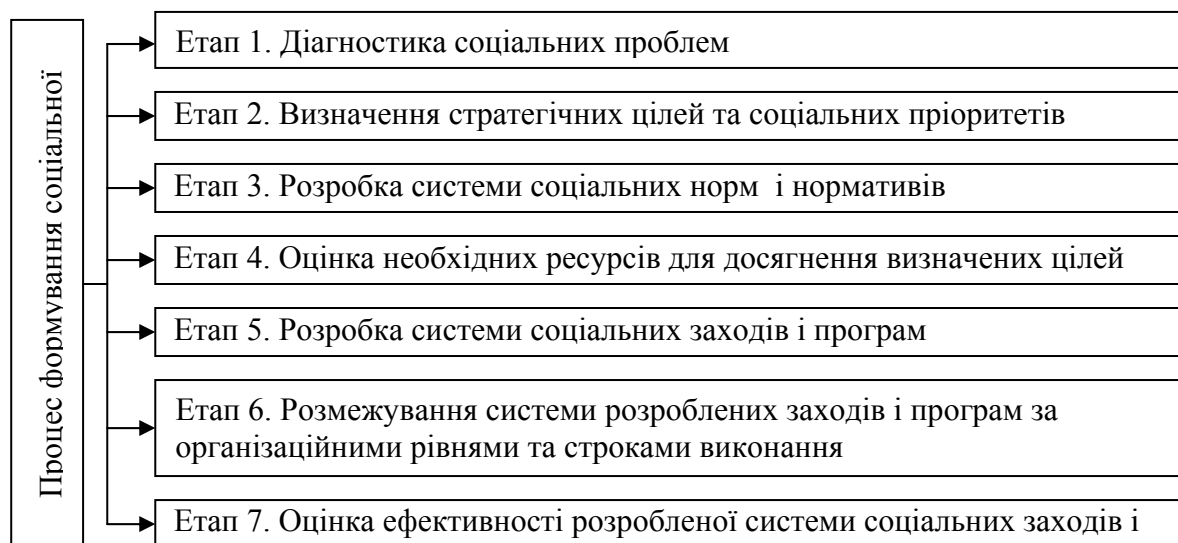

Рисунок 1 – Структурологічна модель формування соціальної політики

Джерело: розроблено автором.

В основі формування соціальної політики лежить діагностика соціальних проблем. Якщо розглядати соціальну проблему як усвідомлення певними суб'єктами соціальних протиріч, значиму для них невідповідність цілей і результатів діяльності, яка виникає через відсутність засобів для досягнення цілей, то очевидною є її об'єктивно-суб'єктивна сутність. Для того, щоб стати соціальною проблемою, протиріччя, яке лежить в основі такої проблеми, обов'язково має пройти через свідомість суб'єкта й стати об'єктом оцінки. Таким чином, діагностика соціальних проблем передбачає використання комплексного інструментарію методів економічної і соціальної статистики та соціологічних досліджень.

Діагностика характеру і структури соціальних проблем потребує визначення соціальних завдань, які на даному етапі розвитку об'єкта є найбільш болючими й невідкладними та потребують першочергового вирішення. Під час розробки соціальних програм виникає необхідність визначення соціальних цілей і соціальних пріоритетів, що окрім іншого, передбачає обґрунтоване виявлення соціальних груп населення, задоволення потреб яких, в певному періоді або при певних обставинах, має пріоритетне значення.

Визначені стратегічні цілі й пріоритети соціальної політики є орієнтирами для планування складових її елементів, в той час як соціальні норми і нормативи конкретизують завдання і напрями соціальної політики відносно окремих соціальних суб'єктів і рівнів управління. Тобто розробка системи соціальних норм і нормативів визначає спрямованість соціальної політики. Згідно ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» в редакції Закону від 07.04.2012 р. № 4523-VI [4], соціальні норми і нормативи - показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами. На базі соціальних норм і нормативів або їх комплексу визначаються рівні основних державних соціальних гарантій (встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму).

За характером задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на [4]:

- нормативи споживання - розміри споживання в натуральному виразі за певний проміжок часу (за рік, за місяць, за день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;

- нормативи забезпечення - визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг;

- нормативи доходу - розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

Соціальні норми і нормативи, встановлені законами та нормативно-правовими актами, являють собою державні соціальні стандарти. Базовим державним соціальним стандартом в Україні є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти [4].

На основі визначених значень соціальних норм і нормативів є можливість проведення оцінки ефективності розробленої соціальної політики та оцінки ефективності її реалізації. Проте, більшість нині діючих нормативів є досить заниженими, насамперед через дефіцит державного бюджету, тому й значення нормативів визначаються з урахуванням можливостей державного бюджету (як основного джерела фінансування соціальних програм), отже про ефективність реалізації соціальної політики з позиції виконання окремих програм у рамках виділених фінансових ресурсів ще можна говорити, а про ефективність розробленої соціальної політики з точки зору результатів суспільної дії не може бути й мови. В ідеалі соціальні нормативи мають виступати індикаторами соціальної незабезпеченості окремих верств населення й бути інструментами впливу на сферу споживання, натомість сьогодні вони є показниками «неблагополуччя» фінансової системи держави.

Наступною складовою структурологічної моделі формування соціальної політики є оцінка необхідних ресурсів для досягнення визначених цілей, які конкретизовано у системі соціальних норм і нормативів. Від правильності та адекватності визначення наявних, чи-то можливих ресурсів, залежить визначення соціальних заходів і програм, які будуть розроблятися (хоча у нас залежать і нормативи, про які йшлося вище). Як правило, основним ресурсом для провадження соціальної політики є кошти бюджету (державного, місцевих), кошти соціальних фондів та спеціальні фонди підприємств, установ та організацій, іноді – кошти міжнародних економічних інституцій. Тому на даному етапі дуже важливим є правильне визначення джерел ресурсів та їх величини, визначення мінімальних і максимальних витрат, які потрібно буде понести для зниження соціальної напруги, гостроти соціальних протиріч і проблем, що неможливо без залучення арсеналу економіко-математичних методів досліджень, статистичного аналізу та системи прогнозних оцінок.

Знаючи величину необхідних ресурсів для провадження соціальної політики та величину ресурсів, які можуть бути реально залученими, здійснюється розробка системи соціальних заходів і програм. Сукупність соціальних заходів, які об'єднані спільною метою, умовами виконання, мають єдину цільову спрямованість тощо, формують соціальні програми. Соціальні програми, за умов правильної їх розробки, є ефективним інструментом реалізації державної соціальної політики, оскільки спрямовуються на вирішення конкретних завдань соціального характеру і передбачають відповідну концентрацію необхідних ресурсів, впливають на соціальні процеси цілеспрямовано, комплексно, систематизовано.

Під час розробки соціальних заходів і соціальних програм необхідно враховувати наступне.

1. Соціальна програма повинна включати не лише заходи, спрямовані на вирішення вже існуючих проблем, але й заходи, що забезпечують створення нового механізму, який би не допускав виникнення аналогічних проблем у майбутньому.

2. Повноцінна оцінка ефективності соціальних програм неможлива як безпосередньо під час їх реалізації, так і одразу після їх завершення, що ускладнює як процес коригування наявної, так і процес розробки нової програми.

3. Оцінюючи результати впровадження соціальних програм, слід враховувати ймовірність впливу зовнішніх факторів, оскільки виникає ризик недооцінки або переоцінки витрат, які можуть виникнути внаслідок неправильного врахування таких факторів.

4. З метою правильної оцінки ефективності соціальних програм має бути розроблена спеціальна методика, яка б забезпечувала можливість оцінки як соціального, так і економічного ефекту від впровадження таких програм.

Як свідчить вітчизняна практика, більшість соціальних програм нині спрямовані на екстрене усунення проблем, що виникають у соціальній сфері, а не на їх вирішення, що відповідно, провокує їх повторне виникнення. Всі соціальні проблеми виникають внаслідок певних причин і мають певні наслідки. Майже всі дії нашого уряду у сфері соціальної політики, які нібито спрямовуються на підвищення рівня і якості життя населення, реально спрацьовують лише як засіб пом'якшення негативних наслідків, проте аж ніяк не являються такими, що спрямовуються на вирішення проблем. Відтак, можна впевнено говорити про те, що соціальна політика є найбільш недосконалою складовою системи державного управління на всіх його організаційних рівнях, що викликає невдоволення різних верств населення, стає засобом досягнення цілей різних політичних сил та провокує конфлікти у суспільстві.

Тобто основна проблема полягає у тому, що способи провадження реальної соціальної політики лежать у площині використання нормативно-правових, економічних, фінансових, соціально-психологічних, організаційно-технічних й інформаційних засобів і важелів та спрямовані на забезпечення громадянам мінімальних соціальних гарантій, упередження соціальних конфліктів, пом'якшення можливих негативних наслідків реформ різних сфер суспільної життєдіяльності, які проводяться в країні.

Тому слід визнати, що чинна соціальна політика й інституції, які залучені у процес її реалізації, не націлені на профілактику, упередження кризових явищ, соціальних ризиків, настання яких призводить до необхідності надання широкомасштабної соціальної допомоги, підтримки і захисту.

Враховуючи цю обставину вже є очевидним, що ефективна соціальна політика не може здійснюватися виключно державними інституціями. Для цього має бути сформовано систему відносно самостійних суб'єктів соціальної політики на різних рівнях економічної системи, що розширюватиме не тільки спектр соціальних послуг на основі їх взаємодії, але й забезпечуватиме гнучкість і мобільність соціальної політики, дозволить оперативно реагувати на зміни соціально-економічної ситуації. А в умовах децентралізації повинна відбуватися ще і трансформація структур управління соціальною політикою з делегуванням повноважень у регіони.

Отже, система розроблених соціальних заходів і соціальних програм має реалізовуватись окремими суб'єктами соціальної політики на різних рівнях її організації з розмежуванням за строками реалізації.

Останнім етапом у структурологічній моделі формування соціальної політики є оцінка ефективності розробленої системи соціальних заходів і програм. Зазначена оцінка повинна визначати, наскільки результати здійснених соціальних заходів і програм забезпечують виконання поставлених цілей. Така оцінка повинна передбачати визначення системи критеріїв, показників та індикаторів як соціальної, так і економічної оцінки ефективності.

Соціальна політика не може обмежуватися лише «соціальною сферою», її об'єктами можуть бути і політика, і економіка, і культура, оскільки всі суспільні відносини прямо чи опосередковано впливають на стан і можливості розвитку різних соціальних спільнот.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті дослідження сутності і змісту процесу формування соціальної політики визначено, що це процес, який має відбуватися згідно запропонованої структурологічної моделі, яка побудована на логічному взаємозв'язку певної послідовності змістовних дій, зведених до наступних етапів: діагностика соціальних проблем; визначення стратегічних цілей та соціальних пріоритетів; розробка системи соціальних норм і нормативів; оцінка необхідних ресурсів для досягнення визначених цілей; розробка системи соціальних заходів і

програм; розмежування системи розроблених заходів і програм за організаційними рівнями та строками виконання; оцінка ефективності розробленої системи соціальних заходів і програм.

В подальшому більш детального розгляду потребують питання, пов'язані з визначенням джерел фінансування соціальної політики й насамперед оподаткування, як основного джерела доходів для реалізації цілей соціальної політики.

Список літератури

1. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 рік [Електронний ресурс]. // www.ibser.org.ua. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202015/KV_IV_2015_Monitoring_ukr.pdf.
2. Гнибіденко І. Соціальна політика: міжнародна практика та українські перспективи [Текст] / І. Гнибіденко // Соціальна політика : проблеми, коментарі, відповіді. – 2008. – № 8. – С. 4–9.
3. Гриненко А. М. Соціальна політика : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни [Текст] / А.М. Гриненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 309 с.
4. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 07.04.2012 р. № 4523-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
5. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти [Текст] / О.Л. Іванова. – К. : «КМ Академія», 2003. – 246 с.
6. Кір'ян Т.М. Соціальна політика в умовах фінансово-економічної кризи [Текст] / Т.М. Кір'ян // Вісник економічної науки України. – 2009. №2. – С. 176–186.
7. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття [Текст] / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – №1. – С. 9–22.
8. Садова У. Я. Соціальна політика в Україні : регіональні дослідження і перспективи розвитку : монографія [Текст] / У. Я. Садова. – Львів : ІРД НАН України, 2005. – 408 с.
9. Семигіна Т.В. Соціальна політика у глобальному вимірі [Текст] / Т.В. Семигіна. – К. : Пульсари, 2003. – 251 с.
10. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики [Текст] / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : МАУП, 2002. – 370 с.
11. Шевчук П. І. Соціальна політика [Текст] / П. І. Шевчук. – Львів : Світ, 2003. – 400 с.

References

1. Biudzhetyj monitorynh: Analiz vykonannia biudzhetu za 2015 rik [Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in 2015]. www.ibser.org.ua. Retrieved from http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202015/KV_IV_2015_Monitoring_ukr.pdf [in Ukrainian].
2. Hnybidenko, I. (2008). Sotsial'na polityka: mizhnarodna praktyka ta ukrains'ki perspektyvy [Social policy: international practice and Ukrainian prospects]. *Sotsial'na polityka: problemy, komentari, vidpovidi – Social policy: problems, comments, answers*, 8, 4-9 [in Ukrainian].
3. Hrynenko, A. M. (2003). *Sotsial'na polityka [Social policy]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro derzhavni sotsial'ni standarty ta derzhavni sotsial'ni harantii» [The Law of Ukraine «On state social standards and state social guarantees»]. [zakon5.rada.gov.ua](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> [in Ukrainian].
5. Ivanova, O.L. (2003). *Sotsial'na polityka: teoretychni aspekty [Social policy: theoretical aspects]*. Kyiv: «KM Akademiia» [in Ukrainian].
6. Kir'ian, T.M. (2009). Sotsial'na polityka v umovakh finansovo-ekonomichnoi kryzy [Social policy in the financial and economic crisis]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Journal of Economic Sciences of Ukraine*, 2, 176-186 [in Ukrainian].
7. Libanova, E.M. (2008). Stratehichni priorytety sotsial'noi polityky Ukrainy na pochatku XXI stolittia [Strategic priorities Social Policy of Ukraine at the beginning of the XXI century]. *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy*, 1, 9-22 [in Ukrainian].
8. Sadova, U. Ya. (2005). *Sotsial'na polityka v Ukraini: rehional'ni doslidzhennia i perspektyvy rozvytku [Social policy in Ukraine: regional research and development prospects]*. L'viv : IRD NAN Ukrainy [in Ukrainian].

9. Semyhina, T.V. (2003). *Sotsial'na polityka u hlobal'nomu vymiri [Social Policy in a Global]*. Kyiv: Pul'sary [in Ukrainian].
10. Skurativs'kyj, V. A., Palij, O. M., & Libanova, E. M. (2002). *Osnovy sotsial'noi polityky [Fundamentals of Social Policy]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
11. Shevchuk, P. I. (2003). *Sotsial'na polityka [Social policy]*. L'viv : Svit [in Ukrainian].

Olena Magopets, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Structural and Logical Model of Forming of Social Policy

The aim of this study is justification of the nature and content of the process of forming social policy and construction on this basis the structural and logical model of social policy.

It have been proved in the study that the formation of social policy should be carried out in accordance with the author's model, which is based on the logical relationship of a sequence of meaningful actions summarized to the following steps: diagnostics of social problems; identifying of the goals and social priorities; development of social norms and standards; assessment of the resources needed to achieve these goals; development of social policies and programs; separation system of developed policies and programs of organizational levels and timing of implementation; evaluation of the effectiveness of the developed system of social activities and programs.

The proposed approach to the formation of social policy is aimed to improving its efficiency in social and economic aspects. More detailed consideration of issues related to the determination of the sources of financing of social policy, primarily taxation as a major source of income for the realization of purposes of social policy, is urgent and important.

social policy, social issues, social priorities, social activities, social program, social norms, social regulations

Одержано (Received) 20.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.101:339.137.02

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м.Кіровоград, Україна

О.М. Кошик, ст.наук. співр., канд.екон. наук

ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, м.Київ, Україна

Н.І. Легінькова, доц., канд. екон. наук

Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, м.Кіровоград, Україна

Аналіз здійснення структурної модернізації економіки України

У статті розглядаються проблеми структурної модернізації економіки України та шляхи їх вирішення. Як ключовий фактор такої модернізації розглядається проведення реіндустріалізації країни на новій технологічній основі. Аналізується сучасний досвід використання вільних економічних зон, в тому числі технопарків, а також індустріальних парків в різних країнах.

структурна модернізація, інвестиції, вільні економічні зони, технопарки, індустріальні парки

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина

А.М. Кошик, ст.научн. сотр., канд.экон. наук

ГО «Институт экономики и прогнозирования» НАН Украины, г. Киев, Украина

Н.И. Легинькова, доц., канд. экон. наук

Кировоградская летная академия Национального авиационного университета, г. Кировоград, Украина

Анализ совершения структурной модернизации экономики Украины

В статье рассматриваются проблемы структурной модернизации экономики Украины и пути их решения. Как ключевой фактор такой модернизации рассматривается реиндустриализация страны на новой экономической основе. Анализируется современный опыт использования свободных экономических зон, в том числе технопарков, а также индустриальных парков в разных странах.

структурная модернизация, инвестиции, свободные экономические зоны, технопарки, индустриальные парки

Постановка проблеми. Незалежна Україна отримала в спадщину досить деформовану структуру економіки, з високою питомою вагою сировинних та галузей з низьким рівнем доданої вартості, виробничий апарат економіки був значною мірою застарілим та зношеним. Проте в останні десятиліття ці проблеми значною мірою не тільки не вирішувалися, але навіть загострювалися, відбувалося накопичення структурних деформацій. Фіксувалася поступова деіндустріалізація країни, яка значно прискорилося у 2014 – 2015 роках. Тому проблема структурної модернізації економіки України стала ще більш актуальною з точки зору підвищення її конкурентоспроможності в умовах існуючого в світі розподілу праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні над проблемами структурної модернізації активно працюють такі фахівці, як Ю. Бажал, А. Гальчинський, Н. Гражевська, А. Даниленко [7, с. 15-17], В. Геєць [1], С. Кіреєв, І. Крючкова, Л. Шаблиста, Т. Шинкаренко та інші. Структурну модернізацію найчастіше пов'язують із проблемою переходу від «традиційного» (докапіталістичного, аграрного, патріархального і т.п. – залежно від ідейно-методологічного контексту конкретних теорій) до сучасного промислового, індустріального та постіндустріального суспільства.

Даниленко А. розглядає фактори зміни структури економіки України як один з факторів мінімізації та подолання ризиків фінансової дестабілізації в країні [5], а також аналізує структурну трансформацію економіки як фактор впливу на монетарну сферу України [7]. Гесць В. розкриває вплив глобалізації на внутрішній розвиток країни у взаємодії світового та національного з використанням стратегії співпраці. Він обґрунтував ендогенно орієнтовану модель розвитку, спираючись на яку можливо забезпечити новий виток – до суспільства й економіки знань [1]. Гражевська Н. розглядає структурну модернізацію економіки як необхідний фактор забезпечення її конкурентоспроможності в сучасному глобальному ринку. Шинкаренко Т. розглядає закономірності макроструктурних змін і залежність динаміки економічного зростання від структури економіки за видами економічної діяльності. Досліджені структурні зрушення, що відбуваються в економіці України у розрізі агрегованих та стратегічних секторів економіки в процесі трансформації порівняно із загальносвітовими тенденціями.

Проблеми промислової політики в європейських країнах як необхідного елементу структурної модернізації їх економік розглядаються в ґрунтовному дослідженні РАН «Промислова політика європейських країн» [4].

Оскільки ситуація зі структурною трансформацією економіки постійно і стрімко змінюється, причому часто не в позитивному напрямку, актуальність подальшого дослідження цієї проблеми не тільки зберігається, але й збільшується.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення деяких проблем структурної модернізації економіки України та розробка підходів до їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Незалежна Україна успадкувала від УРСР вкрай деформовану економічну структуру та застарілий виробничий апарат з надзвичайно високим рівнем зносу. У 1992 – 2013 роках структурні деформації лише посилювалися, що знаходило свій вияв у так званій «негативній структурній перебудові». Відбувалося зростання долі сировинних галузей та галузей з низького ступеню обробки й з малою долею доданої вартості, питома вага високотехнологічних та наукоємних галузей з високим рівнем доданої вартості зменшувалася. Практично була втрачена легка промисловість, яка забезпечувала значну частину надходжень у державний та місцеві бюджети. Її доля в створенні ВВП впала у 10 разів, до 1%. В цілому, фіксувалася поступова деіндустріалізація країни.

Ситуація значно погіршилася в 2014-2015 роках в зв'язку з втратою значної частини виробничого потенціалу в Криму та проведенням АТО, а також з економічною політикою, зокрема, промисловою. Відбулося обвальне падіння промислового виробництва в 2014 році, згідно з уточненими даними Держстату, на 10,7% після зменшення на 4,7% у 2013 році та 0,5% - у 2012 році. У 2015 році падіння прискорилося до 13,4% з 10,7%, зафіксованих роком раніше. У річному вираженні, за січень-грудень 2015 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року, зростання виробництва не зафіксовано у жодній з галузей економіки.

Найбільше падіння виробництва в грудні 2015 року, порівняно з груднем 2014 року, зафіксовано в постачанні електроенергії, газу і пари – на 10,9%, у хімічній промисловості – на 8,5%, у текстильному виробництві – на 7,4%, у харчовій промисловості – на 7,3%, у видобутку сирової нафти і природного газу – на 6,4%. Найбільше падіння в річному вираженні зафіксоване у видобутку кам'яного та бурого вугілля – на 38,1%, у виробництві коксу і продуктів нафтопереробки – на 21,9%, у металургії – на 16,4% (дані приводяться без урахування Криму, а також зони проведення АТО).

Деяке незначне поліпшення економічної та промислової динаміки на початку 2016 року пояснюється, перш за все, низькою базою статистичних співставлень. Воно

ніякою мірою не зможе компенсувати скорочення промислового виробництва майже на чверть за 2014 – 2015 роки.

Великий негативний вплив на всю економіку може спричинити скорочення виробництв металургії. Незважаючи на довготривалі негативні тенденції, ця галузь досі забезпечує більше 30% валютних надходжень в країну: 30% та 10% ВВП.

Значною мірою негативна динаміка економіки зумовлена суттєвим погіршенням ситуації з експортом. У 2014 році через різке падіння обсягів ВВП більш ніж на 28,1% (з 182 млрд. до 131 млрд.) різко скоротився і обсяг експорту – на 15% товарів і на 25% - послуг. Це означає, що країна недоотримала принаймні 12,5 мільярдів доларів.

У 2015 році падіння експорту продовжилось: в грошовому вимірі й експорт, й імпорт скоротилися за рік майже на третину – до \$ 38,13 млрд. і \$ 37,5 млрд. відповідно. При цьому втрату значної частини ринків Росії та в цілому СНД не вдалося компенсувати, як очікувалося, збільшенням поставок в країни ЄС. Експорт до цих країн за рік впав на 23% (в СНД – на 47%).

Поглиблення негативних тенденцій у зовнішній торгівлі продовжується і у 2016 році. Негативне сальдо торгівлі України товарами в січні поточного року склало \$295 млн. в порівнянні з \$38,8 млн. в січні 2015 року. Згідно з даними Держстату, це пов'язане зі зниженням експорту товарів за місяць на 31,9% – до \$2,043 млрд., тоді як імпорт знизився на 23% – до \$2,338 млрд.

Значною мірою ця тенденція пояснюється згортанням зовнішньоекономічних зв'язків з РФ. Експорт до неї за січень скоротився на 45,1%, імпорт – на 57,6%. Внаслідок цього її частка в структурі експорту зменшилася до 7,9%, імпорту – до 11,5%. При цьому, як і в цілому за 2015 рік, компенсувати понесені втрати за рахунок поставок в ЄС не вдалося. Вони знизилися на 11,7% по відношенню к січню минулого року, тоді як імпорт скоротився на 17,2%. Оскільки квоти на поставку продовольчих товарів в ЄС майже вичерпані, можна прогнозувати подальше погіршення ситуації.

Навряд чи в найближчий перспективі ситуація в зовнішній торгівлі з ЄС нормалізується. Тому структурна модернізація економіки України, яка б зробила її продукцію конкурентоспроможною на світовому ринку, в тому числі ринку розвинутих країн, ЄС, стає як ніколи важливою для виживання української економіки. При цьому ключову роль повинна відігравати реіндустріалізація на новій технологічній базі. Одностороння орієнтація на розвиток АПК безперспективна.

Світовий досвід показує, що в усіх розвинутих країнах індустриальний сектор переважає. Перетворення сільського господарства та в цілому АПК в провідну галузь економіки України не дозволить вирішити проблему зайнятості основної частини населення. А це поглибить і без того крупно масштабну депопуляцію, буде сприяти трудовій міграції кадрів, перш за все, висококваліфікованих, за кордон.

Крім того, світовий досвід показує, що така орієнтація сприяє монокультурності сільського господарства, що, в свою чергу, може створити серйозні проблеми для забезпечення продовольчої безпеки країни. Брак харчових продуктів характерний саме для аграрних країн, в розвинених індустриальних країнах така проблема не існує.

Ключовою перешкодою для здійснення структурної модернізації економіки, реіндустріалізації є брак інвестицій як зовнішніх, так і внутрішніх. У 2014 році обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну в порівнянні з 2013 роком знизився на \$12,2 млрд. Причому падіння інвестицій з Кіпру, через який український і російський бізнес традиційно реінвестують в Україну, склало \$5,5 млрд., а з РФ - \$1,5 млрд. Обсяг ПІІ в економіку України (акціонерний капітал нерезидентів) на 31 грудня 2015 року склав \$43,371 млрд., що на \$2,373 млрд. або на 5,19% нижче показника на початок року, який був на рівні \$45,745 млрд.

Проте, крім проблеми недостатності ПІІ в кількісному вимірі, існує й проблема їх низької якості. Традиційно переважаюча частка надходжень в Україну прямих інвестицій - це реінвестиції українського і російського бізнесу. Фактично це повернення виведених з країни капіталів. У 2014 році ця категорія інвесторів вклала в Україну близько 16,5 мільярдів доларів або 36% від загального обсягу інвестицій. Тобто, в Україну приходять інвестиції бізнес-структур, які мають досвід роботи в умовах надмірного державного втручання в економічну діяльність, у корумпованому середовищі.

Але залучення інвесторів з високорозвинених країн як раз створює умови для структурної модернізації економіки. Воно пов'язане з припливом в країну сучасних технологій, прогресивного досвіду організації та управління виробництвом, створює кращі умови для роботи висококваліфікованих фахівців з-за кордону. Ці можливості використовуються лише в незначній мірі. Внаслідок поганого інвестиційного клімату в Україні, почалося згортання і тих проєктів, які пов'язані з поверненням виведених капіталів.

Незважаючи на усі зусилля, принципово покращити інвестиційний клімат в Україні досі не вдалося. Як приклад успіху в дерегуляції економіки трактується те, що в останньому рейтингу Doing Business Україна зайняла 83 місце, піднявшись на 4 сходинки. Поте це не та динаміка, яка б могла свідчити про покращення інвестиційного клімату [8].

Згідно з даними рейтингу, із 189 країн Україна знаходимося нижче середнього за такими позиціями: врегулювання неплатоспроможності – 141 місце, дозволу на будівництво – 140 місце, підключення до електромереж – 137 місце, міжнародна торгівля – 109 місце і сплата податків – 107 місце.

Не вирішені питання легкості створення бізнесу та виходу з нього, адміністрування податків. В Україні на сплату податків витрачається 350 годин, у той час як у країні-лідері Катарі – всього 41 година; процедура банкрутства займає майже 3 роки, коли, наприклад, у Фінляндії – менше року, а дозволи на будівництво обходяться в 15% від вартості самого будівництва, коли в Сінгапурі всього 3%.

Дуже погана ситуація із підключенням електромереж. Україна посідає за цим показником 137-ме місце. У країні-лідері – Республіці Кореї – процес підключення займає 18 днів. В Україні – 263 дні, випереджаючи лише Бангладеш, Мадагаскар, Південний Судан, Гвінею-Бісау та Ліберії. Оскільки ж в Україні у фізичному плані немає браку електромереж, основними перешкодами є надзвичайно значні адміністративно – бюрократичні бар'єри, високий рівень корупції при здійсненні цих процедур.

За даними Світового банку, країни, що потрапляють у десятку рейтингу Doing Business, отримують у 50 разів більше прямих іноземних інвестицій ніж ті, що перебувають в останній десятці рейтингу. Проте, навіть при реалізації існуючих планів по поліпшенню місця України в наступному рейтингу на 13 позицій, вона по рівню дерегуляції залишиться серед країн – аутсайдерів. При цьому серйозні проблеми виникають як при проходженні через ВР законодавчих актів, так і при їх розробці та реалізації.

Як показує досвід, в Україні дійсно реформаторські норми по дерегуляції легко блокуються бюрократичними структурами шляхом прийняття підзаконних актів. Тай в самих законах часто містяться норми, скеровані на розширення «хабароємних» адміністративних функцій державних органів. Ефективний механізм протидії цьому відсутній.

А, як свідчить досвід країн – лідерів по умовах легкості ведення бізнесу, на всіх стадіях розробки, прийняття, реалізації законодавчих актів по дерегуляції позитивну

роль відіграють спеціалізовані органи, які наділені широкими повноваженнями щодо відхилення норм, які не відповідають умовам розвитку підприємницької діяльності. Причому така практика використовується не тільки в розвинених країнах, але й в країнах, що розвиваються.

Прикладом може бути досвід Мексики, де протягом десятиліть успішно функціонує відповідний орган. В Україні Державна регуляторна служба України таких повноважень фактично не має.

Без реалізації ефективної політики дерегуляції неможлива повномасштабна детінізація економіки. А тіньова економіка по своїй суті є перешкодою для модернізації, структурної перебудови. Як показав досвід, зниження Єдиного соціального внеску практично не вплинуло на детінізацію, зокрема, виплат заробітних плат. Будь-яке зниження податкового тиску не призведе до тінізації, якщо умови ведення бізнесу не будуть радикально поліпшені.

За деякими оцінками, надмірний адміністративний тиск призводить до втрати приблизно 20% чистого прибутку. Це, звичайно, вкрай ускладнює накопичення ресурсів для проведенні структурної модернізації.

Поганий інвестиційний клімат негативно впливає й на внутрішні інвестиції в країні. Капітальні інвестиції в Україні за січень-вересень 2015 скоротилися на 6%, тоді як за підсумками першого півріччя спад становив 9,2%, першого кварталу – 14,8%, а за 2014 рік – 24,1%. Відомство нагадує, що за підсумками першого кварталу 2014 року спад становив 23,1%, першого півріччя – 17,5%, дев'яти місяців – 23%.

Серйозною перешкодою для структурної модернізації економіки стало погіршення ситуації в банківській сфері. Зокрема, навряд чи можна погодитися з практикою масової ліквідації невеликих та малих банків. Як показує зарубіжний досвід, саме малі та середні банки найбільш ефективно співпрацюють з малим та середнім бізнесом (МСБ), ефективно забезпечуючи його значними ресурсами для модернізації.

Аргумент, що в Україні комерційних банків «забагато», не витримує ніякої критики. Кількість комерційних банків у США перевищує 7000. І саме тому можлива реалізація потенціалу МСБ у структурній модернізації економіки, зокрема, його великої ролі в науково – технічному та технологічному розвитку. Багато американських фірм, які зараз є світовими лідерами у виробництві комп'ютерів, розробці програмного забезпечення, сфери ІТ тощо починали свій розвиток як малі підприємства. І часто їх створення було пов'язане з отриманням не просто малих кредитів, а мікрокредитів.

В Україні є необхідність кредитного забезпечення сектору ІТ, який має колосальний потенціал. Україна вже зараз посіла перше місце в Європі у галузі ІТ-аутсорсингу, що представляє собою передачу робіт з підтримки, обслуговування та модернізації ІТ-інфраструктури в руки спеціалізованих компаній, які займаються програмуванням, створенням сайтів, розробкою, супроводом програмного забезпечення та обслуговуванням техніки, повідомив портал IT Outsourcing News. «Україна стала першою країною в Європі в галузі ІТ-аутсорсингу і розробки програмного забезпечення», - йдеться в повідомленні.

«Україна має найбільше і найбільш швидко зростаючу кількість ІТ-фахівців в Європі; очікується, що її ІТ-інженерна робоча сила до 2020 року зросте майже вдвічі – до 200 тисяч», - повідомляє IT Outsourcing News. За даними IT Outsourcing News, обсяг експорту українського програмного забезпечення до 2015 року сягнув щонайменше \$2,5 млрд.

При цьому близько 80% послуг надаються клієнтам зі США. Безперечно, існує нагальна потреба створення умов для того, щоб розробки українських фахівців в сфері ІТ використовувалися безпосередньо в Україні. А це передбачає активне кредитування цієї сфери з боку українських комерційних банків.

Значним фактором структурної модернізації економіки у світі є створення вільних економічних зон (ВЕЗ) [3; 2]. Процес їх розвитку в Україні був штучно перерваний у 2005 році, без серйозного економічного обґрунтування та з порушенням українського законодавства і міжнародних домовленостей. Хоча за рішеннями судів багато ВЕЗ відновили роботу, інвестиційний клімат країні значно погіршився. Оскільки значна кількість ВЕЗ була орієнтована на залучення іноземного капіталу, довіра інвесторів до гарантій української держави щодо здійснення господарчої діяльності в Україні була суттєво підірвана.

Відношення в Україні до ВЕЗ радикально вирізняється від практики як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Основною причиною прийняття рішення про ліквідацію ВЕЗ було то, що витрати бюджету на пільги для них не компенсувалися фінансовою віддачею від їх діяльності.

І це, дійсно, було так. Проте досвід зарубіжних країн свідчить, що на перших етапах функціонування це характерно для більшості ВЕЗ в світі. Лише через деякий час їх функціонування вони за рахунок залучення інвестицій, модернізації виробництва тощо забезпечують підвищення ефективності діяльності, покращення фінансових результатів підприємств та посилення їх експортної орієнтації становляться важливими факторами зростання доходів місцевих та державного бюджетів. В Україні не було часу для того, щоб фінансовий та модернізаційний потенціал ВЕЗ був реалізований. Багато з них було ліквідовано невдовзі після створення.

Інший вагомий аргумент проти ВЕЗ - те, що багато з них були пов'язані з корупційною діяльністю, контрабандою. В країну під видом інвестиційних товарів, високотехнологічного обладнання масово завозилися продукти харчування, побутові товари, причому при наданні митних та інших пільг. Це негативно впливало на розвиток вітчизняного виробництва. ВЕЗ розглядали також як один зі шляхів вивезення капіталу з країни.

Але світовий досвід свідчить, що мова йде не про об'єктивні вади ВЕЗ, а про їх українську специфіку. В країні існує велика кількість сфер діяльності, де надвисокий рівень корупції, ліквідація ВЕЗ не призвела ні до зниження контрабанди, ні до припинення виводу капіталів з країни.

Якби ВЕЗ були неефективні, в тому числі у фінансовому відношенні, то масштаби їх діяльності в різних країнах світу не були б настільки значними. Досвід зарубіжних країн свідчить, що ВЕЗ не тільки не є споживачами бюджетних коштів, вони реально забезпечують зростання доходів бюджетів. Тим самим збільшуючи можливості для державного фінансування структурної модернізації економіки.

ВЕЗ в світі є одним з найважливіших факторів залучення іноземних інвестицій. Саме цим можна пояснити стрімке збільшення їх кількості в світі.

Втім, кількісну оцінку динаміці ВЕЗ дати важко, оскільки чіткого визначення самого поняття ВЕЗ немає. Іноді до них відносять лише зони з чіткою територіальною прив'язкою.

Тоді мова йде про так звані особливі економічні зони (ОЕЗ - обмежена територія в регіонах з особливим юридичним статусом по відношенню до іншої території країни і пільговими економічними умовами, включно з податковими і митними пільгами, сприятливими умовами здійснення підприємницької діяльності (реєстрація бізнесу, реєстрація прав власності, отримання дозволів на будівництво, спрощений порядок виходу з бізнесу тощо). Класифікація ОЕЗ нараховує десятки їх форм. Сьогодні існує більш 4 тис. ОЕЗ.

Проте в багатьох країнах в якості ВЕЗ розглядають технопарки, які не обов'язково прив'язані до території (хоча є й технопарки, створені по територіальному принципу, які фактично відіграють роль кластерів). Технопарк – це форма кооперації

великих підприємств та їх наукових підрозділів. Для технопарків, на відміну від технополісів, не обов'язкова, хоча й бажана, кооперація з вузівською наукою. Технопарки грають значну роль в розвитку наукових розробок та їх реалізації при виробництві наукоємної, високотехнологічної продукції.

Україна все ще має досить значний науковий та технологічний потенціал. Тому технопарки могли б зіграти значну роль у його збереженні та розвитку. Без цього ніяка структурна модернізація неможлива, а країна продовжить рухатися по шляху перетворення в сировинний та аграрний придаток розвинених країн. Тим більше, що позитивний досвід розвитку технопарків в Україні є [6].

Зокрема, була відповідна правова база – Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків». Проте в 2005 році, в рамках здійснення загальної політики згортання діяльності ВЕЗ, із закону було виключено ключові положення, які забезпечували функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків. Спроби відновити їх в повному обсязі результатів не дали, здійснювалися лише суто косметичні зміни. Внаслідок цього розвиток технопарків в Україні фактично припинився. Зараз в Україні реально працює менше 10 технопарків, а проблема їх розвитку фактично знята з повістки дня.

Зовсім інше відношення до технопарків в західних країнах. Так, у Франції технопарками є Центри конкурентоспроможності (*Rôles de compétitivité*).

Програма їх створення була розроблена у 2004 році і має своєю метою стимулювання інновацій та співробітництва між підприємствами. В законі про фінанси дано наступне їх визначення: «групування на визначеній території підприємств, установ вищої освіти (державних або приватних, які покликані працювати разом з метою реалізації проектів економічного розвитку та інновацій)». Ефективність діяльності цих центрів оцінюється досить високо. Досить близька система функціонування ВЕЗ у формі технопарків існує в Бельгії. Головна відмінність – їх діяльність регулюється і фінансується не на національному, а на федеральному рівні.

Компаніям, які працюють у бельгійських технопарках, надаються різноманітні пільги, які дозволяють знизити витрати на поточну діяльність. Зокрема, їм надаються в оренду наукові лабораторії та доступ до високотехнологічної інфраструктури, «інкубатори» для розвитку малого бізнесу, підтримка в пошуках джерел фінансування, підтримка місцевої влади та здійснення сприяння на міжнародному рівні, інформаційні та консалтингові послуги. Тобто, мова не йде про фінансування діяльності технопарків. Більш того, в якості однієї з головних цілей їх створення визначається поповнення місцевих бюджетів. Надання дотацій на розвиток технопарків з бюджетів регіонів також практикується, але в дуже обмежених розмірах.

Доки в Україні критикується сама ідея створення ВЕЗ, не без впливу МВФ, вони продовжують активно створюватися та розвиватися у США – в країні, яка досі фактично контролює діяльність Фонду та має можливість заблокувати прийняття будь-якого його рішення.

В США ВЕЗ виникли ще в 30-ті роки минулого століття у вигляді зон вільної торгівлі (ЗВТ).

ЗВТ – це обмежені ділянки національної території, в межах яких встановлюється пільговий, в порівнянні із загальним, режим господарчої, в тому числі, зовнішньоекономічної діяльності. Тобто це торгівельні та виробничо-торгівельні зони, які, залишаючись частиною національної території, з точки зору митного, бюджетно-податкового і фінансового режимів, розглядаються як ті, що знаходяться за межами держави.

Зараз у США активно функціонує 174 ЗВТ, на території яких діє більше 3200 компаній з чисельністю робітників 370 тисяч осіб. У 2012 році через ЗВТ біло

поставлено продукції на суму 732 млрд. дол. Тобто, масштаби діяльності ВЕЗ у до недавнього часу найбільший економіці світу величезні. Як відомо, у минулому році США втратили свою роль найбільшої економіки, поступившись Китаю, в розвитку якого ВЕЗ зіграли величезну роль.

У 1980 році були створені 4 однотипні ВЕЗ в Шенжені, Чжухає, Шаньтоу, Ксіамєнє. Коли економіка КНР стала відкритою для міжнародної торгівлі та інвестицій, діяльність ВЕЗ відразу забезпечила значні позитивні результати. У 1981 році на частку 4 ВЕЗ прийшлося 60% притока прямих іноземних інвестицій в Китай.

Експерти Асоціації індустріальних парків України (АІПУ) стверджують, що у будівництві промислових зон є ряд значних переваг, серед яких: створення нових робочих місць, збільшення надходжень до місцевих бюджетів, ріст доходів населення, реалізація проектів регіонального розвитку, розвиток соціальної інфраструктури, розширення сфери послуг, а також формування позитивного іміджу регіону шляхом виробництва високоякісної та конкурентної продукції.

Будівництво парків дасть Україні значний прибуток, зможе вивести на світовий ринок та є вигідним для бізнесу, адже гарантує прозору та просту процедуру набуття прав власності на земельну ділянку в межах індустріального парку.

У Європі індустріальні парки існують з кінця 19 століття (перший був створений в Англії), і країни - сусіди Польща, Угорщина, Чехія, вже створили сотні індустріальних парків за активної фінансової підтримки ЄС.

Законодавче оформлення створення та діяльності індустріальних парків в Україні ще далеко не завершене. Прийнятий Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 № 5018-VI законодавчо закріплює поняття «індустріального парку» як однієї з форм залучення інвестицій в облаштування і освоєння земельних ділянок для здійснення промислової та іншої господарської діяльності.

Проте у чинному земельному законодавстві України немає нормативного визначення поняття «землі індустріального парку». Не розкривається юридична природа цієї категорії і в українській доктрині земельного права. Це фактично паралізує процес створення та функціонування індустріальних парків, велику зацікавленість в якому виявляють, перед усім, місцеві органи влади.

Широко поширеною зарубіжною практикою є створення спеціальних управлінських структур, які приймають участь в залученні інвестицій в них та вирішенні інших проблем. В Україні подібні структури поки відсутні.

Безперечно, на початкових етапах формування індустріальних парків важливою, перш за все, в вирішенні інфраструктурних проблем, підведення мереж і комунікацій. Приватні структури, як правило, пасивно відносяться до здійснення інфраструктурних проектів, тому що вони не дають швидкої віддачі. Тому державна підтримка необхідна. В Україні перші створені парки були її позбавлені, що не дало їм можливість ефективно розвиватися.

Але серед багатьох переваг індустріальних парків – те, що індустріальний парк – це, насамперед, земельна ділянка, а не спеціальний податковий режим. Підтримка з боку влади полягає в тому, щоб здійснити інженерну підготовку ділянки, забезпечити поставки газу, електричної та теплової енергії, функціонування системи водовідведення, провести і налагодити транспортні комунікації, побудувати прикладну інфраструктуру (адміністративні будівлі, складські приміщення).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ключовою проблемою структурної модернізації економіки України є її реіндустріалізація на новій технологічній базі. Перспектива домінуючої ролі АПК є такою, що фактично закріплює курс на продовження деіндустріалізації країни та її технологічну відсталість від розвинених країн світу.

Доцільне розширення повноважень Державної регуляторної служби України щодо блокування законодавчих та підзаконних норм, які не відповідають умовам розвитку підприємницької діяльності, на стадії їх розробки, прийняття та реалізації. Це – важлива умова дерегулювання економіки для покращення інвестиційного клімату в країні та залученні за рахунок цього додаткових фінансових ресурсів з метою вирішення проблем структурної модернізації економіки.

Також доцільна фінансова підтримка розвитку технологічних парків, як одного з ключових напрямків структурної модернізації української економіки. У практичному плані доцільно відновити дію положень прийнятого у 1999 році Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків». Як мінімум, доцільно відновити норму, згідно з якою технопарки, їх учасники, дочірні та спільні підприємства не перераховують до бюджету суми податку на додану вартість та податку з прибутку, а зараховують їх на спеціальні рахунки. Ці кошти використовуються виключно на наукову та науково-технічну діяльність, розвиток власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз.

Перспективними напрямками досліджень в сфері структурної модернізації економіки України є аналіз та узагальнення світового досвіду таких її форм, які в Україні досі не використовувалися, зокрема, соціополісів, та визначення перспектив їх створення в Україні. Недостатньо досліджені також питання створення та функціонування кластерів в Україні з урахуванням сучасного світового досвіду.

Список літератури

1. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку [Текст] / В.М.Геєць. – К.: НАН України, Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 864 с.
2. Костюнина Г.М. Свободные экономические зоны в мире и России [Електронний ресурс] / Г.М. Костюнина. – М.: МГИМО (У) МИД России, 2008. – 139 с. – Режим доступу: <http://www.ehd.mgimo.ru/IORManagerMgimo/file?id=99044B3D-B93D-6C66-93F1-D97C2781EBCE>
3. Мир охватил бум свободных экономических зон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestifinance.ru/articles/55521>.
4. Промышленная политика европейских стран = Industrial policy of the European countries [Текст] / [под ред. Н.В. Говоровой.]. – М. : Ин-т Европы РАН : Рус. сувенир, 2010. – 214 с. – (Доклады Института Европы = Reports of the Institute of Europe / Учреждение Российской акад. наук, Ин-т Европы РАН; № 259.
5. Ризики і загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів та шляхи їх подолання [Текст] / [О.С. Білоусова, В.І. Гаркавенко, А.І. Даниленко та ін.]. – К.: ДННУ «Акад.фін.управління», 2013. – С.9 – 37.
6. Тельнов А. С., Гончарук В.В. Технологічні парки: проблеми та перспективи розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2750/1/035-041.pdf>
7. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку [Текст] : В 3 т. [За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка]. – К.: 2008. – Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / [За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка]. – К.: Фенікс, 2008. – С. 15 – 57.
8. Doing Business Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

References

1. Heiets, V.M. (2009). *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaemodii ta rozvytku* [Society, state, economy, phenomenology cooperation and development]. K.: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky ta prohozuvannia NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Kostjunina, G.M. (2008). *Svobodnye jekonomicheskie zony v mire i Rossii* [Free economic zones in the world and Russia]. *ehd.mgimo.ru*. Retrieved from <http://www.ehd.mgimo.ru/IORManagerMgimo/file?id=99044B3D-B93D-6C66-93F1-D97C2781EBCE> [in Russian].

3. Mir ohvatil bum svobodnyh jekonomicheskikh zon [World gripped boom of free economic zones]. (n.d.). *vestifinance.ru*. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/articles/55521> [in Russian].
4. Govorovoj, N.V. (Eds.). (2010). *Industrial policy of the European countries*. M. : In-t Evropy RAN : Rus. souvenir.
5. Bilousova, O.S., Harkavenko, V.I., & Danylenko, A.I. et.al. (2013). *Ryzyky i zahrozy finansovii bezpetsi sektoru derzhavnykh finansiv ta shliakhy yikh podolannia [The risks and threats to the financial security of the public finance sector and how to overcome them]*. K.: DNNU «Akad.fin.upravlinnia» [in Ukrainian].
6. Telnov, A.S., & Honcharuk, V.V. (n.d.). *Tehnologichni parki: problemi ta perspektivi rozvitku [Technology parks: problems and prospects]*. *elar.khnu.km.ua*. Retrieved from <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2750/1/035-041.pdf> [in Ukrainian].
7. Danylenko, A.I. (Eds.). (2008). *Fiscal policy and taxation-budget leverages of its implementation*. (Vol.1). K.: Feniks.
8. Doing Business Ukraine (n.d.). *doingbusiness.org*. Retrieved from <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine> [in English].

Volodymyr Gamaliy, Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Oleksandr Koshik, Research Scientist, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

"Institute of Economics and Forecasting" of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Nina Leginkova, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad Flight Academy of the National Aviation University, Kirovohrad, Ukraine

Analysis of the Committing of Structural Modernization of Ukraine's Economy

Independent Ukraine inherited from the Soviet Union extremely distorted economic structure outdated production apparatus with extremely high level in the wearout. In 1992 - 2013 years structural deformation only intensified, which found its expression in the so-called "negative restructuring". There was increase in the share raw materials industries and low-processed industries with the low share of added value. The specific share of high-tech and knowledge-intensive industries with high added value decreased. Overall, gradual deindustrialization fixed in the country.

The situation has deteriorated in the 2014-2015 years because of significant loss of production potential in Crimea and in the area of ATO and because of economic policies, including industrial one. There was a collapse of industrial production. A key obstacle for the implementation of structural modernization of the economy and reindustrialization is lack of investment, both foreign and domestic. Despite all efforts it was impossible to improve the investment climate in Ukraine. In the latest ranking Doing Business Ukraine ranked 83 place, rising only in 4 steps. A significant factor of structural modernization of the economy in the world is creation of free economic zones (FEZ). The process of their development in Ukraine was artificially interrupted in 2005. There is an urgent need in its restoration in terms of acute shortage of financial resources in the country. Industrial parks can play an important role. Today in Ukraine there are 12 industrial parks, but in fact only four of them function.

Perspective directions of research in the field of structural modernization of Ukraine's economy is analysis and synthesis of world experience in such forms, which were not used in Ukraine, especially sociopolises and determination of prospects of creating them in Ukraine. Also the questions of creation and functioning of clusters in Ukraine with the modern world experience are not enough explored.

structural modernization, investments, free economic zones, technoparks, industrial parks

Одержано (Received) 15.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 339.54

І.В. Несторишен, доц., канд. екон. наук

*Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна*

І.І. Бережнюк

Київська митниця Державної фіскальної служби України, м. Київ, Україна

Проблеми забезпечення балансу між митним контролем та спрощенням процедур міжнародної торгівлі

У статті досліджено проблеми забезпечення балансу між митним контролем та спрощенням процедур міжнародної торгівлі. Доведено, що успіх реалізації заходів щодо сприяння міжнародній торгівлі в значній мірі залежить від можливості досягнення належного балансу між регуляторним контролем і спрощенням митних процедур. Проаналізовано рекомендації щодо забезпечення безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі відповідно до положень Кіотської конвенції, Рамкових стандартів ВМО, а також Угоди СОТ про спрощення світової торгівлі. Узагальнено основні новації проекту Закону України «Про внесення змін до МКУ (щодо УЕО та спрощення митних формальностей)».

спрощення митних процедур, забезпечення безпеки, баланс, Кіотська конвенція, Рамкові стандарти ВМО, Угоди Світової організації торгівлі про спрощення світової торгівлі

І.В. Несторишен, доц., канд. екон. наук

*Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института
фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий,
Украина*

І.І. Бережнюк

Киевская таможня ГФС, г. Киев, Украина

Проблемы обеспечения баланса между таможенным контролем и упрощением процедур международной торговли

В статье исследованы проблемы обеспечения баланса между таможенным контролем и упрощением процедур международной торговли. Доказано, что успех реализации мероприятий по содействию международной торговле в значительной степени зависит от возможности достижения должного баланса между регуляторным контролем и упрощением таможенных процедур. Проанализированы рекомендации по обеспечению безопасности и упрощению процедур международной торговли в соответствии с положениями Киотской конвенции, Рамочных стандартов ВТО, а также Соглашения ВТО об упрощении мировой торговли. Обобщены основные нововведения проекта Закона Украины «О внесении изменений в ТКУ (относительно УЭО и упрощения таможенных формальностей)».

упрощение таможенных процедур, обеспечение безопасности, баланс, Киотская конвенция, Рамочные стандарты ВТО, Соглашения ВТО об упрощении мировой торговли

Постановка проблеми. В умовах активної інтеграції України до світової економіки високої актуальності набувають питання особливостей здійснення контролюючої діяльності органами державної влади в сфері міжнародної торгівлі в контексті вироблення моделі забезпечення балансу між сприянням економічним операторам зовнішньоекономічній діяльності та забезпеченням національної економічної безпеки. Вирішення цього завдання передбачає розробку заходів, направлених на суттєве спрощення митних формальностей, пов'язаних з переміщенням товарів через митний кордон, і митним декларуванням, оптимізацію контрольних процедур, що здійснюються митними органами в умовах максимального виявлення і нейтралізації загроз та небезпек зовнішньоекономічного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення безпеки національної економіки в умовах максимального сприяння економічним операторам в сфері міжнародної торгівлі досліджувала низка зарубіжних та вітчизняних науковців, а також фахівців митної справи. Серед зарубіжних авторів варто відмітити праці таких науковців як Л. Геллерт (L. Gellert), який вивчав особливості надання спрощень уповноваженим економічним операторам (далі – УЕО) [6], А. Грейнджер (A. Grainger), який визначив концептуальні засади надання спрощень процедур міжнародної торгівлі та узагальнив основні проблеми їх реалізації на практиці [7], А. Джексон (A. Jackson), який розглянув особливості надання спрощення процедур торгівлі та забезпечення безпеки ланцюга поставок з позиції глобального інтегрованого підходу [8] та інші.

Серед вітчизняних науковців необхідно відмітити праці В. Туржанського, який досліджував особливості надання спрощення митних процедур відповідно до Рамкових стандартів ВМО [4], Є. Рудніченка та Н. Гавловської, які визначили роль митних органів у формуванні зовнішньоекономічної безпеки держави [3] та інші. В той же час, невирішеним залишається питання формування в Україні з використанням передової зарубіжної практики оптимальної моделі забезпечення балансу між рівнем митного контролю та системою надання спрощень економічним операторам в сфері міжнародної торгівлі, що й зумовлює високу актуальність зазначеного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду забезпечення балансу між митним контролем та спрощенням процедур міжнародної торгівлі з метою його адаптації у вітчизняну практику митного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Успіх реалізації заходів щодо сприяння міжнародній торгівлі в значній мірі залежить від можливості митних органів досягати належного балансу між регуляторним контролем і спрощенням митних процедур економічним операторам в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Відмітимо, необхідність забезпечення оптимального балансу в цій сфері визначено у багатьох міжнародних нормативних документах, договорах та конвенціях. Фундаментальним міжнародним документом, який визначає необхідність формування єдиних стандартів системи митного регулювання є Кіотська конвенція про гармонізацію та спрощення митних процедур (далі – Кіотська конвенція), яка в червні 1999 р. в умовах наростаючого тиску з боку міжнародного торгового співтовариства була переглянута Радою Всесвітньої митної організації (ВМО) з метою мінімізації рівня митного втручання і максимального спрощення процедур міжнародної торгівлі [11]. Зокрема, Кіотською конвенцією передбачено набір єдиних принципів для простих, ефективних і передбачуваних митних процедур за умови дотримання ефективного митного контролю, а її положення відповідають основним потребам митних адміністрацій і вимогам міжнародної торгівлі щодо забезпечення балансу між митним контролем, адмініструванням митних платежів і спрощенням процедур торгівлі. Крім того, відмічено, що спрощення та гармонізація митних процедур може бути досягнуте шляхом застосування наступних заходів:

- реалізація програм, спрямованих на безперервну модернізацію митної практики та процедур з метою підвищення її ефективності і результативності;
- застосування передбачуваних, послідовних та прозорих митних процедур;
- надання зацікавленим сторонам усієї необхідної інформації, що стосується митного законодавства, нормативних актів, адміністративних рекомендацій, процедур і практики;
- прийняття сучасних методів, таких як управління ризиками та контроль на основі аудиту, а також максимального використання інформаційних технологій;
- співробітництво з іншими національними органами, митними

адміністраціями інших країн і бізнесом,

- впровадження відповідних міжнародних стандартів;
- надання постраждалим сторонам легко доступних процесів адміністративного і судового нагляду.

Більш детально аспекти пошуку оптимального балансу між митним контролем і спрощенням процедур міжнародної торгівлі визначено Рамковими стандартами забезпечення безпеки та спрощення міжнародної торгівлі BMO (SAFE FRAMEWORK OF STANDARDS) (далі – Рамкові стандарти BMO) [10]. Відмітимо, до оновленого варіанту Рамкових стандартів 2015 р. було включено третю опору, а саме «Співпраця митниці з іншими урядовими та міжурядовими установами» (*Pillar 3 – «Customs to Other Government and Inter-Government Agencies»*). Відмітимо, у Рамкових стандартах BMO сформульовані чотири принципи і стандарти, що стосуються попереднього повідомлення про вантаж, управління ризиками, використання обладнання для безконтактного огляду, запровадження інституту УЕО, а також включення питань управління ланцюгами поставок до єдиного комплексного правового інструменту.

Зазначимо, Рамкові стандарти BMO започаткували процес формування стандартів безпечного ланцюга постачання товарів (supply chain security standards), який передбачає використання нових підходів у процесі руху товарів від постачальника до покупця в умовах більш тісного партнерства між митними адміністраціями та бізнес-спільнотою. Імплементация цих положень дозволить сформувати передумови щодо формування оптимального балансу між забезпеченням безпеки і спрощенням процедур торгівлі шляхом дотримання наступних вимог [6]:

- встановлення стандартів, що забезпечують безпеку постачання і полегшення роботи на глобальному рівні з метою досягнення більшої прогнозованості і передбачуваності;
- забезпечення комплексного і узгодженого управління ланцюгами постачання для всіх видів транспорту;
- підвищення ролі, функцій і можливостей митних адміністрацій для вирішення завдань і можливості 21-го століття;
- зміцнення співпраці між митними адміністраціями з метою розширення їх можливостей для виявлення партій товарів з високим ступенем ризику;
- зміцнення співпраці між митними адміністраціями та іншими урядовими установами участь в міжнародній торгівлі і безпеки
- зміцнення співпраці між митними адміністраціями та бізнес-спільнотою.
- сприяння безперервному руху товарів безпечним ланцюгом поставок міжнародної торгівлі.

Відмітимо, на необхідності налагодження ефективної співпраці між країнами-членами Світової організації торгівлі (далі – СОТ) щодо спрощення процедур торгівлі та дотримання митних правил наголошено у положеннях Угоди СОТ про спрощення міжнародної торгівлі (AGREEMENT ON TRADE FACILITATION, далі – ATF), яка була підписана на 9-й Міністерській конференції Світової організації торгівлі в грудні 2013 р. на о. Балі в Індонезії [5] та ратифікована Верховною радою України у 2015 р. Більшість положень цієї Угоди узгоджуються з Кіотською конвенцією, в той же час її рекомендації стосуються всього комплексу питань міжнародної торгівлі, а не лише митних процедур. До основних завдань ATF віднесено питання зменшення часу та вартості митного контролю, підвищення прозорості та ефективності операцій державних органів, збільшення торговельних потоків, розширення співпраці між учасниками приватного та державного секторів. Основні заходи щодо спрощення процедур торгівлі відповідно до ATF наведено на рис. 1.

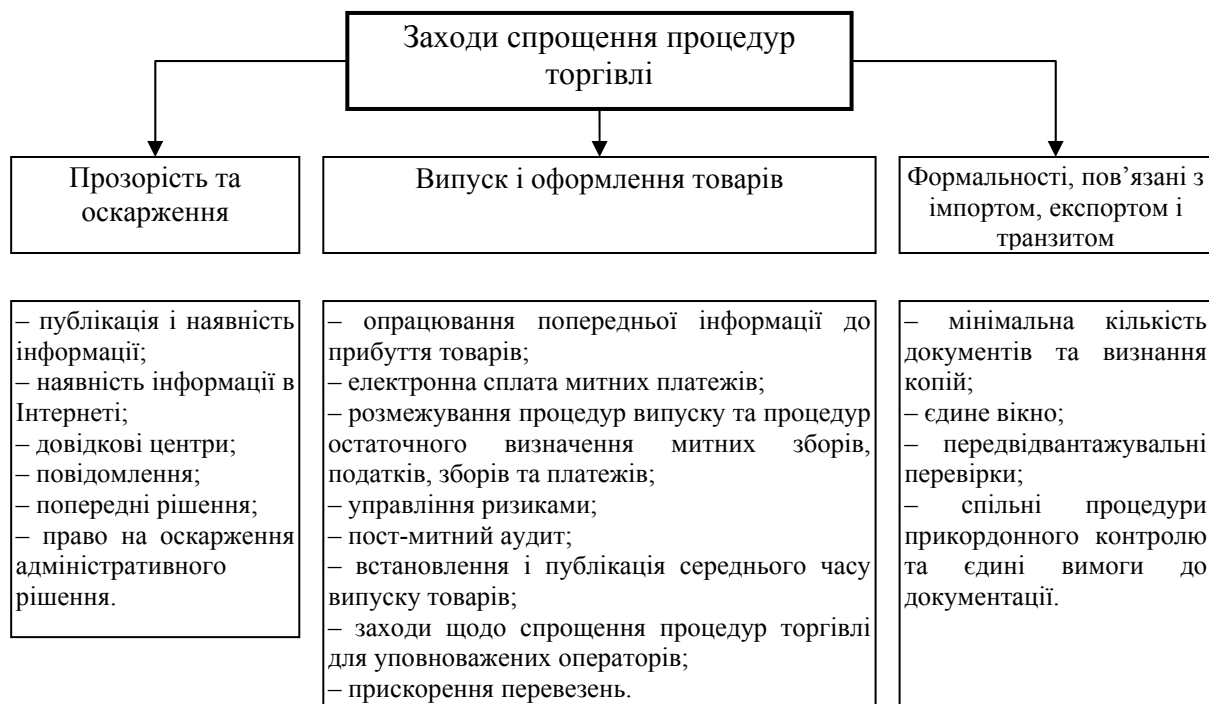

Рисунок 1 – Заходи спрощення процедур торгівлі відповідно до положень Угоди СОТ про спрощення міжнародної торгівлі (Agreement on trade facilitation)

Джерело: розроблено авторами.

Відповідно до АТФ передбачено можливість вжиття додаткових заходів щодо спрощення процедур торгівлі, пов'язаних з імпортними, експортними та транзитними формальностями і процедурами для економічних операторів, які відповідають певним критеріям. Зазначені критерії повинні бути пов'язані з дотриманням або ризиком недотримання вимог, визначених у законах, правилах або процедурах країни-члена СОТ. Зазначені критерії, можуть включати:

- відповідні записи, які підтверджують дотримання митних правил та інших вимог, пов'язаних з ними;
- систему управління діловодством для забезпечення необхідного внутрішнього контролю;
- платоспроможність, в тому числі, за необхідності, надання достатнього забезпечення/гарантій;
- безпеку ланцюжків постачання.

Заходи щодо спрощення процедур торгівлі повинні включати, принаймні не менше трьох з наступних елементів:

- спрощення вимог до документації та даних;
- низький рівень фізичних оглядів і перевірок;
- зменшення часу випуску товарів;
- відстрочення оплати мит, платежів, податків і зборів;
- застосування комплексних гарантій або знижених гарантій;
- єдина митна декларація на всі імпортні або експортні операції за певний період;
- оформлення товарів на території уповноваженого оператора або в іншому місці, дозволеному митницею.

Варто відмітити, що значна частина країн-членів ВМО поступово впроваджує положення Кіотської конвенції, Рамкових стандартів ВМО та TFA. Зокрема, в США

започатковано програми «Співпраця митниці-бізнесу проти тероризму» (C-TPAT – Customs–Trade Partnership Against Terrorism) та «Ініціатива з безпеки контейнерів» (CSI – Container Security Initiative). Програма C-TPAT направлена на налагодження співпраці держави і бізнесу з метою зміцнення міжнародного ланцюга постачання і передбачає надання спеціальних сертифікатів економічним операторам, які добровільно погодились прийняти і інтегрувати рекомендації з безпеки в рамках цієї програми. В ній можуть взяти участь усі учасники міжнародного ланцюга постачання. CSI являє собою програму, за допомогою якої Прикордонно-митна служба США (U.S. Customs and Border Patrol – CBP) веде переговори щодо укладання двосторонніх угод з безпеки вантажів з урядами країн-торгових партнерів США з метою встановлення процедури скринінгу і перевірки контейнерів з високим ступнем ризиком до їх завантаження на борту суден.

В Європейському союзі програми забезпечення безпеки ланцюжка поставок реалізовані через запровадження інституту уповноваженого економічного оператора (далі – УЕО) та системи EORI (Economic Operator Registration and Identification). Відмітимо, МК ЄС, який набрав чинності з 01 травня 2016 р., визначив, що окрім захисту фінансових інтересів Союзу та його держав-членів, захисту від недобросовісної і незаконної торгівлі, сприяючи законній підприємницькій діяльності, забезпечення охорони і безпеки Союзу і його мешканців, а також охорони навколишнього середовища в тісній співпраці з іншими органами, на митні органи покладено завдання підтримання належного балансу між митним контролем та спрощенням процедур законної торгівлі [3].

Програма УЕО в ЄС набула чинності з 1 січня 2008 року, мета якої полягає у наданні певних пільг для сертифікованих учасників зовнішньоекономічної діяльності – УЕО, які виявили бажання прийняти та інтегрувати умови програми безпеки УЕО до власного ланцюга постачання. Статус УЕО може бути надано державою-членом ЄС будь-якому економічному оператору, який займається зовнішньоекономічною діяльністю і сертифікований відповідно до критеріїв УЕО. Відмітимо, митним законодавством ЄС визначено два типи сертифікатів УЕО:

- УЕО С – передбачає митно-правові спрощення, надається економічним операторам, які прагнуть отримати доступ до спрощених процедур при митному оформленні;

- УЕО S – щодо надійності та безпеки, надається уповноваженим операторам, які прагнуть полегшити умови щодо надання забезпечення сплати митних платежів при ввезенні/вивезенні і транзиті товарів.

Крім того, передбачається створення відповідної бази даних економічних операторів, а саме формування Єдиного реєстраційного номеру для економічних операторів, діяльність яких підпадає під митне законодавство незалежно від того, де зареєстрований економічний оператор.

Зазначимо, питання необхідності збалансування забезпечення безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі є досить актуальними для вітчизняної системи митного регулювання. Відмітимо, інститут УЕО у вітчизняному митному просторі було запроваджено в 2012 р. з прийняттям Митного кодексу України (далі – МКУ) [1], проте, через невизначеність багатьох аспектів, за період 2012-2016 рр. жодного сертифікату УЕО в Україні не було видано. З метою запровадження дієвого механізму надання суттєвих спрощень для суб'єктів ЗЕД з високим ступенем довіри та закладення передумов для майбутнього визнання статусу УЕО митними органами ЄС, розроблено проект закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей) [2], яким передбачено суттєві зміни щодо функціонування УЕО. Зокрема, авторами

законопроекту відмічено, що положення чинного МКУ щодо УЕО не в повній мірі відповідають вимогам Кіотської конвенції, Рамковим стандартам ВМО, а також митному законодавству ЄС. Прийняття законопроекту закладе передумови для участі українських УЕО у формуванні безпечних ланцюгів постачання товарів (supply chain security) відповідно до вимог міжнародних конвенцій та угод та забезпечить підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Однією з умов успішної реалізації заходів щодо відновлення економічного потенціалу України є створення сприятливих умов в сфері зовнішньоекономічної діяльності з метою підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні. Досвід багатьох країн світу свідчить, що визначальним аспектом у вирішенні цієї проблеми є забезпечення належного балансу між митним контролем та спрощенням процедур торгівлі для економічних операторів відповідно до конвенцій ВМО, СОТ та інших міжнародних інститутів, що потребує проведення подальших наукових досліджень у напрямку імплементації міжнародних стандартів. Зазначимо, сьогодні в Україні продовжується активне обговорення доцільності запровадження дієвої системи спрощення процедур міжнародної торгівлі для економічних операторів з високим ступнем довіри, а саме розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей)», який був двічі підтриманий Кабінетом Міністрів України. Прийняття цього нормативного документа дозволить зробити перший крок у наближенні вітчизняного митного законодавства до європейського, що створить передумови у найближчій перспективі для вітчизняних товаровиробників принципово змінити систему взаємодії з фіскальними органами та позбутися обтяжливих і тривалих митних процедур.

Список літератури

1. Митний кодекс України : кодекс [прийн. Верховною Радою України 13.03.2012 № 4495-VI, редакція від 23.10.2013] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/paran151#n151>
2. Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощень митних формальностей): проект Закону України [Міністерство фінансів України]. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kabmin-skhvalyv-zakonoprojekt-pro-vprovadzhennia-upovnovazhenykh-ekonomichnykh-operatoriv?category=dohidna-politika&subcategory=mitnicja>
3. Рудніченко Є. Роль митних органів у формуванні зовнішньоекономічної безпеки [Текст] / Є. Рудніченко та Н. Гавловська // Розробка механізму аналізу ризиків в контексті впровадження системи попереднього інформування про переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон: Збірник тез Науково-практичної Інтернет-конференції (м. Хмельницький, 17 вересня 2015 року). – Хмельницький: Державний науково-дослідний інститут митної справи, 2015. – С. 7–14.
4. Туржанський В. А. Спрощення митних процедур відповідно до Рамкових стандартів ВМО [Текст] / В. А. Туржанський // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, вип. 25. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – С. 232–235.
5. Agreement on Trade Facilitation [Ministerial Decision of 7 December 2013] [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/desci36_e.htm.
6. Gellert L. Withdrawal, revocation and suspension of AEO certification [Текст] / L. Gellert // World Customs Journal. – 2011. – № 1, vol. 5 – P. 3–16
7. Grainger A. Trade facilitation: a conceptual review [Текст] / A. Grainger // Journal of World Trade. – 2011. – № 1, vol. 45, – P. 39–62.
8. Jackson A Trade facilitation and supply chain security: a globally integrated approach [Текст] / A. Jackson // World Customs Journal. – 2011. – № 2, vol. 5. – P. 123–127.

9. REGULATION (EU) No 952/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:269:0001:0101:EN:PDF>
10. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade [Електронний ресурс] / World Customs Organization, 2015. – Режим доступу: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/safe_package.aspx.
11. The International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures [Електронний ресурс] / World Customs Organization – Режим доступу: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx

References

1. Customs Code of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine 13.03.2012 number 4495-VI, edition of 10.23.2013. (2013, 23 October). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/paran151#n151> [in Ukraine].
2. Ministry of Finance of Ukraine. Draft Law of Ukraine “On amending the Customs Code of Ukraine (concerning the authorized economic operator and simplified customs formalities)”. (n.d.). [minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua). Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kabmin-skhvalyv-zakonoproekt-provprovadzhennia-upovnovazhenykh-ekonomichnykh-operatoriv?category=dohidna-politika&subcategory=mitnicja> [in Ukraine].
3. Rudnichenko, Ye. (2014). Rol' mytnykh orhaniv u formuvanni zovnishn'oeekonomichnoyi bezpeky [The role of customs authorities in the shaping of foreign security]. Development of a mechanism of risk analysis in the context of the introduction of prior notification of the movement of goods and vehicles across the customs border: *Naukovo-praktychna Internet-konferentsiia (17 veresnia 2015 roku) - Scientific Internet Conference*. 7-14). Khmel'nyts'kyy: Derzhavnyy naukovo-doslidnyy instytut mytnoyi spravy [in Ukraine].
4. Turzhans'kyy, V. A. (2014). Sproshchennya mytnykh protsedur vidpovidno do Ramkovykh standartiv VMO [Simplified customs procedures according to WCO Framework of Standards]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauk - Proceedings Kirovograd National Technical University. Economics*, 25, 232–235 [in Ukraine].
5. Ministerial Decision of 7 December 2013. Agreement on Trade Facilitation. (2013, 7 December). [wto.org](http://www.wto.org). Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/desci36_e.htm. [in English].
6. Gellert, L. (2011). Withdrawal, revocation and suspension of AEO certification. *World Customs Journal*, Vol. 5, 1, 3-16 [in English].
7. Grainger, A. (2011). Trade facilitation: a conceptual review. *Journal of World Trade*, Vol. 45, 1, 39-62 [in English].
8. Jackson, A. (2011). Trade facilitation and supply chain security: a globally integrated approach. *World Customs Journal*, Vol. 5, 2, 123-7 [in English].
9. REGULATION (EU) No 952/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. (2013, 9 October). eur-lex.europa.eu. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:269:0001:0101:EN:PDF> [in English].
10. World Customs Organization. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade. [wcoomd.org](http://www.wcoomd.org). Retrieved from http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/safe_package.aspx. [in English].
11. World Customs Organization. The International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures. [wcoomd.org](http://www.wcoomd.org). Retrieved from http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx [in English].

Igor Nestoryshen, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytski, Ukraine

Ivan Berezhnyuk

Kyiv Customs of State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The Problems of Maintenance of a Balance Between Customs Control and the Facilitation of International Trade Procedures

The article is devoted to study foreign experience to balance between customs controls and facilitation of international trade for its adaptation to the national practice of customs regulations.

The problem of providing a balance between customs controls and facilitation of international trade was investigated in the article. The authors emphasized that the success of the implementation of measures to promote international trade largely depends on the possibility of achieving a proper balance between regulatory control and simplification of customs procedures in the field of foreign trade. Recommendations for security and facilitation of international trade under the provisions of the Kyoto Convention, the WCO Framework of Standards and the WTO Agreement on the facilitation of global trade were analyzed. In addition, the main innovations of the draft Law of Ukraine "On Amendments to the ICU (on UEO and simplification of customs formalities were consolidated.

One of the conditions for successful implementation of measures to restore the economic potential of Ukraine is to create favorable conditions in foreign economic activities to enhance national economic competitiveness internationally.

simplification of customs procedures, safety, balance, Kyoto Convention, WCO Framework, the WTO Agreement on the facilitation of international trade

Одержано (Received) 23.03.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 330.34

Д.Д. Плинокос, доц., канд. екон. наук

М.О. Коваленко

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна

Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи

У статті досліджуються теоретичні підходи до визначення поняття «неформальна освіта», наведено різні дефініції, а також розглянуто особливості та детермінуючі риси неформальної освіти, як чинника інноваційних перетворень у суспільстві. Виокремлене електронне навчання як різновид неформального навчання в системі неформальної освіти. Визначено, що подальше дослідження неформальної освіти дасть можливість використовувати її з метою прискорення переходу України до інноваційно орієнтованої економічної моделі та забезпечить сталий розвиток національної економіки

неформальне навчання, неформальна освіта, електронне навчання, система освіти

Д.Д. Плинокос, доц., канд. екон. наук

М.А. Коваленко

Запорожский национальный технический университет, г. Запорожье, Украина

Неформальное образование: теоретические аспекты и научные подходы

В статье исследуются теоретические подходы к определению понятия «неформальное образование», приведены разные дефиниции, а также рассмотрены особенности и детерминирующие черты неформального образования, как фактора инновационных преобразований в обществе. Выделено электронное обучение как разновидность обучения в системе неформального образования. Определено, что дальнейшее изучение неформального образования даст возможность использовать его с целью ускорения перехода Украины к инновационно ориентированной экономической модели и обеспечит устойчивое развитие национальной экономики

неформальное обучение, неформальное образование, электронное образование, система образования

Постановка проблеми. Освіта відіграє ключову роль у формуванні та розвитку людського капіталу та забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку держави. Якщо широке коло питань щодо формальної освіти досить ретельно досліджено, питанням неформальної освіти та її значенню приділяється значно менше уваги. Проте, слід зазначити, що дослідження поняття «неформальна освіта» дасть змогу Україні використовувати цей потужний чинник соціально-економічного розвитку. У сучасному

глобалізованому світі виникає необхідність у зміні підходів до визначення різних видів освіти та їх взаємодії між собою.

Саме тому, сьогодні, в умовах переходу до економіки інноваційного типу, перед Україною постає низка проблем. Однією з них є проблема розвитку та взаємодії різних ступенів інституційної формалізації освіти: формальної та неформальної.

Інтеграція України в Європейське співтовариство вимагає дослідження специфіки становлення та розвитку неформальної освіти з метою реформування національної системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З проблем неформальної освіти існує досить значна кількість публікацій, серед яких – роботи А. Кроплі, Р. Дейва, К. Кнаппера, Ч. Дьюка, Е. Фора, М. Ноулза, П. Вільямса, Е. Хьюмела та ін. Ідеї неформальної освіти отримали теоретичне обґрунтування в роботах таких відомих зарубіжних вчених, як Ф. Кумбс [12], Р. Барт, Г. Коль, Д. Свіфт, Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерс. Теоретичні аспекти неформальної освіти, як чинника розвитку людського капіталу, стали предметом вивчення у працях В.П. Андрущенко [1], І.С. Каленюк, Г.М. Коломієць, Е.М. Лібанової, А.О. Левченко [3], О.М. Левченко [4; 5], Л.Б. Лук'янової [6], Н.В. Ушенко.

Водночас, комплексні дослідження неформальної освіти, як компонента забезпечення концепції «навчання протягом життя» («Lifelong Learning»), в Україні відсутні. Отже, виникає необхідність наукової систематизації теоретичних підходів до визначення поняття «неформальна освіта» та подальшого дослідження неформальної освіти з метою її інтеграції у національну систему освіти.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення та узагальнення теоретичних засад розвитку неформальної освіти. Основними завданнями, що постають відповідно до мети, є: дослідити різні трактування поняття «неформальна освіта» та визначити його сутність.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі концепція «освіти протягом життя» стає основною передумовою розвитку суспільства та економіки країни. Ця концепція включає формальну, інформальну та неформальну освіту. Розвинені країни мають тривалий період становлення та розвитку національних систем освіти. Проте, виклики сьогодення спонукають до розгляду низки питань щодо освіти та різних її аспектів. Зокрема, виникають такі поняття, як формальна, інформальна та неформальна освіта.

Освіта — це процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [2]. Індивід отримує освіту шляхом навчання, тобто в процесі розумово-пізнавальної діяльності засвоєння наукових знань, умінь і навичок.

У Рекомендаціях ЄС щодо визнання неформального та інформального навчання запропоноване наступне визначення: «Неформальне навчання – навчання, що відбувається у рамках планованої діяльності (щодо цілей навчання, тривалості навчання), причому існує певна форма підтримки при навчанні (наприклад, відносини «студент- викладач»)» [9].

Європейським центром розвитку професійної освіти (Cedefop) для країн Євросоюзу визначено таке трактування неформального навчання – це навчання, засноване на запланованій діяльності, яка явно не позначена як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання або підтримки тих, хто навчається), але яка містить значимий навчальний елемент, але зазвичай не завершується сертифікацією [10, с. 109-114].

Взагалі історія термінів «неформальне навчання» та «неформальна освіта» досить тривала. Широкого розповсюдження вони здобули ще на початку 70-х років минулого століття.

Підходи до визначення неформальної освіти міжнародними організаціями наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Підходи до визначення поняття «неформальна освіта»

Джерело	З якого року досліджується	Підходи до визначення
Наукові роботи Ф. Кумбса	1973	Організована та має підтримку, поза межами формальної освіти
International Standard Classification of Education (ISCED)	1997	Організована, в будь-якому віці, в системі формальної освіти або поза її межами, освітні програми для дорослих
European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop)	2005	Спланована та міжнародна навчальна діяльність; відсутність мети навчання
Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)	2007	Навчальна планована діяльність, яка не оцінюється і не надає кваліфікації; міжнародна

Джерело. Складено авторами на підставі [13].

Відповідно до підходів, існує безліч визначень поняття «неформальна освіта».

Ф. Кумбс визначав неформальну освіту як будь-яку організовану освітню діяльність поза встановленою формальною системою, яка відбувається окремо або як частина ширшої діяльності і має цілі навчання [12].

В Меморандумі безперервного навчання Європейського союзу [11] надано таке визначення: неформальна освіта – це така, що зазвичай не супроводжується видачою документа, відбувається в навчальних закладах або громадських організаціях, а також під час індивідуальних занять з репетитором або тренером.

Рада Європи спільно з Єврокомісією розглядають неформальну освіту в рамках проекту «The EU-CoE youth partnership» [14], де зазначається, що це є цілеспрямоване та добровільне навчання, яке має місце в різних умовах і ситуаціях, для яких навчання та підготовка необов'язково є єдиним або основним видом діяльності. Також зазначається, що ці середовища і ситуації можуть бути переривчастими, можуть проходити у формі курсів, які мають підтримку професійного наставника або куратора. Така навчальна діяльність рідко структурована, немає навчального плану, направлена на задоволення пізнавальних потреб певної цільової групи, та зазвичай не надає документа про освіту і не оцінює результати навчання.

Отже, розробкою поняття неформальної освіти протягом останніх десятиліть займаються дослідники з усього світу. Однак, вітчизняні науковці не приділяють достатньої уваги цьому напрямку досліджень.

Дослідженню європейських тенденцій неформальної освіти дорослих присвячено багато наукових праць Л. Лук'янової. Спираючись на міжнародні публікації з цих питань, вона робить висновок, що термін «неформальна освіта» використовується для характеристики освітнього процесу, організованого поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей [6, с. 327-333]. Також наголошується, що форми неформальної освіти можуть бути різними, проте усі побудовані за принципами «навчання з урахуванням поточних потреб», «зв'язку з

життям», «гнучких програм, вибору змісту, форм, методів, терміну навчання», що загалом суттєво відрізняє її від формальної освіти. Отже, результати неформальної освіти можуть доповнювати та розширювати формальну освіту або виступати в якості окремої складової загального освітнього рівня індивіда.

Академік В. Андрущенко [1, с. 5-9] стверджує, що неформальна освіта в європейському просторі розглядається як самоосвіта вільних особистостей, як «освіта дорослих», «освіта впродовж життя». Він підкреслює низку особливостей цього виду освіти, зокрема, вказує на те, що неформальна освіта виникла як своєрідна відповідь на інформаційний бум, що посилюється. Відсутність швидкої реакції на цей виклик спричинить деградацію особистості, а відтак і суспільства загалом, призведе до зниження інтелектуального капіталу і конкурентоспроможності національної економіки. Тому, освіта впродовж життя мусить стати важливим об'єктом наукових досліджень, з метою її розвитку і розповсюдження за сприяння органів державного управління різного рівня та структур громадянського суспільства.

В Аналітичній записці "Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика" Національного інституту стратегічних досліджень України знаходимо таке визначення: неформальна освіта – професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих, у лекторіях товариства „Знання”, по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання [7]. Зазначається, що неформальна освіта в Україні діє у формі неформальних структур, які створюються на базі формальних (тренінгові групи, підготовка і перепідготовка на підприємствах тощо) або утворюються поза формальною системою, як правило, на короткий термін. Також до цієї системи примикає відкрита освіта в різних її формах і дистанційне навчання.

Нажаль, система освіти протягом життя в Україні знаходиться у зародковому стані. Поняття неформальна освіта в нормативно-правовому полі України не існує, відсутні концепції і програми з цього напрямку.

Першим кроком в цьому напрямі в Україні став Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання неформальної освіти)», що надійшов до Верховної Ради у 2015 році. Цей документ дає таке трактування неформальної освіти: неформальна освіта – це освіта інституціалізована, цілеспрямована та спланована навчальним закладом без надання освітніх програм і кваліфікацій, визнаних національними органами управління освітою, або без кваліфікацій взагалі, і є додатковою, альтернативною та/або доповняльною до формальної освіти в процесі освіти впродовж життя; слугує забезпеченню права осіб будь-якого віку на доступ до освіти, але не передбачає обов'язкової безперервної структурованої послідовності у здобутті освіти і може бути короткотерміновою і невеликої або великої інтенсивності, зокрема у формі короткотермінових курсів, семінарів, практичних занять [8].

Як бачимо, неформальній освіті приділяється пильна увага зі сторони міжнародних організацій. Це зумовлено тим, що неформальній освіті притаманні характерні риси, завдяки яким можна легше і швидше, а отже, ефективніше сформувати високий інтелектуальний капітал. А, як відомо, саме він відіграє ключову роль в економіці інноваційного типу.

До основних характеристик неформальної освіти можна віднести наступні:

- організована та має підтримку, яка надається фахівцем або навчальною системою в тих чи інших галузях знань і практичних навичок;
- може мати конкретні цілі навчання або бути спрямованою на загальне підвищення розумово-пізнавальної і творчої діяльності;
- не обмежена географічно, може бути доступною в будь-якій точці світу;
- не обмежена часом, але, як правило, короткострокова;

- зазвичай, не підкріплена документальним засвідченням набутих знань та навичок, якості засвоєння навчального матеріалу, рівня кваліфікації тощо;
- більш гнучка, ніж формальна, швидше реагує на потреби ринку;
- застосовує інноваційні методи навчання.

Порівняльну характеристику детермінуючих рис різних видів освіти наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Детермінуючі риси формальної та неформальної освіти

Формальна освіта	Неформальна освіта
відбувається в державних навчальних закладах, або таких, що визнані державою	відбувається поза національною системою освіти
керуються державою	керуються актуальними потребами ринку
довгострокова	переважно короткострокова
безперервна, регламентована	протікає в будь-якому зручному режимі того, хто навчається
централізована	децентралізована
зовнішнє оцінювання результатів навчання	спирається на самооцінку
групова	індивідуальна, або в малокількісній групі

Джерело: Складено авторами.

Як бачимо, дослідження характерних рис і сутності неформальної освіти відбувається в розвинених країнах останніми десятиріччями. Це дає їм змогу активно і плідно використовувати цей вид освіти як потужний чинник інноваційних перетворень у суспільстві. Вже досить чітко окреслені рамки, в яких відбувається неформальна освіта, і ключові підходи до її значення та змісту. Сьогодні, в умовах постіндустріальної економіки, розвиток комунікаційних процесів і доступність глобальних знань впливають на всі сфери життя людини. Не стала винятком і освіта, зокрема неформальна. Зі становленням інформаційного суспільства, вона набуває нових форм і змісту.

Інноваційний розвиток освіти, особливо вищої, здійснює визначальний і суттєвий вплив на ринок освітніх послуг. Всі ці зміни відбуваються навколо нової ролі знань, як одного з двигунів економічного розвитку, і зумовлюють появу нових постачальників послуг вищої освіти в умовах „освіти без кордонів” (як наслідок інституційних інновацій), зміну методів надання послуг (як результат технологічних інновацій) і схем організації навчання (як наслідок педагогічних інновацій) [3]. Отже, виклики сучасності спонукають до появи нових підходів, а відтак і нового визначення неформальної освіти. Зокрема, в попередніх дефініціях не враховується поява такої сучасної форми освіти як електронне навчання (E-learning), яке являє собою систему навчання за допомогою комп’ютера, інформаційних технологій, мережі Інтернет. Іноді вживаються синоніми цього терміну, такі як дистанційне навчання, віртуальне навчання, мультимедійне навчання.

Розвиток інформаційних технологій став потужним чинником розвитку всіх систем освіти, в першу чергу, неформальної освіти. Адже він підносить доступність

освіти на якісно новий рівень. Саме тому останнім часом в усьому світі спостерігається підвищення пропозиції освітніх послуг через комп'ютерні системи.

Виникнення та розвиток електронного навчання, як одного з різновидів неформальної освіти, додає її дефініції певні ознаки:

- гнучкість – учні працюють де і коли їм зручно, що дозволяє розподіляти час між навчанням, роботою, сім'єю та дозвіллям;
- доступність навчальних матеріалів – можливість використовувати різноманітні ресурси для навчання;
- зворотній зв'язок – модератори та викладачі електронних освітніх систем надають допомогу та рекомендації, забезпечують засвоєння знань;
- розвинена комунікація – отримання інформації через інтернет-конференції, форуми тощо.

Таким чином, розвиток Internet-комунікацій дав поштовх до розвитку неформальної освіти, та зокрема електронного навчання, яке визнано в розвинених країнах як таке, що найбільш резонує з ринком праці та сприяє підвищенню темпів розвитку національної економіки.

Слід зазначити, що питання розвитку неформальної освіти тісно пов'язане з питанням формування інноваційної моделі розвитку суспільства. Формування якісних знань фахівців, їх професійних навичок можливо тільки в комплексній системі, що об'єднує різні форми навчання та підвищення професійних компетенцій.

За визначенням О. Левченка, при застосуванні моделі інтенсивного (інноваційного) відтворення професіонального потенціалу, лише систематичне і безперервне підвищення кваліфікації кадрів неформальними методами в поєднанні з формальною освітою забезпечить отримання новітніх професійних теоретичних та практичних знань і навичок, а також розвиток мотиваційних орієнтацій до інноваційної трудової діяльності, а отже, створить необхідні умови для переходу транзитивної економіки України до інноваційної моделі [5, с. 94-101].

Людський капітал має залучатися до інноваційного процесу на етапі свого формування як об'єкта, так і суб'єкта процесу навчання. Останнє зумовлено тим, що сучасні фахівці з вищою освітою мають постійно свідомо протягом трудового життя планувати та отримувати необхідні знання шляхом формальної та неформальної освіти. Інноваційність процесу навчання має полягати в застосуванні інноваційних педагогічних, організаційно-економічних та інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування фахівця інноваційного типу [4, с. 3-9].

Таким чином, бачимо, що розвиток неформальної освіти і поєднання її з формальною дозволять реалізувати потенційні можливості для української економіки, сформує достатній рівень професіональних компетенцій у фахівців та забезпечать підґрунтя для реалізації інноваційної моделі розвитку України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дефініція поняття «неформальна освіта» є складною і комплексною, не зважаючи на те, що вона розглядається тривалий час різними дослідниками, єдиного визнаного терміну, що включав б всі найістотніші ознаки, немає. Крім того, мінливі умови формування освіти такого типу диктують свої корективи цього поняття. Це створює необхідність подальшого розгляду питань щодо неформальної освіти, впровадження в Україні зарубіжного досвіду її дослідження, розвитку та розповсюдження. Наукового дослідження потребують також механізми інтеграції формальної і неформальної освіти в Україні, дослідження ринку освітніх послуг в сфері неформальної освіти та методологія визнання результатів неформальної освіти.

Список літератури

1. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2013. – № 4. – С. 5–9.
2. Енциклопедія освіти [Текст] / за ред. В.Г. Кремін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Левченко А.О. Конкурентоспроможність випускників вищих навчальних закладів України: організаційно-економічний механізм регулювання [Текст] : монографія / А.О. Левченко, В.О. Жукова; За заг. ред. д.е.н., проф. О.М. Левченка. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2014. – 279 с.
4. Левченко О. М. Людський капітал як чинник інноваційного розвитку національної економіки України [Текст] / О. М. Левченко, Д. Д. Плинокос, О. В. Ткачук // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2015. – № 5. – С. 3–9.
5. Левченко О.М. Модель інноваційного розвитку професійного потенціалу: актуальність та напрями формування [Текст] / О.М. Левченко, О.В. Ковальов // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011 р. – вип. 20, ч. I. – С.94–101.
6. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих: проблеми і перспективи [Текст] / Л.Б. Лук'янова // Професійна освіта : педагогіка і психологія : пол.-укр., укр.-пол. щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова ; Київ, 2011. – [Вип.] XIII. – С. 327–333.
7. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
8. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання неформальної освіти)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54026
9. Рекомендація Ради ЄС від 20 грудня 2012 р. щодо визнання неформального та інформального навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipq.org.ua/upload/files/files/06_Biblioteka/01_Normativna_baza/01_Viznznyia_neformalnogo_navchannya/01_Mignarodni_dokumenti/council_recommendations_20_dec_2012_ukr.pdf
10. Терьохіна Н.О. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих [Текст] / Н.О. Терьохіна // Порівняльно-педагогічні студії – 2014. – № 2/3. – С.109–114
11. A Memorandum on Lifelong Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
12. Coombs P. Attacking rural poverty; how nonformal education can help // P. H. Coombs, M. Ahmed [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2000/02/18/000178830_98101911003374/Rendered/PDF/multi_page.pdf
13. Terms, concepts and models for analysing the value of recognition programmes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/41834711.pdf>
14. The European Knowledge Centre for Youth Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/glossary>

References

1. Andrushchenko, V. (2013). *Filosofianeformalnoiosvity: problemy ta perspektyvyrozvytku* [The philosophy of non-formal education: problems and prospects]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Ukrainian higher education*, 4, 5-9 [in Ukrainian].
2. Kremin, V.H. (Eds.). (2008). *Entsyklopediia osvity*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
3. Levchenko, A.O. & Zhukova, V.O. (2014). *Konkurentospromozhnist vypuskyki vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy: orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rehuliuвання* [The competitiveness of graduates Ukraine: organizational and economic mechanism of regulation]. O.M.Levchenko (Ed.). Kirovohrad: Vydavets Lysenko V.F. [in Ukrainian]
4. Levchenko, O. M., Plynokos, D. D. & Tkachuk O. V. (2015). *Liudskyi kapital yak chynnyk innovatsiino horozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy* [Human capital as a factor of innovative development of national economy of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Serii : Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and Regions: A series of Economics and Business*, 5, 3-9 [in Ukrainian]
5. Levchenko, O.M. & Kovalov, O.V. (2011). *Model innovatsiino horozvytku profesionalnoho potentsialu: aktualnist ta napriamy formuvannya* [The model of innovative development of professional capacity: the relevance and direction of formation]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Proceedings of Kirovograd National Technical University. Economics*, 20, 94-101 [in Ukrainian]

6. Lukianova, L. B. (2011). Neformalna osvita doroslykh: problemy I perspektyvy [Non-formal adult education: problems and prospects]. *Profesiina osvita : pedahohika I psykhohiia - Vocational education: pedagogy and psychology, XIII*, 327-333 [in Ukrainian].
7. Osvita protiahom zhyttia: svitovyi dosvid i ukrainska praktyka. Analitychna zapyska [Education for life: international experience and Ukrainian practice. Policy Brief]. (n.d.). *niss.gov.ua* Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/252/> [in Ukrainian].
8. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy (shchodo vyznannia neformalnoi osvity)» [Draft Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine (concerning the recognition of non-formal education)"]. (2015). *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54026 [in Ukrainian].
9. Rekomendatsiia Rady YeS vid 20 hrudnia 2012 r. shchodo vyznannia neformalnoho ta informalnoho navchannia [Recommendation of the Council EU of 20 December 2012 on the recognition of non-formal and informal learning]. (2012). *ipq.org.ua* Retrieved from http://ipq.org.ua/upload/files/files/06_Biblioteka/01_Normativna_baza/01_Viznznnya_neformalnogo_navchannya/01_Mignarodni_dokumenty/council_recommendations_20_dec_2012_ukr.pdf
10. Terokhina, N.O. (2014). Neformalna osvita yak vazhlyva skladova systemy osvity doroslykh [Non-formal education as an important component of adult education]. *Porivnialno-pedahohichni studii – Comparative educational studies*, 2/3, 109-114 [in Ukrainian].
11. A Memorandum on Lifelong Learning (2000). *arhiv.acs.si*. Retrieved from http://arhiv.acs.si/dokumenty/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf [in English].
12. Coombs, P. H. & Ahmed, M. (1971). Attacking rural poverty; how non-formal education can help. London: The Johns Hopkins University Press. *wds.worldbank.org* Retrieved from http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/02/18/000178830_98101911003374/Rendered/PDF/multi_page.pdf [in English].
13. Terms, concepts and models for analysing the value of recognition programmes (2007). *oecd.org*. Retrieved from <https://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/41834711.pdf> [in English].
14. The European Knowledge Centre for Youth Policy (n.d.) *pjp-eu.coe.int*. Retrieved from <http://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/glossary> [in English].

Dmytro Plynokos, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Marharyta Kovalenko

Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine

Non-Formal Education: Theoretical Aspects and Scientific Approaches

The aim of article is the researching and generalization of theoretical approaches to the definition of “non-formal education” and its essence.

Non-formal education is an important part of “lifelong learning” concept. Thereby it attracts attention of international organizations, international and domestic scientists. Non-formal education definition means the process of individual acquiring of knowledge and skills out of formal educational system. Non-formal education has some specific features – it is organized, planned, supported and as a rule doesn’t qualify, etc.

It should be noted that non-formal education development is closely connected with innovational model of society development forming. Only complex system, which combines different forms of training, can ensure acquiring experts knowledge and qualification.

Further investigation and development of non-formal education as well as its integration in formal education will allow Ukraine the opportunity to increase the efficiency of national economy under conditions to innovational model development transfer.

non-formal learning, non-formal education, e-learning, the education system

Одержано (Received) 11.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 339.54

Т.В. Руда, канд. екон. наук, ст. наук. спів.

*Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна*

С.А. Попель, канд. екон. наук

*Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна*

Сутність та вимоги до подання короткої ввізної декларації в країнах ЄС

У статті розкрито сутність та роль короткої ввізної декларації (ENS) у процесі здійснення попереднього інформування про переміщення товарів. Проаналізовано відомості, що наводяться у ENS залежно від виду транспорту, яким переміщуються вантажі та наявності спеціального статусу. Наведено терміни та форми подання короткої ввізної декларації й окреслено порядок подання та корегування у ній відомостей.

коротка ввізна декларація (ENS), попереднє інформування, терміни подання ENS

Т.В. Руда, канд. екон. наук, ст. научн. сотр.

Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина

С.А. Попель, канд. екон. наук

Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина

Сущность и требования к подаче короткой ввозной декларации в странах ЕС

В статье раскрыта сущность и роль короткой ввозной декларации (ENS) в процессе осуществления предварительного информирования о перемещении товаров. Проанализированы сведения, приводимые в ENS в зависимости от вида транспорта, которым перемещаются грузы и наличии специального статуса. Приведены сроки и формы представления короткой ввозной декларации и установлен порядок подачи и корректировки приведенных в ней сведений.

короткая ввозная декларация (ENS), предварительное информирование, сроки подачи ENS

Постановка проблеми. За умов активізації євроінтеграційних перетворень, особливої актуальності набуває питання практичної реалізації інституту попереднього інформування, що передбачає наявність ефективної комунікаційної взаємодії між учасниками митних правовідносин. Одним із інструментів його реалізації є коротка ввізна декларація (ENS), подання якої, з одного боку, передбачає зменшення витрат часу на здійснення митних процедур, а з іншого – підвищення рівня безпеки держави, оскільки, завчасне подання інформації про товари, що переміщуються через митний кордон дозволяє здійснити аналіз зовнішньоекономічної операції за допомогою ризикоорієнтованих інструментів. В Україні на сьогодні уже зроблено певні напрацювання у даному напрямі, проте, наближення до європейського митного законодавства вимагає узагальнення провідного досвіду з обраної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові дослідження обраної тематики, слід зазначити, що в роботах І.Г. Бережнюка, Буланой В.В. та Несторишена І.В. [1], висвітлюються питання, що стосуються дослідження міжнародного досвіду впровадження системи контролю імпорту та експорту, а також проблемних аспектів практичної реалізації інституту попереднього інформування. Незважаючи на значні напрацювання у даній сфері на сьогодні особливо актуальним є питання дослідження та узагальнення європейського досвіду у сфері заповнення, подання та корегування короткої ввізної декларації, яка виступає одним із основних інструментів механізму попереднього інформування.

Постановка завдання. Таким чином, метою написання статті є аналіз змісту та основних вимог до подання короткої ввізної декларації із врахуванням особливостей здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення митної безпеки та підсилення протидії загрозам зовнішнього середовища з 1 січня 2011 р. в усіх країнах-членах Європейського Союзу (далі – ЄС) запроваджено обов’язкове попереднє інформування митних органів про вантажі, що перевозяться. При цьому, основним інформаційним ресурсом є коротка ввізна декларація (entry – summary declaration) (ENS), що створює можливості для обміну повідомленнями між підприємцем і митницею, а також сприяє інформаційній взаємодії між самими митницями на митній території ЄС.

Відповідно до Митного кодексу ЄС коротка ввізна декларація – це дія, якою особа (учасник ЗЕД) інформує митні органи до або у момент події, у встановленій формі, що товари будуть ввезені на митну територію Співтовариства [2].

Обсяг необхідних даних, що подаються до митних органів, а також час подання декларації залежить від виду транспорту, яким переміщуються вантажі, наявністю спеціального статусу та визначаються додатком 30А прикладних положень Митного кодексу ЄС [4].

Окрім того, у зазначеному додатку наведено пояснення щодо заповнення ENS із врахуванням особливостей здійснення митних процедур. Загальний перелік відомостей, що повинні бути включені до короткої декларації із врахуванням особливостей здійснення зовнішньоекономічних операцій наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Відомості, що містяться у ENS залежно від виду транспорту, яким переміщуються вантажі та наявності спеціального статусу

Відомості	Морський, повітряний та внутрішній водний транспорт	Поштові та кур’єрські відправлення	Автомобільні види транспорту	Залізничний транспорт	Уповноважені економічні оператори
Кількість найменувань товарів	+	–	+	+	
Унікальний номер перевезення	+	–	+	+	+
Номер транспортного документа	+	–	+	+	+
Відправник вантажу	+	+	+	+	+
Особа, яка подає коротку декларацію	+	+	+	+	+
Одержувач вантажу	+	+	+	+	+
Перевізник	+	+	+	+	+
Попереднє повідомлення про прибуття	+	–	–	–	+
Ідентичність і країна походження транспортних засобів, які перетинають кордон	+	–	+	+	+
Номер перевізного документа	+	–	–	+	+
Код першого місця прибуття на митній території	+	–	+	+	+
Дата і час прибуття в перше місце на митній території	+	–	+	+	+

Продовження таблиці 1

Відомості	Морський, повітряний та внутрішній водний транспорт	Поштові та кур'єрські вилучення	Автомобільні види транспорту	Залізничний транспорт	Уповноважені економічні оператори
Код країн за маршрутом руху транспортного засобу	+	+	+	+	+
Місце завантаження	+	+	+	+	+
Код місця розвантаження	–	+	–	–	
Місце розвантаження	+	–	+	+	
Опис товарів	+	+	+	+	+
Код виду упаковки	+	–	+	+	
Кількість упаковок	+	–	+	+	+
Маркування вантажів	+	–	–	–	
Код контейнера, якщо товари переміщуються в контейнері	+	–	+	+	+
Номер найменування товару	+	+	+	+	
Код товару за товарною номенклатурою	+	+	+	+	+
Маса бруто (в кг.)	+	+	+	+	
Код товару за Номенклатурою ООН для небезпечних вантажів, якщо такі переміщуються	+	+	+	+	
Номер пломби	+	–	+	+	
Транспортні витрати, код способу оплати	+	+	+	–	
Дата декларування	+	+	+	+	+
Підпис / Аутентифікація особи, що подає декларацію	+	+	+	+	+
Інші специфічні обставини	+	+	+	+	+

Джерело: розроблено авторами на основі [2].

Відповідно до Регламенту ЄС №648/2005 коротка ввізна декларація повинна подаватись у наступні терміни [3] (табл.2).

Таблиця 2 – Терміни подання ENS залежно від виду транспорту, яким переміщується вантаж

Вид товарів	Терміни подання
Морський транспорт	
Контейнерні морські вантажі (за виключенням морських каботажних перевезень)	За 24 години до початку навантаження в кожному іноземному порту завантаження
Перевезення сипучих вантажів морським транспортом (за виключенням морських перевезень в каботажі)	За 2 години до прибуття в перший порт Співтовариства

Продовження таблиці 2

Вид товарів	Терміни подання
Каботажне мореплавство: перевезення між Гренландією, Фарерськими островами, Сеутою, Мелільєю, Норвегією, Ісландією, портами на Балтійському морі, портами на Північному морі, портами на Чорному морі або портами на Середземному морі і Співтовариством, крім французького заморського департаменту, Азорських островів, Мадейри і Канарських островів	За 2 години до прибуття в перший порт Співтовариства
Каботажне мореплавство: Перевезення вантажів із тривалістю меншою за 24 години між територією за межами митної території Співтовариства і Французькими заморськими департаментами, Азорськими островами, Мадейрою і Канарськими островами	За 2 години до прибуття в перший порт Співтовариства
<i>Повітряний транспорт</i>	
Короткотривалі авіарейси (тривалість перевезення менше 4 годин)	Не пізніше часу фактичного відправлення літака
Довготривалі авіарейси (тривалість перевезення більше 4 годин)	За 4 години до прибуття в перший аеропорт Співтовариства
<i>Залізничний і внутрішній водний транспорт</i>	
Перевезення залізничним і внутрішнім водним транспортом	За 2 години до прибуття в митний орган в'їзду на митну територію Співтовариства
<i>Автомобільний транспорт</i>	
Автомобільні перевезення	За 1 годину до прибуття в митний орган в'їзду на митну територію Співтовариства

Джерело: розроблено авторами на основі [3].

ENS подається виключно у електронному вигляді за використання системи контролю імпорту (ICS) або нової комп'ютеризованої транзитної системи NCTS. Зазначена система використовується у випадку, коли дані подаються разом із транзитною декларацією або електронною книжкою МДП (TIR carnet). До того ж, у кожній країні сформована своя система подання попередньої інформації та існує власна система збору даних. Незважаючи на ефективність застосування такого інформаційного інструменту, як ENS, експерти у сфері здійснення митної справи зазначають, що дана технологія повною мірою функціонує лише у чотирьох країнах: Німеччині, Польщі, Литві та Латвії. У Литві, заповнення ENS не є обов'язковим, замість неї може бути подано транзитну декларацію, у Польщі ж її заповнення є обов'язковим. Окрім того, в Німеччині функціонують інформаційні оператори, тоді, як у Литві, Латвії та Польщі, таких організацій немає, там інформаційний обмін здійснюється виключно через сервери митних служб.

Відповідальність за подання декларації несе перевізник, тобто особа, відповідальна за перевезення вантажу на території ЄС. Однак, перевізник має право укласти договір із будь-якою особою (довірена особа, представник, брокер або

отримувач товару), яка має доступ до системи електронного декларування відповідної країни-учасниці ЄС. Окрім того, варто зазначити, що подання ENS не перевізником, а іншою особою не знімає відповідальності з перевізника. Перевізник повинен переконатися, що ENS була подана в установлений термін та містить усю необхідну інформацію.

Основною вимогою митного законодавства ЄС є те, що ввізна декларація подається відразу й у повному обсязі та повинна містити достовірну інформацію, проте, на практиці відпрацьовано механізм внесення змін та коригування її змісту. Митне законодавство ЄС не встановлює жорстких обмежень щодо коригування ENS. Однак, із юридичної точки зору, зміни не можуть стосуватись таких аспектів, як: інформація про особу, що подає таку декларацію, його представника та перший пункт ввезення на митній території ЄС, оскільки, це створює суттєві технічні складнощі. При цьому, варто зазначити, що термін, визначений для друку короткої ввізної декларації не враховує часу, витраченого на коригування відомостей.

Митні органи на основі ENS здійснюють аналіз ризиків. Якщо в поданий документ вносяться зміни, то після цього процедура аналізу ризиків стосовно відкоригованої декларації здійснюється повторно. На час випуску товарів внесення змін у ENS впливає лише у тому випадку, коли вони були здійснені у дуже короткий термін до ввезення товарів й митним органам потрібен додатковий час для процедури аналізу ризиків.

Коригування відомостей, що містяться у ENS не допускається у наступних випадках:

- особа, що подала ENS була проінформована митними органами про обов'язковий фізичний огляд товарів, що перевозяться;
- митними органами встановлено, що відомості в декларації є недостовірними;
- митні органи надали дозвіл на ввезення товарів із місць їх представлення.

Відповідно до вимог митного законодавства ЄС митний орган ввезення може не вимагати подання короткої ввізної декларації, лише у випадку представлення повної електронної митної декларації, що містить всі необхідні дані, передбачені ENS. При цьому, якщо товари, що представлені митним органам не зазначались у ENS (і не входять до переліку тих, що не потребують подання ENS) – ввізна коротка декларація повинна бути негайно подана особою, що ввозить товари або яка несе відповідальність за перевезення товарів до митної зони ЄС.

Виконавчим розпорядженням Митного кодексу ЄС передбачено перелік товарів, на які ENS не подається, а саме:

- 1) листи, листівки, видруки у тому числі ті, що пересилаються на електронних носіях;
- 2) товари, що перевозяться відповідно до положень Світової Поштової Конвенції;
- 3) товари, що знаходяться в особистому багажі подорожуючих;
- 4) товари, для яких допускається митне декларування в усній формі (за винятком тих, що перевозяться на основі договору перевезення рухомого майна домашнього господарства, палетів, контейнерів, автомобільних, залізничних, повітряних, морських транспортних засобів);
- 5) товари, охоплені митними деклараціями здійсненими із застосуванням іншої форми, ніж письмова і усна (за винятком перевезених на основі договору про перевезення рухомого майна домашнього господарства, палетів, контейнерів, автомобільних, залізничних, повітряних, морських транспортних засобів).
- 6) товари, що транспортуються на основі формуляра 302;

7) товари, що перевозяться на борту кораблів регулярних сполучень, що володіють свідоцтвом дозволу та товари, що перевозяться на кораблях і літаках, що переміщуються між портами та аеродромами Спільноти без зупинок в інших портах поза митною зоною Спільноти;

8) пересилання товарів, реальна вартість яких не перевищує 22 євро за умови, що митні органи, спільно з підприємцем, приймуть проведення аналізу ризиків з використанням інформації, що міститься у системі, яку використовує підприємець або наданих цією системою;

9) товари, охоплені карнетами ATA і CPD.

Відповідно до митного законодавства ЄС ENS подається митному органу ввезення – митниці, до якої належить негайно перевезти товари, що ввозяться до митної зони ЄС і в якому вони пройдуть відповідний контроль в'їзду, що ґрунтується на оцінюванні ризиків. Досить часто роль митного органу ввезення виконує прикордонний орган. ENS надсилається лише до першого митного органу ввезення (у випадку, коли транспортний засіб не входить до порту, розташованого в третій країні, переміщуючись між першим і черговими митними органами ввезення), а у наступному порту ввезення необхідним є лише представлення товарів митним органам. У ENS декларуються усі товари, які знаходяться на транспортному засобі (не тільки ті, що будуть ввезені до митної зони Спільноти через перший митний орган ввезення).

Для подання ENS учаснику митних правовідносин необхідно підключитися до системи електронного декларування. А для того, щоб стати її користувачем необхідно укласти договір з митною службою та подати заяву й отримати електронний підпис. Важливим є й те, що для укладання договору про підключення до системи електронного декларування необхідно бути зареєстрованою юридичною особою країни-члена ЄС, або ж співпрацювати із партнером на території ЄС, який уже підключений до цієї системи й зможе подати ENS, завірену власним електронним підписом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновки про те, що впровадження інституту попереднього інформування про переміщення вантажів через митний кордон передбачає створення відповідних нормативних передумов, налагодження комунікативних взаємозв'язків між митними органами та учасниками ЗЕД й забезпечення необхідними інформаційними ресурсами й технологіями, що у кінцевому результаті дозволить спростити митні процедури й забезпечити належний рівень митної безпеки держави. Одним з перших кроків на шляху до імплементації попереднього інформування в Україні є розробка та впровадження короткої ввізної декларації, суть якої та основні вимоги до подання відомостей наведені дослідження у даній статті. В контексті проведеного дослідження варто зазначити, що в подальших наукових дослідженнях, доцільно запропонувати адаптовану до вітчизняної практики здійснення митних процедур форму ENS та виробити механізм її практичного впровадження в Україні.

Список літератури

1. Бережнюк І.Г. Досвід впровадження системи контролю імпорту та експорту (ICS/ECS) в ЄС [Текст] / І.Г. Бережнюк, І.В. Несторишен, В.В. Булана //Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2015. – Вип. 27. – С. 12–20.
2. Customs Code Committee import and export formalities section guidelines on entry and summary declarations in the context of regulation (ec) no 648/2005. [Електронний ресурс]. – EUROPEAN COM DIRECTORATE-GENERAL TAXATION AND CUSTOMS UNION Customs Policy Customs Procedures/ Brussels, 29 October 2010 TAXUD/2010/0051 – Режим доступу: http://ec.europa.eu/ecip/documents/procedures/import_entry_guidelines_en.pdf.

3. REGULATION (EU) No 648/2005 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 April 2005 amending Council Regulation (EEC) No 2913/92 [Електронний ресурс]. – Establishing the Community Customs Code. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:117:0013:0019:en:PDF>.
4. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of October 9, 2013 laying down the Union Customs Code [Електронний ресурс] // Official Journal. – № L 269. – P. 1. – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=OJ:L:2013:269:TOC>.

References

1. Bereznyiuk I.H., Nestoryshen I.V., & Bulana V.V. (2015). Dosvid vprovadzhennia systemy kontroliu importu ta eksportu (ICS/ECS) v YeS [The experience of the introduction of import and export controls (ECS / ECS) in the EU]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences*, 27, 12-20 [in Ukrainian].
2. Customs Code Committee import and export formalities section guidelines on entry and summary declarations in the context of regulation (ec) no 648/2005. (2010). EUROPEAN COM DIRECTORATE GENERAL TAXATION AND CUSTOMS UNION Customs Policy Customs Procedures. *ec.europa.eu*. Retrieved from http://ec.europa.eu/ecip/documents/procedures/import_entry_guidelines_en.pdf [in English].
3. Regulation (EU) No 648/2005 of the European Parliament and of the Council of 13 April 2005 amending Council Regulation (EEC) No 2913/92. (2005). Establishing the Community Customs Code. *eurlex.europa.eu*. Retrieved from <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:117:0013:0019:en:PDF> [in English].
4. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of October 9, 2013 laying down the Union Customs Code. Official Journal. (n.d.). *eurlex.europa.eu*. Retrieved from <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=OJ:L:2013:269:TOC> [in English].

Ruda Tatiana, Research Scientist, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytsky, Ukraine

Popel Sergii, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytsky, Ukraine

The Essence and Requirements for Filing an Entry-Summary Declaration of Import in the EU

The purpose of the paper is to analyze the content and presentation of the main requirements for the import summary declaration to the specific implementation of foreign trade operations.

The article reveals the essence and role of import summary declaration (ENS) in the process of prior notification of the movement of goods. It was analyzed the information provided to ENS depending on the type of vehicle which transported goods and the availability of special status. The timing and the presentation of the import declaration and brief outline procedures for submitting and correcting information in it were shown.

Based on the research conclusions can be drawn that the introduction of a prior notification of the movement of goods across the customs border involves establishment of appropriate regulatory preconditions, establishing communication linkages between the customs authorities and participants of foreign trade activities and provide the necessary information resources and technologies that ultimately will simplify customs procedures and ensure the appropriate level of customs security.

entry-summary declaration, preliminary information, the deadline for submission of ENS

Одержано (Received) 18.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 339.54

В.А. Туржанський, доц., канд. екон. наук

Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна

Д.М. Хома, доц., канд. екон. наук, сертифікований аудитор

ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», м. Хмельницький, Україна

Особливості функціонування інституту уповноваженого економічного оператора в ЄС

У статті розкрито особливості функціонування інституту уповноваженого економічного оператора відповідно до Рамкових стандартів безпеки та спрощення міжнародної торгівлі ВМО і законодавства ЄС. Досліджено типи сертифікатів, критерії надання статусу, порядку призупинення та анулювання сертифікатів уповноваженого економічного оператора відповідно до європейського законодавства та імплементації його положень у вітчизняне митне законодавство України.

уповноважений економічний оператор, Митний кодекс ЄС, Регламент ЄС 2015/2446, Регламент ЄС 2015/2447, Митний кодекс України

В.А. Туржанский, доц., канд. экон. наук

Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина

Д.М. Хома, доц., канд. экон. наук, сертифицированный аудитор

ЧВУЗ «Университет экономики и предпринимательства», г. Хмельницкий

Особенности функционирования института уполномоченного экономического оператора в ЕС

В статье раскрыты особенности функционирования института уполномоченного экономического оператора в соответствии с Рамочными стандартами безопасности и упрощения международной торговли ВТамО и законодательства ЕС. Исследованы типы сертификатов, критерии предоставления статуса, порядка приостановления и аннулирования сертификатов уполномоченного экономического оператора в соответствии с европейским законодательством и имплементации его положений в отечественное таможенное законодательство Украины.

уполномоченный экономический оператор, Таможенный кодекс ЕС, Регламент ЕС 2015/2446, Регламент ЕС 2015/2447, Таможенный кодекс Украины

Постановка проблеми. З метою розвитку міжнародної торгівлі, необхідністю реагування на стурбованість країн світу з питань захисту ланцюга постачань товарів, недопущення терористичних загроз щодо руйнування економік різних країн світу та спрощення митних процедур, Всесвітньою митною організацією (далі – ВМО) розроблено Рамкові стандарти безпеки та спрощення міжнародної торгівлі (далі – Рамкові стандарти ВМО).

Головним ініціатором розробки та прийняття стандартів безпеки були США, аргументуючи це необхідністю зміни підходів до тероризму як нового виклику ХХІ ст. [1, с. 415-418]. Будь-яка країна, що стикається з цією проблемою, повинна їй якимось протистояти. Держави звернулися по допомогу в міжнародні організації для того, щоб вони розглянули можливості, як поліпшити наявні механізми захисту від тероризму, щоб не тільки не гинули люди, але й можна було запобігти можливим великим терактам. Особливо багато працювали над цією проблемою міжнародна морська організація в Лондоні, що розробляє захист портів і суден, і ВМО, що вирішувала складне питання: як поліпшити контроль на кордонах, але не допустити негативного впливу на міжнародну торгівлю.

Після прийняття Рамкових стандартів ВМО в червні 2005 року ряд країн запровадили інститут уповноваженого економічного оператора (далі – УЕО). Дані стандарти визначають концепцію УЕО та надають базове технічне керівництво по імplementації програм УЕО на міжнародному рівні між членами ВМО і міжнародним торговельним співтовариством.

Відповідно до Додатку 1 Рамкових стандартів ВМО, УЕО – це сторона, задіяна в міжнародному переміщенні товарів, що виступає в будь-якій з функцій, яка була схвалена національною митною адміністрацією або від її імені, як функція, що відповідає стандартам безпеки ланцюга постачання товарів ВМО або еквівалентним стандартам. УЕО можуть включати виробників, імпортерів, експортерів, брокерів, перевізників, компанії, що об'єднують кілька партій вантажів в одну відправку, посередників, порти, аеропорти, операторів терміналів, інтегрованих операторів, склади, дистриб'юторів і експедиторів.

Інститут УЕО розроблено з метою ефективного застосування стандартів II опори співробітництва між митними службами та бізнесом визначених Рамковими стандартами ВМО. Для досягнення кінцевих цілей Рамкових стандартів ВМО митні адміністрації повинні забезпечити прозорий підхід щодо збалансування спрощення митних процедур та забезпечення безпеки у глобальному ланцюзі поставки товарів. В Компендіумі програм УЕО [9] станом на березень 2015 року оновлено інформацію щодо програм УЕО, розроблених відповідно до Рамкових стандартів ВМО. При цьому Рамкові стандарти ВМО передбачають забезпечення безпеки, що ґрунтується на аналізі ризиків та бізнес-моделі УЕО. Використовуючи Рамкові стандарти ВМО, країни запроваджують власні програми УЕО. Крім того, деякі митні адміністрації запровадили різні програми УЕО відповідно до Угоди Світової Організації Торгівлі (далі – СОТ) щодо сприяння торгівлі.

Сьогодні актуальними питаннями є дослідження європейського законодавства щодо функціонування інституту УЕО, зокрема, Митного кодексу ЄС (Регламент ЄС № 952/2013, що набув чинності з 01.05.2016, далі – МК ЄС) [11], Імплементативного Регламенту ЄС 2015/2447 (далі – ІР ЄС) [8], Делегованого регламенту ЄС 2015/2446 (далі – ДР ЄС) [7], Компендіуму з УЕО [6] та Компендіуму програм УЕО [9], з метою їх імplementації у вітчизняне митне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування інституту уповноважених економічних операторів в Україні досліджували такі вчені й практики як, І. Бережнюк, І. Несторишен, А. Ю. Очерет [2] (запровадження інституту УЕО в розрізі Програми митної безпеки ЄС), Т. Паламарчук [3] (статус УЕО, необхідність вдосконалення інституту УЕО в Україні, реформування митного напрямку шляхом імplementації європейського досвіду інституту УЕО), М. Гоменюк [10] (поява УЕО на міжнародному рівні та проблеми отримання статусу УЕО в Україні), Л. Прус [5] (проблеми практичної реалізації інституту УЕО в Україні). Проте, недослідженими залишаються питання функціонування інституту УЕО відповідно до законодавства ЄС та його імplementація у вітчизняне митне законодавство.

Постановка завдання. Метою написання статі є дослідження особливостей функціонування інституту УЕО відповідно до норм європейського митного законодавства та можливості його імplementації в Україні.

Виклад основного матеріалу. В процесі реформування державної митної справи в Україні необхідно переймати європейський досвід, що передбачає оптимізацію персоналу, форм митного контролю та взаємодії митниці з суб'єктами господарювання. Саме така оптимізація в багатьох країнах світу успішно реалізована шляхом запровадження інституту УЕО.

Інститут УЕО робить залучення митниці мінімальним і зазвичай дистанційним,

дозволяє використовувати принцип декларативної згоди, здійснювати перевірку документів після випуску товарів, тобто пост-митний контроль, що значно скорочує потреби нарощувати штат митниці за умов росту товаропотоків [3]. Зараз митниця перевіряє, чи здійснено контроль товарів ветеринарами, санітарами та іншими інспекціями як на ввезенні, так і вивезенні. Це абсолютно нерелевантно з точки зору міжнародної практики. Дублюючи ревізію при вивезенні товарів слід скасувати, адже країна-імпортер відповідно до прийнятих нею стандартів сама піклується про безпечність товарів, що прибули на її територію. Щодо ввезення товарів співпраця митниці з УЕО дозволить делегувати самому УЕО проведення необхідних видів контролю.

Запровадження подачі перевізником короткої ввізної декларації до моменту ввезення товарів в Україну, за міжнародною практикою, даватиме можливість порівняти дані декларанта і перевізника. Це інструмент оцінки ризиків до прибуття товарів та істотного прискорення процедури оформлення вантажів.

МК ЄС [11] визначено типи сертифікатів, критерії для надання статусу, процедура отримання, призупинення та анулювання інституту УЕО. Статтею 38 МК ЄС визначено такі типи сертифікатів УЕО: УЕО С, що передбачає митно-правові спрощення або УЕО S, щодо надійності та безпеки. При цьому статтею 33 ІР ЄС передбачено поєднання сертифікатів УЕО С та УЕО S.

Будь-які економічні оператори, що функціонують на митній території ЄС та є частиною міжнародного ланцюга поставок, здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, можуть претендувати на статус УЕО. Керівництво УЕО [6] визначає такі зацікавлені сторони, які можуть отримати статус УЕО та мають відповідальність у міжнародному ланцюзі постачань (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика зобов'язань економічних операторів у міжнародному ланцюзі постачань

Економічний оператор	Зобов'язання в міжнародному ланцюзі постачання:
1	2
Виробник	– забезпечити безпечний і надійний виробничий процес для своєї продукції; – забезпечити безпечне і надійне постачання своєї продукції для своїх клієнтів; – забезпечити правильне застосування митних правил відносно походження товарів.
Експортер	– відповідальність за правильність заповнення експортної декларації та її своєчасного подання в разі якщо вона повинна бути подана експортером; – відповідає за подачу експортної декларації з встановленими до неї вимогами; – застосовувати правові експортні формальності відповідно до митних правил, в тому числі заходів тарифного і нетарифного регулювання; – забезпечити надійне і безпечне постачання товарів перевізнику, експедитору або митному агенту.
Експедитор	– застосовувати правила, що стосуються транспортних формальностей; – забезпечити, при необхідності, безпечне перевезення вантажів; – застосовувати, в разі необхідності, правила коротких декларацій.
Власник митного складу	– забезпечити умови для товарів, що знаходяться на митному складі або складі тимчасового зберігання, що передбачають їх складування та зберігання; – перевірити дотримання вимог визначених митницею у дозволі на митний скла чи склад тимчасового зберігання; – забезпечити адекватний захист зони зберігання від зовнішнього вторгнення; – забезпечити належний захист від несанкціонованого доступу до товарів з метою їх заміни.
Митний агент / представник	– застосовувати необхідні заходи відповідно до митних правил, характерні для даного типу представництва з метою поміщення товарів у відповідний митний режим; – відповідає за правильність заповнення та своєчасність подання митної декларації.

Продовження таблиці 1

1	2
Перевізник	– забезпечити надійне і безпечне перевезення вантажів з метою уникнення несанкціонованого доступу до інформації, підміни транспортних засобів та вантажів, що перевозяться; – забезпечити достовірну та своєчасну подачу транспортної документації відповідно до вимог чинного законодавства; – здійснювати необхідні юридичні формальності відповідно до вимог митного законодавства; – застосовувати, в разі необхідності, правила коротких ввізних декларацій.
Імпортёр	– поміщувати товари у відповідний митний режим або вільний випуск; – достовірно та своєчасно подавати митну декларацію митним органам; – подання короткої ввізної декларації відповідно до вимог чинного законодавства; – здійснювати необхідні митні формальності відповідно до митних правил з імпорту товарів; – застосовувати торговельну політику щодо заборон і обмежувальних заходів; – забезпечити надійне і безпечне отримання товарів, зокрема, щоб уникнути несанкціонованого доступу і фальсифікації товарів.

Джерело: узагальнено відповідно до [6].

Інститут УЕО передбачає ряд переваг як для суб'єктів ЗЕД, так і митних адміністрацій. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які отримали сертифікат УЕО мають наступні переваги:

- критерії УЕО вступають в дію, коли подається заява на митно-правове спрощення (ст. 38 пар. 5 МК ЄС) [11];
- можливе здійснення планового контролю (ст. 38 пар. 6 МК ЄС [11] та ст. 24 пар. 2 ДР ЄС [7]), що не виключає подальшої перевірки на наявність ризиків;
- спрощені перевірки (ст. 38 пар. 6 МК ЄС [11] та ст. 24 пар. 1 ДР ЄС [7]), що не виключає подальшої перевірки на наявність ризиків;
- сертифікат УЕО S надає перевагу першочергового проходження контролю (ст. 25 ІР ЄС [8]);
- можливе здійснення планового контролю (ст. 24 пар. 2 та 4 ІР ЄС [8]), що не виключає подальшої перевірки на наявність ризиків;
- спрощені перевірки (ст. 24 пар. 1 ІР ЄС [8]), що не виключає подальшої перевірки на наявність ризиків;
- переваги для УЕО країн, що не є країнами-членами ЄС, але з якими укладено двосторонній договір (ст. 38, пар. 7 МК ЄС [11]);
- конкурентна перевага (надійність і безпека, затверджені митними органами).

При цьому, наявність інституту УЕО надає наступні переваги для митних адміністрацій:

- низька оцінка факторів ризику, що зменшує кількість перевірок, і відповідно – залучення меншої кількості посадових осіб митних органів;
- актуальна інформація щодо динаміки економічних показників;
- краще планування здійснення митного контролю, зокрема митного огляду та документальних перевірок тощо).

Для надання статусу УЕО, ст. 39 МК ЄС [11] та ст. 24-28 ІР ЄС [8] визначені такі критерії для суб'єкта ЗЕД (заявника), які відображені на рис. 1.

Розглянемо детальніше дані критерії. Відповідно до ст. 24 ІР ЄС [8] суб'єкт ЗЕД (заявник) відповідає критерію «належного дотримання митного законодавства та правил оподаткування», якщо:

- посадові особи заявника протягом останніх трьох років не вчиняли жодного серйозного порушення у сфері митного законодавства і правил оподаткування, а також немає ніяких відомостей про суттєві кримінальні злочини, пов'язані з їх господарською

діяльністю.

– у разі, якщо не є фізичною особою, то даний критерій вважається виконаним, якщо протягом трьох останніх років, жоден з наступних осіб – заявник; особа відповідальна за управління підприємством заявника; особа відповідальна за здійснення митного оформлення заявника – не допускали вчинення повторюваних або систематичних порушень у сфері митного законодавства і правилах оподаткування, а також немає ніяких відомостей про суттєві кримінальні злочини, пов'язані з їх господарською діяльністю.

– якщо місце проживання заявника в третій країні, то митний орган компетентний приймати рішення щодо оцінки даного критерію на підставі доступних записів та інформації про заявника;

– якщо заявник здійснює ЗЕД менше трьох років, то митний орган компетентний приймати рішення щодо оцінки даного критерію на підставі доступних записів та інформації про заявника.

Рисунок 1 – Критерії для отримання сертифікату УЕО відповідно до ст. 39 МК ЄС та ст. 24-28 ІР ЄС

Джерело: узагальнено відповідно до [11; 8].

Суб'єкт ЗЕД (заявник) відповідає критерію «*дотримання задовільної системи ведення комерційної та транспортної документації*», якщо дотримані наступні умови (ст. 25 ІР ЄС) [8]:

– заявник підтримує систему обліку основу на загальноприйнятих принципах бухгалтерського обліку, які використовуються в державах-членах ЄС, що дозволяє зберегти записи в первинних, облікових документах з метою подальшого їх аудиту основаному на митному контролі (пост-митного контролю);

– записи, які зберігаються заявником для митних цілей інтегровані в систему обліку або дозволити здійснювати перехресні перевірки інформації з системою бухгалтерського обліку;

– заявник дозволяє митному органу фізичний доступ до його системи бухгалтерського обліку і, де це можливо – до його комерційних і транспортних документів;

– заявник надає електронний доступ митним органам до його системи бухгалтерського обліку і, де це можливо – до його комерційних і транспортних записів, що здійснені та зберігаються в електронному вигляді;

– заявник має систему матеріально-технічного забезпечення, що ідентифікує

товар як виготовлений в країні ЄС або поза ЄС, а також вказує, де це доречно, їх місце розташування (дана умова не застосовується для отримання сертифікату УЕО S);

- заявник має адміністративну організацію, яка відповідає типу і розміру бізнесу, який підходить для управління потоками товарів, а також створено систему внутрішнього контролю, здатного запобігати, виявляти, виправляти помилки й виявляти незаконні або неправильні операції;

- де можливо, заявник має мати задовільні процедури для обробки ліцензій і дозволів, виданих в межах комерційних або політичних заходів щодо торгівлі сільськогосподарською продукцією;

- заявник має забезпечити процедури з архівування своїх записів, а також забезпечити захист від втрати інформації;

- заявник гарантує, що відповідним співробітникам підприємства доручено інформувати митні органи про порушення законодавства та визначено порядок такого інформування;

- заявником забезпечено належні заходи безпеки для захисту комп'ютерної системи заявника від несанкціонованого доступу до документації заявника;

- заявником запроваджено ефективні процедури для забезпечення контролю за дотриманням законодавства щодо тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Відповідно до ст. 26 IP ЄС [8] суб'єкт ЗЕД (заявник) відповідає критерію *«підтвердження фінансової платоспроможності»*, якщо виконуються наступні умови:

- заявник не підлягає процедурі банкрутства;

- протягом останніх 3-х років, що передують подачі заяви, заявник виконав свої фінансові зобов'язання щодо сплати митних зборів, всіх інших податків або зборів, які справляються у зв'язку з імпортом чи експортом товарів. Якщо заявник був зареєстрований менше 3 років, його фінансову спроможність, потрібно перевірені на підставі записів та інформації, які доступні;

- заявник демонструє на підставі записів та інформації, протягом останніх 3-х років, що передують подачі заяви, що він має достатні фінансові ресурси, щоб виконувати свої зобов'язання з урахуванням типу, обсягу ділової активності, в тому числі не маючи будь-яких негативних чистих активів, якщо де вони не можуть бути покриті.

Критерій *«наявність практичних стандартів компетенції та професійної кваліфікації, безпосередньо пов'язаних з їх діяльністю»*, вважається виконаним суб'єктом ЗЕД (заявником), якщо дотримуються наступні умови:

- заявник або особа, відповідальна за здійснення митної справи заявника, відповідає одному з наступних практичних стандартів компетентності: а) має практичний досвід як мінімум 3-х роки в галузі митної справи; має стандарт якості щодо митних питань, прийнятий органом Європейської стандартизації;

- заявник або особа, відповідальна за здійснення митної справи заявника, успішно завершила навчання, що охоплює митне законодавство і мають відношення до взаємодії з митними органами, пов'язаною діяльністю, за умови, що: митний орган держави-члена ЄС; навчальний заклад визнано, з метою забезпечення такої кваліфікації, митними органами або органом держави-члена ЄС, відповідального за професійну підготовку; професійна чи торгова асоціація, яка визнана митними органами держави-члена або акредитовані в ЄС, з метою забезпечення такої кваліфікації.

Відповідно до ст. 28 IP ЄС [8] суб'єкт ЗЕД (заявник) відповідає критерію *«дотримання стандартів безпеки та надійності в міжнародному ланцюзі поставок»*, якщо дотримані наступні умови:

- будівлі, які будуть використовуватися при здійсненні операцій, пов'язані з отриманням сертифікату УЕО S забезпечують захист від несанкціонованого доступу та виготовлені з матеріалів, що не дозволяють незаконному проникненню;

- заявником вжито відповідні заходи для запобігання несанкціонованого доступу до місць, де здійснюються навантажувально-розвантажувальні роботи;

- заявником вжито відповідні заходи для захисту від несанкціонованого внесення змін у документи пов'язанні з рухом товарів у місцях, де навантажувально-розвантажувальні роботи;

- заявник вжив заходів, що дозволяють чітко ідентифікувати його ділових партнерів і забезпечити, шляхом виконання відповідних договірних угод або інших відповідних заходів відповідно до бізнес-моделі заявника, що ці ділові партнери зможуть забезпечити безпеку своєї частини міжнародного ланцюга поставок;

- заявник, в межах чинного законодавства, проводить процедури з кадрового відбору потенційних співробітників, а також періодичної перевірки працюючих співробітників на відповідність вимог у сфері безпеки та надійності функціонування підприємства заявника;

- заявник має відповідні процедури безпеки для будь-яких зовнішніх постачальників послуг за контрактом;

- заявник гарантує, що його співробітники, які виконують обов'язки, що мають відношення до питань безпеки, регулярно беруть участь в програмах з метою підвищення їх кваліфікації з питань безпеки;

- заявник призначив контактну особа компетентну з питань безпеки.

Якщо суб'єкт ЗЕД відповідає зазначеним критеріям, то він може подати заяву та анкету самооцінки про надання статусу УЕО. При цьому суб'єкт ЗЕД погоджується на проведення митним органом оцінки відомостей щодо відповідності критеріям до УЕО. Перевірки та необхідні дії, що передують прийняттю заяви до розгляду:

- реєстрація коду EORI (ст. 9 МК ЄС [11], ст. 11 пар 1 літ. (а) ДР ЄС [7]);

- юридична адреса в країнах-членах ЄС (ст. 38 пар. 1 МК ЄС [11], ст. 11 пар. 1 літ (b) ДР ЄС [7]);

- попереднє рішення, яке протягом трьох останніх років було відкликано або скасоване внаслідок невиконання суб'єктом ЗЕД своїх зобов'язань (ст. 11 пар. 1 літ (d) та параграф 2 ДР ЄС [7]);

- перевірка інформації протягом 30 днів (ст. 22 пар. 2 МК ЄС [11] та ст. 12 IP ЄС [8]);

- у разі потреби формується запит про надання докладної інформації (ст. 22 пар. 2 МК ЄС [11]). При цьому може надаватися додаткові 30 днів на перевірку;

- прийняття заяви та її реєстрація у комп'ютерній системі EDV (ст. 30 ДР ЄС [7]);

- відхилення заяви та судове слухання (ст. 22 пар. 6 МК ЄС [11], ст. 8 ДР ЄС [7] та ст. 8-10 IP ЄС [8]).

Схематично процедуру отримання сертифікату УЕО в країнах ЄС можна зобразити наступним чином (рис. 2). Відповідно до ст. 16 пар. 1 МК ЄС [6], ст. 30 пар. 1 IP ЄС [8] після прийняття митним органом заяви на отримання сертифікату УЕО, протягом 7 робочих днів здійснюється реєстрація даної заяви у електронній системі EDV підтримка зв'язку через контактний пункт від УЕО. Після цього протягом 30 днів країни-члени ЄС можуть висловити свою позицію щодо надання статусу УЕО заявнику. У разі потреби вдаються до консультацій. Процедура консультування може тривати протягом 80 днів. Такі консультації є обов'язковими (ст. 31 пар. 2 IP ЄС [8]), якщо:

- заявка на статус УЕО подана відповідно до ст. 12 (1) ДР ЄС [7] митному

управлінню країни-члена ЄС, де знаходиться головна бухгалтерія економічного оператора;

– заявка на статус УЕО подана відповідно до ст. 27 ДР ЄС [7] митному управлінню країни-члена ЄС, де у кандидата є постійна юридична адреса;

– частина обліку та документації необхідної для отримання статусу УЕО знаходиться в країні-члені ЄС;

– кандидат на отримання статусу УЕО має складські приміщення в іншій країні-члені ЄС.

За результатами консультування щодо висловлення позиції країнами-членами ЄС можливі такі наслідки (ст. 31 пар. 3 ІР ЄС [8]):

1) жодних зауважень не надходить від країн-членів ЄС – критерій визнають усі інші країни-члени ЄС;

2) позитивний відгук від країни-члена ЄС – передбачає видачу сертифіката УЕО;

3) негативний відгук від країни-члена ЄС – передбачає відхилення заяви на отримання сертифікату УЕО (в окремих випадках економічні оператори висловлюють свої зауваження);

4) суперечливі моменти з'ясовують через контактний пункт УЕО.

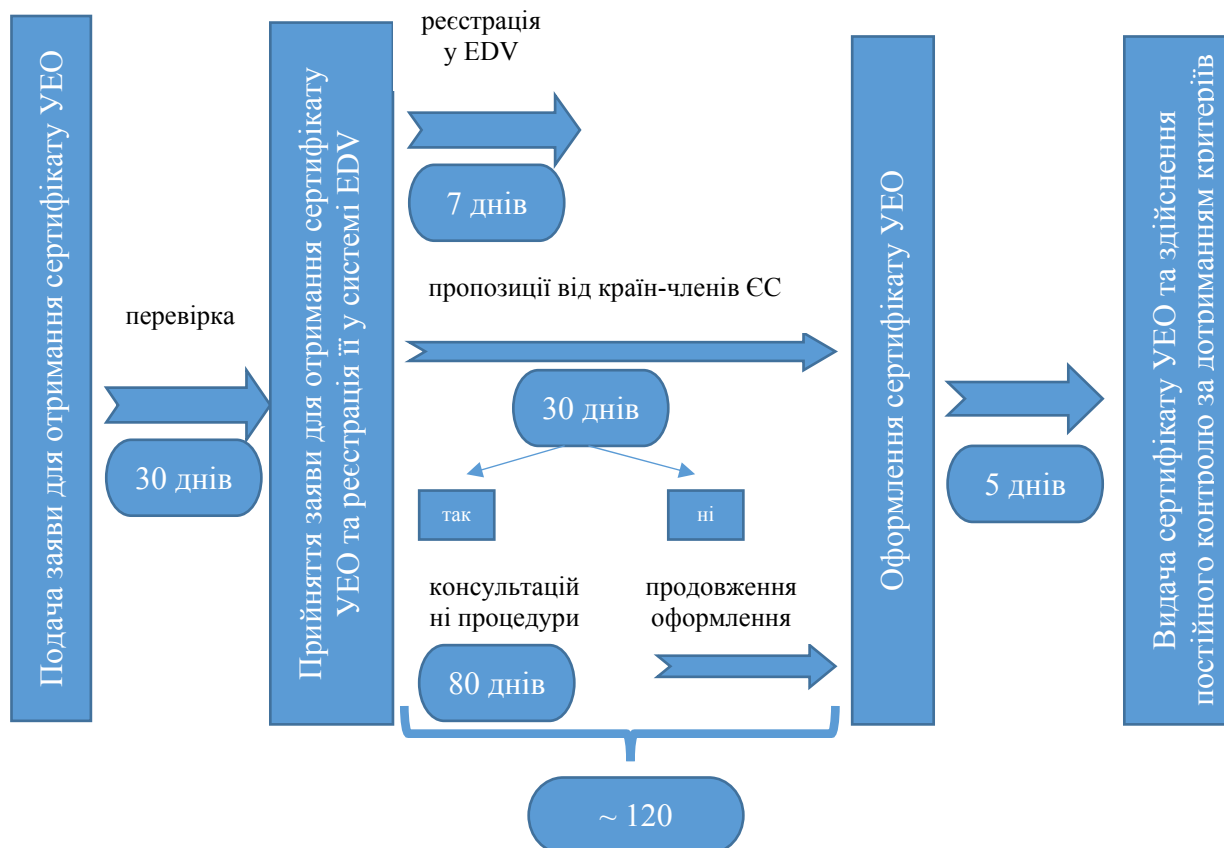

Рисунок 2 – Тривалість процедури отримання сертифікату УЕО в країнах ЄС

Джерело: узагальнено відповідно до [11; 8; 7].

У разі необхідності, за вимогою економічного оператора, терміни проведення консультацій можуть бути продовжені. Тому на практиці проміжок часу від прийняття заяви до оформлення сертифікату УЕО може тривати 120 днів або ж більше. Після погодження усіх консультаційних процедур, протягом 5 днів здійснюється підготовка та видача сертифікату УЕО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, основними нормативними документами ЄС щодо функціонування інституту УЕО є Рамкові

стандарти ВМО, Регламент ЄС № 952/2013, Імплементативний Регламент ЄС 2015/2447, Делегований регламент ЄС 2015/2446, Компендіум з УЕО та Компендіум програм УЕО.

З метою імплементації стандартів ЄС щодо інституту УЕО, Міністерством фінансів України розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей)», який публічно обговорений та схвалений на засіданні Кабінету Міністрів України 6 квітня 2016 року та повторно схвалений 25 травня 2016 року. Прийняття даного законопроекту Верховною радою України суттєво наблизити вітчизняне митне законодавство з питань функціонування інституту УЕО до європейського, та дозволить збалансувати інтереси митниці щодо здійснення митного контролю та інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності щодо спрощення митних процедур.

В подальшому необхідно розробити форму короткої ввізної декларації, вітчизняну програму УЕО та ряд інших підзаконних актів щодо функціонування інституту УЕО відповідно до норм законодавства ЄС.

Список літератури

1. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти [Текст] : монографія / І. Г. Бережнюк. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
2. Бережнюк І. Г. «Поправки безпеки» до Митного кодексу ЄС: досвід полегшення торгівлі без загроз для зовнішньої безпеки держави [Текст] / І. Г. Бережнюк, І. В. Несторишен, А. Ю. Очерет // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2015. – № 28. – С. 20–29.
3. Паламарчук Т. Уповноважені економічні оператори: хто вони і навіщо потрібні [Електронний ресурс] / Т. Паламарчук – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/4/587604/>
4. Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей) [Електронний ресурс] : проект Закону України [прийнято на засіданні Кабінету Міністрів України від 06.04.2016]. – Режим доступу : <http://bit.ly/223Lt54>.
5. Прус Л. Р. Проблеми практичної реалізації інституту уповноважених економічних операторів в Україні [Електронний ресурс] / Л. Р. Прус // Митна безпека. – 2012. – № 1–2. – С. 19–24. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/13001/%C>.
6. Authorised Economic Operators [Guidelines, Approved by the CCC-GEN (AEO subsection) on 11 March 2016]. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bit.ly/1UNilzO>.
7. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bit.ly/1TkLHTf>.
8. Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447 of 24 November 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bit.ly/1suDdzj>.
9. Compendium of AEO programmes, 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bit.ly/1TBVAb9>.
10. Homenuik M. Authorized economic operator: reasons for dissatisfaction with status in ukraine and ways of terms improvement [Електронний ресурс] / M. Homenuik // Customs Scientific Journal. – Vol. 5. – No. 2 – Режим доступу: <http://ccjournals.eu/ojs/index.php/customs/article/view/487>
11. Regulation (EU) No 952/2013 Of The European Parliament And Of The Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:269:0001:0101:EN:PDF>.

References

1. Berezniuk, I.H. (2009). *Mytne rehulivannia Ukrainy: natsionalni ta mizhnarodni aspekty: monohrafiia* [Customs regulation of Ukraine: national and international aspects: monograph]. Dnipropetrovsk, Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy [in Ukrainian].
2. Berezniuk, I.H. (2015). «Popravky bezpeky» do Mytnoho kodeksu YeS: dosvid polehshennia torhivli bez zahroz dlia zovnishnoi bezpeky derzhavy' [«Security Amendment» to the Customs Code EU experience to facilitate trade without external threats to the security of the state]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Proceedings of Kirovograd National Technical University. Economics*, 28, 20-29 [in Ukrainian].

3. Palamarchuk, T. (n.d.). Upovnovazheni ekonomichni operatory: khto vony i navishcho potrebni [Authorised economic operators: who are they and why]. *www.epravda.com.ua*. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/4/587604/> [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy (shchodo upovnovazhenoho ekonomichnoho operatora ta sproshchen mytnykh formalnostei) [On amendments to the Customs Code of Ukraine (concerning the authorized economic operator and simplified customs formalities)]. *bit.ly*. Retrieved from <http://bit.ly/223Lt54> [in Ukrainian].
5. Prus, L.R. (2012). Problemy praktychnoi realizatsii instytutu upovnovazhenykh ekonomichnykh operatoriv v Ukraini [The problems of practical realization of the institute of authorized economic operators in Ukraine]. *Mytna bezpeka – Customs security, 1-2*. Retrieved from http://dndims.com/upload/files/custom_security_1-2_2012.pdf [in Ukrainian].
6. Authorised Economic Operators [Guidelines, Approved by the CCC-GEN (AEO subsection)]. (2016, 11 March). *bit.ly*. Retrieved from <http://bit.ly/1UNilzO> [in English].
7. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 (2015, 28 July). *bit.ly*. Retrieved from <http://bit.ly/1TkLHTf>. [in English].
8. Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447 (2015, 24 November). *bit.ly*. Retrieved from <http://bit.ly/1suDdzj> [in English].
9. Compendium of AEO programmes. (2015). *bit.ly*. Retrieved from <http://bit.ly/1TBVAb9> [in English].
10. Homenuik, M. (2005). Authorized economic operator: reasons for dissatisfaction with status in Ukraine and ways of terms improvement. *Customs Scientific Journal, Vol. 5, No. 2*. Retrieved from <http://ccjournals.eu/ojs/index.php/customs/article/view/487> [in English].
11. Regulation (EU) No 952/2013 «Of The European Parliament And Of The Council». (2013, 9 October). *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:269:0001:0101:EN:PDF> [in English].

Vitalii Turzhanskyi, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytsky, Ukraine

Dmytro Khoma, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), certified auditor
Private Higher Educational Establishment "University of Economics and business", Khmelnytsky, Ukraine

Features of the Institute of Authorized Economic Operator in EU

The article substantiates the need for the emergence institution authorized economic operator in accordance with the SAFE Framework of Standards. Established that Customs administrations use SAFE Framework of Standards to develop their own programs authorized economic operators.

The features of the institute of authorized economic operator in accordance with European legislation, EU Customs Code (Regulation EU 952/2013), Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447, Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446, Compendium of AEO programs, 2015. Analyzed obligations of economic operators who apply for status AEO in the international supply chain. Advantages and disadvantages AEO institute for economic operators and customs administrations; criteria for certification AEO; duration of the procedures for obtaining the certificate AEO in the EU. The authors also underline the actuality of the topic connected with some ambiguity in the Customs legislation and difficulties with getting AEO status.

In conclusion focuses on the need for the bill "On amendments to the Customs Code of Ukraine (concerning the authorized economic operator and simplification of customs formalities)" to introduction of European customs legislation concerning authorized economic operator to the national.

authorized economic operator, Regulation (EU) No 952/2013, Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447, Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446, Customs Code of Ukraine.

Одержано (Received) 20.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 330.34; 330.35

С.А. Аскерова

Азербайджанский университет кооперации, г. Баку, Азербайджан

Оценка структуры национальной экономики с точки зрения устойчивости развития

Основной целью исследования является уточнение факторов, определяющих устойчивость развития национальной экономики и механизма оптимизации ее структуры. В данной статье исследуются теоретические и практические проблемы реструктуризации экономики. Анализируется существующий уровень экономического потенциала и достигнутые результаты проводимой политики. Структурная политика государства согласовывается с прогнозами долгосрочного развития. Поэтому при определении основных направлений экономического развития нужно учесть взаимосвязи отдельных отраслей экономики.

производство, потребление, покупательская способность, экономический потенциал, конкуренция, реструктуризация, устойчивость, инвестиции

С.А. Аскерова

Азербайджанський Університет Кооперації, м Баку, Азербайджан

Оцінка структури національної економіки з точки зору стійкості розвитку

Основною метою дослідження є виявлення факторів, що визначають стійкість розвитку національної економіки та механізму оптимізації її структури. У даній статті досліджуються теоретичні та практичні проблеми реструктуризації економіки. Аналізується існуючий рівень економічного потенціалу та досягнуті результати проведеної політики. Структурна політика держави узгоджується з прогнозами довгострокового розвитку. Тому при визначенні основних напрямів економічного розвитку потрібно врахувати взаємозв'язки окремих галузей економіки.

виробництво, споживання, купівельна спроможність, економічний потенціал, конкуренція, реструктуризація, стійкість, інвестиція

Постановка проблемы. В течении последних лет структура национальной экономики Азербайджана не соответствовала текущим требованиям. В этот период некоторые отрасли развивались динамично, но при этом другие отрасли отличались нерентабельностью. Проведение радикальных экономических реформ и реализация международных контрактов по экспорту энергоносителей выдвигали на передний план вопросы формирования оптимальной структуры экономики.

В настоящее время перспективы развития ресурсных регионов (к которым относится и Азербайджанская Республика) становятся все более важными как для мирового сообщества в целом, так и для отдельных стран, поскольку запросы современной экономики, основанной на производстве наукоемкой продукции, технологий и услуг, требуют для обеспечения своих потребностей развитие новых конкурентоспособных отраслей экономики.

Для обеспечения экономического роста и последовательности развития национальной экономики ее структура должна соответствовать требованиям действующего хозяйственного механизма с учетом взаимосвязи и взаимозависимости его отдельных отраслей, а так же реально оценивать различные варианты возможности оптимизации отраслевой структуры экономики.

С целью успешного решения данной проблемы нужно было выбрать приоритетные отрасли, которые стимулировали бы привлечение инвестиций и оказывали более действенное влияние на решение социально-экономических проблем в стране. Поэтому, в первую очередь, была подготовлена законодательная база и механизм практического решения проблемы развития регионов и нефтяного сектора.

На сегодняшний день достигнуты определенные результаты в отмеченных направлениях. Вместе с тем, эти проблемы на данный момент решены не полностью и некоторые задачи ждут безотлагательного решения.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию особенностей национальных экономик в научной литературе посвящено достаточно много работ, которые чаще всего связаны с проблемами обеспечения устойчивого развития.

Наиболее существенный вклад в исследование вопросов, связанных с реструктуризацией экономики внесли представители классической экономической школы, в их числе А.Маршалл, М.Потер, Дж.Кейнс, О.Т.Лебедев и другие.

Концептуальные проблемы развития экономики Азербайджана, в том числе проблемы устойчивости развития и реструктуризации национальной экономики являются постоянным объектом для исследований ведущих азербайджанских ученых Ч. Аббасова, А. Алескерова, А. Алирзаева, Р. Джабиева, М. Ахмедова, Ш. Гаджиева, Р. Гасанова, Ш. Гафарова, М. Джамилова, Т. Кулиева, Г. Манафова, М. Мейбуллаева, Н. Мустафаева, А. Надирова, Ш. Алиева, З. Самедзаде, М. Фарзалиева, А. Шекералиева, Г. Юзбашиевой и др.

Проблемам обеспечения устойчивости развития и оптимизации структуры экономики уделяется большое внимание как в учебниках, периодической печати, так и в диссертационных работах. К сожалению, некоторые вопросы остаются дискуссионными. Следует отметить, что на сегодняшний день отсутствует необходимая методология и комплекс практических мер по обеспечению благоприятных условий развития и оптимизации структуры национальной экономики, в том числе практически не определена действенная методология и не разработаны методы оценки оптимальности структуры экономики на региональном уровне.

В научных кругах, в основном, изучаются вопросы проведения активной и оперативной структурной политики, однако имеются расхождения по оценке критериев экономических пропорций и структурных связей на различных уровнях. Это можно объяснить так же отсутствием оптимальных методов оценки структуры национальной экономики с точки зрения ее устойчивости.

Постановка задания. Целью статьи является исследование существующих теоретических и практических проблем реструктуризации национальной экономики, экономических основ и этапов проведения политики государства в вопросах экономического развития, а также раскрытие авторского подхода к решению данной проблемы. В целях определения наиболее точных методов оценки устойчивости национальной экономики в данной статье излагаются приоритетные задачи и механизмы реализации реструктуризации экономики.

Изложение основного материала. Важным направлением при оценке устойчивости развития структуры национальной экономики является анализ структуры ее воспроизводства.

Следует отметить, что анализ структуры народного хозяйства на основе теории воспроизводства позволяет выявлять закономерности развития национальной экономики и факторы, влияющие на это развитие.

Структуру современного общественного воспроизводства национальной экономики можно выразить в виде постоянно обновляющегося цикла воспроизводства, что, в свою очередь, позволяет оценивать основные структурные зависимости экономики, механизмы самоуправления системы воспроизводства и процессы формирования основных факторов развития.

Одним из условий при определении характера натуральных и ценностных экономических пропорций, которые определяют закономерности цикла экономического развития, является изучение системы воспроизводства экономики.

Среди основных структурных зависимостей экономики следует различать следующие взаимозависимости: инвестиция и потребление, производство и потребление, интеллектуальная и инвестиционная обоснованность производства и т.д.

По нашему мнению, наряду с существующими основными структурными зависимостями экономики, изложенными ранее, первостепенную роль играет анализ их удельного веса в валовом продукте и других макроэкономических показателях, а также анализ динамики развития и изменения взаимосвязей

Для успешного претворения в жизнь поставленных ранее задач требуется наличие структурной государственной политики для каждого конкретного периода и определение механизмов их выполнения.

Все эти аспекты, в свою очередь, привели к коренным изменениям критериев оценки продуктивности внедрения в жизнь структурной государственной политики, проводимой в республике. Поэтому при определении тактических и стратегических основных, то есть приоритетных направлений, целей и задач современной государственной политики, проводимой в нашей стране, крайне необходимо учитывать главные методические принципы.

Практика показывает, что без проведения активной и оперативной структурной политики, которая бы охватывала все уровни, невозможно добиться устойчивого и динамического развития национальной экономики в оптимальное время. Практическая реализация структурной политики в стране кардинально требует проведения соответствующих институциональных реформ. Таким образом, успешное решение текущих и перспективных социально-экономических, политических и оборонных проблем страны требует реализации структурной политики на всех уровнях национальной экономики.

Следует отметить, что в каждом конкретном случае, в зависимости от уровня экономического развития, выбранной модели развития страны, комплекса поставленных задач и существующих реалий, особенно от степени использования обеспечивающих экономический рост ресурсных факторов, оптимальность критериев экономических пропорций и структурных связей может отличаться даже на макро-, мезо- и региональных уровнях.

На данном этапе развития Азербайджан в своей стратегии экономического развития должен считать приоритетным развитие тех отраслей, которые, во-первых, стимулировали бы привлечение иностранного капитала, во-вторых, продукция этих отраслей была бы конкурентоспособной на международном рынке, и, наконец, доходы этих отраслей оказывали бы положительное влияние на решение социально-экономических проблем, стоящих перед страной [4].

В то же время при переходе на рыночную экономику и в условиях формирования рыночных отношений критерии оптимальности структурной политики могут быть различными. В условиях трансформации и перехода национальной экономики в устойчивое состояние взаимосвязь и взаимозависимость между структурной политикой и инвестициями и инновациями действует на основе отличных принципов и критериев [5].

Известно, что качественная и количественная реструктуризация структуры экономики наряду с увеличением объема инвестиций требует развития технического и технологического уровня, а также его рационального использования.

В условиях трансформации национальной экономики и перехода в состояние устойчивого развития, обеспечение поэтапности, последовательности и своевременности решения приоритетных задач в формировании и реализации структурной политики имеет принципиальное значение. Другими словами,

структурные изменения экономики необходимо проводить в соответствии с реальностью и требованием времени [2].

Реформа системы экономических отношений в обществе и приведение их в соответствие к меняющимся условиям рынка и требованиям времени ожидает полной реструктуризации системы. Такой методологический подход к проблеме структурной перестройки при его реализации подразумевает не только решение текущих проблем, но и стратегических проблем формирования национальной экономики и обеспечения ее устойчивого развития.

Проводимая в нашей стране политика реструктуризации требует пересмотра не только отношения к формам собственности, но и пересмотра управленческих, организационных, финансовых, производственных и др. взаимоотношений. Следует отметить, что самые сложные, трудоемкие задачи, для реализации которых требуются наибольшие ресурсы, а именно направление реструктуризации национальной экономики, связано с перестройкой ее структуры.

Решение этой проблемы подразумевает не только проведение намеченных изменений касательно создания новых форм собственности, соответствующих принципам рыночных механизмов, подготовки целого ряда законодательных и нормативных актов, направленных на расширение экономических свобод, но и создание научно-технической базы, подготовку квалифицированных кадров, наличие финансовых ресурсов и развитой инфраструктуры, а также создание благоприятных условий для дальнейшего развития предпринимательской деятельности [6].

Все это позволяет оценить теоретические и практические проблемы реструктуризации экономики. С другой стороны, активная интеграция национальной экономики в мировую экономику ставит перед нами задачу обеспечения экономической безопасности и создание условий для перехода в состояние устойчивого экономического развития.

Формирование политики экономической реструктуризации необходимо проводить с учетом национальных интересов Азербайджана, в свете происходящих в мире процессов глобализации, региональной и транснациональной интеграции.

При определении практических контуров этой политики необходимо обязательно учитывать имеющиеся в стране природные, материальные, научно-технические, финансовые и кадровые ресурсы. Мировая практика показывает, что с наименьшими потерями в кратчайшие сроки успешно провели реструктуризацию те страны, которые реально оценили приоритеты национальной экономики и верно определили оптимальную поэтапность и последовательность реализации этой политики [1].

Оценивая абсолютные, относительные и факторные преимущества приоритетов национальной экономики наряду с существующим потенциалом необходимо учитывать перспективу создания условий для устойчивого и динамического роста экономики, которая станет возможной в результате научно-технического прогресса, а также возможность создания в стране в результате формирования и развития рыночных отношений благоприятных условий для инвестирования и улучшения условий для предпринимательской деятельности [2].

Анализируя результаты последних исследований по данной проблеме можно утверждать, что в условиях трансформации формирование и развитие национальной экономики путем реструктуризации должно пройти через такие обязательные этапы:

– во-первых, необходимо учитывать, что существующий уровень экономического потенциала, а также технического и технологического развития и низкая конкурентоспособность промышленной продукции оказывает негативное влияние на характер и сроки проведения реструктуризации экономики и отрицательно

влияет на развитие отраслей обрабатывающей промышленности. И, наоборот, создает условия для стремительного и высокого развития добывающих отраслей промышленности;

- во-вторых, поступление в бюджет республики больших доходов за счет стремительного роста нефтедобычи и ее экспорта, положило начало с 2003-го года интенсивному развитию нефтяного сектора промышленности, что привело к заметным изменениям в структуре национальной экономики;

- в-третьих, созданный в первое десятилетие реформ экономический потенциал и высокий уровень роста экономики позволили принять и успешно реализовать фундаментальные программы регионального развития, связанные с усовершенствованием не только отраслевых, но и региональных структур;

- в-четвертых, достигнутые результаты проводимой политики регионального развития позволили поставить, как стратегическую цель, решение вопросов усовершенствования национальной экономики и вопросов сбалансированности международной экономической политики, а достигнутые в последнее время успехи в деле усовершенствования структуры национальной политики создали реальные предпосылки для её перехода на качественно новый уровень;

- в-пятых, структура национальной экономики позволяет создать условия для сбалансированного экономического и социального развития, повышения рентабельности предприятий и, наконец, для перехода в состояние устойчивого развития этой структуры. Здесь разговор идет не только о количественном изменении удельного веса отдельных отраслей в структуре национальной экономики, но и о том, что создание конкурентоспособной экономики создает предпосылки для рациональной реализации национальных интересов Азербайджана в мире, в котором стремительно идет процесс глобализации [4].

Замечено, что проходящий через различные этапы, процесс усовершенствования структуры национальной экономики подвержен многочисленным воздействиям внутренних и внешних факторов. Поэтому для стратегического решения этой проблемы необходимо разработать и принять такую программу реструктуризации, которая бы отражала в себе существующие реалии, учитывала мировой опыт и мировой глобализационный процесс. Для этого необходимо реализовывать эту программу поэтапно в соответствии с создающимися возможностями. Развитие обрабатывающих отраслей промышленности (хотя и является приоритетным) должно быть тесно связано с развитием добывающей промышленности.

С другой стороны, необходимо создать такую экономическую и социальную инфраструктурную базу, которая бы способствовала обеспечению динамического и устойчивого развития всей национальной экономики. Конечно, в ближайший период времени на характер политики усовершенствования структуры национальной экономики будет оказывать определяющее влияние уровень капиталов-, материало-, и трудоемкости отдельных отраслей. Это связано с тем, что сегодня проблема усовершенствования национальной экономики достигла такого уровня, при котором при определении приоритетного развития какой-либо отрасли, динамический и сбалансированный рост национальной экономики, а также решение социальных проблем выходит на передний план, с условием соблюдения принципов рыночной экономики [7].

М. Портер отмечает, что какая-либо отрасль, вне зависимости от того, где она осуществляет свою деятельность, на внутреннем или внешнем рынке, формируется под влиянием пяти факторов: опасности возникновения новых конкурентов, возможности поставщиков, борьбы за рынок с существующими конкурентами, покупательская способность потребителя, опасность возникновения альтернативных товаров и услуг.

Следует отметить, что под влиянием этих пяти факторов, которые определяют характер конкуренции, формируется структура какой-либо отрасли в соответствии с ее технико-экономическими характеристиками. Таким образом, существующие реалии отражаются на специфике формирования структуры любой отрасли. Другими словами, формирование структуры всей промышленности, а также отдельно взятой отрасли происходит под влиянием существующего какого-либо конкурентного преимущества. В конечном итоге фирма или компания, имеющая конкурентное преимущество, например, имея меньшую себестоимость произведенной продукции, получает большую прибыль, что позволяет ей повысить объемы производства, поднять материально-технический уровень и качество конечной продукции, а это, в свою очередь, приводит к определенным структурным изменениям отрасли в целом.

Понятно, что рыночные механизмы не обладают самостоятельной способностью решить проблему соответствия структуры отрасли интересам национальной экономики и обеспечения устойчивого развития экономики. Учитывая это, государство должно использовать имеющиеся механизмы, в особенности систему госзаказов и контрактов и направлять развитие экономики в нужное русло. В то же время, используя эти механизмы, необходимо стимулировать комплексное развитие процессов вторичного производства в отраслях, которые связаны производственной и технологической взаимозависимостью [5].

Таким образом, главным направлением государственной экономической политики, которая бы обеспечивала устойчивое экономическое развитие, должна быть реформа структуры национальной экономики.

При этом должны учитываться следующие проблемные моменты:

- структура экономики страны, с учетом исторически сложившегося факта, была сформирована в соответствии с требованиями общественного распределения труда;
- большая часть экономического потенциала республики сконцентрирована в Баку-Апшеронской экономической зоне, что привело к сильной деформации региональной политики;
- необходимость усиления экспортной направленности экономики, которая может обеспечить развитие обрабатывающей промышленности и повышение конкурентоспособности производимой продукции, делает обязательным интеграцию национальной экономики в мировую экономику и его реструктуризацию в соответствии с требованиями международного рынка.

Анализ фактических материалов доказывает, что, по сути, на стартовом этапе переходного периода, решающим источником ресурсов стабилизации и роста экономики является продукция добывающей промышленности. Интеграция Азербайджана в мировую экономику, большей частью за счет экспорта сырья, оказывает влияние на формирование национальной экономики в двух противоположных направлениях. Исходя из этого, долгосрочная программа структурной политики должна учитывать с одной стороны необходимость решения текущих проблем национальной политики, с другой стороны, учесть, что в перспективе Азербайджанская экономика вольется в мировую экономику и есть необходимость в решении проблемы обеспечения конкурентоспособности национальной экономики. А это, в свою очередь, ставит перед нами как приоритетную задачу превращение нефтяной промышленности в локомотив экономики в целом и гарантом развития нефтяного сектора [6].

Азербайджан находится в преддверии вхождения в ВТО, которая играет большую роль в глобализованном мире. Азербайджанское правительство ведет интенсивную работу по вхождению в ВТО. Основной проблемой является защита

национальных интересов и экономической безопасности Азербайджана, также обеспечение эффективного выхода на мировой рынок при вхождении в ВТО. Каждая страна старается увеличить свой экспортный потенциал, и поэтому азербайджанская сторона относится к этому вопросу очень внимательно.

Как отмечает З. Самедзаде, сегодня в Азербайджане зависимость от нефтяного сектора уменьшается и повышается внимание к ненефтяному сектору. Это увеличивает возможности для вхождения в эту организацию. Вместе с тем азербайджанскому правительству следует изучать и применять международную практику для рационального использования нефтяных и газовых запасов страны [7, с. 11-15].

В итоге структурная политика государства направляется на изменение институционального строения отраслей и вторичного производства. Известно, что структурная политика государства определяется проведением мер по развитию промышленности, инвестиций, науки и техники, регионов, ненефтяного сектора и др. Проводимая структурная политика по всем отмеченным направлениям создает возможность выявить взаимосвязь, взаимозависимость и пропорциональность отдельных отраслей национальной экономики и этим способствовать их устойчивому развитию. Следует отметить, что изменения в структуре экономики, прежде всего, заметны в изменении удельного веса отдельных отраслей и сфер экономики в показателях ВВП (табл. 1).

Таблица 1 – Показатели ВВП по видам экономической деятельности (в текущих ценах, млн. манат)

Основные виды деятельности	2005	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7
Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	1137.9	2344.6	2643.5	2813.7	3122.2	3111.0
Добывающая промышленность	5283.9	19482.2	24980.0	23570.1	22790.2	20418.6
Обрабатывающая промышленность	812.4	2011.9	2077.2	2321.8	2452.8	2815.7
Строительство	1126.8	3439.7	4141.0	5507.9	6753.7	7397.1
Торговля, ремонт транспортных средств	760.0	2724.6	3283.7	3654.0	4148.9	4645.9
Транспорт и складское хозяйство	650.9	2368.7	2658.8	2693.6	2568.9	2653.1
Туризм и общественное питание	70.5	442.7	757.2	897.4	1069.2	1277.7
Информация и связь	266.3	791.6	828.9	945.1	1011.9	1067.6
Финансы и страховая деятельность	173.3	492.8	714.9	1080.3	1262	1418.3
Операции с недвижимостью	73.6	687.5	816.2	960.4	1210.4	1357.1
Государственное управление, оборона и социальное обеспечение	377.6	854.0	1162.3	1253.3	1471.7	1594.7
Образование	310.3	1434.3	1,603.9	1710.6	1896.9	2103.2

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
Медицинские и социальные услуги	175.2	688.3	724.1	908.9	1030.6	1128.6
Отдых, развлечение и искусство	53.1	288.8	368.0	451.2	533.2	591.3
Прочие услуги	63.7	427.3	436.1	466.3	629.7	641.9
Итого по видам деятельности	11576.0	39588.5	49026.0	51351.7	54304.0	54657.3
ВВП (в рыночных ценах)	12522.5	42465.0	52082.0	54743.7	58182.0	58977.8

Источник: Таблица составлена автором на основании материалов Государственного комитета статистики Азербайджана.

Понятно, что на характер и динамику изменений в структуре экономики в целом определяющее влияние оказывают структурные изменения в промышленности. Это связано с тем, что, с одной стороны, промышленность обладает большим удельным весом в структуре экономики, а с другой стороны, происходящие изменения в структуре промышленности, в конечном счете, оказывают сильное влияние на развитие других сфер экономики.

Естественно, что, по мере ускорения социально-экономического развития, в сущности, меняются и поставленные задачи. На сегодняшний день одной из самых актуальных проблем является то, что, усовершенствуя структуру экономики, необходимо обеспечить ее сбалансированность и ускоренное развитие регионов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В настоящее время при определении структурной политики государства необходимо отдать предпочтение развитию тех отраслей, в которых решение проблем возможно с меньшими затратами в минимальные сроки, что позволило бы организовать национальную экономику и сформировать ее валютные запасы.

Изучение мировой практики показывает, что в экономически развитых странах создаются условия для свободной конкуренции и, регулируемая рыночными механизмами, опирающаяся на закономерности научно-технического развития, структурная политика государства согласовывается с долгосрочными прогнозами социально-экономического и научно-технического развития.

В современном мире в развитых странах формируется «новая экономика», которая характеризуется изменениями качества экономического роста на основе усиления инновационных процессов, увеличением наукоемкости всех сфер экономики, сокращением сроков внедрения результатов научно-технического прогресса в производство, усилением практического характера научной деятельности, усилением взаимосвязи и взаимозависимости между отдельными отраслями всей экономики и др.

Таким образом, мы пришли к заключению, что, при определении главных направлений развития национальной экономики в ближайшей перспективе и в условиях глобализации, крайне необходимо учесть основные векторы развития мировой экономики, что подтверждается на примере Азербайджанской республики. Превентивные меры, принятые правительством для решения социально-экономических проблем в стране, способствовали не только относительно безболезненному преодолению экономикой Азербайджана охватившего весь мир глобального кризиса, но и закладке прочной базы для роста экономики в посткризисный период. Эта положительная динамика продолжается и сегодня.

Список литературы

1. Аббасов Ч.М. Экономика Азербайджана на путях глобализации: предпосылки и последствия [Текст] / Ч.М. Аббасов. – Баку, «Элм», 2007. – 384 с.
2. Алескеров А.К. Становление рыночных отношений в Азербайджане в условиях трансформации социально-экономических системы [Текст] / А.К. Алескеров. – Баку: Элм, 1998. – 318 с.
3. Алиев Ш.Т. Влияние финансового кризиса мира на экономические процессы Азербайджанской Республики [Текст] / Ш.Т. Алиев // Финансы и кредит. – 2009. – № 8 (344), февраль. – С. 78–82.
4. Гаджиев Ш.Т. Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического сотрудничества [Текст] / Гаджиев Ш.Т. – Киев: Экспресс-объява, 2000. – 317 с.
5. Надиров А.А. Некоторые аспекты перехода Азербайджанской Республики к рыночной экономике и интеграции ее в мировое хозяйство [Текст] / А.А. Надиров // Известия экономики АН Азербайджанской Республики. – 1999. – №1. – С. 21–30.
6. Самедзаде З. Этапы большого пути: экономика Азербайджана за полвека, ее новые реалии и перспективы [Текст] / З. Самедзаде. – Баку : Нурлар, 2004. – 936с.
7. Самедзаде З. Стратегия развития экономики Азербайджана [Текст] / З. Самедзаде // Экономист. – 2013.– № 5 (319). – С. 11–15.

References

1. Abbasov, Ch.M. (2007). *Ekonomyka Azerbajdzhana na putiakh hlobalyzatsyy: predposylky y posledstviya* [Azerbaijan economy on the ways of globalization: causes and consequences]. Baku: Elm [in Azerbaijdzhan].
2. Aleskerov, A.K. (1998). *Stanovlenye rynochnykh otnosheniy v Azerbajdzhanе v usloviakh transformatsyy sotsyal'no-ekonomicheskyykh systemy* [The formation of market relations in Azerbaijan in the conditions of transformation of the socio-economic system]. Baku: Elm [in Azerbaijdzhan].
3. Alyev, Sh.T. (2009). Vliyanye fynansovoho kryzysa myra na ekonomicheskyye protsessy Azerbajdzhanskoj Respublyky [The impact of the world financial crisis on the economic processes of the Republic of Azerbaijan]. *Fynansy y kredyt – Finance and credit*, 8 (344), 78-82 [in Russian].
4. Hadzhyev, Sh.T. (2000). *Azerbajdzhan na puti k mirovomu soobshhestvu: strategiya vneshnejekonomicheskogo sotrudnichestva* [Azerbaijan is on the way to the international community: the strategy of foreign economic cooperation]. Kiev: Jekspress-ob#java [in Russian].
5. Nadyrov, A.A. (1999). Nekotorye aspekty perekhoda Azerbajdzhanskoj Respublyky k rynochnoj ekonomyye y yntehratsyy ee v myrovoe khoziajstvo [Some aspects of the transition of the Azerbaijan Republic to a market economy and its integration into the world economy]. *Yzvestiya ekonomyye AN Azerbajdzhanskoj Respublyky – News of Economics of the Republic of Azerbaijan*, 1, 21-30 [in Azerbaijdzhan].
6. Samedzade, Z. (2004). *Etapy bol'shoho puty: ekonomyye Azerbajdzhana za polveka, ee novyye realyy y perspektivy* [The Big Way: Azerbaijan's economy in half a century, its new realities and prospects]. Baku: Nurlar [in Russian].
7. Samedzade, Z. (2013). Stratehiya razvytyia ekonomyye Azerbajdzhana [Strategy of development of Azerbaijan's economy]. *Jekonomist – Economist*, 5(319), 11-15 [in Ukrainian].

Sona Asgarova

Azerbaijan Cooperation University, Baku, Azerbaijan,

Evaluation of the Structure of the National Economy in Terms of Sustainability

The main purpose of research is to find out factors determining the stability of the national economy mechanism and optimize its structure.

This article explores the theoretical and practical problems of economic restructuring. However, it also analyzes the current level of economic potential and achievements of the policies.

Structural policy of the government also agrees with the long-term development forecasts. While determining of the main directions of economic development relationships with individual sectors of the economy must be taken into account.

production, consumption, purchasing power, economic potential, competition, restructuring, stability, investment

Одержано (Received) 28.10.2015

Прорецензовано (Reviewed) 12.04.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 339.5; 351

Ю.О. Медвідь*Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна*

Практика надання спрощень при здійсненні митного контролю до запровадження інституту уповноваженого економічного оператора в Україні

У статті розкрито особливості нормативно-правового регулювання та практики надання підприємствам спрощень під час митного контролю до запровадження інституту уповноваженого економічного оператора в Україні. Досліджено спрощення, які надавалися підприємствам з метою сприяння зовнішньоекономічній діяльності. Проаналізовано умови та критерії, відповідність яким надавало підприємствам право на спрощення при проходженні митного контролю.

зовнішньоекономічна діяльність, критерії оцінки, митний контроль, нетарифне регулювання, практика надання спрощень

Ю.А. Медвидь*Научно-исследовательский центр таможенного дела научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина*

Практика предоставления упрощений при осуществлении таможенного контроля до введения института уполномоченного экономического оператора в Украине

В статье раскрыты особенности нормативно-правового регулирования и практики предоставления предприятиям упрощений во время таможенного контроля до введения института уполномоченного экономического оператора в Украине. Исследованы упрощения, которые предоставлялись предприятиям с целью содействия внешнеэкономической деятельности. Проанализированы условия и критерии, соответствие которым предоставляло предприятиям право на упрощение при прохождении таможенного контроля.

внешнеэкономическая деятельность, критерии оценки, таможенный контроль, нетарифное регулирование, практика предоставления упрощений

Постановка проблеми. Потреба у запровадженні спрощень при здійсненні митного контролю зумовлена як зростанням міжнародної торгівлі, збільшенням обсягів зовнішньоекономічних операцій, розвитком міжнародного митного співробітництва, впровадженням новітніх технологій та нових форм митного контролю у роботі митниці, так і зобов'язаннями щодо спрощення та прискорення процедур митного контролю, взятими Україною при підписанні міжнародних договорів та приєднанні до ряду міжнародних конвенцій, що регулюють міжнародне співробітництво в галузі митної справи.

Одним із напрямків впровадження спрощень під час здійснення митного контролю стало застосування вибіркового підходу при виборі об'єктів митного контролю та встановлення критеріїв і умов, при дотриманні яких підприємства отримують право на спрощенні процедури митного контролю.

Особливої уваги дослідження практики надання підприємствам спрощень під час митного контролю потребує в умовах становлення в Україні інституту уповноваженого економічного оператора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та спрощення митних процедур здійснювали ряд науковців і практиків. Зокрема, в працях І.Г. Бережнюка висвітлено основи митного регулювання, проаналізовано систему регулювання діяльності уповноважених економічних операторів Рамковими стандартами Всесвітньої митної

організації (ВМО). А.В. Мазур та О.В. Мошинська [3] досліджували питання запровадження в Україні системи уповноваженого економічного оператора. В працях П.В. Пашка висвітлено підходи щодо спрощення митного контролю. В.А. Туржанським [11] досліджено спрощення митних процедур відповідно до Рамкових стандартів ВМО. Окремого вивчення потребує вітчизняний досвід надання спрощень під час митного контролю зокрема щодо встановлення умов та критеріїв, при дотриманні яких підприємства отримують право на спрощення митних процедур.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей запровадження спрощень та встановлення умов і критеріїв, дотримання яких надавало підприємствам право на спрощення митних процедур до запровадження інституту уповноваженого економічного оператора в Україні.

Виклад основного матеріалу. Положеннями Митного кодексу України від 13.03.2012 в рамках спрощення процедур митного контролю та імплементації українського законодавства до міжнародних норм запроваджено інститут уповноваженого економічного оператора та передбачено надання суттєвих спрощень суб'єктам господарювання, які отримують статус уповноваженого економічного оператора.

Проте практика надання митними органами суб'єктам господарювання спрощень при здійсненні митного контролю існувала в Україні і раніше.

Зокрема, з метою сприяння зовнішньоекономічній діяльності відповідно до Указу Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» від 03.02.1998 №79/98 була прийнята постанова КМУ «Про сприяння зовнішньоекономічній діяльності» від 14 квітня 1999 року №593, яка надала право Державній митній службі не застосовувати до окремо визначених підприємств суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності під час здійснення митного контролю та митного оформлення заходів нетарифного регулювання та інших обмежень, встановлених окремими законодавчими актами КМУ.

На виконання постанови КМУ №593 спочатку у 1999 році прийнято наказ ДМСУ, Мінекономіки, ДПАУ «Про затвердження критеріїв оцінки та порядку визначення підприємств-резидентів України, під час провадження якими зовнішньоекономічної діяльності застосовується режим сприяння» від 07.07.1999 №411/488/357 [6], пізніше у 2004 році – наказ ДМСУ, Мінекономіки, ДПАУ «Про затвердження критеріїв оцінки підприємств-резидентів, щодо товарів яких може застосовуватися спрощений порядок застосування процедур митного оформлення» від 11.08.2004 №590/296/468 [5] та наказ ДМСУ «Про затвердження порядку визначення підприємств-резидентів, щодо товарів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного оформлення» від 19.08.2004 №607 [8].

Положення наказу від 07.07.1999 №411/488/357 затвердили 7 критеріїв, яким мали відповідати підприємства для провадження сприяння їх зовнішньоекономічній діяльності: 1) реєстрація в Україні резидентом-платником податків (податку на додану вартість, податку на прибуток, акцизного збору); 2) здійснення зовнішньоекономічної діяльності протягом принаймні двох років, що передують моменту проведення оцінки підприємства; 3) прибутковість протягом двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства; 4) відсутність простроченої заборгованості за зовнішньоекономічними операціями протягом двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства; 5) відсутність заборгованості з податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів протягом двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства; 6) відсутність порушень митного, податкового, валютного законодавства протягом двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства; 7) відсутність застосування до підприємства

спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» протягом двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства.

У випадку відповідності зазначеним критеріям підприємство мало право звернутися до Державної митної служби з проханням про незастосування визначених заходів нетарифного регулювання та внесення підприємства до Переліку підприємств-резидентів України, під час провадження якими зовнішньоекономічної діяльності застосовується режим сприяння.

Проте не сприяли поширенню дії наказу від 07.07.1999 №411/488/357 такі фактори як тривалість перевірки діяльності підприємства при оцінці відповідності встановленим критеріям та наявність серед критеріїв необхідності здійснення зовнішньоекономічних операцій з підакцизними товарами. В зв'язку з чим кількість підприємств, що виявили бажання отримати режим сприяння була незначною, і станом на 01.06.2011 року до Переліку було включено лише 11 суб'єктів господарювання [3].

З прийняттям у 2004 році наказу ДМСУ, Мінекономіки, ДПАУ від 11.08.2004 №590/296/468 та наказу ДМСУ від 19.08.2004 №607 затверджується порядок визначення і включення суб'єктів господарювання до Реєстру підприємств, щодо товарів яких встановлено спрощений порядок застосування процедур митного оформлення за умов дотримання наступних критеріїв [5]:

- перебування підприємства на обліку в митному органі і здійснення зовнішньоекономічної діяльності на регулярній та постійній основі протягом принаймні двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства;
- сплата податків та зборів (обов'язкових платежів) при імпорті товарів виключно в грошовій формі або експорт власної продукції;
- відсутність у керівників та інших працівників підприємства порушень законодавства України з питань митної справи протягом двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства;
- дотримання підприємством вимог щодо обмеження в роботі, яка пов'язана зі здійсненням контролю за роботою близьких родичів посадових осіб відповідного митного органу;
- підприємство уклало угоду з Державною митною службою України про надання посадовим особам митних органів прав безперешкодного доступу до фінансових і банківських документів підприємства, що стосуються переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;
- до підприємства не застосовано спеціальні санкції, передбачені статтею 37 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- відсутність податкового боргу зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету;
- за наявності простроченої дебіторської заборгованості за зовнішньоекономічними операціями підприємством ужито заходів до її погашення;
- відсутні факти проведення податковими органами розслідування щодо підприємства.

Включення суб'єкта господарювання до Реєстру підприємств, щодо товарів яких встановлено спрощений порядок застосування процедур митного оформлення здійснювалося в разі позитивних результатів оцінки підприємства та після укладення підприємством угоди про надання посадовим особам митних органів прав безперешкодного доступу до фінансових і банківських документів, що стосуються переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. У 2004 році до зазначеного Реєстру було включено три підприємства, у 2005 році кількість

підприємств, щодо товарів яких установлено спрощений порядок застосування процедур митного оформлення було збільшено до 12 [10].

За даними [1] станом на грудень 2007 року у Реєстрі підприємств, до товарів яких не застосовувалися заборони та обмеження, установлені нормативно-правовими актами ДМСУ, знаходилося 241 підприємство.

У 2009 році з метою подальшого спрощення порядку застосування процедур митного контролю і митного оформлення та на виконання тієї ж постанови КМУ «Про сприяння зовнішньоекономічній діяльності» ДМСУ впроваджуються дещо нові підходи визначені наказом «Про затвердження Критеріїв оцінки підприємств-резидентів, до товарів і транспортних засобів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення» від 10.08.2009 №735 [4]; та наказом «Про затвердження Порядку визначення підприємств-резидентів, до товарів і транспортних засобів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення» від 10.08.2009 №736 [7]. Зокрема встановлювалася трирівнева система довіри митних органів до підприємств-резидентів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Рівень довіри визначався в залежності від набраних оцінюваним підприємством-резидентом балів за критеріями, серед яких: кількість оформлених підприємством вантажних митних декларацій; обсяги переміщення товарів у гривневому еквіваленті; безпосередній експорт продукції власного виробництва; безпосереднє виконання робіт, пов'язаних з ремонтом товарів; безпосереднє виконання робіт, пов'язаних з будівництвом морських і річкових суден, інших плавучих засобів і повітряних суден, щодо яких надавався дозвіл на тимчасове ввезення з умовним повним звільненням від оподаткування; виконання операцій з давальницькою сировиною; включення підприємства у Реєстр підприємств, до товарів яких може застосовуватися процедура електронного декларування; сплата податків та зборів при імпорті товарів виключно в грошовій формі; наявність у підприємства статусу суб'єкта виставкової діяльності (організатора, розпорядника або учасника міжнародних виставкових заходів); перебування підприємства на обліку в митному органі як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності і здійснення ним такої діяльності на регулярній і постійній основі та ін.

Кількість балів за дотримання кожного критерію спочатку визначалася в діапазоні від 1 до 8, пізніше – від 1 до 10.

Високий ступінь довіри («білий» список) встановлювався для підприємств, сума набраних балів яких склала не менше 23 (крім того до «білого» списку включалися підприємства-резиденти, унесені згідно з наказом ДМСУ, Мінекономіки, ДПАУ від 07.07.1999 №411/488/357 до Переліку підприємств-резидентів України, під час провадження якими зовнішньоекономічної діяльності застосовується режим сприяння), достатній рівень довіри («зелений» список) встановлювався для підприємств, сума набраних балів яких складала не менше 18, для підприємств, сума набраних балів яких складала менше 18 рівень довіри не встановлювався. Підприємства, які за результатами оцінювання митним органом отримали високий або достатній рівень довіри, включалися у Реєстр підприємств, до товарів і транспортних засобів яких установлено спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення.

При цьому оцінка відповідності підприємства встановленим критеріям могла проводитися за умов, серед яких: відсутність притягнення посадових осіб підприємства до кримінальної відповідальності за порушення митних правил протягом двох років, що передували даті здійснення оцінки діяльності підприємства; відсутність притягнення посадових осіб підприємства протягом одного року, що передував даті здійснення оцінки діяльності підприємства, до адміністративної відповідальності за

вчинення порушень митних правил; перебування підприємством на загальній системі оподаткування, обліку і звітності та ін. [4].

Спрощення полягали у тому, що до товарів і транспортних засобів підприємств, унесених до «білого» списку Реєстру, заходи нетарифного регулювання відповідно до окремих положень законодавства могли не здійснюватися, у пункті пропуску через державний кордон України митний огляд не проводився, а у митниці призначення та відправлення здійснювався у вибіркового порядку. До товарів і транспортних засобів підприємств, внесених до «зеленого» списку Реєстру, також могли не застосовуватися заходи нетарифного регулювання відповідно до окремих положень законодавства, митний огляд у пункті пропуску через кордон та в митниці призначення або відправлення проводився у вибіркового порядку.

За даними [12] станом на 7 грудня 2009 року до Реєстру підприємств, до товарів і транспортних засобів яких встановлено спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення вже було включено 170 підприємств, з яких 136 – до «білого» списку, 34 – до «зеленого». За результатами звіту [2] про базове відстеження результативності наказу ДМСУ від 10.08.2009 №736 станом на 01.02.2010 у Реєстр підприємств, до товарів і транспортних засобів яких встановлено спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення було включено 365 підприємств із 384 підприємств, що подали заяви на можливість внесення до відповідного Реєстру. За оцінкою митних органів загальна кількість підприємств, до товарів і транспортних засобів яких станом на 01.02.2010 міг встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення становила 1650.

Станом на 11.06.2010 Реєстр включав 452 підприємства, станом на 18.10.2010 – 457, станом на 25.02.2011 – 470 підприємств [9].

У березні 2011 року до наказу ДМСУ №735 було внесено зміни, якими удосконалено механізм надання митних спрощень [3]. Зокрема при оцінці діяльності підприємства почали враховуватися також такі критерії як належність підприємства до 100 найбільших платників податків (мито, акцизний податок, податок на додану вартість) по митній системі в цілому (за офіційними даними Держмитслужби) та наявність у підприємства статусу офіційного дистриб'ютора./дилера, який закуповує товари за договорами, здійснює їх гарантійне та післягарантійне обслуговування, підписав відповідну угоду про співпрацю між Державною митною службою України та за наявності з відповідною асоціацією підприємств.

Після набрання чинності Митного кодексу України від 13.03.2012 накази ДМСУ, що затверджували критерії та умови, при дотриманні яких підприємства під час митного контролю мали право на спрощення, втратили чинність. Натомість положеннями Митного кодексу України від 13.03.2012 з метою надання підприємствам суттєвих спрощень при здійсненні митних формальностей запроваджено статус уповноваженого економічного оператора.

Висновки та перспективи подальших досліджень.. Таким чином, надання підприємствам спрощень при проведенні митного контролю здійснюється за умов, коли підприємства відповідають встановленим критеріям.

В Україні на початковому етапі запровадження спрощень під час митного контролю характерним було:

- 1) необхідність дотримання підприємством всіх встановлених критеріїв;
- 2) оцінка відповідності підприємства певним критеріям здійснювалася за визначений період;
- 3) серед основних критеріїв оцінки: відсутність порушення підприємством податкового, валютного та митного законодавства, відсутність заборгованості зі сплати

податків та простроченої заборгованості за зовнішньоекономічними операціями, прибутковість підприємства, тривалість здійснення зовнішньоекономічної діяльності та ін.

В подальшому процес надання підприємствам спрощень при здійсненні процедур митного контролю та митного оформлення характеризувався такими особливостями:

1) для здійснення оцінки відповідності встановленим критеріям підприємство мало відповідати базовим умовам, серед яких: відсутність притягнення посадових осіб підприємства до кримінальної або адміністративної відповідальності за порушення митних правил, підприємство не працювало за спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності, відсутність непогашених податкових зобов'язань, виявлених митними органами в результаті перевірок та ін.;

2) оцінка відповідності підприємства певним умовам та критеріям здійснювалася за визначений період;

3) можливість дотримання одних критеріїв незалежно від дотримання інших, оскільки кожний критерій оцінювався за відповідними балами;

4) враховуючи різну вагомість критеріїв оцінки, перевагу у праві на спрощення отримали підприємства, які експортували товари власного виробництва, належали до 100 найбільших платників податків по митній системі за даними Держмитслужби, регулярно здійснювали зовнішньоекономічну діяльність, мали значні обсяги зовнішньоекономічних операцій, здійснювали операції з давальницькою сировиною за зовнішньоекономічними договорами, внесені у Реєстр підприємств, до товарів яких може застосовуватися процедура електронного декларування.

Слід зазначити, що при запровадженні митних спрощень важливою є оцінка митниці щодо кількості підприємств, які відповідають встановленим критеріям. Адже як показує вітчизняний досвід фактично спрощеннями користувалися менше третини із загальної кількості підприємств, що відповідали встановленим критеріям та мали право на спрощення. При цьому, в контексті встановлення умов і критеріїв щодо надання митних спрощень, актуальними є дослідження міжнародної практики функціонування інституту уповноваженого економічного оператора.

Список літератури

1. Держмитслужба звітує про підсумки роботи Харківської митниці та перспективи щодо спрощення і гармонізації митних процедур [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://кабінет-міністрів.укр/kmu/control/uk/publish/article?art_id=101202910&cat_id=244314797.
2. Звіт про базове відстеження результативності наказу Державної митної служби України від 10.08.09 № 736. Сайт Асоціації митний брокерів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ambu.org.ua/node/1447>
3. Мошинська О.В., Мазур А.В. Спрощення зовнішньоекономічної діяльності засобами митного регулювання: нормативно-правова модель і перспективи розвитку [Текст] / О.В. Мошинська, А.В. Мазур // Вісник Академії митної служби України. Серія : «Право». – 2012. – №1. – С. 41-50.
4. Про затвердження Критеріїв оцінки підприємств-резидентів, до товарів і транспортних засобів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення [Електронний ресурс]: наказ [виданий Державною митною службою 10.08.2009 року №735] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0813-09>.
5. Про затвердження критеріїв оцінки підприємств-резидентів, щодо товарів яких може застосовуватися спрощений порядок застосування процедур митного оформлення [Електронний ресурс]: наказ [виданий Державною митною службою України, Міністерством економіки та з питань Європейської інтеграції України, Державною податковою адміністрацією України 11.08.2004 №590/296/468] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1011-04>.
6. Про затвердження критеріїв оцінки та порядку визначення підприємств - резидентів України, під час провадження якими зовнішньоекономічної діяльності застосовується режим сприяння [Електронний ресурс]: наказ [виданий Державною митною службою України, Міністерством

- зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Державною податковою адміністрацією України 07.07.1999 року, №411/488/357] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0492-99>
7. Про затвердження Порядку визначення підприємств-резидентів, до товарів і транспортних засобів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення [Електронний ресурс]: наказ [виданий Державною митною службою України 10.08.2009 року №736] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0814-09>.
 8. Про затвердження порядку визначення підприємств-резидентів, щодо товарів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного оформлення [Електронний ресурс]: наказ [виданий Державною митною службою України 19.08.2004 №607] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1095-04>.
 9. Реєстр підприємств, до товарів і транспортних засобів яких встановлено спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення, визначених нормативно-правовими актами Державної митної служби України. Інформаційно-аналітична система по законодавству України «Парус інтернет-консультант» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=0759N48D83>
 10. Розвиток митної служби України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://archive.is/5rIR>
 11. Туржанський В. А. Спрощення митних процедур відповідно до Рамкових стандартів ВМО [Текст] / В. А. Туржанський // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, вип. 25. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – С. 232–235
 12. 170 підприємств вже користуються режимом сприяння. До «білого» та «зеленого» списків Держмитслужба включила перших суб'єктів ЗЕД. Сайт Асоціації митний брокерів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ambu.org.ua/node/1286>.

References

1. Derzhmytsluzhba zvituye pro pidsumky roboty Kharkivs'koyi mytnytsi ta perspektyvy shchodo sproshchennya i harmonizatsiyi mytnykh protsedur [Customs Service report on the results of the Kharkiv Customs and prospects for simplification and harmonization of customs procedures]. *kabinet-ministriv.ukr*. Retrieved from http://kabinet-ministriv.ukr/kmu/control/uk/publish/article?art_id=101202910&cat_id=244314797 [in Ukrainian].
2. Zvit pro bazove vidstezhennya rezul'tatyvnosti nakazu Derzhavnoyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny vid 10.08.09 № 736. Sayt Asotsiatsiyi mytnyy brokeriv Ukrayiny [Report on the basic monitoring the efficiency of order of the State Customs Service of Ukraine from 10.08.09 №736] *ambu.org.ua*. Retrieved from <http://ambu.org.ua/node/1447> [in Ukrainian].
3. Moshyn'ska O.V., & Mazur A.V. (2012) Sproshchennya zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti zasobamy mytnoho rehulyuvannya: normatyvno-pravova model' i perspektyvy rozvytku [Simplification of foreign economic activity by means of customs regulation, regulatory model and development prospects] *Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya «Pravo» - Journal of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: «Law», 1*, 41-50 [in Ukrainian].
4. Nakaz №735 «Pro zatverdzhennia Kryteriiv otsinky pidpriemstv-rezydentiv, do tovariv i transportnykh zasobiv yakykh mozhe vstanovliuvatsia sproshchenyi poriadok zastosuvannia protsedur mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia» [Order №735 «On approval the criteria for companies-residents to whose goods and vehicles can be installed simplified procedure of application of customs control and customs clearance»]. (2009, 10 August). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0813-09> [in Ukrainian].
5. Nakaz №590/296/468 «Pro zatverdzhennia kryteriiv otsinky pidpriemstv-rezydentiv, shchodo tovariv yakykh mozhe zastosovuvatsia sproshchenyi poriadok zastosuvannia protsedur mytnoho oformlennia» [Order №590/296/468 «On approval the criteria for companies-residents to whose goods and vehicles can be installed simplified procedure of customs clearance»]. (2004, 11 August). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1011-04> [in Ukrainian].
6. Nakaz №411/488/357 «Pro zatverdzhennia kryteriiv otsinky ta poriadku vyznachennia pidpriemstv - rezidentiv Ukrainy, pid chas provadzhennia yakymy zovnishnoekonomichnoi diialnosti zastosovuietsia rehym spriannia» [Order №411/488/357 «On approval of evaluation criteria and procedure for determining the enterprises - residents of Ukraine, during the proceedings which foreign economic activity the regime of assistance is installed»]. (1999, 7 July). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0492-99> [in Ukrainian].
7. Nakaz №736 «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia pidpriemstv-rezydentiv, do tovariv i transportnykh zasobiv yakykh mozhe vstanovliuvatsia sproshchenyi poriadok zastosuvannia protsedur mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia» [Order №736 «On approval of procedure of definition the

- companies-residents to whose goods and vehicles can be installed simplified procedure of customs control and customs clearance»]. (2009, 10 August). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0814-09> [in Ukrainian].
8. Nakaz №607 «Pro zatverdzhennia poriadku vyznachennia pidpriemstv-rezydentiv, shchodo tovariv yakykh mozhe vstanovliuvatysia sproshchenyi poriadok zastosuvannia protsedur mytnoho oformlennia» [Order №607 «On approval of procedure the definition for companies-residents to whose goods can be installed simplified procedure of customs clearance»]. (2004, 19 August). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1095-04> [in Ukrainian].
 9. Reiestr pidpriemstv, do tovariv i transportnykh zasobiv yakykh ustanovleno sproshchenyi poriadok zastosuvannia protsedur mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia, vyznachenikh normatyvno-pravovymy aktamy Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy. Informatsiino-analitychna systema po zakonodavstvu Ukrainy «Parus internet-konsultant» [The register of enterprises to whose goods and vehicles are installed simplified procedure of customs control and customs clearance, defined by regulations of the State Customs Service of Ukraine]. *consultant.parus.ua* Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=0759N48D83> [in Ukrainian].
 10. Rozvytok mytnoi sluzhby Ukrainy [Development of Customs Service of Ukraine]. *archive.is*. Retrieved from <http://archive.is/5rIR> [in Ukrainian].
 11. Turzhanskyi, V. A. (2014). Sproshchennia mytnykh protsedur vidpovidno do Ramkovykh standartiv VMO [Simplification of customs procedures in accordance with SAFE Framework]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, Ekonomichni nauky – Scientific works of Kirovograd National Technical University, Economics*, 25, 232–235 [in Ukrainian].
 12. 170 pidpriemstv vzhe korystuiutsia rezhymom spriannia. Do «biloho»ta «zelenoho» spyskiv Derzhmytsluzhba vkluchyla pershykh subiektiv ZED [170 companies use regime of support. Customs Service has included the first foreign trade companies to the «white» and «green» list]. *ambu.org.ua*. Retrieved from <http://ambu.org.ua/node/1286> [in Ukrainian].

Medvid Yuriy

Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

Practice in Providing of Simplifications During Customs Control Till the Introduction of Authorized Economic Operator in Ukraine

The article reveals peculiarities of legal regulation and practice in providing of simplifications during the customs control till the introduction of authorized economic operator in Ukraine.

Simplifications that were granted to Ukrainian enterprises in order to facilitate foreign trade are analyzed. It was determined that providing of simplifications during customs control is carried out in circumstances when the companies meet the established criteria. Usually the main criteria are the duration and frequency of foreign economic activity, the number and volume of performed foreign trade operations, status of payments to the budget and with the foreign trade operations kind of economic activity, high level of legal compliance and so on.

It is important to do the assessment of the number of companies that meet the criteria of customs simplifications. At the same time Ukrainian experience shows that about a third of the total number of enterprises that had the right for customs simplifications used their right.

foreign economic activity, evaluation criteria, custom control, non-tariff regulation, practice in providing of simplifications

Одержано (Received) 21.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 631.1

Ю.О. Нестеренко, асп.

*Кіровоградський національний технічний університет, м.Кіровоград, Україна***Розвиток фермерського господарства у центральних областях України у період її незалежності**

Розглянуто тенденції розвитку фермерських господарств центрального регіону України у період незалежності держави. Проаналізовано внесок фермерських господарств у процес сільськогосподарського виробництва, становище та розвиток даного напрямку господарювання у центральних областях України. Проведено аналіз досліджень та публікацій з даної проблематики та обґрунтовані перспективні напрями економічних досліджень в цій сфері.

фермерське господарство центральної України, сільське господарство, статистика розвитку фермерства, фізико-географічне розташування господарств

Ю.А. Нестеренко, асп.

*Кіровоградский национальный технический университет, г.Кіровоград, Украина***Развитие фермерского хозяйства в центральных областях Украины в период независимости**

Рассмотрены тенденции развития фермерских хозяйств центрального региона Украины в период независимости государства. Проанализирован вклад фермерских хозяйств в процесс сельскохозяйственного производства, положение и развитие данного направления хозяйствования в центральных областях Украины. Проведен анализ исследований и публикаций по данной проблематике и обоснованные перспективные направления экономических исследований в этой сфере.

фермерское хозяйство центральной Украины, сельское хозяйство, статистика развития фермерства, физико-географическое положение хозяйств

Постановка проблеми. Загальновідомо, що територія України характеризується складною просторовою диференціацією фізико-географічних умов. Геологічна будова і рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність і тваринний світ, перебуваючи в складному взаємозв'язку і взаємодії, утворюють природно-територіальні комплекси різного рангу. Фізико-географічне районування території України, у цілому, зводиться до трьох зон: зона мішаних лісів, лісостепова та степова зони, кожній з яких притаманні різні властивості природних складових – ґрунту, ландшафту, повітря і т.д., проте при розробці нормативно-правових актів щодо ведення фермерської діяльності дані фактори не враховуються, що є суттєвою проблемою, адже сільське господарство найбільш залежне від впливу навколишнього середовища серед інших галузей господарювання. Згідно зі статистичних даних в Україні загалом існує 39428 фермерських господарств [7, с.49], з них 11013 знаходяться на території центральних областей нашої держави, а саме у Вінницькій області - 1923 господарства, у Дніпропетровській - 3348, у Кіровоградській - 2609, у Полтавській - 1849 та у Черкаській області - 1284 фермерських господарств [7, с.335]. Усі перелічені господарства знаходяться у різних природних зонах, тому надзвичайно важливим є вивчення впливу розташування на діяльність фермерських господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період незалежності України, попри те, що фермерське господарство є одним з ключових напрямів у сільському господарстві в Україні, безпосередньо було проведено порівняно небагато наукових досліджень присвячених проблемам діяльності фермерських господарств центрального регіону. Так, провівши дослідження літературних джерел було виявлено, що питанням аналізу діяльності фермерських господарств присвячено роботи Костецького Я.І.[3] та

Пасенка В.В. [5], а дослідженню питань ефективності діяльності, функціонування та розвитку фермерських господарств присвячено дисертації Бабич М.М. [1], Губарик О.М. [2], Лисенко К.О. [4], Скрипник С.В. [6], Фаніної О.Л. [8], Яркового А.О. [9]. Однак, на даний момент питання впливу регіональних відмінностей умов ведення фермерського господарства та відповідно розробці нормативних актів з їх урахуванням лишаються мало розкритими.

Постановка завдання. Цільовою спрямованістю даного дослідження є з'ясування тенденцій розвитку і сучасного стану фермерських господарств у центральних областях України.

Виклад основного матеріалу. При вивченні зміни кількості фермерських господарств було проведено порівняння даного показника між областями центрального регіону України: Вінницькою, Дніпропетровською, Кіровоградською, Полтавською та Черкаською. Результати даного дослідження відображено на рис. 1.

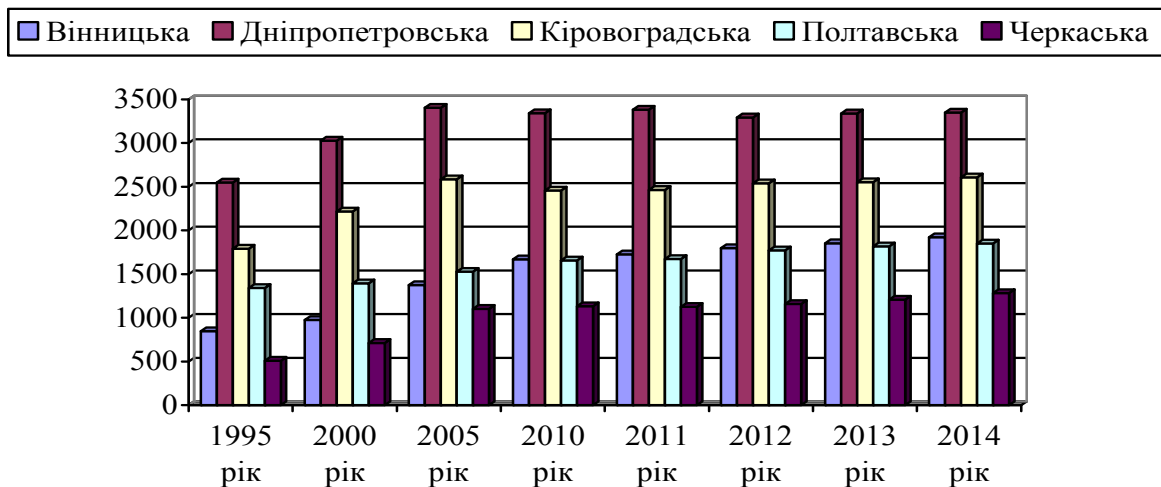

Рисунок 1 – Кількість фермерських господарств центрального регіону України з 1990 по 2014 рік
(на кінець року, одиниць)

Джерело. Розроблено автором на підставі даних [7, с. 355]

З рисунка видно, що найбільша кількість фермерських господарств починаючи з 1995 року була в Дніпропетровській області: 2549 господарств на кінець 1995 року та 3348 фермерських господарств у 2014 році; на другому місці по кількості Кіровоградська область – 1792 господарства у 1995 році та 2609 одиниць в 2014 році; третє та четверте місця поперемінно займають Вінницька та Полтавська області: Полтавська область – 1343 та 1849 фермерських господарств на кінці 1995 та 2014 років відповідно, Вінницька область з 846 господарствами у 1995 році та 1923 господарствами у 2014 році. Варто додати, що Вінницька та Полтавська області протягом досліджуваного періоду мали схожу кількість фермерських господарств, тому об'єктивно визначити, яка з них стоїть місцем вище було доволі складно, адже перші десять років лідувала Полтавська область з суттєвим відривом, наприклад у 1995 році різниця становила 497 господарств, у 2000 році – 519, у 2005 році різниця скоротилась до 153 господарств, а далі перевага перейшла на сторону Вінницької області у 2010 році тут нараховували 1670 фермерських господарств, що на 13 господарств більше ніж у Полтавській області, а у 2014 році – на 74 фермерських господарства більше; і на останньому місці за кількістю фермерських господарств центрального регіону України опинилась Черкаська область, тут у 1995 році було 509

фермерських господарств, а з плином досліджуваного періоду ця кількість зросла до 1284 господарств на кінець 2014 року.

Далі було досліджено площу сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств центрального регіону. Проведене дослідження встановило, що у 1995 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 64,2 тисяч гектарів, з них 59,2 становила територія ріллі та 3,2 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2000 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 234 тисяч гектарів, з них 59,2 тис. га становила територія ріллі та 9,3 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2005 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 364,8 тисяч гектарів, з них 359,5 тис. га становила територія ріллі та 5,3 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2010 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 388,3 тисяч гектарів, з них 384,9 становила територія ріллі та 3,4 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2011 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 392,3 тисяч гектарів, з них 388,7 тис. га становила територія ріллі та 3,6 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2012 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 401,1 тисяч гектарів, з них 397,6 тис. га становила територія ріллі та 3,5 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2013 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 405,1 тисяч гектарів, з них 400,9 становила територія ріллі та 4,2 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2014 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 439,4 тисяч гектарів, з них 435,1 тис. га становила територія ріллі та 4,3 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення. Для наочності наведемо на рисунку 2 структуру сільськогосподарських земель, які належать фермерським господарствам Кіровоградської області протягом досліджуваного періоду.

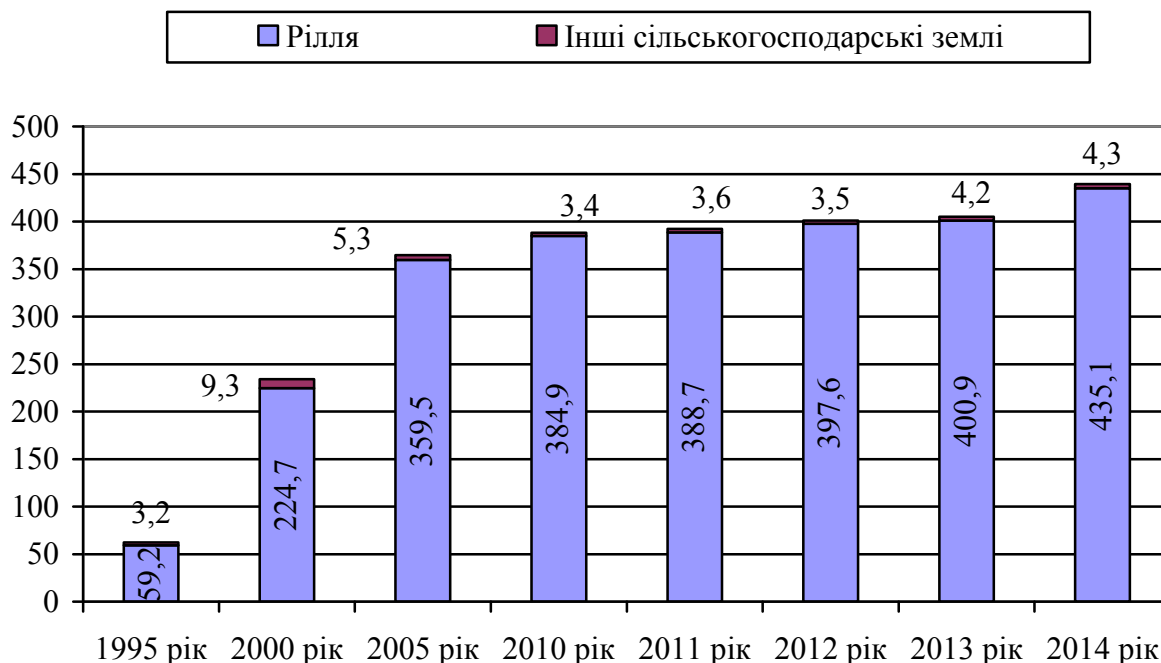

Рисунок 2 – Структура сільськогосподарських земель, що підлягають фермерським господарствам Кіровоградської області (тис. га)

Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 336, 337].

Дане дослідження можна перевести також у відсоткові значення, проте доцільним є наведення одного рисунка для відображення цих значень, адже результати протягом усіх років майже однакові: у 1995 році площа ріллі становила 95% від загальної площі сільськогосподарських земель, а інші землі сільськогосподарського призначення займали 5%; у 2000 році ці показники становили відповідно 96% та 4%; у 2005, 2010, 2011, 2012, 2013 та 2014 роках ці показники становили відповідно 99% та 1% (рис. 3).

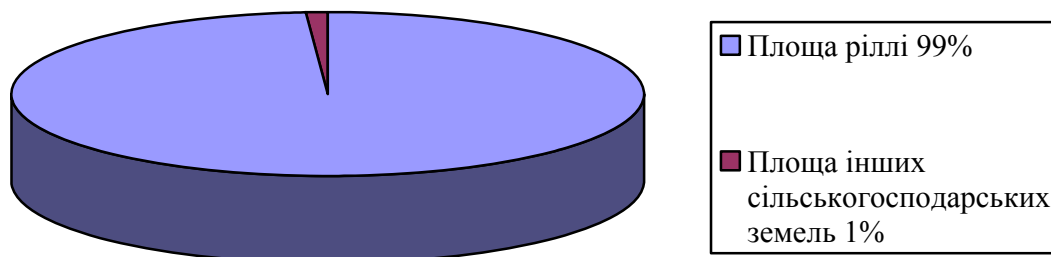

Рисунок 3 – Структура сільськогосподарських земель, що підлягають фермерським господарствам Кіровоградської області у відсотковому вираженні
Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 336, 337].

З даного рисунка ми бачимо, що площа ріллі складає майже всю площу від загальної площі сільськогосподарських земель, і лише незначна кількість територій зайнята землями іншого призначення, це свідчить про аграрну спрямованість області у даній галузі виробництва.

При дослідженні кількості працюючих у фермерських господарствах центральних областей країни було виявлено, що кількість працівників розподіляється так само, як і кількість господарств – найбільше у Дніпропетровській області, а найменше у Черкаській. На рис. 4 наведено зміну цих показників за гендерними ознаками протягом досліджуваного періоду.

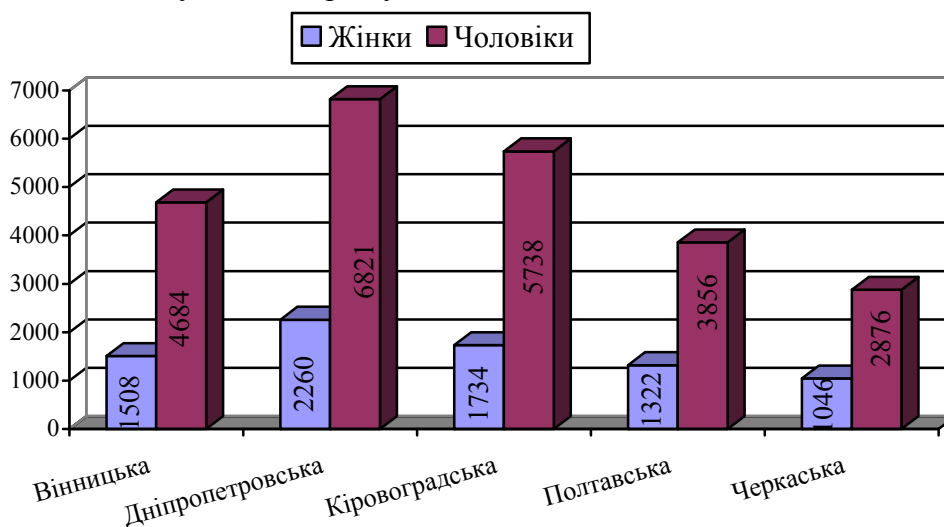

Рисунок 4 – Кількість осіб працюючих на фермерських господарствах центрального регіону України у 2014 році за гендерною ознакою
Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 339].

Розглянемо виявлені результати детальніше. Дніпропетровська область: 2005 рік – 11066 осіб зайнятих у фермерському господарстві, з них 3362 жінки і 7704 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 9081 працюючих, з них 2260 жінки і 6821 чоловіки; у Кіровоградській області ці показники становили: у 2005 році – 9609 осіб, зайнятих у фермерському господарстві, з них 2738 жінки та 6871 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 7472 осіб зайнятих у фермерському господарстві, з них 1734 жінки та 5738 чоловіки; у Вінницькій області: у 2005 році – 7229 осіб зайнятих у фермерському господарстві, з них 3093 жінки та 4136 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 6192 працюючих, з них 1508 жінки та 4684 чоловіки; у Полтавській області: в 2005 році – 5041 працівників фермерського господарства, з них 1539 жінки і 3502 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники зросли і у 2014 році становили – 5178 осіб, з них 1322 жінки і 3856 чоловіки; і у Черкаській області: у 2005 році – 4537 осіб, зайнятих у фермерському господарстві, з них 1738 жінки та 2799 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 3922 осіб, з них 1046 жінки та 2876 чоловіки.

Отже, з дані рис. 4 свідчать, що переважна більшість працівників фермерських господарств центральних областей – чоловіки, а четверта частина працюючих у фермерських господарствах регіону - це жінки.

Далі було досліджено валову продукцію, що вироблялась фермерськими господарствами центральних областей протягом 2013-2014 років. Результати дослідження проілюстровані рис. 5.

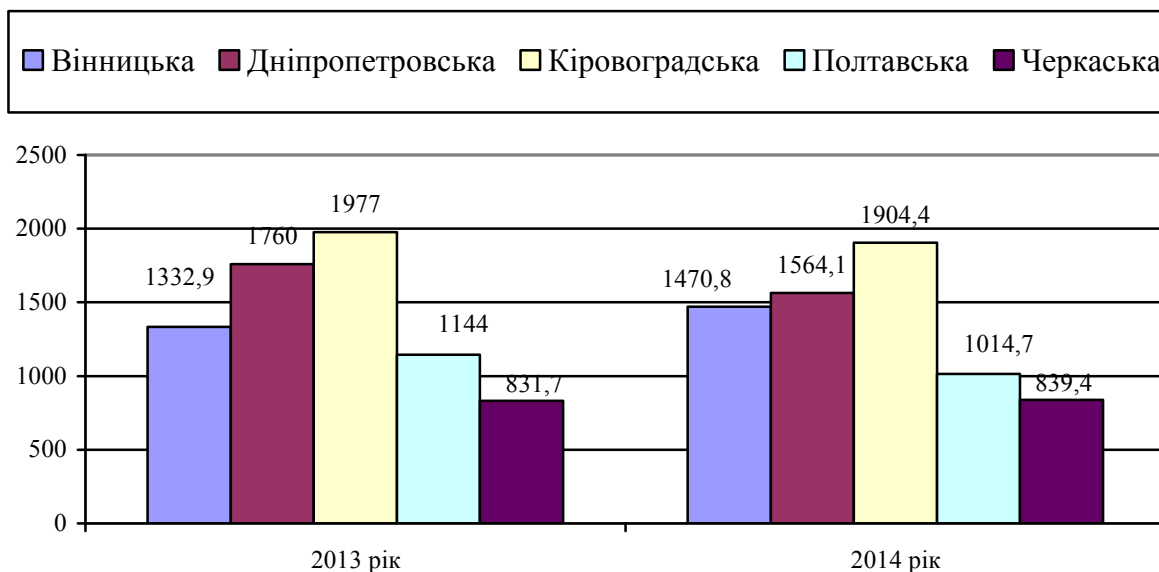

Рисунок 5 – Валова продукцію, що вироблялась фермерськими господарствами центральних областей протягом 2013 -2014 років (у постійних цінах 2010 року, млн. грн.)
Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 340].

З рисунка бачимо, що протягом досліджуваного періоду валові об'єми виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами становили: у Вінницькій області було вироблено продукції в 2013 році на 1332,9 млн. грн., а у 2014 році – на 1470,8 млн. грн.; у Дніпропетровській області було вироблено продукції в 2013 році на 1760,0 млн. грн., а у 2014 році – на 1564,1 млн. грн.; у Кіровоградській області було вироблено продукції в 2013 році на 1977,0 млн. грн., а у

2014 році – на 1904,4 млн. грн., варто додати, що ці показники найвищі серед представлених у даному дослідженні; у Полтавській області було вироблено продукції в 2013 році на 1144,0 млн. грн., а у 2014 році – на 1014,7 млн. грн.; а у Черкаській області в 2013 році на 831,7 млн. грн., а у 2014 році – на 839,4 млн. грн.

Також було досліджено структуру фермерських господарств центральних областей України шляхом виведення середньостатистичних показників діяльності (табл. 1).

Таблиця 1 – Середні показники діяльності фермерських господарств центральних областей України в цілому та Кіровоградської області

Показники	По центральних областях загалом	Лише по Кіровоградській області	Різниця між показниками («+» перевищення, «-» зменшення)	Відсоткове значення різниці (при середніх показниках регіону = 100%)
Обсяг продукції у грн. з 1 га	2379,7	4376,9	+1997,2	+83,9
Обсяг реалізації продукції (грн./рік)	616852,8	729934,8	+113082	+18,3
Площа одного господарства (га)	259,2	168,8	-90,4	-34,9

Джерело: розроблено автором на підставі [7, с. 336, 340].

Отже, для центральних областей України середні показники урожайності з гектару становлять 2379,7 центнери, обсяг реалізованої продукції становить 616852,8 грн. за рік, та середня площа одного фермерського господарства 259,2 гектари.

Для Кіровоградської області було проведено аналогічний розрахунок і виявлено наступні показники: урожайність з гектару становить 4376,9 центнери, обсяг реалізованої продукції становить 729934,8 грн. за рік, та середня площа одного фермерського господарства 168,8 гектари.

З даних табл. 1 можна побачити, що середні показники Кіровоградської області перевищують середні показники по регіону: показники урожайності на 83,9%, обсяги реалізації продукції також перевищують на 18,3%, а те, що при таких показниках середні площі господарств Кіровоградщини менші на 34,9% від загально регіональних свідчить про високий рівень їхньої роботи (технічне оснащення, стан та рівень родючості земель і т.п.)

Переходячи до проблеми недостатнього впливу фізико-географічного районування України при створенні загальнодержавних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність сільськогосподарських підприємств, насамперед, необхідно зазначити, що центральні області нашої держави знаходяться у різних географічних зонах, більш того, деякі частини одних і тих самих областей знаходяться у різних зонах, а саме: Вінницька, Полтавська та Черкаська області знаходяться у лісостеповій зоні, Дніпропетровська область у степовій зоні, Кіровоградська область розташована у двох зонах – на півночі це лісостеп, а на півдні степова зона. Природні фактори суттєво впливають на сільське господарство не лише у плані клімату, а й в аспектах діяльності, вибору культур та порід тварин, що вирощують господарства, так, наприклад, у степовій зоні не рентабельно вирощувати льон, адже він не пристосований до спекотного клімату, а у зоні мішаних лісів майже не зустрічаються соняшникові поля, адже соняшник навпаки, пристосований до помірної вологи та є дуже теплолюбною культурою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчивши статистичні дані по фермерським господарствам центральних областей України було виявлено, що за показниками кількості фермерських господарств, площі сільськогосподарських земель, які вони займають та площі ріллі і кількості працівників як чоловіків, так і жінок лідирує Дніпропетровська область, проте останніми роками першість серед виробництва валової продукції даною категорією господарств належить Кіровоградській області. Досліджуючи статистичні показники щодо рівня урожайності, суттєвих розбіжностей, пов'язаних з впливом географічного розташування, кліматичних умов, виду ґрунтів та інших природних факторів, виявлено не було, тому для об'єктивної оцінки, яка з областей центральної України найпривабливіша для розвитку такої форми господарювання як фермерство, офіційних статистичних даних недостатньо. У подальшому доцільним є розробка регіональних або ж, навіть, зональних програм державної підтримки виробників, а також урахування впливу природних факторів при розробці методичних рекомендацій щодо ведення діяльності не лише фермерських, а й усіх підприємств сільськогосподарської галузі.

Список літератури

1. Бабич М.М. Ефективність та пріоритети подальшого розвитку фермерства в регіоні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / М.М. Бабич ; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2009. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
2. Губарик О.М. Організаційно-економічні аспекти розвитку фермерських господарств регіону: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / О.М. Губарик ; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Д., 2008. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
3. Костецький Я.І. Облік та аналіз діяльності фермерських господарств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Я.І. Костецький ; Терноп. держ. екон. ун-т. – Т., 2006. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
4. Лисенко К.О. Функціонування фермерських господарств та перспективи їх розвитку : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / К. О. Лисенко; Львів. нац. аграр. ун-т. – Львів, 2014. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
5. Пасенко В.В. Облік і аналіз фінансових результатів аграрних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09 / В.В. Пасенко ; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2008. – 21 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
6. Скрипник С.В. Підвищення економічної ефективності і перспективи розвитку фермерських господарств регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / С.В. Скрипник; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2006. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2014 рік». – Київ: Державна служба статистики України, 2015 р., [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Фаніна О.Л. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / О.Л. Фаніна ; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Х., 2005. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
9. Ярковий А.О. Організаційно-економічні засади функціонування фермерських та особистих селянських господарств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / А.О. Ярковий ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2009. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe

References

1. Babych, M.M. (2009). Efektyvnist ta priorytety podalshoho rozvytku fermerstva v rehioni [Efficiency and priorities for further development of farming in the region]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolayiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
2. Hubaryk, O.M. (2008). Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty rozvytku fermerskykh hospodarstv rehionu [Organizational and economic aspects of farming region]. *Extended abstract of candidate's thesis*.

- Dnipropetrovsk. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
3. Kostetskyi Ia.I. (2006). Oblik ta analiz diialnosti fermerskykh hospodarstv [Accounting and analysis of farms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 4. Lysenko, K.O. (2014). Funktsionuvannia fermerskykh hospodarstv ta perspektyvy yikh rozvytku [Privacy farms and their development prospects]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 5. Pasenko V.V. Oblik i analiz finansovykh rezultativ aharnykh pidpriemstv [Accounting and analysis of financial results of agricultural enterprises] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 6. Skrypnyk, S.V. (2006). Pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti i perspektyvy rozvytku fermerskykh hospodarstv rehionu [Increasing economic efficiency and prospects of the farming region]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolayiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 7. Statystychnyi zbirnyk Silske hospodarstvo Ukrainy za 2014 rik [Statistical publication Agriculture of Ukraine for 2014]. (2015). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 8. Fanina, O.L. (2005). Efektyvnist pidpriemnytskoi diialnosti fermerskykh hospodarstv [The effectiveness of business activities farms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 9. Yarkovyi, A.O. (2009). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady funktsionuvannia fermerskykh ta osobystykh selianskykh hospodarstv [Organizational and economic principles of functioning of farms and private farms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].

Yuliya Nesterenko, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

The Development of Farming in the Central Regions of Ukraine During its Independence

The purpose of this study is to investigate the trends of development and current state of farming in the central regions of Ukraine.

According to the statistics there are 39,428 farms in Ukraine, 11013 of which are in the territory of the central regions of our country, namely in the Vinnytsia region - 1923 farms, Dnepropetrovsk region - 3348, Kirovohrad region - 2609, Poltava region - 1849 and in the Cherkassy region 1284 farms. After reviewing the statistics on farms of central regions of Ukraine it was found that in terms of the number of farms, agricultural land which they occupy, area of arable land and the number of employees both men and women Dnipropetrovsk is a leading region but in recent years the championship of production of gross output this category of farms were occupied by Kirovohrad region.

After this study, it was found that is reasonable to develop regional or even zonal programs of state support for producers and the effect of environmental factors in the development of methodological recommendations on activities not only farmers but all enterprises of the agricultural sector.

farming of central Ukraine, agriculture, statistics of farming, physical and geographical location of farms

Одержано (Received) 03.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 005.35

М.В. Руденко, доц., канд. екон. наук*Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ "Університет банківської справи", м. Черкаси, Україна***Управління підприємствами з урахуванням позицій зацікавлених сторін**

У статті розглянуто проблеми підвищення ефективності стратегічного управління підприємствами з урахуванням позицій зацікавлених сторін. Визначено, що мінімізація негативних наслідків впливу зовнішніх та внутрішніх чинників передбачає визначення, розкриття та структурування елементів середовища підприємства, а також виокремлення груп зацікавлених сторін. Проведено структурування можливих складових зацікавлених сторін та сформовано відповідні зобов'язання підприємства щодо кожної групи. Розроблено блок-схему основних зобов'язань підприємства перед групами зацікавлених сторін, використання якої дозволить нівелювати наслідки негативного впливу середовища через своєчасне реагування на запити, потреби та очікування.

управління, зобов'язання підприємства, зацікавлені сторони, ефективність, середовище функціонування

Н.В. Руденко, доц., канд. екон. наук*Черкасский учебно-научный институт ГВУЗ "Университет банковского дела", г. Черкассы, Украина***Управление предприятиями с учетом позиций заинтересованных сторон**

В статье рассмотрены проблемы повышения эффективности стратегического управления предприятиями с учетом позиций заинтересованных сторон. Определено, что минимизация негативных последствий влияния внешних и внутренних факторов предусматривает определение, раскрытие и структурирование элементов среды предприятия, а также выделение групп заинтересованных сторон. Проведено структурирование возможных составляющих заинтересованных сторон и сформированы соответствующие обязательства предприятия по каждой группе. Разработана блок-схема основных обязательств предприятия перед группами заинтересованных сторон, использование которой позволит нивелировать последствия негативного влияния среды через своевременное реагирование на запросы, потребности и ожидания.

управление, обязательства предприятия, заинтересованные стороны, эффективность, среда функционирования

Постановка проблеми. Ефективне функціонування сучасних підприємств в умовах невизначеності та нестабільності економіко-політичної ситуації в країні потребує знань та володіння об'єктивною інформацією щодо оточуючого середовища. Масштаби впливу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища залежать від специфіки роботи підприємства, його організаційної структури, галузі виробництва, розміру та виду діяльності підприємства тощо. Визначення та врахування усіх факторів, що впливають на роботу підприємства, є актуальним питанням сталого розвитку національної економіки.

Ключовим завданням суб'єктів господарювання є мінімізація негативних наслідків впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, яка передбачає визначення, розкриття та структурування елементів середовища підприємства, а також чітке виокремлення груп зацікавлених сторін задля задоволення їх потреб та очікувань. Підприємство може досягти сталого успіху, якщо управління останнім здійснюватиметься послідовно та збалансовано з ураховувати інтересів зацікавлених сторін протягом довготривалого періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретичних аспектів управління відносинами із зацікавленими сторонами внесли західні економісти, а саме: Р. Акофф, Р. Грант, Т. Дональдсон, Дж. Пост, Л. Престон, С. Сакс, А. Стрикленд, А. Томпсон, Е. Фрімен [6; 12; 14-17]. Серед російських науковців даного напрямку досліджень заслуговують уваги праці Ю. Бабанової, А. Белобородової, Л. Макарової, К. Солодухіна, Ф. Юрлова [1; 3; 11; 13]. Аналізом концепції зацікавлених сторін займаються вітчизняні науковці: Ю. Бас [2], Т. Говорушко [5], Н. Краснокутська [10], прикладні аспекти функціонування підприємств з позиції різних зацікавлених груп досліджують Н. Бочарова [4], В. Гросул [7], О. Захаркін [9].

Віддаючи належне вищезазначеним науковцям зауважимо, що питання адаптації теоретичних складових управління відносинами із зацікавленими сторонами до українських реалій в контексті побудови взаємовигідних стосунків є недостатньо дослідженими та потребують додаткової уваги з боку наукової спільноти.

Постановка завдання. Метою статті є підвищення ефективності управління підприємствами на основі врахування факторів середовища шляхом структуризації можливих складових зацікавлених сторін та побудови системи зобов'язань підприємства. Для реалізації поставленої мети вважаємо за необхідне вирішити наступне наукове завдання: розробка структурованої системи основних зобов'язань підприємства перед групами зацікавлених сторін.

Виклад основного матеріалу. Теорія зацікавлених сторін суттєво впливає на методи та стиль управління підприємствами починаючи з середини 80-х років минулого століття після опублікування досліджень Е. Фрімена [16]. Вищезазначена теорія покладена в основу великої кількості сучасних концепцій управління, які здебільшого користуються популярністю та довели свою дієвість на практиці у західних підприємствах та компаніях. Суть ідеї Е. Фрімена [16] полягає у представленні зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства як набору зацікавлених сторін, інтереси та вимоги яких повинні враховуватися під час управління організацією.

Існує значна кількість трактувань поняття “зацікавлені сторони”, що викликано специфікою досліджень окремих авторів, різним набором інтересів, яким мають задовольняти підприємства, або спробою деяких науковців врахувати специфічні складові вищезазначеної категорії. Вважаємо, що найбільш обґрунтоване та ємне визначення поняття, в загальному вигляді, надається в Національному стандарті України ДСТУ ISO 9004:2012 “Управління задля досягнення сталого успіху організації. Підхід на основі управління якістю” [8, с. 8-10]. У зазначеному нормативному документі чітко сформульовано, що зацікавлені сторони – це особи та інші суб'єкти, які додають цінність для організації або іншим чином зацікавлені в діяльності підприємства, або на яких має вплив діяльність організації.

Глобалізований світ та сучасні ринкові реалії вимагають від вітчизняних підприємств розширення сфери традиційного управління та аналізу передового досвіду щодо інтересів і потреб зацікавлених сторін. Доведено, що стратегічне управління підприємствами з урахуванням позицій зацікавлених сторін (виконання взятих на себе зобов'язань) підвищують вигоди акціонерів у довгостроковій перспективі через взаємодію з усією сукупністю зацікавлених сторін організації.

Середовище підприємства постійно змінюється незалежно від розміру, галузі, діяльності чи продукції, тому сучасні умови роботи вимагають від підприємств постійно відстежувати та аналізувати оточуюче середовище. Моніторинг дозволить підприємству оцінити ризики, пов'язані із зовнішніми та внутрішніми умовами роботи та визначити змінювані потреби й очікування всіх зацікавлених сторін, а також своєчасно корегувати зобов'язання перед ними. Перелік зацікавлених сторін є досить

великим та різноманітним, тому розробка адекватної моделі управління в українських реаліях зумовлює необхідність дослідження основних груп зацікавлених сторін та обґрунтування зобов'язань підприємства. Автором проведено структуризацію можливих складових зацікавлених сторін та сформовано відповідні зобов'язання підприємства щодо кожної групи. Розроблена блок-схему основних зобов'язань підприємства перед групами зацікавлених сторін представлена на рис.1.

Рисунок 1 – Зобов'язання підприємства щодо зацікавлених сторін

Джерело: розроблено автором на підставі [14; 16; 17].

Внутрішнє середовище підприємства включає два основні блоки: акціонери та персонал, зобов'язання перед якими є базовими. Власники підприємства зацікавлені у стійкості роботи організації, зростанні ринкової вартості (капіталізації) підприємства, покращенні репутації та отриманні сталого прибутку. Для задоволення потреб акціонерів необхідна реалізація наступних зобов'язань: своєчасне інформування власників про фінансовий стан, формування цінностей підприємства, контроль та запобігання ризикам. Механізмами комунікації можуть виступати установчі зустрічі (щорічно, щоквартально), рейтинги із сталого розвитку, фінансова звітність, офіційний сайт підприємства в мережі Інтернет тощо.

Персонал підприємства потребує задовільних і безпечних умов праці, можливості кар'єрного росту та гарантій зайнятості. Реалізація перелічених потреб працівників формує перед підприємством низку зобов'язань, а саме: виплата достойної заробітної плати, інвестиції у професійний розвиток, відсутність дискримінації та рівні права, безпека праці, гендерна рівність, визнання результатів роботи тощо. Інструментами комунікації з персоналом є опитування, в тому числі і анонімні, формування фокус-груп, співпраця на постійній основі з профспілковим комітетом, обмін фахівцями, Інтернет. Внутрішнє середовище є серцевиною механізму управління підприємством, тому виконання сформульованих зобов'язань створює стабільний фундамент для плідної взаємодії організації із зовнішнім середовищем.

Зовнішнє середовище включає три блоки зацікавлених сторін: споживачі, партнери та суспільство, сформовані зобов'язання перед якими ураховують усі особливості їх потреб та очікувань. Основним завданням підприємства є задоволення потреб споживачів, які в умовах ринку є найбільш сильною зацікавленою групою. Не виправдовуючи очікування клієнтів підприємство може втратити споживача, оскільки він з легкістю може переключитися на продукцію конкурента, що суттєво позначиться на прибутках підприємства. Основними вимогами споживачів продукції є оптимальна ціна, гарантована якість та умови постачання продукції на ринок. Звичайно, перелік потреб залежить від специфіки продукції, терміну її споживання та багатьох інших техніко-економічних характеристик. Зобов'язання підприємства перед споживачами продукції формується з підтвердженої відповідними документами якості продукції, вільного доступу до публічної інформації про продукцію та діяльність підприємства, впровадженні інновацій у виробництво та соціальної відповідальності. Взаємодія підприємства і споживача продукції може здійснюватися через гарячу лінію, корпоративний сайт, соціальні медіа, рекламу, екскурсійну програму відвідування виробництва тощо.

Наступним важливим зовнішнім блоком зацікавлених сторін є партнери підприємства, до яких відносять постачальників сировини та матеріалів, дистрибуторів і фінансові установи. Партнери підприємства очікують на взаємовигідну співпрацю та безперервність (стабільність) стосунків. Зобов'язання підприємства в цьому блоці включають чесну конкуренцію, прозорі закупівлі, етичну поведінку, виконання угод і зобов'язань, дотримання гарантій, антикорупційні процедури тощо. Комунікація з партнерами здійснюється через офіційний сайт, робочі зустрічі та презентації, звіт про сталий розвиток, галузеві виставки і т.д.

Третім зовнішнім блоком зацікавлених сторін діяльності підприємства є суспільство, яке представлено державними і місцевими структурами, об'єднаннями, асоціаціями, фондами, громадськими організаціями, населенням регіонів, де розташоване підприємство, галузевими органами та засобами масової інформації. Зобов'язання підприємства перед широким суспільним колом зацікавлених сторін базується на дотриманні нормативно-правових документів державного рівня, регламентних вимог, своєчасній сплаті податків та зборів, захисті довкілля, створенні нових робочих місць, розвитку волонтерських проектів, партнерстві, наданні інформації про діяльність підприємства, реалізації соціальних та культурних програм, вчасному виконанні запитів тощо. Комунікативні зв'язки з суспільством здійснюються через аналогічні канали, що і з партнерами та споживачами.

Середовище, в якому функціонує підприємство, досить різноманітне та мінливе, тому виконання сформованих автором зобов'язань перед усією сукупністю зацікавлених сторін дозволить підприємству:

- відстежувати середовище та регулярно аналізувати його зміни;
- оцінювати вплив зацікавлених сторін на дієвість підприємства;
- збалансовано задовольняти потреби та очікування;
- визначати можливі ризики функціонування;
- передбачити майбутні потреби окремих груп зацікавлених сторін;
- забезпечувати реалізацію стратегій організації за рахунок швидкого реагування на зміни середовища підприємства;
- підтримувати інноваційні процеси та постійно поліпшувати взаємовигідні стосунки із усією сукупністю зацікавлених сторін.

Запропонована автором загальна номенклатура зобов'язань підприємства для різних груп зацікавлених сторін може суттєво різнитися в залежності від галузі виробництва чи сфери надання послуг та з плином часу. Очікування одних

зацікавлених сторін можуть суперечити потребам інших, тому підприємство повинно дотримуватися збалансованого підходу щодо задоволення інтересів окремих груп зацікавлених сторін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, управління підприємством з урахуванням позицій зацікавлених сторін на основі виконання сформованих зобов'язань організації перед окремими групами дозволить нівелювати наслідки негативного впливу середовища через своєчасне реагування на запити, потреби та очікування. Багатовекторна політика управління зорієнтована на зацікавлені сторони забезпечить підприємство інструментами відповіді на загрози, що виникли у ринковому середовищі функціонування та дозволить порівняти потенційні зобов'язання підприємства з реальними результатами діяльності.

Проведене дослідження доводить, що гармонійний розвиток підприємства передбачає виконання зобов'язань перед усіма контрагентами як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, оскільки зацікавлені сторони є джерелом “життєвої сили” для підприємства, а виявлені слабкі місця в управлінні лише стимулюватимуть підприємство до вдосконалення своєї роботи в умовах посилення конкурентної боротьби на вітчизняних ринках.

Подальші дослідження вищезазначеного напрямку доцільно сконцентрувати на аналізі зобов'язань суб'єктів господарювання різних галузей економіки в залежності від напрямку діяльності, розміру чи продукції підприємства.

Список літератури

1. Бабанова Ю.В. Социальная теория бизнеса в свете теории заинтересованных сторон [Текст] / Ю. В. Бабанова, Л.И. Макарова, Е.П. Растворова // Вестник Челябинского государственного университета. Экономика. Вып. 47. – 2014. – № 21 (350). – С. 21–25.
2. Бас Ю.В. Концепція зацікавлених сторін у системі корпоративної соціальної відповідальності [Текст] / Ю.В. Бас // Наука й економіка. – 2013. – № 4 (32), Т.2. – С. 115–120.
3. Белобородова А.Л. Оценка эффективности предпринимательской деятельности в рамках теории заинтересованных сторон [Текст] / А.Л. Белобородова // Вестник экономики, права и социологии. – 2015. – № 4. – С. 12–15.
4. Бочарова Н.А. Визначення ефективності функціонування підприємства з позиції різних зацікавлених груп [Текст] / Н.А. Бочарова // Економіка транспортного комплексу: Збірник наукових праць. – Харків: Видавництво ХНАДУ. – 2011. – Вип.18. – С. 133–143.
5. Говорушко Т.А. Методичні основи реалізації концепції зацікавлених сторін у контексті стратегічного вимірювання результативності малого підприємництва у сфері основного виробництва [Текст] / Т.А. Говорушко // Наукові праці НУХТ. – 2009. – № 28. – С. 117–119.
6. Грант Р. Современный стратегический анализ [Текст] / Р. Грант. – 5-е изд.: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 519 с.
7. Гросул В.А. Концепція стейкхолдерів в системі оцінки ефективності функціонування підприємства [Текст] / В.А. Гросул, Н.Е. Аванесова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – №2 (52). – С. 233–236.
8. ДСТУ ISO 9004:2012 “Управління задля досягнення сталого успіху організації. Підхід на основі управління якістю” (ISO 9004:2009, IDT). [Текст] – К.: Мінекономрозвитку України, 2013. – 46 с.
9. Захаркін О.О. Вартісно-орієнтоване управління на основі стейкхолдерського підходу в контексті інноваційного розвитку підприємства [Текст] / О.О. Захаркін // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №10. – С. 149–157.
10. Краснокутська Н.С. Теорія зацікавлених сторін: основні положення та сфери дослідження [Текст] / Н.С. Краснокутська, Я.С. Ришкова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2014. – Вип.1. – С. 96–104.
11. Солодухин К.С. Проблемы применения теории заинтересованных сторон в стратегическом управлении организацией [Текст] / К.С. Солодухин // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 4 (24). – С. 152–156.
12. Томпсон А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа [Текст] / А. Томпсон, А. Стрикленд. – 12-е издание: Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2006. – 928 с.

13. Юрлов Ф.Ф. Учет интересов различных заинтересованных сторон при стратегическом планировании и управлении [Текст] / Ф.Ф. Юрлов, Л.А. Таскина // Труды Нижегородского государственного технического университета им. П.Е. Алексеева. – 2011. – № 2 (87). – С. 242–247.
14. Donaldson T. The stakeholder revolution and the Clarkson principles [Текст] / T. Donaldson // Business Ethic Quarterly. – 2002. – 12 (2). – P. 107–111.
15. Donaldson T. The stakeholder theory of the corporation: concept, evidence, and implications [Текст] / T. Donaldson, L. Preston // Academy of Management Review. – 1995. – 20 (1). – P. 65–91.
16. Freeman R. Strategic Management [Текст] / R. Freeman. A Stakeholder Approach. – Boston: Pitman, 1984.
17. Post J. Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organization Wealth [Текст] / J. Post, L. Preston and S. Sachs // Stanford: Stanford University Press. – 2002. – p. 320.

References

1. Babanova, Ju. V., Makarova, L.I., Rastvorova, E.P. (2014). Social'naja teorija biznesa v svete teorii zainteresovannyh storon [Business social theory in the light of parties concerned theory]. *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Jekonomika - Bulletin of the Chelyabinsk State University. Economy*, Vol. 47, 21 (350), 21–25 [in Russian].
2. Bas, Yu.V. (2013). Kontseptsija zatsikavlenikh storon u systeme korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti [The concept of concerned parties in corporate social responsibility]. *Nauka j ekonomika - Science and economics*, 4 (32), 115–120 [in Ukrainian].
3. Beloborodova, A.L. (2015). Ocenka jeffektivnosti predprinimatel'skoj dejatel'nosti v ramkah teorii zainteresovannyh storon [Evaluating of the effectiveness of business activities within the concerned parties theory]. *Vestnik jekonomiki, prava i sociologii - Journal of Economics, Law and Sociology*, 4, 12–15 [in Russian].
4. Bocharova, N.A. (2011). Vyznachennya efektyvnosti funkcionuvannya pidpryyemstva z pozitsiyi riznykh zatsikavlenikh hrup [Determining the efficiency of the company from the perspective of different concerned parties]. *Ekonomika transportnoho kompleksu: Zbirnyk naukovykh prats - Economics of the transport sector: Collected Works*, 18, 133–143 [in Ukrainian].
5. Hovorushko, T.A. (2009). Metodychni osnovy realizatsiyi kontseptsiyi zatsikavlenikh storon u konteksti stratezhichnoho vymiryuvannya rezul'tativnosti maloho pidpryyemnytstva u sferi osnovnoho vyrobnytstva [Methodical bases of realization of the concept of concerned parties in the context of strategic performance measurement of small business in primary production]. *Naukovi pratsi NUKhT – The proceedings of the National University of Food Technologies*, 28, 117–119 [in Ukrainian].
6. Hrant, R (2008). *Modern strategic analysis*. (5th ed.). St. Petersburg: Pyter. [in Russian].
7. Hrosul, V.A. & Avanesova, N.E. (2010). Kontseptsija steykholderiv v systeme otsinky efektyvnosti funkcionuvannya pidpryyemstva [The concept of stakeholders in the system of assessing the effectiveness of the enterprise]. *Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – The Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, 2 (52), 233–236 [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). *DSTU ISO 9004: 2012 “Upravlinnya Zadlya Dosyahnennya staloho uspikhu orhanyzatsyy. Pidkhyd na osnove upravlinnya yakistyu” [ISO 9004:2012 “Management to achieve sustainable success. An approach based on quality management”]*. Kyiv: Minekonomrozytku Ukrainy [in Ukrainian].
9. Zakharkin, O.O. (2014). Vartisno-oriyentovane upravlinnya na osnove steykholders'koho pidkhydu v konteksti innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstva [Value-oriented management approach based on stakeholder in the innovative development of enterprise]. *Aktual'ni problemy ekonomiky -Recent economic problems*, 10, 149–157 [in Ukrainian].
10. Krasnokuts'ka, N.S. & Ryshkova, Ia.S. (2014). Teoriya zatsikavlenikh storin: osnovni polozhennya ta sfera doslidzhennya [The Concerned parties theory: basic terms and scope of the study]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh - Economic strategy and prospects of trade and services*, 1, 96–104 [in Ukrainian].
11. Soloduhin, K.S. (2007). Problemy primeneniya teorii zainteresovannyh storon v strategicheskom upravlenii organizatsiej [Problems of application of concerned parties theory in the strategic management of the organization]. *Problemy sovremennoj jekonomiki - Problems of modern economy*, 4 (24), 152–156 [in Russian].
12. Tompson, A. (2006). *Strategic management: concepts and situations for analysis*. (12th ed.). Moscow: Vyl'iams [in Russian].
13. Jurlov, F.F., Taskina, L.A (2011). Uchet interesov razlichnyh zainteresovannyh storon pri strategicheskom planirovanii i upravlenii [Consideration of the interests of various concerned parties in strategic planning and management]. *Trudy Nizhegorodskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo*

- universiteta im. R.E. Alekseeva – The proceedings of Nizhny Novgorod State Technical University named after RE Alekseeva*, 2 (87), 242–247 [in Russian].
14. Donaldson, T. (2002). The stakeholder revolution and the Clarkson principles. *Business Ethic Quarterly*, Vol. 12 (2), 107-111 [in English].
 15. Donaldson, T. & Preston, L. (1995). The stakeholder theory of the corporation: concept, evidence, and implications. *Academy of Management Review*, Vol. 20 (1), 65-91 [in English].
 16. Freeman, R. (1984). *Strategic Management. A Stakeholder Approach*. Boston: Pitman [in English].
 17. Post, J., Preston, L. & Sachs, S. (2002). *Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organization Wealth*. Stanford, the USA: Stanford University Press [in English].

Mykola Rudenko, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Cherkasy Educational Institute, State Higher Educational Institution "Banking University", Cherkasy, Ukraine

Enterprise Management with Account of the Positions of Concerned Parties

The purpose of the article is to improve business management based on consideration of environmental factors by structuring the possible components of concerned parties and building a system of liabilities of the enterprise.

The problem of increasing the efficiency of strategic management, with account of the positions of concerned parties had researched in the article. There was determined that minimize of the negative effects of external and internal factors includes identifying of disclosure and structuring the elements of the enterprise environment, and also isolating groups of concerned parties. The structuring of possible components of concerned parties was conducted and relevant commitments of enterprise were formed for each group. The diagram of the main liabilities of the enterprise to concerned parties was created, using of which the effects of the negative impact of the environment through timely response to requests, needs and expectations will reverse.

Multi-management policy that focused on concerned parties will provide for enterprise the tools of response to threats that emerge in the market environment, that make a possibility to compare the performance and potential liabilities of the enterprise with real results of activity.

management, liabilities of enterprise, concerned parties, efficiency, environment functioning.

Одержано (Received) 27.04.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.221:351.72

О.А. Магопець, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна

А.В. Босенко, канд. екон. наук

Головне управління ДФС у Полтавській області, м. Полтава, Україна

Розвиток процесів управління оподаткуванням в системі державного управління

В статті висвітлено історію виникнення, розвитку й трансформації процесів управління оподаткуванням у контексті етапів еволюції державного управління. Розкрито особливості філософського й економічного сприйняття податків та управління оподаткуванням у світовій економічній науці. Доведено, що кожній економічній системі властиві свої особливості організації процесу управління оподаткуванням, які у свою чергу визначаються певними чинниками, що зумовлені закономірностями функціонування ринку, товарно-грошових відносин та розвитком самих економічних систем.

податки, оподаткування, державне управління, управління оподаткуванням, система оподаткування, податкові відносини

Е.А. Магопец, доц., канд. екон. наук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина

А.В. Босенко, канд. екон. наук

Главное управление ГФС в Полтавской области, г. Полтава, Украина

Развитие процессов управления налогообложением в системе государственного управления

В статье отражена история возникновения, развития и трансформации процессов управления налогообложением в контексте этапов эволюции государственного управления. Раскрыты особенности философского и экономического восприятия налогов и управления налогообложением в мировой экономической науке. Доказано, что каждой экономической системе присущи свои особенности организации процесса управления налогообложением, которые в свою очередь определяются факторами, обусловленными закономірностями функционирования рынка, товарно-денежных отношений и развитием непосредственно экономических систем.

налоги, налогообложение, государственное управление, управление налогообложением, система налогообложения, налоговые отношения

Постановка проблеми. Як свідчить світова історія, зміна форм суспільного устрою, зростання продуктивних сил, розвиток виробничих відносин, становлення і зміцнення державності завжди ставили людство перед проблемою управління сукупністю складних і динамічних суспільних й соціально-економічних відносин. При цьому податки, в більшій чи меншій мірі, завжди були невід'ємним інструментом державного управління, основою якого є своєчасне і правильне врахування об'єктивних економічних законів, характеру суспільних відносин у конкретний історичний період, розвитку продуктивних сил та ступеня інтегрованості країни у світове економічне співтовариство [12, с. 60]. Державне управління охоплює усі сфери суспільного виробництва й спрямоване на реалізацію цілей ефективного економічного і суспільного розвитку держави на основі визначених державою пріоритетів.

Для з'ясування сутності процесів управління оподаткуванням слід дослідити генезис розвитку оподаткування в системі державного управління.

Незважаючи на власну специфіку, власний генезис як категорії суспільних відносин, еволюція податків і управління оподаткуванням нерозривно пов'язані й обумовлені еволюцією управління державними справами і національним господарством. Виникнення і розвиток держави обумовлює виникнення податків, які є джерелом фінансових ресурсів задля забезпечення виконання державою властивих їй функцій. Тобто податки – невід'ємний атрибут функціонування держави: немає держави, немає і податків, і навпаки немає держави без податків. У цьому зв'язку розвиток управління оподаткуванням доцільно розглядати у контексті історичних етапів розвитку державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам державного управління економікою та оподаткуванням присвячені праці класиків економічної науки: Ф. Аквінського, Ф. Кене, Дж. Кейнса, А. Лаффера, А. Маршала, У. Петті, Д. Рікардо, П. Самюельсона, А. Сміта, І. Фішера, М. Фрідмена та ін.

Серед вітчизняних вчених, які досліджували проблематику управління оподаткуванням, становлення податкової системи і податкового регулювання економічних процесів слід відзначити Ю. Іванова та А. Крисоватого [2], Я. Литвиненко [8], В. Мельника [13], К. Проскуру [15], А. Соколовську [19] та ін. Аналіз наукової думки засвідчив, що проблемам оподаткування присвячено багато досліджень, проте у них недостатньо уваги приділяється питанням державного управління і регулювання управління оподаткуванням з урахуванням змін, які відбуваються у суспільстві під впливом ринкових перетворень, трансформації владних інституцій та зміни суспільно-політичного устрою. Управління оподаткуванням не може бути статичним процесом й повинно розвиватися одночасно з розвитком суспільства, інакше таке управління призведе до дестабілізації суспільного розвитку. Узгодженість та врахування поточних потреб соціально-економічного розвитку має бути тим підґрунтям на основі якого здійснюється розробка методів і форм державного управління оподаткуванням. Зазначене визначає необхідність і актуальність системного теоретичного аналізу концепцій розвитку процесів управління оподаткуванням в системі державного управління, що дозволить окреслити пріоритети державного управління оподаткуванням на різних етапах розвитку суспільства.

Постановка завдання. Завданням даної статті є дослідження історії виникнення, розвитку та трансформації процесів управління оподаткуванням у контексті етапів еволюції державного управління з метою визначення їх відповідності закономірностям функціонування ринку, товарно-грошових відносин та розвитку економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку управління, як зазначається у науковій літературі [7, с. 20; 22, с. 50; 5, с. 6], налічує декілька тисячоліть, беручи початок з моменту зародження писемності в стародавньому Шумері і виникненням особливої касты «жерців-бізнесменів», діяльність яких пов'язують з торговими операціями і комерцією. Цей історичний етап вважається першою управлінською революцією, що отримала назву релігійно-комерційної. Сучасна історична наука ще не дала однозначної відповіді на питання щодо існування в цей період податків як інструменту управління торговельною діяльністю. Однак є всі підстави вважати, що здійснення комерційної діяльності уже в ті часи об'єктивно не могло обходитися без певних «митних» та інших платежів, якими обкладалися учасники торговельних операцій.

Друга управлінська революція датується XVIII ст. до н.е. і пов'язується з діяльністю правителя стародавнього Вавилону царя Хаммурапі, який затвердив так званий «Кодекс законів Хаммурапі» [7, с. 20], й був спрямований на регулювання як

суспільних, так і податкових відносин. Слід зазначити, що в цьому кодексі законів податки вже були визначені як обов'язковий елемент державного управління.

Історико-філософське й економічне осмислення категорії «податок» відбувається в античний період – VI ст. до н.е., кінець V ст. н.е., в епоху стародавньої Греції та Риму і пов'язане з третьою управлінською революцією, якій сприяло становлення давньогрецьких міст-держав, активного розвитку в них ремесел і торгівлі. Третя управлінська революція була спрямована на поєднання методів та інструментів державного управління з управлінням діяльністю у господарській сфері [14, с. 7].

У цей історичний період у працях античних філософів (Ксенофонт, Аристотель) відбувається розвиток наукової думки та узагальнення практичного досвіду щодо господарського життєзабезпечення суспільства. Грецький філософ Аристотель вводить поняття «економіка» – (грец. *Oikonomia*, від лат. «ой-кос» – будинок, господарство і «номос» – правило), що започаткувало розуміння сутності податку як важливої економічної категорії суспільних відносин. У цей же період в Греції та Римі формуються податкові системи, в основу яких було покладено майнове та поголовне оподаткування, яке здійснювалось на основі оцінки майна та перепису [20, с. 6; 13], що забезпечувало фінансування витрат здебільшого на утримання армії, спорудження укріплень навколо міст-держав, будівництво храмів й доріг. Однак тогочасні форми сплати податків мали далеко не цивілізований характер: жертвопринесення, військові трофеї, данина, побори, рабство тощо, а сам процес оподаткування носив нестійкий, стихійний, тимчасовий характер. Фіксуючи наявність механізму акумуляції державних доходів, античні філософи (Ксенофонт і Аристотель) не проводили теоретичне конструювання податків, проте пропонували урізноманітнити джерела доходів держави не обмежуючи їх лише гнобленням переможених народів [14, с. 7].

Деякі питання усвідомлення податків та податкових відносин з позицій державного управління отримали розвиток у філософських творах середньовічних філософів. Фома Аквінський (1225–1274 рр.) у книзі «Загальна теологія» вперше торкнувся питання фінансової моральності податків й зробив спроби обґрунтувати право короля на їх встановлення і справляння, вважаючи їх дозволеною формою пограбування й закликаючи вводити податки для покриття надзвичайних державних витрат [14, с. 7].

Поступовий розвиток технічного прогресу в XV-XVI ст. нової ери сприяв й розвитку наукових поглядів щодо сприйняття податків як джерела доходів держави й необхідності управління оподаткуванням, що пов'язано зі школами меркантилістів (Т. Гоббс, В. Петті, Д. Локк) та фізіократів (Ф. Кене, А. Тюрго, О. Мірабо та ін.). Вперше були поставлені питання відносно необхідності ведення державного фінансового і бюджетного господарства, визначення державних доходів і витрат, перетворення податків з тимчасового в постійне джерело доходів держави.

У 1642 р. відомий англійський філософ Т. Гоббс (1588–1679) писав, що правитель має «абсолютне право» обкладати підданих податками. У тогочасних трактатах наголошувалося на необхідності створення особливих податкових органів, які б діяли постійно, забезпечуючи державну казну своєчасними податковими надходженнями [15, с. 34].

В. Петті у книзі «Трактат про податки та збори» описує податкові відносини більш комплексно, з урахуванням тенденцій витрачання державних коштів й критично оцінює практику «переносу» податків від суб'єктів господарювання до людей (споживачів), які безпосередньо не виробляють матеріальних цінностей [11, с. 66].

Представники школи фізіократів основну увагу зосереджували на «справедливості оподаткування», стверджуючи, що справжній дохід може давати лише

земля, а інші сфери господарства (мануфактура й торгівля) нових економічних цінностей не створюють, відтак було зроблено висновок про допустимість винятково поземельного оподаткування. На цій основі виникла відома концепція «єдиного податку» [1, с. 221].

Суттєвий внесок у розвиток теорії податків та оподаткування здійснив Ф. Кене, який за допомогою економічної таблиці висвітлив механізм формування доходів і витрат у різних класах суспільства: виробників (фермери, сільськогосподарські робітники), безплідних (промисловці, торговці, робітники) і землевласників. Виокремивши джерела формування доходів різних класів, з яких можуть формуватися і державні доходи через механізм сплати податків Ф. Кене дійшов висновку, що доходи продуктивного класу мають спрямовуватися до фондів споживання та обміну, звільняючись від оподаткування [4, с. 220–223].

Ф. Кене не відкидав також й ідеї оподаткування продуктивного класу, але лише за умови, що цей клас досягне певного рівня багатства, тобто йдеться про своєрідні податкові пільги для окремої сфери національного господарства. Крім того, Ф. Кене вказував на проблему «зайвих чиновників», що займаються збиранням податків, зазначаючи наступне «... всі ці люди, оплачувані нацією, не виробляють для держави своєю працею жодного багатства, так що витрати і самі люди являють собою чисту втрату для королівства» [4, с. 238].

Таким чином, розвиток цивілізації, зміна певних суспільно-економічних формацій, змінювали як наукове розуміння сутності, місця і ролі податків, так і форми їх справляння, стаючи більш прийнятними для економіки і платників податків. Як зазначає Я.В. Лебедзевич, з XV ст. до останньої чверті XVIII ст. теорії походження податків пройшли еволюцію від заперечення податків як звичайних доходів держави до сприйняття їх у такій ролі [6, с. 94]. Податки стають важливим джерелом формування бюджету держави та фінансування витрат, пов'язаних з утриманням державного апарату, розвитком освіти, науки, а також регулюванням суспільної та господарської діяльності, а оподаткування набуває більш впорядкованого, стійкого характеру.

З розширенням кола функцій держави стає дедалі зрозумілішою необхідність податків як надійного джерела ресурсів для виконання цих функцій [19, с. 55].

Все це суттєво вплинуло на формування класичної теорії податків та оподаткування, становлення основ наукового підходу до управління податковими відносинами в умовах розвитку капіталізму та початку індустріального прогресу в Європі, що призвело до четвертої управлінської революції, яка датується періодом XVII-XVIII ст. нової ери й характеризується важливими історичними перетвореннями в галузі управління, а саме – його виокремлення як самостійного напрямку науково-практичної діяльності й становлення професійного управління, що дало новий імпульс для розвитку галузей знань і наукового узагальнення історичного досвіду управління.

В цей період розвиваються теорії класичної політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Мілль та ін.), формується класичне уявлення щодо ролі податків в економіці, їх функцій, принципів оподаткування, державного регулювання оподаткування. Класичне розуміння податків та оподаткування було представлено А. Смітом (1723-1790 рр.) у праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776). Він визначив податки як більш-менш впорядковане й систематичне вилучення частини доходів суб'єктів господарювання, а також висунув і обґрунтував основні принципи оподаткування [18, с. 506]. В продовження започаткованих А. Смітом досліджень, Д. Рікардо (1772–1823) у праці «Начала політичної економії та податкового обкладання» (1817) висунув нові ідеї про податки і оподаткування, чітко сформулювавши одне з головних завдань податкової політики держави – вона має

сприяти нагромадженню та розширенню виробництва [21].

Подальший хід історії показав, що теоретичні положення, висунуті А. Смітом, стали визначальними для наступних посткласичних економічних вчень (К. Маркс, Ф. Енгельс, які роль податків в управлінні національним господарством визначали наступним чином: «Податки – це материнські груди, які годують уряд. Податок – це п'ятий бог поряд із власністю, родиною, порядком і релігією... У податках втілене економічно виражене існування держави») [16], як з фундаментальних економічних проблем, так і з проблем податків та податкових відносин.

А. Сміт і його послідовники започаткували системне формування науки про податки і оподаткування, внесли значний вклад у визначення місця і ролі податків, як невід'ємних елементів процесів відтворення та життєзабезпечення держави, чинників економічного зростання, які вимагають відповідних механізмів їх функціонування в суспільстві.

Поступальний хід розвитку ринкових товарно-грошових відносин і промисловий прогрес XIX ст. зумовили п'яту, так звану «бюрократичну» управлінську революцію, яка датується кінцем XIX – початком XX ст. До цього часу остаточно сформувалася концепція «професійної бюрократії», що стала основою наукового узагальнення історичного досвіду управління, формування та розвитку науки управління як самостійної сфери фундаментальних і прикладних досліджень. У цей період у більшості провідних капіталістичних країн світу остаточно сформувалися податкові системи як самостійні сфери науково-практичної діяльності, склалися механізми державного управління податками і оподаткуванням.

Історично цей процес супроводжувався розвитком класичної економічної теорії, що було пов'язано зі зміною протягом першої половини XX ст. ситуації у світовому ринковому господарстві. Науково-технічний прогрес, мегаконцентрація наукового і виробничого потенціалу, зміна вимог споживчого ринку зумовили реструктуризацію світової економіки, розвиток підприємницьких структур малого та середнього бізнесу, ускладнили економічні національні та міжнародні зв'язки і відносини, визначили спрямованість розвитку господарської діяльності залежно від її гнучкості, динамічності, адаптивності до швидкого реагування на зміну вимог зовнішнього середовища.

Еволюція класичної економічної теорії, в основному, була пов'язана з двома науковими напрямками – кейнсіанською та неокласичною теоріями. Як кейнсіанська, так і неокласична теорії, розглядаючи з єдиних позицій роль і сутність податків й визнаючи роль держави в регулюванні податкових відносин, пропонували свої підходи до методів і механізмів державного управління податками і оподаткуванням.

Засновник кейнсіанської теорії Дж. М. Кейнс визначав роль держави у регулюванні соціально-економічних умов оподаткування, виходячи з нестійкості динамічної рівноваги і необхідності прямих управлінських дій держави на економічні процеси за допомогою податкових інструментів і механізмів. Ця теорія обґрунтовує необхідність і доцільність державного регулювання економіки, а також визначає напрями, методи та форми такого регулювання. Кейнсіанці надають податкам винятково важливого значення, вважаючи їх головним важелем регулювання економіки і фактором успішного розвитку суспільства. Дж. М. Кейнс і його послідовники зазначали, що податки існують у суспільстві насамперед для регулювання економічних відносин та здійснення впливу на економічну активність в державі. У праці Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.), зазначається, що економічне зростання залежить від грошових заощаджень тільки в умовах повної зайнятості, однак, оскільки повної зайнятості практично неможливо досягти, великі

заощадження заважають економічному зростанню, тому що вони не вкладуються у виробництво і являють собою пасивне джерело доходу. Для того, щоб усунути негативні наслідки, «зайві» заощадження повинні вилучатися державою за допомогою податків [3, с. 154–187]. Дж. М. Кейнс головною метою державного втручання в економіку вважав регулювання відповідності між попитом і пропозицією. Завданням держави є встановлення так званого ефективного попиту, здатного урівноважити виробництво, споживання, дохід і зайнятість. Регулятором цього попиту є державні витрати, задля забезпечення яких необхідні сталі податкові надходження. При цьому Дж. М. Кейнс і його прихильники підкреслювали гнучкість і еластичність дії податків в економічній системі як «вбудованих механізмів гнучкості», що спроможні згладжувати нестійкість економічних процесів.

На відміну від Дж. М. Кейнса основоположник неокласичної теорії Джеймс Мід відводив державі лише непряму роль у регулюванні економічних процесів, відзначаючи її управлінський вплив з точки зору коригування та усунення перешкод для дії законів вільної конкуренції. Представники неокласичної теорії вважали, що податки здатні самі по собі підтримувати стабільність в економіці. Так, П. Самуельсон (1915–2009) стверджував, що податкова політика в умовах антициклічного регулювання теоретично має бути гнучкою, давати змогу одночасно усувати коливання економічного циклу, забезпечувати підтримку високої зайнятості та гальмувати інфляцію. Зазначаючи при цьому, що на практиці податкова політика є доволі потужною зброєю, і у разі неправильного її застосування може призвести до катастрофічних наслідків, а тому корисніше податкову політику взагалі не застосовувати у практиці державного регулювання [17, с. 381].

Незважаючи на неоднаковий підхід до державного управління податками і оподаткуванням, представники як кейнсіанської, так і неокласичної теорій внесли значний вклад як у розвиток систем податків і оподаткування, так і в удосконалення механізмів управління податковими відносинами.

Наприкінці XX ст. відбулися радикальні зміни у світовій економічній системі, пов'язані зі стрімким розвитком технологій, що вимагали розробки нових підходів до стратегії і тактики управління поведінкою учасників національного та міжнародного економічного простору, формування нових організаційних форм і технологій управління та спричинили наступну управлінську революцію. Це зумовило подальший розвиток економічної думки, який здійснювався в рамках неокейнсіанської теорії (І. Фішер, Н. Кандор), теорії «економічної пропозиції» (А. Берні, Г. Стайн, А. Лаффер) і теорії монетаризму (Н. Фрідман та ін.).

Так, прихильники неокейнсіанської теорії вважали необхідним поділ об'єктів оподаткування за критеріями споживання і заощадження, що збагатило сучасну науку і практику методами податкового стимулювання та засобами боротьби з інфляцією. Автори теорії «економічної пропозиції» розробляли механізм стимулювання господарської діяльності за рахунок податкових пільг, акцентуючи на тому, що не завжди підвищення податкової ставки приводить до збільшення податкових надходжень. Представник даного напрямку американський економіст А. Лаффер [8, с. 32] обґрунтував взаємозв'язок і взаємозалежність податкової ставки та податкових надходжень, побудувавши криву, яка отримала назву «крива Лаффера» (рис. 1).

Сутність даного взаємозв'язку полягає в наступному. В певний проміжок часу ставка податку може зростати від 0 до 100 %, але водночас податкові надходження зростатимуть від 0 до певного максимального рівня, який аж ніяк не збігатиметься із значенням ставки на рівні 100 %.

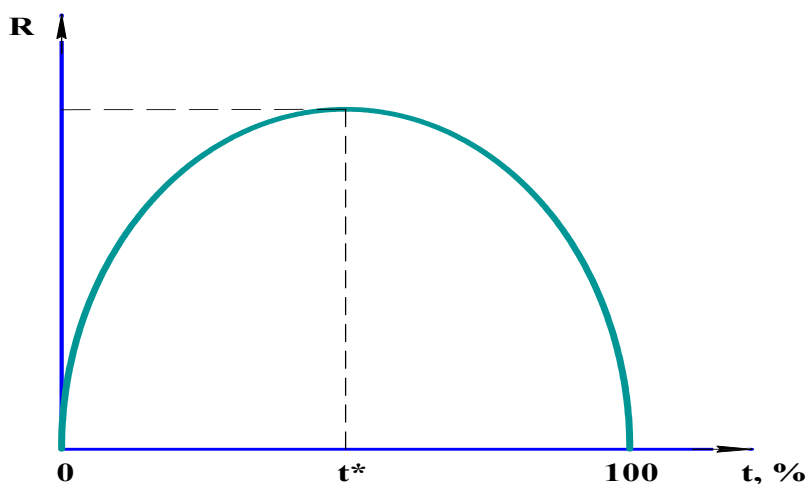

Рисунок 1 - Залежність податкових надходжень (R) від розміру податкової ставки (t)
Джерело: [9].

Існує певна критична точка, що є відповідною критичною ставкою податку. Потім, після перевищення певної критичної межі розміру ставки, податкові надходження почнуть знижуватися, аж до 0. Це стане можливим через згортання легальної підприємницької діяльності, оскільки підприємці не будуть зацікавлені у результатах своєї діяльності. Тобто, якщо держава встановить розмір ставки більше певного розумного рівня, підприємці поступово втрачатимуть інтерес до роботи в легальному секторі економіки, що призведе до їх відходу «в тінь» або згортання бізнесу. Таким чином максимізацію податкових надходжень з одночасним збереженням стимулу до розширення підприємництва у легальному секторі національної економіки можливо забезпечити тільки шляхом побудови ефективної податкової системи.

В основі теорії монетаризму лежить стимулювання господарської діяльності за рахунок регулювання грошової маси та зниження податкових ставок. Представники даної теорії закликали по можливості зменшувати ставки оподаткування та надавати корпораціям податкові преференції, що за їх переконанням призведе до зменшення податкового тягаря, а відтак – збільшить темпи економічного зростання.

Визнання за податками здатності зменшувати вплив негативних чинників на економічний розвиток властиве як теорії монетаризму, так і кейнсіанській теорії, проте монетаристи вважають цим чинником «зайві» гроші, а кейнсіанці - «зайві» заощадження.

Питання щодо місця і ролі податків в управлінні національним господарством та їх значення як стабілізаторів економічного розвитку (відомі економісти К. Макконелл і С. Брю зазначають, що «вбудовані стабілізатори», до числа яких відносяться і податки, здатні зменшити коливання національного доходу приблизно на третину [10, с. 251–252]), вивчаються й сучасними науковими школами, дослідження яких ґрунтуються на системному застосуванні методів та інструментів теорій кейнсіанства, «економічної пропозиції» та монетаризму.

Характерними особливостями сучасних зарубіжних податкових теорій є їх прикладний характер й спрямованість на вдосконалення систем державного управління податками і оподаткуванням.

Сучасна вітчизняна наука і практика в питаннях управління податками й оподаткуванням ще не отримали всебічного теоретико-методологічного осмислення і практичного розвитку, відсутні системні дослідження, спрямовані на вивчення питань управління оподаткуванням окремих галузей, видів економічної діяльності та товаровиробників, особливо в умовах стрімких динамічних змін зовнішнього

середовища та поглиблення інтеграційних процесів. На практиці це призводить до узагальненої оцінки процесів управління оподаткуванням, прийняття суб'єктивних рішень в межах конкретної ситуації, які не завжди мають позитивний ефект як для платників податків, так і для держави. Ускладнює означену проблему нерелексивний характер системи оподаткування, нестабільність податкового законодавства, не завжди належний рівень підготовки фахівців, які здійснюють професійну діяльність у системі управління оподаткуванням й окрім всього означеного, відсутність єдності в розумінні сутності дефініцій, не закріплених на законодавчому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз еволюції управління оподаткуванням засвідчив, що ця еволюція – не випадковий процес, а процес, який має свою об'єктивну логіку. Управління оподаткуванням – це частина загальної системи державного управління, в його основі лежать загальні принципи й фундаментальні положення державного управління економікою, системного підходу і аналізу.

Розвиток управління оподаткуванням супроводжувався розвитком податкової науки, яка, з одного боку, забезпечувала філософське й економічне осмислення податків, їх місця і ролі у суспільному житті, а з іншого – збагачувала практику управління оподаткуванням.

Кожній економічній системі властиві свої особливості організації процесу управління оподаткуванням, які, в свою чергу, визначаються певними чинниками, зумовленими закономірностями функціонування ринку, товарно-грошових відносин та розвитком самих економічних систем зокрема: особливості розвитку суспільства та суспільних інституцій; стан і динаміка розвитку продуктивних сил та виробничих відносин у державі; роль держави у регулюванні економічних відносин; політичний устрій; рівень доходів платників податків та можливості здійснення ними заощаджень; майнова диференціація суспільства; управлінські традиції (демократичне або авторитарне управління) тощо. Вище означене пояснює доцільність використання історичного досвіду в процесі удосконалення управління оподаткуванням (забезпечення оптимального розподілу і перерозподілу доходів, підтримку конкуренції, розвиток фінансових ринків, формування ціни і цінності державних послуг, усунення подвійного оподаткування, організації міжнародного співробітництва, протидії податковим злочинам тощо), як одного із значимих елементів в системі державного управління, на що й мають бути спрямовані подальші наукові дослідження.

Список літератури

1. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі [Текст] / М. Блауг; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 670 с.
2. Іванов Ю. Б. Податковий менеджмент [Текст] : підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма, В. В. Карпова. – К. : Знання, 2008. – 488 с.
3. Кейнс Д. М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Д. М. Кейнс, пер. с англ. Н. Н. Любимов; Ассоц. российских вузов. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
4. Кенэ Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения: пер. с фр., англ. и нем. [Текст] / Ф. Кенэ и др.; предисл. П. Н. Ключкина. – М. : Эксмо, 2008. – 1199 с.
5. Кучерявенко Н. П. Основы налогового права [Текст] : учеб. пособие. Под ред. проф. Н. П. Кучерявенко. – Харьков : Легас, 2001. – 242 с.
6. Лебедзевич Я. В. Теорії походження податків [Текст] / Я. В. Лебедзевич // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2006. – № 3(6). – С. 88–99.
7. Лизунова И. В. История управленческой мысли [Текст] : учеб. пособие / И. В. Лизунова. Новосибирск : СГГА, 2013. – 291 с.
8. Литвиненко Я. В. Податкова політика [Текст] : навч. посіб. / Я. В. Литвиненко. – К. : МАУП, 2003. – 224 с.
9. Лортикян Э. Л. История экономических реформ : Мировой опыт второй половины XIX–XX вв. [Текст] : учеб. пособие для экон. вузов и фак. / Э. Л. Лортикян. – Х. : Консум, 1999. – 287 с.
10. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. [Текст] / К. Р.

- Макконнелл, С. Л. Брю. – М. : Инфра-М, 2007. – XXXVI, 939 с.
11. Марченко М. Н. Сравнительное правоведение. Общая часть [Текст] : Учебник. / М.Н. Марченко. – М. : Зеркало, 2001. – 560 с.
12. Мельник А. Ф. Національна економіка [Текст] / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
13. Мельник В. М. Генеза теорій податків [Текст] / В. М. Мельник // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 42–43.
14. Налоговый менеджмент. Учебник [Текст] / Под ред. А. Г. Поршнева. – М. : ИНФРА – М, 2003. – 442 с.
15. Проскура К. П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації [Текст] / К. П. Проскура. К. : ТОВ «Емкон», 2014. – 376 с.
16. Розумні й освічені про оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=62>
17. Самуэльсон П. Э. Экономика [Текст] : учебник / П. Э. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус; пер. с англ. О. Л. Пелявский. – М.; СПб.; К. : Вильямс, 2007. – 1358 с.
18. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй [Текст] / А. Сміт; пер. з англ. О. Васильєва та ін.; наук. ред. Є. Литвин. – К. : Port-Royal, 2001. – 594 с.
19. Соколовська А. М. Податкова система держави : теорія та практика становлення [Текст] / А. М. Соколовська. – К. : Знання-Прес, 2004. – 454 с.
20. Ткаченко Н. М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність [Текст] : навч.-метод. посібн. / під ред. Н. М. Ткаченко. – К. : Арлета, 2004. – 554 с.
21. Фінанси зарубіжних корпорацій [Текст] : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / В. М. Суторміна та ін.; Держ. вищ. навч. закл. «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2008. – 218 с.
22. Юрківський О. Й. Місце довіри в непрямому оподаткуванні [Текст] / О. Й. Юрківський // Вісник Донецького національного університету, серія. В : Економіка і право. – 2013. – Вип.1. – С. 206–209.

References

1. Blauh, M., & Dziub, I. (2001). *Economic theory in retrospect*. (I. Dziub, Trans). Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy».
2. Ivanov, Yu. B., Krysovatyj, A. I., Kizyma, A. Ya., & Karpova V. V. (2008). *Podatkovyj menedzhment [Tax management]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
3. Kejns, D. M., & Liubymov, N. N. (1999). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. (N. N. Liubymov, Trans). Moscow: Helyos ARV.
4. Kene, F., & Kliukyna, P. N. (2008). *Physiocrats. Selected economic works*. (P. N. Kliukyna, Trans). Moscow: Eksmo.
5. Kucheriavenko, N. P. (2001). *Osnovy nalogovoho prava [Basics of Tax Law]*. Khar'kov: Lehas [in Ukrainian].
6. Lebedzevych, Ya. V. (2006). Teorii pokhodzhennia podatkov [Theories of the origin of taxes]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhholders'koho obliku, kontroliu i analizu – Theory and methodology of accounting, control and analysis*, 3(6), 88-99 [in Ukrainian].
7. Lyzunova, Y. V. (2013). *Ystoryia upravlencheskoj mysly [History of Management Thought]*. Novosybyrsk : SHHA [in Russian].
8. Lytvynenko, Ya. V. (2003). *Podatkova polityka [Tax policy]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
9. Lortykian, E. L. (1999). *Ystoryia ekonomycheskykh reform : Myrovoj opyt vtoroj polovyny XIX–KhKh vv. [The history of economic reforms: World experience of the second half of the XIX-XX centuries]*. Khar'kov: Konsum [in Ukrainian].
10. Makkonnell, K. R., & Briu S. L. (2007). *Ekonomyks: pryntsypy, problemy y polytyka [Economics: Principles, Problems and Policies]*. Moscow: Ynfra-M [in Russian].
11. Marchenko, M. N. (2001). *Sravnitel'noe pravovedenye. Obschaia chast' [Comparative Law. A common part]*. Moscow: Zerkalo [in Russian].
12. Mel'nyk, A. F., Vasina, A. Yu., Zheliuk, T. L., & Popovych, T. M. (2011). *Natsional'na ekonomika [National economy]*. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
13. Mel'nyk, V. M. (2004). Heneza teorii podatkov [Genesis theories taxes]. *Finansy Ukrainy – Finance Ukraine*, 8, 42-43 [in Ukrainian].
14. Porshnev, A. H. (Eds.). (2003). *Tax management*. Moscow: YNFRA – M.
15. Proskura, K. P. (2014). *Podatkove administruvannia v Ukraini v postkryzovij period: efektyvnist' ta napriamy modernizatsii [Tax Administration of Ukraine in the post-crisis period, effectiveness and direction of modernization]*. Kyiv: TOV «Emkon» [in Ukrainian].

16. Rozumni j osvicheni pro opodatkuвання [Smart and educated about taxation]. – Retrieved from <http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=62> [in Ukrainian].
17. Samuel'son, P. E., Nordkhaus, V. D., & Peliavskyj, O. L. (2007). *Economy*. (O. L. Peliavskyj, Trans). Moscow; St. Petersburg; Kyiv : Vyl'iams.
18. Smit, A., & Vasyli'iev, O. (2001). *Wealth of Nations. The study of the nature and causes of the welfare of nations*. (O. Vasyli'iev, Trans). Kyiv: Port-Royal.
19. Sokolovs'ka, A. M. (2004). *Podatkova systema derzhavy : teoriia ta praktyka stanovlennia [State Tax System: Theory and practice of formation]*. Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
20. Tkachenko, N. M. (2004). *Podatkovi systemy krain svitu ta Ukrainy. Oblik i zvitnist' [Tax systems in the world and Ukraine. Accounting]*. Kyiv: Arleta [in Ukrainian].
21. Sutormina, V. M. (2008). *Finansy zarubizhnykh korporatsij [Finance foreign corporations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
22. Yurkivs'kyj, O. J. (2013). Mistse doviry v nepriamomu opodatkuванні [Place trust in indirect taxation]. *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu – Bulletin of Donetsk National University*, Vyp.1, 206-209 [in Ukrainian].

Olena Magopets, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Anatoly Bosenko, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

State Fiscal Service in Poltava region, Poltava, Ukraine

The Development of Tax Management Processes in Public Administration

The aim of this study is to investigate the history of the emergence, development and transformation of the tax administration processes in the context of the historical stages of the evolution of public administration in order to determine their compliance with the laws of functioning of the market, commodity-money relations and the development of economic systems.

Based on analysis of the evolution of tax administration it has been substantiated that this process, which has its own objective logic, is part of the public administration, it is based on the fundamental principles and provisions of the state management of the economy, a systematic approach and analysis. The features of philosophical and economic perception of taxes and tax management in global economics have been disclosed. It has been proved that every economic system has its own peculiarities of tax management process, which in turn are determined by certain factors caused by the operation of the laws of the market, commodity-money relations and development of economic systems.

The expediency of using historical experience in the process of improvement of tax administration, as one of the most important elements in the system of public administration, has been substantiated.

taxes, taxation, public administration, taxation administration, taxation, tax relations

Одержано (Received) 14.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 330.322:338.432 (336.14)

С.А. Фрунза, доц. канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна

Проблеми та напрямки удосконалення державної фінансової інтервенції аграрних підприємств в Україні

У статті визначено напрямками державного стимулювання розвитку агропромислового комплексу України за рахунок здійснення державної фінансової інтервенції. Досліджено сучасний стан, проблеми та напрямки державного фінансування сільськогосподарських товаровиробників. Запропоновані заходи удосконалення державної фінансової інтервенції аграрних підприємств в Україні. **державна аграрна інтервенція, фінансова інтервенція, товарна інтервенція, державне фінансування, нормативна грошова оцінка землі, фіксований сільськогосподарський податок**

С.А. Фрунза, доц. канд. экон. наук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина

Проблемы и направления улучшения государственной финансовой интервенции аграрных предприятий в Украине

В статье рассматриваются направления государственного стимулирования развития агропромышленного комплекса Украины за счет осуществления государственной финансовой интервенции. Исследованы современное состояние, проблемы и направления государственного финансирования сельскохозяйственных товаропроизводителей. Предложены способы улучшения государственной финансовой интервенции аграрных предприятий в Украине.

государственная аграрная интервенция, финансовая интервенция, товарная интервенция, государственное финансирование, нормативная денежная оценка земли, фиксированный сельскохозяйственный налог

Постановка проблеми. Аграрна галузь для Української держави завжди була однією з пріоритетних сфер зовнішньоекономічного і внутрішньоекономічного розвитку країни, адже питання організації виробництва й підтримки продовольчого забезпечення для окремої держави актуальні завжди. Від цього залежить життєздатність та самодостатність країни й суспільства, а також безліч найрізноманітніших напрямів людської діяльності.

На сьогоднішній день відсутній належний правовий механізм реалізації фінансових і товарних інтервенцій у сільському господарстві України. Недостатня систематизованість та неузгодженість положень національного аграрного законодавства в цій сфері та, як наслідок, його неефективне застосування негативно впливають на продовольчу безпеку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам ефективного розвитку сільського господарства та державної підтримки в цій сфері присвячені наукові дослідження С.Л. Брю, Дж.М. Кейнса, К.Р. Макконела, П. Самуельсона, А. Сміта, М.Рейсі. Проблеми державних інтервенцій висвітлено в працях О.Т. Левандівський [2], а питання правового регулювання державної підтримки сільського господарства досліджувалися в роботах П. Т. Саблук [5], Ю. Я. Лузан [5] Марченко та інших вчених. Водночас спостерігається відсутність наукових розробок щодо комплексного вирішення проблем державної фінансової інтервенції аграрних підприємств, адаптованих до конкретних умов їх функціонування.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження сучасного стану державного фінансування аграрних підприємств в Україні, визначення проблем та надання пропозицій щодо удосконаленні державної фінансової підтримки за рахунок фінансової інтервенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників здійснюють всі цивілізовані країни світу. У підсумку це забезпечує споживачів продовольством за прийнятними цінами, дозволяє збільшити продуктивність сільського господарства і забезпечити стандарти життя сільського населення. Україна, наслідуючи приклад європейських країн, також намагається йти по шляху вдосконалення механізмів державного регулювання сільського господарства.

За даними Державної служби статистики України в 2015 році обсяги сільськогосподарського виробництва скоротилися в порівнянні з 2014 роком на 4,8%.

Зокрема, за офіційною інформацією у 2015 році порівняно до показників 2014 року обсяги сільськогосподарського виробництва підприємствами галузі зменшилися на 5,2%. По господарствам населення обсяги спаду становили 4,3%.

У період з грудня 2015 року, за даними Держстату, обсяг сільськогосподарського виробництва був меншим проти грудня 2014 року на 6,4%. Хоча в 2014 році спостерігався приріст в обсягах виробництва галузі порівняно з

результатами 2013 року, - сільськогосподарські виробництва збільшили обсяги виробництва на 4%.

Триразова девальвація і 80%-ва інфляція протягом двох років позбавляють довіри фінансові розрахунки Державної служби статистики. Номінально чистий виторг сільського господарства за минулий рік збільшився на 68% – до більш ніж чверті трильйона гривень. При 45,7% рентабельності динаміка прибутку до чистого прибутку – «плюс» 150% – взагалі могла б тягнути на прорив (таблиця 1). От тільки сказати, чи покращилося фінансове становище, а тим більше – наскільки, самі учасники ринку не беруться [7].

Таблиця 1 - Фінансові показники діяльності АПК в Україні

Роки	Чистий дохід, млн. грн.	Чистий прибуток, млн. грн.	Рентабельність, %
2010	75013,4	12807,3	20,7
2011	96339,8	19790,1	26,4
2012	121961,6	20099,7	20,2
2013	121268,4	12497,8	11,4
2014	165645,4	34484,8	26,3
2015	278738,6	87666,3	45,7

Джерело: складено за даними Укрстат (без урахування АПК Крим, м. Севастополя і зони АТО) за 2010-2014 рр. [6].

Хоча гривнева рентабельність зросла вдвічі, аграріям все одно від того мало користі. Підтвердженням тому служить скорочення в минулому році індексу аграрного виробництва на 4,8%, незважаючи на аналогічне зростання ключових фінансових показників галузі роком раніше.

Зростання середньорічного курсу долара на 84% до 21,85 грн./\$ в 2015-му значною мірою нівелювало збільшення чистого прибутку до оподаткування сільськогосподарських підприємств за той же період. Ефект від ослаблення національної валюти аграрії відчували через подорожчання імпортованих матеріально-технічних ресурсів. Крім цього, реальні доходи сільськогосподарських товаровиробників значно зменшилися через підвищення цін на енергоносії. Цінову кон'юнктуру 2015 року можна було назвати більш-менш сприятливою, проте зростання гривневої рентабельності не відображає реальної зміни фінансового стану агросектору.

Головною проблемою для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників є обмеженість фінансових ресурсів за відсутності необхідних обсягів власних коштів та труднощів доступу до позичкових та залучених фінансових ресурсів. Тому важливого значення сьогодні набуває державна фінансова підтримка, яка передбачає бюджетне фінансування загальнодержавних та регіональних планів (проектів, програм) розвитку галузі.

Основними напрямками державного стимулювання розвитку агропромислового комплексу України здійснюється на таких напрямках [1]:

- здійснення державним аграрних інтервенцій;
- фінансова підтримка агропромислового виробництва;
- створення сприятливих умов для провадження господарської діяльності малих підприємств сільськогосподарських товаровиробників та їх розвитку.

Одним із видів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та ринкового регулювання аграрного ринку є аграрні інтервенції.

Державна аграрна інтервенція (лат. *interventio* - втручання) – механізм економічного регулювання аграрного ринку, спрямований на цінову стабілізацію ринку, запобігання негативним наслідкам коливань цін шляхом формування обсягів попиту та пропозиції сільськогосподарської продукції. Вона проводиться з використанням інтервенційного фонду, сформульованого за рахунок держзакупівель, для забезпечення цінової стабільності на продукти сільського господарства.

Державні аграрні інтервенції здійснюються шляхом закупівель державним інтервенційним агентом об'єктів державної інтервенції на аграрному ринку з метою зменшення сезонного коливання цін та підтримки доходів вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції через:

- спотові закупівлі;
- форвардні закупівлі;
- заставні закупівлі;
- продажу державним інтервенційним агентом об'єктів державної аграрної інтервенції на організованому аграрному ринку для забезпечення продовольчої безпеки, а окремих випадках відповідно до рішення Кабміну за цінами, нижчими за ринкові.

В чинному законодавстві визначено два види державних аграрних інтервенцій: фінансова та товарна [1].

Фінансова інтервенція – це придбання сільськогосподарської продукції при падінні спотових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального рівня, яка здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом придбання товарних деривативів. При фінансовій інтервенції держава виступає покупцем сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку. Внаслідок таких операцій припиняється падіння цін на таку продукцію.

Таким чином, рівень цін на аграрному ринку повинен знаходитися в межах мінімальних і максимальних рівнів інтервенційних цін. Якщо ж на організованому аграрному ринку не вдається привести рівень цінового попиту та пропозиції до рівня інтервенційних цін, Кабмін приймає рішення про ведення режиму адміністративного регулювання для окремого об'єкту.

Товарна інтервенція - це продаж сільськогосподарської продукції при зростанні цін на організованому аграрному ринку понад максимальний рівень, що здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом продажу товарних деривативів. При товарній інтервенції держава виступає продавцем сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку. За рахунок таких додаткових продажів з інтервенційного фонду стримується ріст на сільськогосподарську продукцію.

Динаміка формування та використання державного бюджету свідчить про незадовільний стан фінансової галузі, що в свою чергу призводить до погіршення фінансово-економічного стану та зниження платоспроможності його господарюючих суб'єктів. З огляду на це необхідно переглянути структуру видатків державного бюджету щодо агропромислового комплексу та визначення пріоритетних напрямів державних інвестицій.

У табл. 2 наведено розподіл видатків на державне фінансування сільськогосподарських підприємств у 2015-2016 рр., що характеризують стан державної фінансової підтримки АПК.

Таблиця 2 – Державне фінансування сільськогосподарських підприємств на 2015-2016 рр. (млн. грн.)

Показники видатків державного бюджету	Загальний фонд			Спеціальний фонд		
	2015 рік	2016 рік	Розмір змін	2015 рік	2016 рік	Розмір змін
Передбачені видатки на АПК	1884,2	1028,6	-855,6	1588,4	1524,6	-63,8
з них: на підтримку розвитку АПК	-	-	-	1488,4 (94% від заг. обсягу)	1424,6 (93% від заг. обсягу)	-63,8
Держказначейською службою спрямовано	1636,3	-	-	99,8	-	99,8
з них на фінансову підтримку АПК шляхом здешевлення кредитів	300	-	-	99,8	-	99,8

Джерело: складено за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України за 2015-2016 рр.[4].

Станом на 31.12.2015 року державною казначейською службою України спрямовано до спеціального фонду для підтримки сільськогосподарських товаровиробників – 99,8 млн. грн., в тому числі Аграрному фонду України – 71,7 млн. грн. за КПКВК: «Витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів цінового регулювання державного інтервенційного фонду» - 53,4 млн. грн.; «Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників» – 18,3 млн. грн.

Починаючи з 15 березня 2015 р. в Україні проходить активне громадське обговорення проекту Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр., розробленого під егідою Міністерства аграрної політики і продовольства [1]. Метою Стратегії є покращення конкурентоспроможності сільського господарства України, забезпечення сталого розвитку відповідно до міжнародних стандартів, розвиток сільських територій та забезпечення продовольчої безпеки країни. Однією із цілей даного програмного документа є державна підтримка та оподаткування у сфері сільського господарства.

З 2015 року аграріїв приєднали до спрощеної системи оподаткування. Їх віднесли до 4-ої групи «спрощенців» і зробили платниками єдиного податку, ліквідувавши ФСП. Все це було зроблено під статусом лібералізації адміністрування. Механізм залишився таким як і був: базою оподаткування є нормативна оцінка землі, яка належить підприємству або знаходиться у нього в оренді. Хоча потім ставка податку зросла втричі порівняно з ФСП - фіксований сільськогосподарський податок (табл. 3).

Хоча ще є один фактор, який впливає на суму податку – нормативна оцінка землі.

Аграрний бюджет-2016, який є складовою запропонованого урядом державного бюджету на наступний рік, не тільки позбавляє сільське господарство можливостей для розвитку, а може привести до деградації галузі. Так, аграрії можуть постати перед вибором: перехід до тіньової економіки або ліквідація бізнесу.

Серед ключових проблем є складна ситуація зі спеціальним режимом оподаткування ПДВ для аграріїв, де формально зберігається спецрежим, коли на практиці збирають 75% нарахованої суми до бюджету, а 25% - лише

сільгоспвиробникам. При цьому аграрний бюджет на наступний рік не передбачає додаткових фінансових програм, які б могли компенсувати ці збитки.

Таблиця 3 – Ставки ФСП та єдиного податку для аграріїв

Тип угідь	У % від номінальної оцінки землі	
	Ставка ФСП до 2015 року	Ставка єдиного податку з 2015 року
Ріллі, сінокоси, пасовища	0,15%	0,45%
Ріллі, сінокоси, пасовища у гірничих районах та Поліссі	0,09%	0,27%
Багатовікові насадження	0,09%	0,27%
Землі водного фонду	0,45%	1,37%
Землі у власності підприємств, які спеціалізуються на рослинництві на закритому ґрунті	1%	3%

Джерело: складено за даними Податкового кодексу України [3].

В коаліційній угоді було зазначено, що спецрежим ПДВ для АПК зберігається до 1 січня 2018 року. Всупереч цьому уряд подав у Верховну Раду бюджетну резолюцію, якою скасовує спецрежим уже з 1 січня 2016 року. Фактичне скасування спецрежиму – величезний ризик для розвитку тваринництва, зокрема молочного напрямку і вирощування великої рогатої худоби, і це загрожує існуванню тваринництва як галузі. Якщо скасують єдиний податок 4-ої групи для аграріїв, то це може призвести до масового уходу сільгосппідприємств в тіньову економіку.

Ще одним негативним фактором для сільгоспвиробників є збільшення в 2016 році нормативно-грошової одиниці земель сільськогосподарського призначення (збільшення в 21 рази, на рівні інфляції близько 42%), що призведе до збільшення коефіцієнту індексації нормативно-грошової одиниці земель, а це в свою чергу збільшить собівартість виробництва в сільському господарстві.

Наприклад, для ріллі, один із типів розповсюджених типів земель, індексація призводить до того, що база оподаткування збільшиться у 7 разів. Якщо додати ще збільшення ставки податку, то отримаємо ріст податкового навантаження більше ніж в 20 разів. Порівняльна характеристика нормативів грошової оцінки землі наведена в таблиці 4.

Таблиця 4 - Розмір середньої нормативної грошової оцінки землі (НГО)

Тип угідь	Середня оцінка до 2015 року, грн./га	Середня оцінка з 2015 року, грн./га	Збільшення НГО
Рілля	4517	31698	7,02 рази
Сінокоси	1305	8777	6,73 рази
Пасовища	819	3657	4,47 рази
Водний фонд	4727	33178	7,02 рази
Багатовікові насадження	12763	51014	4 рази

Джерело: складено за даними Державного агентства земельних ресурсів України [3].

Якщо в 2013-2014 роках середній розмір ФСП з 1 га складав 5-6 грн., то сьогодні - більше ніж 115 грн. Господарство, яке обробляє 1 тис. га землі, платить починаючи з 2015 року, замість 6 тис. грн. податку – 115 тис. грн. І це враховуючи плати за оренду

кожного гектара землі, оскільки більшість сільгоспвиробників працюють на паях. Оцінити реальний ступінь державної підтримки сільського господарства досить складно. Пряме фінансування сільського господарства з державного бюджету в Україні поки що набагато менше, ніж у США або країнах ЄС, однак бюджетними вливаннями підтримка АПК в Україні не обмежується.

Одна з цілей державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника в будь-якій розвиненій країні - стабілізувати обсяги виробництва на рівні сукупного попиту (внутрішні потреби плюс експортні угоди) на сільськогосподарську продукцію (відхилення 4-7 % від потреби). У результаті гарантується підтримка конкурентного середовища, а, відповідно – стабільні закупівельні ціни на продукцію аграрного сектора. В ситуації ринкової стабільності пільгове кредитування розглядається як одноразова акція (а не постійна), спрямована на вирішення проблеми поповнення оборотних коштів в області АПК до повного освоєння ними виробничих потужностей на рівні сукупних потреб держави. Комерційні банки при цьому нічим не ризикують - суми кредитів будуть повернуті товаровиробниками і пільгова різниця буде компенсована державою.

У цілому, узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що, незважаючи на обмежені обсяги державної підтримки, недосконалість механізмів її проведення, неповноту й невчасність виплати коштів, державна бюджетна підтримка дещо згладила негативний вплив кризи в АПК на фінансово-економічне становище сільськогосподарських товаровиробників. Без неї збитковість у цілому по сільському господарству була б значно вища.

Для виведення АПК країни з кризи, стабілізації й розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно:

- збільшити обсяги бюджетного фінансування аграрного сектору;
- здійснити модернізацію існуючих форм і методів державної підтримки;
- формування нових напрямів і механізмів її реалізації;
- щоб система державної підтримки була гнучкою, відповідала як поточним, так і довгостроковим потребам сільського господарства;
- слід перейти до адресної державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що передбачає виділення коштів під час виконання ними певних договірних умов реструктуризації заборгованості, зростання обсягів виробництва, скорочення витрат та ін.;
- потрібно також ввести порядок, який передбачав би, що кошти державного бюджету на підтримку АПК виділяються з урахуванням сезонності проведення сільськогосподарських робіт;
- змінити й існуючу структура бюджетних витрат.

При формуванні структури витрат необхідно звернути увагу на:

- пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору, а також рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників;
- заборгованість сільськогосподарських товаровиробників перед бюджетами різних рівнів;
- цінове співвідношення між продукцією сільського господарства та іншими галузями економіки;
- формування кредитного механізму АПК, адекватного умовам ринку, розвитку фінансово-кредитної системи, сільської кредитної кооперації, а також системи страхування сільськогосподарської діяльності;
- регулювання внутрішнього продовольчого ринку й розвитку його інфраструктури, організації проведення інтервенцій на продовольчому ринку.

Для ефективного механізму економічного регулювання аграрного ринку і забезпечення цілеспрямованої державної фінансової інтервенції аграрних підприємств можна запропонувати наступне:

1. Основну частину бюджетних витрат на аграрний сектор повинні спрямувати на бюджетну підтримку у вигляді: субсидії, дотації й компенсації. Вони необхідні для того, щоб поступово компенсувати вилучений у сільського господарства суміжними галузями дохід, підвищити прибутковість і платоспроможність товаровиробників, покращити їх інвестиційну привабливість. Це, у свою чергу, дозволить сільськогосподарським товаровиробникам залучати кредити банків другого рівня, відсоткову ставку яких слід субсидувати за рахунок коштів бюджету.

2. В бюджеті передбачити кошти для проведення закупівельних і товарних інтервенцій, а також для формування державного продовольчого фонду. Доцільно забезпечити законодавчу регламентацію використання бюджетних коштів, що виділяються на придбання продовольства для державних потреб, у тому числі й для забезпечення військових і прирівняних до них споживачів. Закупівлю продовольства слід проводити у вітчизняних товаровиробників АПК за гарантованими цінами, а частину коштів використовувати для авансування виробництва сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства.

3. Збільшити бюджетні асигнування на державну підтримку лізингу сільськогосподарської техніки, машин і устаткування. Лізинг у сучасних умовах дає можливість забезпечити сільськогосподарських товаровиробників технікою, зберегти вітчизняне сільськогосподарське машинобудування.

4. Для забезпечення державної підтримки розвитку інвестиційних процесів потрібно передбачити створення спеціального фонду, щодо довгострокового кредитування перспективних інвестиційних проектів в АПК з використанням ресурсів державного бюджету, вітчизняних та іноземних компаній і банків на принципах пайової участі.

5. Щоб забезпечити потреби АПК, крім бюджетних ресурсів, потрібно використати додаткові джерела, а саме: за рахунок коштів від стягування ввізного мита на імпортовану в країну сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство, фіксовані відрахування від ставки податку на додану вартість.

6. Створити спеціальні фонди фінансової підтримки АПК на державному й місцевому рівнях. Указаний фонд міг би фінансувати загальнонаціональні програми довгострокового розвитку АПК, включаючи питання соціального розвитку села, проводити підтримку пріоритетних напрямів розвитку агропромислового виробництва, реалізацію довгострокових інвестиційних програм і проектів. Територіальні фонди забезпечували б підтримку оперативної господарської діяльності товаровиробників і рівня їх доходів. Напрями й форми використання його ресурсів визначалися б на регіональному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, державна фінансова підтримка агропродовольчої сфери України з кожним роком зменшується. Прийняті урядом України програми не виконують своїх функцій та завдань, тому постає нагальна потреба в розробці стратегічних орієнтирів бюджетної підтримки аграрників та забезпечення ефективного механізму економічного регулювання аграрного ринку і забезпечення цілеспрямованої державної фінансової інтервенції аграрних підприємств. На нашу думку, для удосконалення державної фінансової підтримки за рахунок фінансової інтервенції можна запропонувати формування спеціальних фондів, а саме: щодо довгострокового кредитування перспективних інвестиційних проектів в АПК з використанням ресурсів державного бюджету, фінансової підтримки АПК на

державному й місцевому рівнях створило б механізм акумуляції коштів для цільової фінансової підтримки АПК.

Визначивши джерела формування фондів, слід узяти до уваги, що введення додаткових податків нераціональне, оскільки це викличе погіршення умов господарювання всіх економічних суб'єктів. Також необхідно було б забезпечити взаємозв'язок між надходженням коштів до фондів і ситуацією на продовольчому ринку країни. Відповідно, пропонується використовувати кошти вже наявних зборів, податків та інших платежів, пов'язаних із реалізацією сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства. Це забезпечило б формування фондів за рахунок перерозподілу ресурсів між галузями народного господарства без зростання податкового тягара й витратної частини бюджетів різних рівнів. Джерелами формування фонду повинні стати кошти земельного податку й орендної плати за землі міст і землі сільськогосподарського призначення, а також надходження від ввізних митних зборів, ПДВ й акцизів на сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство, що ввозяться на територію країни. Джерелами формування фондів можуть бути надходження від податку на додану вартість, а також частина доходів від підакцизних товарів (спиртових і лікєро-горілчанних виробів), що виробляються іноземними товаровиробниками на території України. Такий підхід міг би забезпечити як поточні фінансові потреби АПК, так і створити передумови для розширення обсягу фінансування в міру розширення виробництва, що дозволило б добитися розвитку агропромислового виробництва в Україні.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні чіткої стратегії подолання неефективного використання бюджетних коштів на фінансування сільськогосподарських підприємств в Україні, а також створення системи дієвих заходів удосконалення державної фінансової та товарної інтервенції АПК.

Список літератури

1. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 09.02.2012 № 4391-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon3.rada.gov.ua>
2. Левандівський О.Т. Механізм державної підтримки АПК [Текст] / О.Т. Левандівський // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Вип. 9(2). – С.251–257.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI [Текст] // Голос України. – 2010. – 4 груд. №229 (№229-230).
4. Статистичні дані Міністерства аграрної політики та продовольства України за 2013-2015 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
5. Саблук П. Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні [Текст] / П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 3–17.
6. Сільське господарство України за 2010-2015 рік: публікація документів Державної служби статистики України VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org>
7. Статистичний щорічний України «Україна у цифрах у 2014 році» [Текст] / за ред. І.М. Жук. – Київ: Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.

References

1. Zakon Ukrainy vid 09.02.2012 № 4391-VI «Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy» [The law of Ukraine «On state support of agriculture of Ukraine» from 09.02.2012 n 4391-VI]. (2012, 9 February). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://www.zakon3.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Levandivskiyi, O.T. (2013). Mekhanizm derzhavnoi pidtrymky APK [The mechanism of state support for agribusiness]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu - Actual problems of the region's economy*, 9(2), 251-257 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI «Podatkovyi kodeks Ukrainy» [The law of Ukraine from 02.12.2010 № 2755-VI «Tax code of Ukraine»]. (2010, 2 December). *Holos Ukrainy – The Voice of Ukraine*, 229 (229-230) [in Ukrainian].

4. Statystychni dani Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy za 2013-2015 roky [Statistical data of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine for 2013-2015 years]. (n.d.). *minagro.gov.ua*. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Sabluk, P.T., & Luzan, Iu.Ia. (2011). Osnovni napriamy udoskonalennia derzhavnoi ahrarnoi polityky v Ukraini [The main directions of improvement of the state of Agrarian Policy in Ukraine]. *Ekonomika APK - Economics of agriculture*, 5, 3–17 [in Ukrainian].
6. Silske hospodarstvo Ukrainy za 2010-2015 rik: publikatsiia dokumentiv Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Agriculture of Ukraine for 2010-2015 year: publication of documents of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.org*. Retrieved from <http://www.ukrstat.org/> [in Ukrainian].
7. Ukraine in number in 2014: Statistical Yearbook (2015). Kyiv: *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*.

Svetlana Frunza, Associate Professor, Ph.D in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Problems and Directions of Improvement of Public Financial Intervention of Agricultural Enterprises in Ukraine

Today, there is no proper legal mechanism of implementing financial and commodity interventions in agriculture of Ukraine. The aim of this work is the study of the current status of state financing of agrarian enterprises of Ukraine to identify problems and give suggestions for the improvement of the state financial support through financial intervention. The article defines the directions of the state stimulation of agricultural sector of Ukraine through the implementation of the state financial interventions.

The current state of agriculture was investigated. This is a problem for domestic agricultural producers, which is limited financial resources, lack of necessary volumes of own funds, limited access to loan and borrowed funds. The state of financial support in the form of financial intervention becomes important.

We proposed the measures for improving state of financial intervention of agricultural enterprises in Ukraine. Use the funds existing duties, taxes and other payments related to the sale of agricultural products, raw materials and supplies. This form will allow funds through the reallocation of resources between sectors of the economy without increasing the tax burden and expenditure budgets of different levels.

state agricultural intervention, financial intervention, commodity intervention, public funding, regulatory monetary valuation of land, fixed agricultural tax

Одержано (Received) 14.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 336.71

Т.М. Шишкіна, канд. пед. наук

Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань», м. Київ, Україна

Сучасні проблеми антикризового управління у банківській діяльності

У статті проведено аналіз теоретичних основ антикризового управління в банківській справі, досліджена сутність поняття «антикризове управління». Проведено аналіз сучасного стану банківської системи України, її проблем. Визначено напрямками посилення ролі та функцій НБУ щодо стратегічного розвитку та антикризового управління банківською та фінансовою системою в умовах фінансової нестабільності. На рівні менеджменту організації визначено антикризову стратегію управління банком.

центральный банк, банківська система, антикризовий менеджмент, антикризове управління

Т.М. Шишкина, канд. пед. наук

Частное высшее учебное заведение «Университет современных знаний», г. Киев, Украина

Современные проблемы антикризисного управления в банковской деятельности

В статье проведен анализ теоретических основ антикризисного управления в банковском деле, исследована сущность понятия «антикризисное управление». Проведен анализ современного состояния банковской системы Украины, ее проблем. Определены направления усиления роли и функций НБУ по стратегическому развитию и антикризисному управлению банковской и финансовой системой в

условиях финансовой нестабильности. На уровне менеджмента организации определена антикризисная стратегия управления банком .

центральный банк, банковская система, антикризисный менеджмент, антикризисное управление

Постановка проблеми. Ефективність банківської системи - одна з головних умов розвитку економіки України. Прогнозованість, прозорість та ефективне управління банківською системою є ключовими елементами її стабільності та привабливості для інвесторів, суб'єктів господарювання та для вкладників. Сучасна економічна та політична ситуація у світі вплинула на рівень фінансово-економічного стану в Україні, гостро постали питання ефективного антикризового управління, а інколи - взагалі його відсутності. Саме тому важливим є зосередження уваги на антикризовому управлінні, за допомогою якого можна передбачати, вчасно розпізнавати і успішно вирішувати найскладніші проблеми економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Банківські кризи є предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених і практиків. В сучасній науковій літературі проблеми антикризового управління банківською системою активно досліджують М. Бас [1] С. Буковинський [2], Н. Гавловська [3], В. Міщенко [4; 7], С. Міщенко [6; 7], С. Науменкова [8], О. Петрик [10], Л. Швайка [11] та інші науковці. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо сутності та інструментів антикризового управління, а також підвищення актуальності та практичної значущості цієї проблеми останнім часом, вона поки що залишається актуальною. Узагальнення наявних праць показує, що вони присвячені, як правило, організаційним-правовим аспектам подолання кризових явищ у банківській системі. Наразі залишаються актуальними проблеми формування ефективного антикризового управління з боку центральних банків та формування антикризової політики на рівні одного банку, як структурної одиниці банківської системи.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних кризових явищ в банківській системі України, визначення напрямків та функцій центральних банків щодо антикризового управління банківською системою в умовах фінансової нестабільності, на рівні менеджменту організації визначення антикризової стратегії управління банком.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день банківська система України знаходиться в стані рецесії, причиною чого стали не тільки наслідки світової фінансово-економічної кризи, але і політичні фактори, які ще більше поглиблюють цей спад. Недовіра до банківської системи України призвела до значного відтоку капіталу, що і виявило слабкі сторони цієї системи. Спад промислового виробництва, масштабів будівництва, купівельної спроможності громадян тощо, призвели до різкого зменшення повернених кредитів. Вартість вилученого у боржників майна, яке знаходилося під заставою, не покриває сум кредитів.

Протиріччя у законодавстві стосовно правомірності такого вилучення тільки погіршують відносини між банками та їх клієнтами. Відсутність системи прогнозування та попередження кризових явищ, не достатньо серйозне відношення адміністрації банківських установ до оперативних проблем та відсутність необхідних резервів і стало причиною того, що перед частиною українських банків постала проблема банкрутства.

На думку дослідників не останню роль в поглибленні кризи банківських установ зіграли диспропорції у проведенні монетарної і фінансової політики НБУ, зокрема застосування економічно не обґрунтованої облікової ставки НБУ, надмірне розширення курсового валютного коридору, що лише посилює розвиток інфляції та ускладнює функціонування банківських структур [7, с. 269].

Результати проведених розрахунків на основі даних Національного банку України, дозволили зробити висновок, що станом на 01.04.2015 року в Україні функціонувало 148 банківських установ (в тому числі 46 банків з іноземним капіталом). На початок травня 2016 року в Україні функціонує 109 банків (без врахування неплатоспроможних банків), з них 42 банки з іноземним капіталом. Упродовж 2014-2016 років 73 банки були виведені з ринку. 8 банків були виведені з ринку в 2016 році, зокрема два банки за непрозору структуру власності та два - за порушення банківського законодавства в сфері фінансового моніторингу (ліквідація) [9].

Перебіг фінансових, банківських та політичних криз, які сталися упродовж останніх десятиліть, показав, що на сьогоднішній день відбувається суттєва зміна ролі та функцій центральних банків, які з органів регулювання грошового обігу та банківської системи, а також інститутів стратегічного розвитку національної економіки перетворюються на органи антикризового управління банківськими та фінансовими системами.

МВФ відносить Україну до країн з нестійкою економікою. За таких умов посилюється роль і значення макропруденційної політики та макропруденційного регулювання в діяльності центральних банків щодо поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління на основі використання інструментів монетарного регулювання [7, с. 267].

Ми солідарні з визначенням запропонованим науковцями, що антикризове управління це - система управління, яка має всебічний характер та направлена як на попередження, так і на усунення несприятливих для бізнесу явищ, з використанням наявних ресурсів та потенціалу виживання, або реалізації спеціальних процедур (таких як санація, реструктуризація, банкрутство, ліквідація) [5, с. 56]. Таким чином, можна зазначити, що антикризове управління банківською системою передбачає систему управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання криз і їх причин на усіх рівнях банківської системи.

Зарубіжні науковці антикризовий менеджмент часто визначають як діяльність, яка необхідна для подолання стану, що загрожує існуванню суб'єкта господарювання, при цьому основна увага акцентується саме на виживанні. Водночас підкреслюється позитивний характер криз, а антикризовий менеджмент визначається як створення інструментів, які дозволяють повідомити про наближення переломного періоду та необхідності розробки нового курсу розвитку.

Сьогодні вітчизняні банківські структури залишаються беззахисними, їх антикризові програми неефективними. Непередбачуваність ситуації, високий темп змін, нові управлінські проблеми, з якими раніше банкам не доводилося стикатися, - це лише частина викликів для банківських установ України в сучасних умовах. Трансформувалися і цілі діяльності банків: якщо раніше банки були орієнтовані на ефективність діяльності, стабільність та прибутковість, то сьогодні все важливішим стає питання виживання та стабілізації фінансового стану.

Позитивне антикризове управління банківськими установами України можливе лише за умови передбачення і попередження складних проблем, та постійного пошуку їх розв'язання.

Аналіз робіт науковців дозволяє стверджувати, що існує п'ять етапів управління кризою, а саме:

- визначення проблем (прискорені зміни в економіці, політиці, технологіях, тощо);
- сортування проблем за їхньою значимістю для банку;
- вироблення варіантів стратегій;
- реалізація програми;

- оцінка програми в аспекті досягнення мети [4, с. 101-109].

На нашу думку досягти поставлених цілей (реалізація п'яти етапів) можливо при гнучкому підході до процесу управління. Ресурси мають розподілятися відповідно до антикризових пріоритетів.

З боку держави регулювання банківського антикризового управління має бути направлене на:

- удосконалення та оновлення нормативної бази;
- перегляд монетарної та фінансової політики НБУ;
- фінансове оздоровлення банків;
- сприяння інноваційній активності та діяльності по реорганізації найбільш економічно нестійких банків;
- розробка та впровадження системи депозитного страхування.

Забезпечення стабільного розвитку й антикризового управління банківською системою країни значною мірою обумовлене ефективністю та цілеспрямованістю здійснення НБУ грошово-кредитної політики, а також послідовністю і доцільністю застосування тих чи інших інструментів грошово-кредитного регулювання.

До останнього часу в законодавстві більшості країн світу головна мета діяльності центральних банків (в Україні - НБУ) визначалась як забезпечення стабільності національної грошової одиниці на основі регулювання грошового обігу та реалізації антиінфляційної політики. Але за останні десятиріччя банківські та фінансові установи змусили центральні банки зосередити увагу на посиленні фінансової стабільності, а саме на забезпеченні стабільності банківської системи. Тому поряд із підтримкою стабільності грошової одиниці до основних завдань центральних банків було віднесено забезпечення стабільності банківської та фінансової систем, а також сприяння економічному розвитку. Таке структурування цілей діяльності центральних банків визначає не лише їх пріоритетність для національної економіки країни, а й ступінь впливу грошово – кредитної політики на їх вирішення. Це обумовлено насамперед тим, що кількість інструментів центрального банку обмежена, а тому їх слід використовувати за цільовим призначенням, забезпечуючи почергове досягнення окремих цілей [6, с. 169].

Визначення виду грошово – кредитної політики та його кількісне оцінювання є головним практичним завданням монетарного регулювання. В період 2014-2015 роки грошово – кредитна політика НБУ через значні обсяги рефінансування банків і девальвацію гривні призвела до різкого підвищення темпів інфляції. Вплив політичної та економічної кризи, недосконалість грошово – кредитної політики призвело до порушення механізмів фінансового посередництва, функціонування міжбанківського кредитного та валютного ринків, велика кількість банків була ліквідована, це і стало причиною системної банківської кризи.

У 2015 році НБУ спочатку намагався підвищувати офіційну облікову ставку, а потім знижувати. Все це не дало позитивного результату. Наслідком недосконалої грошово-кредитної політики НБУ стала банківська криза. Для її подолання виникла необхідність розробки та реалізації нового механізму антикризового управління.

Аналіз робіт [7, с. 271; 10, с. 3-5] дозволяє стверджувати, що оптимальними напрямками посилення ролі та функцій НБУ щодо стратегічного розвитку та антикризового управління банківською та фінансовою системою в умовах фінансової нестабільності можуть бути:

- чітке визначення та характеристика виду грошово-кредитної політики залежно від стану економіки та кон'юнктури ринку;

- запровадження контрциклічної антикризової грошово-кредитної політики як складової механізму монетарного регулювання економіки;
- визначення ступеня впливу грошово-кредитної політики на макро-фінансову стабільність та економічне зростання;
- розроблення макропруденційної політики та реалізація центральним банком макропруденційного регулювання з метою поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління фінансовою та банківською системою;
- посилення в системі монетарного регулювання економіки ролі монетарного трансмісійного механізму та його впливу на стан грошово-кредитного ринку та реальний сектор економіки.

Висока ймовірність виникнення кризових явищ у процесі діяльності банку, як структурної одиниці банківської системи, зумовлює необхідність впровадження спеціалізованих заходів протидії їх розвитку та нейтралізації. Засобом такої протидії повинно стати антикризове управління банком.

На нашу думку антикризове управління банком повинно включати:

- розробку стратегій, що дозволяють досягати конкурентних переваг на ринку з урахуванням ризиків (такі стратегії у першу чергу повинні орієнтуватися на користувача послуг);
- формування антикризової команди менеджерів і реалізація програми по виходу з кризи;
- проведення заходів, направлених на залучення фінансових ресурсів в організацію і реструктуризація кредиторської заборгованості;
- вибір оптимальної кадрової політики;
- створення системи прогнозування та попередження кризових явищ.

Антикризовий менеджмент може містити в собі чимало функцій і взаємопов'язаних операцій для досягнення стабілізації банківської установи та стимулювання її ефективної діяльності. Однією з найважливіших функцій антикризового управлінського апарату є розробка планів управління кризовими ситуаціями. Розробка і реалізація таких документів сприяє мінімізації негативного впливу кризових ситуацій на діяльність банку, підвищує його адаптацію до змін у зовнішньому середовищі та сприяє швидкому подоланню негативних наслідків кризи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основним моментом при дослідженні банківських криз є аналіз їх впливу на банківську систему в цілому. Економічні наслідки для країни залежать від кількості банків, які постраждали від кризових явищ. Якщо ж серйозні труднощі починають відчувати банки, що здійснюють найбільші обсяги основних банківських операцій, кризу можна вважати як системну, тобто такою, яка загрожує всій банківській системі.

Боротьба з негативними кризовими явищами можлива лише за умови комплексного підходу до факторів, які їх спричиняють, саме тому необхідною умовою є розробка плану антикризового управління на рівні центрального банку країни, та визначення лінії антикризового управління банку, як структурної одиниці банківської системи.

Діагностика та попередження банківських криз, повинна стати стратегічним напрямком у програмах і прогнозах економічного розвитку країни. Подальші наукові дослідження потребують доопрацювання науково-методичних підходів до антикризового моніторингу фінансового стану банку та розробки практичних рекомендацій щодо планів реагування на кризові явища.

Список літератури

1. Бас М.А. Антикризове управління банківськими установами: теоретичний аспект [Текст] / М.А. Бас // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 5. – С. 25–27.
2. Буковинський С.А. Банківська система України на шляху Євроінтеграції [Текст]: [монографія] / С.А. Буковинський [за ред. Буковинського С.А.]. – К.: Національний банк України. ЦНД, УБС, НБУ, 2015. – 496 с.
3. Гавловська Н.І. Антикризівий менеджмент банківських установ України [Текст] / Н.І. Гавловська, Є.М. Рудніченко, О.В. Белінська // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2010. – № 3. – С. 107–110.
4. Кириченко О.А. Банківський менеджмент: Підручник. [Текст] / О.А. Кириченко, В.І. Міщенко – К.: Знання, 2005. – 831 с.
5. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: Підручник. [Текст] / Л. О. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2005. – 824 с.
6. Міщенко С.В. Проблемы устойчивости денежного обращения [Текст] : [монографія] / С.В. Міщенко - Москва: Новое знание, 2014. – 399 с.
7. Міщенко С.В. Поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління в діяльності центральних банків [Текст] / С.В. Міщенко, В.І. Міщенко В.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – №2(176). – С. 266–272.
8. Науменкова С.В. Нові тенденції в механізмі регулювання фінансового сектору [Текст] / С.В. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2011. – №12. – С.4–11.
9. Національний банк України. Показники банківської системи [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36081&cat_id=3600.
10. Петрик О.І. Основні аспекти макропруденційної політики в сучасних умовах [Текст] / О. І. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 9(211). – С. 3–5.
11. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. [Текст] / Л. А. Швайка. – К.: Знання, 2006. – 435 с.

References

1. Bas, M.A. (2010). Antykryzove upravlinnia bankivs'kymy ustanovamy: teoretychnyj aspekt [Crisis management of banking institutions: theoretical aspect]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economics. Finance. Right*, 5, 25-27. [in Ukrainian].
2. Bukovyns'kyj, S.A. (2015). *The banking system of Ukraine towards European Integration*. S.A. Bukovyns'kyj (Ed.). Kyiv: Natsional'nyj bank Ukrainy. TsND, UBS.
3. Havlovs'ka, N.I., Rudnichenko, Ye.M., & Belins'ka, O.V. (2010). Antykryzovij menedzhment bankivs'kykh ustanov Ukrainy [Crisis management at banking institutions of Ukraine]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky national University*, 3, 107-110 [in Ukrainian].
4. Kyrychenko, O.A., & Mischenko, V.I. (2005). *Bankivs'kyj menedzhment [Bank management]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Lihonenko, L. O. (2005). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Crisis management of the enterprise]*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
6. Mishhenko, S.V. (2014). *Problemy ustojchivosti denezhnogo obrashhenija [Problems of stability of monetary circulation]*. Moskva: Novoe znanie [in Russian].
7. Mischenko, S.V., & Mischenko, V.I. (2016). Poiednannia funktzij stratehichnoho rozvytku ta antykryzovoho upravlinnia v diial'nosti tsentral'nykh bankiv [The combination of features of strategic development and crisis management in Central banks ' activities]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of Economics*, 2(176), 266 – 272 [in Ukrainian].
8. Naumenkova, S.V. (2011). Novi tendentsii v mekhanizmi rehuliuвання finansovoho sektoru [New trends in regulation of financial sector]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 12, 4-11 [in Ukrainian].
9. Natsional'nyj bank Ukrainy. Pokaznyky bankivs'koi systemy [About national Bank of Ukraine: Law of Ukraine from 20.05.1999 №679-XIV]. www.bank.gov.ua. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36081&cat_id=3600 [in Ukrainian].
10. Petryk, O.I. (2013). Osnovni aspekty makroprudentsijnoi polityky v suchasnykh umovakh [Basic aspects of macroprudential policy in modern conditions]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 9(211), 3–5 [in Ukrainian].
11. Shvajka, L.A. (2006). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: Navchal'nyj posibnyk. [State regulation of the economy: Textbook]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Tetiana Shyshkina, PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogic Sciences)

Private Higher Educational Institution "University of Contemporary Knowledge", Kyiv, Ukraine

Modern Problems of Crisis Management in Banking

The purpose of this article is the analysis of modern crisis phenomenon in the banking system of Ukraine, the definition of the directions and functions of the Central banks on crisis management of the banking system in the conditions of financial instability at the level of management defining crisis management strategy of the Bank.

In the article theoretical bases of crisis management in the banking business, the essence of the concept of "crisis management" were analysed. According to the NBU, the analysis of the current state of the banking system of Ukraine and its problems was carried out. The areas to strengthen the role and functions of the NBU strategic development and crisis management in the banking and financial system in the conditions of financial instability were identified. Crisis management strategy of the Bank on the level of management was defined.

For the diagnosis and prevention of banking crises should be the strategic directions, programs and forecasts of the economic development of the country. Further research need further development of scientific-methodical approaches to crisis monitoring of the financial condition of the Bank and development of practical recommendations on plans to respond to the crisis.

central Bank, banking system, crisis management, crisis administration

Одержано (Received) 12.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 336.71

Рахима Шукрадин кызы Байрамова, докторант

Азербайджанский университет кооперации, г. Баку, Азербайджан

Совершенствование управления банковскими рисками при кредитовании агропромышленных предприятий

В статье рассматриваются тенденции развития инструментов управления банковскими рисками при кредитовании агропромышленных предприятий, предлагаются основные направления понижения уровня риска и повышения эффективности кредитования агропромышленных производителей в современных условиях. Анализируется методический подход к разработке кредитной стратегии банка, отвечающий требованиям государственной политики по поддержке сельскохозяйственного производителя. Установлено, что для повышения эффективности кредитования агропромышленной сферы в условиях проявления рисков следует более широко использовать комбинированные методы их минимизации и устранения, так как только предварительная оценка и применение оправданных методов управления кредитными рисками может обеспечить защиту от больших потерь хозяйственных субъектов аграрной сферы.

банковский риск, кредитование, управление рисками, банковский сектор, диверсификация, страхование, неопределенность

Рахіма Шукрадіні кизи Байрамова, докторант

Азербайджанський університету кооперації, м.Баку, Азербайджан

Удосконалення управління банківськими ризиками при кредитуванні агропромислових підприємств

У статті розглядаються тенденції розвитку інструментів управління банківськими ризиками при кредитуванні агропромислових підприємств, пропонуються основні напрямки зниження рівня ризику і підвищення ефективності кредитування агропромислових виробників у сучасних умовах. Проаналізовано методичний підхід до розробки кредитної стратегії банку, що виходить із вимог державної політики щодо підтримки сільського товаровиробника. Визначено, що для підвищення ефективності кредитування аграрної сфери в умовах прояву ризиків слід більш широко використовувати комбіновані методи їх мінімізації та усунення, з урахуванням того, що лише попередня оцінка і застосування виправданих методів управління кредитними ризиками може забезпечити уникнення великих втрат господарських суб'єктів аграрної сфери.

банківський ризик, кредитування, управління ризиками, банківський сектор, диверсифікація, страхування, невизначеність

© Байрамова Рахима Шукрадин кызы, 2016

Постановка проблемы. Аграрный сектор экономики имеет специфические, причем весьма существенные отличия от других отраслей, что требует разработки такого же специфического кредитного механизма. Прежде всего, сельское хозяйство имеет высокие риски кредитования, обусловленные зависимостью производственного результата от природных и климатических условий, сроков посева, уборки урожая.

В современных условиях глобальной конкуренции, неустойчивой рискованной среды, развивающейся правовой и экономической среды Азербайджана и, тем более ее аграрного сектора, банки должны не только сохранять, но и преумножать средства своих вкладчиков и клиентов практически самостоятельно, ввиду объективного для рыночных условий отсутствия серьезной государственной поддержки и опоры. В этих условиях профессиональное управление банковскими рисками, оперативная идентификация и учет факторов риска в повседневной деятельности приобретают первостепенное значение. Кроме того, управление рисками при кредитовании агропромышленных предприятий требует страховой поддержки самих производителей, так как перспективы развития и доходности банковского портфеля сельскохозяйственных кредитов, страхового портфеля сельскохозяйственных залогов, наполненность продовольственного рынка, продовольственная безопасность, социальная стабильность на селе и доходы населения зависят от их устойчивости.

Деятельность коммерческих банков в условиях рыночной экономики неизбежно связана с рисками. Основным видом банковских рисков, исходя из природы кредитных организаций, является кредитный риск. В современной банковской деятельности применяется широкий набор методов и инструментов риск-менеджмента, но степень их разработанности применительно к условиям страны не отвечает современным потребностям банков. Применяемые методики и методы оценки рисков не учитывают всего разнообразия причин возникновения рискованных ситуаций и объективных условий функционирования отраслей. Это обусловило необходимость разработки новых подходов к изучению проблемы управления кредитными рисками. Особенно это касается проблем кредитования агропромышленной сферы. Расширение сельскохозяйственного производства и цены на сельскохозяйственную продукцию определяют риски, связанные с образованием, измерением и управлением агропромышленными предприятиями. Кредитование сельского хозяйства должно учитывать специфику отрасли и требует повышенного внимания к оценке и управлению рисками [5].

Таким образом, выявление причин возникновения, оценка, управление и минимизация кредитных рисков имеют огромное значение для сельскохозяйственных производителей.

Анализ последних исследований и публикации. Существенный вклад в развитие аграрной экономики и совершенствование его финансового обеспечения внесли А.И. Алтухов, Г.В. Беспехотный, И.Н. Буздалов, А.В. Гордеев, М.А. Коробейников, А.А. Попов, А.Ф. Серков, И.Г. Ушачев и др.

В их трудах содержится обоснование необходимости расширения кредитования сельскохозяйственного производства, однако, несмотря на наличие широкого спектра научных работ по рассматриваемому направлению, вопросы кредитования таких заемщиков, как сельскохозяйственные товаропроизводители остаются недостаточно исследованными. Что непосредственно касается вопросов управления банковскими рисками в условиях кредитования агропромышленных предприятий.

Несмотря на то, что проблемам теории и практики управления банковскими рисками в последние годы уделяется немало внимания (например, в трудах Н.И. Валенцевой [2], А.Г. Ивасенко, С.Н. Кабушкина, О.И. Лаврушина [1], В.Н. Севрук

[7], Н.Э. Соколинской, А.А. Хандруева и др.) целый ряд вопросов остаются дискуссионными и требуют дальнейшего научного исследования.

К числу таких вопросов относится обоснование специфических особенностей управления кредитными рисками. Наиболее существенный вклад в развитие экономического аспекта теории и управления кредитных рисков внесли представители классической и неоклассической школы (А. Смит, Дж.М. Кейнс, А. Маршалл, Д. Хелбрейт, Ф. Найтом, М. Фридман).

В отечественной экономической науке проблеме кредитных рисков уделялось значительно меньше внимания. Некоторые научно-теоретические и практические аспекты проблемы кредитных рисков в постсоциалистической экономике исследовались Л. Абалкиным, В. Тихоновым, А. Алчиным, С. Кошеленко, С. Егоревой, Д. Назаровым, Д. Тулиным, А.М. Ахтдаевым, М.М. Садыговым [6], Р.М. Качаловым [4] и др.

Но в то же время, как отмечалось выше, учитывая требования международной интеграции, экономики и формирования новых экономических отношений, механизмы для оценки необходимости управления рисками в условиях кредитования агропромышленных предприятий не были созданы.

Постановка задания. Целью написания данной статьи является комплексный анализ текущего состояния кредитования, исследование степени влияния различных видов финансовых рисков на хозяйственную деятельность аграрных производителей, оценка этих рисков и управление ими, а также разработка методических подходов и соответствующих практических рекомендаций и предложений по оценке и управлению банковскими рисками при кредитовании сельскохозяйственных товаропроизводителей, направленных на повышение эффективности этого кредитования.

Изложение основного материала. Переход от административно-командной к рыночной экономике в разных странах имеет общие тенденции. Этот процесс включает либерализацию экономики, глубокие институциональные изменения (прежде всего в отношениях собственности), структурные преобразования, но в то же время обычно предполагает осуществление финансовых стабилизационных мер (преимущественно в денежно-кредитной и финансовой сферах, особенно это касается политики ценообразования, которая играет важную роль для уменьшения хозяйственной нестабильности и урегулирования социальной ситуации). В результате роль кредитования, как средства обеспечения бесперебойности процесса воспроизводства и одного из источников инвестирования, существенно снижается.

Негативные последствия указанных изменений особенно остро проявились в сельскохозяйственном секторе экономики Азербайджана, где произошло резкое сокращение используемых производственных ресурсов (как природных, так и трудовых и материально-технических), значительно повысилась степень их износа, подорваны основы не только расширенного, но и простого воспроизводства, что привело к подрыву продовольственной безопасности страны, существенному ослаблению систем контроля и управления финансовыми, техногенными, природными и тому подобными рисками в сельскохозяйственной отрасли и, как результат, росту социальной напряженности в сельской местности. Только комплексное решение проблем массового обновления материально-технической базы производства, создание и развитие рынка земель сельскохозяйственного назначения, формирование эффективных систем государственной поддержки, коммерческого кредитования и управления рисками сельскохозяйственных производителей позволят построить надежную и эффективную сельскохозяйственную отрасль.

Сельское хозяйство является важнейшим сектором национальной экономики, ядром агропромышленного сектора страны. В агропромышленном комплексе создается

около 25% валового внутреннего продукта; потребительский рынок более чем на 50% формируется за счет продовольствия и товаров, изготовленных из сельскохозяйственного сырья. Таким образом, развитие аграрного сектора экономики имеет жизненно важное значение для продовольственной безопасности государства и, наконец, от него зависит уровень жизни населения. В настоящее время достижение роста производства сельскохозяйственной продукции и системной модернизации отрасли является национальным приоритетом страны и реализуется в национальном проекте «Развитие АПК».

Аграрный сектор экономики имеет специфические, причем, весьма существенные отличия от других отраслей, что требует разработки особого кредитного механизма. Прежде всего, сельское хозяйство имеет высокие риски кредитования, обусловленные зависимостью производственного результата от природных и климатических условий, сроков посева и уборки урожая. Значимая особенность аграрного сектора заключена в исторических и социальных причинах, вследствие которых сельскохозяйственные предприятия и особенно фермеры ведут себя во многом не так, как остальные клиенты банков.

Агропромышленные товаропроизводители Азербайджана настоятельно требуют существенной государственной поддержки и активизации деятельности коммерческих банков по кредитованию сельскохозяйственного производства. Основным механизмом государственной поддержки сельского хозяйства является льготное кредитование, основные условия и параметры которого определены проектом «Развитие АПК». На финансирование этого проекта в 2011-2015 гг. выделено 9,9 млрд. манат. Его реализация привела к резкому росту объема кредитования и количеству заемщиков среди сельскохозяйственных товаропроизводителей. Кредитные вложения в сферу сельского хозяйства и переработки, например, в 2014 году оставили 847,3 млн. манат или 4,6% от кредитных вложений в экономику Азербайджана.

Повышение роли кредитования в обеспечении воспроизводственного процесса относится к одним из важнейших условий и средств преодоления кризисного состояния в сельскохозяйственном секторе страны и является составной частью развития процессов сельскохозяйственного производства в рыночных условиях, соответственно, не менее значимая роль отводится инструментам управления рисками, и, прежде всего, страхованию.

Развитие банковской кредитной системы в Азербайджане уже достигло определенных высот, но страховому рынку присущий начальный конкурентный характер. Сфера страховых услуг Азербайджана развивается не достаточно интенсивно и не эффективно, в связи с наличием повышенных рисков и низкого уровня экономического и социального развития общества.

Теоретически эти субъекты заинтересованы в противодействии монополизации экономики при наличии соперничества между ними, однако на практике данная тенденция в Азербайджане проявляется еще слабо.

Экономическим рискам подвержены все субъекты рыночной системы, в том числе и кредитные организации.

Риск - это ситуативная характеристика деятельности банка, отражающая неопределенность ее исхода и возможные неблагоприятные последствия в случае неудачной деятельности. Довольно часто сущность риска сводится к неопределенности, которая проявляется в той или иной сделке. Так, по мнению И.В. Бернара и Ж.К. Колли, кредитный риск как разновидность банковского риска – это непредвиденные обстоятельства, могущие возникнуть до конца погашения ссуды.

Риск – это не только нежелательные результаты принятых решений, но и вероятность недополучения прибыли. Кредитный риск – это риск подверженности

потерям, если контрагент по сделке не исполняет своих обязательств в должный срок [8, с. 502].

Многообразие феномена риска проявляется двояко. С одной стороны, это выражается вероятностью получения таких нежелательных результатов, как утрата ликвидности, снижение прибыли или возникновение финансовых потерь (убытков) вследствие неплатежей по выданным кредитам, сокращению ресурсной базы, осуществления выплат по забалансовым счетам и т.д. В то же время, чем ниже уровень риска, тем ниже вероятность получения высокой прибыли. Это диктует необходимость выбора оптимального соотношения уровня риска и системы деловой активности и доходности [7, с. 43].

Особое внимание кредитным рискам уделяется в настоящее время, когда государство стало воздействовать на кредитные отношения в сельском хозяйстве, создавая условия по созданию соответствующих стартовых условий для доступности всех видов кредита предприятиям различных форм собственности. Кредитный механизм, как совокупность инструментов по рациональному использованию основного и оборотного капитала предприятий и ссудного капитала банков, условий применения и погашения заемных средств и банковских ссуд в современных условиях, безусловно, должен являться одним из основных направлений регулирующей деятельности государства и его финансовых учреждений

Процесс управления банковскими рисками включает в себя несколько ключевых моментов, которыми являются идентификация риска, оценка риска, выбор методов и инструментов управления рисками, мониторинг риска.

Исследуя кредитный риск, под которым следует понимать вероятность отрицательного изменения стоимости активов (портфеля кредитов) в результате неспособности контрагентов (заемщиков) исполнять свои обязательства, в частности, по выплате процентов и основной суммы займа в соответствии со сроками и условиями кредитного договора, выявили основные факторы его увеличения.

К ним относятся: плохой или недостаточный анализ кредитной сделки; поверхностный финансовый анализ заемщиков; принятие в залог недостаточно ликвидного или неликвидного имущества; неправильная оценка (завешание стоимости) залога; отсутствие контроля за использованием ссуд; неумение эффективно контролировать кредитный процесс; плохой контроль за документальным и юридически грамотным оформлением ссуд и договоров по ним; недостаточная проверка (либо ее отсутствие) правоспособности заемщиков; отсутствие ограничений по концентрации рисков в кредитном портфеле банка; отсутствие (либо недоработка) кредитной политики банка; излишняя централизация или децентрализация руководства по формированию кредитного портфеля [2, с. 34-37].

Создание в банке эффективной системы управления рисками должно быть основано на реализации разработанной кредитно-маркетинговой стратегии, в которой риски должны находиться в пределах утвержденных лимитов, полностью осознаваться и оцениваться до проведения операций; отслеживаться на постоянной основе и полностью и своевременно отражаться в системах управленческой информации.

Эффективное управление рисками возможно при условии: наличия четко сформулированной политики; ответственности высшего руководства банка; постоянном взаимодействии отделов и четких информационных потоках; наличии функции риск-менеджмента, ее организованном оформлении и высококвалифицированном исполнении менеджером, подчиняющимся руководителю; постоянной корректировке стратегии банка в зависимости от рисков; наличии четко прописанных и доведенных до исполнения процедур по взаимодействию и оценке рисков [4, с. 21-27].

В современных условиях глобальной конкуренции, неустойчивой рисковей среды, развивающейся правовой и экономической среды Азербайджана и, тем более, ее аграрного сектора, банки должны не только сохранять, но и приумножать средства своих вкладчиков и клиентов практически самостоятельно, ввиду объективного для рыночных условий отсутствия серьезной государственной поддержки и опоры.

В этих условиях профессиональное управление банковскими рисками, оперативная идентификация и учет факторов риска в повседневной деятельности приобретают первостепенное значение. Кроме того, управление рисками при кредитовании агропромышленных предприятий требует страховой поддержки самих производителей, так как от их устойчивости и прогрессивности развития зависят перспективы развития и доходности банковского портфеля сельскохозяйственных кредитов, страхового портфеля сельскохозяйственных залогов и иных объектов страхования, наполненность продовольственного рынка, продовольственная безопасность, социальная стабильность на селе и доходы (покупательская способность) населения [4, с. 37-40].

Зарубежный опыт свидетельствует о тенденциях и закономерностях развития системы управления рисками, возникающими при кредитовании агропромышленного производства, к которым относятся процессы интеграции производства в форме его специализации и кооперации, концентрации и централизации капитала, которые охватывают все субъекты системы, а также повышение статуса основного субъекта системы – сельскохозяйственного производителя. Эффективность системы напрямую зависит от грамотности, своевременности и полноты выполнения функций каждым субъектом [6].

Стратегия управления рисками коммерческих банков показывает, что кредитная политика сама по себе является инструментом управления рисками, так как сформулированные цели и задачи развития банков определяют круг операций и их характеристики, тем самым ограничивается набор факторов, провоцирующих риски. Степень риска должна соответствовать обычной норме доходности по ссудам с учетом стоимости кредитных ресурсов и административных издержек банка [4].

Анализируя экономику Азербайджана и ее отдельных сфер в переходный период можно сделать вывод, что в настоящее время происходит рост динамики экономической активности, однако, в целом, экономическое положение в стране очень слабое и нестабильное. Еще более критическое положение, требующее оперативных мер по подъему экономической активности, сложилось в сельском хозяйстве Азербайджана.

При этом, в период рыночных преобразований в Азербайджане наиболее рыночно-ориентированной сферой экономики страны сегодня является созданная новая денежно-кредитная система, представляющая собой важный элемент хозяйственного механизма и движущую силу рыночной экономики.

Всего в настоящее время в Азербайджане действуют 46 коммерческих банков, которые стали основными кредиторами и субъектами инвестиций. Совокупные активы коммерческих банков страны за последние 5 лет увеличились более чем в 10 раз, что составляет почти 70% валового внутреннего продукта Азербайджана [6].

При этом в банковской системе страны, как и в других странах мира, также существует множество серьезных проблем, требующих эффективного решения. Также имеются проблемные банки. Среди основных причин такого положения можно назвать слабый менеджмент, отсутствие стратегического планирования, ошибки в проводимой кредитной политике, низкий уровень управления кредитными рисками, мошенничество и прочие внутренние проблемы.

В последние годы наблюдается улучшение возврата банковских кредитов, что связано, в основном, с такими факторами, как макроэкономическая стабилизация и повышение квалификации управленческого персонала. Увеличилось число лиц и хозяйствующих субъектов, обладающих собственностью, способной служить залогом для получения кредитов.

Для решения проблемы выравнивания социально-экономических показателей на региональном уровне, по основным административно-территориальным и экономическим зонам требуется, по нашему мнению, решение следующих основных задач:

- создание условий для функционирования рынков кредитных и страховых услуг;
- раскрытие потенциала каждой экономической зоны, опирающейся на преимущества своей территории (включая природные богатства);
- обеспечение возможности для самодостаточного социально-экономического развития каждой территории;
- создание условий для полнокровного развития отраслей социальной сферы.

Постепенное системное решение вышеуказанных задач позволит создать условия для снижения вынужденной миграции сельского населения, эффективного использования человеческих и природных ресурсов и на этой основе обеспечение ускоренного экономического и социального развития страны.

Будущее Азербайджана и в экономическом, и в социальном плане в определяющей степени зависит от развития сельского хозяйства и отраслей промышленности, перерабатывающей сельскохозяйственное сырье. Между тем, по сравнению с докризисным (1989) годом производство сельскохозяйственной продукции не увеличилось, а пищевой и продукции легкой промышленности сократилось в 2,5 раза. Так что, в целом, объем реализации продукции аграрно-промышленного комплекса уменьшился в 1,6 раза. При этом соотношение сельскохозяйственных предприятий и предприятий промышленности по переработке сельскохозяйственного сырья изменилось с 60-40 до 70-25. То есть, доля сельского хозяйства увеличилась, а пищевой и легкой промышленности существенно снизилась. В результате в развитии АПК пока преобладают экстенсивные тенденции [3].

На основании приведенных исследований можно сделать вывод о том, что в настоящее время сельскохозяйственным производителям для развития производства не хватает как собственных средств, так и заемных и особенно долгосрочных. Наличие собственных средств тесно связано с предоставлением сельхозпроизводителям заемных средств, следовательно, предоставление банковских кредитов способствует увеличению средств у сельскохозяйственных предприятий. В то же время это мотивирует малый и средний бизнес к повышению эффективности производства и снижению риска. Как считают опытные финансовые менеджеры США, удельный вес заемных средств в пассиве для успешного развития предприятия может доводиться до 40%, что также свидетельствует о недостатке заемных средств у сельхозпроизводителей республики, так как размер заемных средств не превышает 7% пассивов.

Рассмотрев структуру банковских кредитов, можно сделать вывод, что среди них преобладают товарные кредиты, что свидетельствует о неразвитости кредитной системы в сельскохозяйственной отрасли. Приведенные данные также свидетельствуют о том, что в настоящее время не наблюдается серьезной активности по предоставлению сельскохозяйственным производителям долгосрочных и среднесрочных кредитов, что можно объяснить кризисным состоянием, в котором находится большинство сельхозпроизводителей Азербайджана.

Условия и среда сельскохозяйственного кредита в Азербайджане характеризуются следующими специфическими особенностями, обусловленными географическим месторасположением и историческим прошлым страны, а именно:

- повышенная уязвимость агропромышленного производства от природно-климатических явлений;
- зависимость от внешнеэкономической политики соседних государств;
- отдаленность от основных производственных факторов;
- повышенный риск от внешних факторов;
- слабое развитие агропромышленного кредита и рынков страховых услуг.

Факторы, влияющие на уровень риска и эффективность кредитования в сельском хозяйстве, будучи тесно взаимосвязанными, нередко разнонаправленно влияют на кредитование сельскохозяйственных производителей: одни – положительно, другие – отрицательно.

Применяемые банками системы показателей для оценки кредитоспособности сельскохозяйственных производителей и критериев отбора заемщиков оказывают прямое влияние на количественные, объемные и качественные характеристики кредитного портфеля. В этой связи нужно расширить систему показателей оценки кредитоспособности и критериев отбора банками заемщиков – сельскохозяйственных производителей.

Поэтому необходимо создание государственных программ и норм обязательного страхования отдельных средств сельскохозяйственного производства при их кредитовании с выплатой страховой суммы при наступлении страхового случая в пользу заемщика параллельно со страховым погашением кредитной задолженности перед банком.

Данный аспект имеет важное социальное значение, так как порядок обязательной защиты финансовых и материальных интересов кредитора определен законодательно и нормативно, тогда как интересы заемщика не имеют обязательного покрытия рисков, хотя именно заемщик, в конечном счете, обеспечивает доходы кредиторов, страховщиков и государства.

При управлении риском на предприятии первостепенное внимание должно быть уделено таким сферам, как производство, логистика, исследование развития. Процесс управления риском включает идентификацию риска, его анализ, рассмотрение альтернатив управления риском, оценку различных вариантов, принятие управленческого решения в области риска и контроль процесса управления риском. Цель управления экономическим риском, учитывая, что понимание риска включает не только опасность получения убытков, но достижение прибыли, заключается в улучшении финансовых результатов предприятия и создания таких условий, чтобы оно не получило больших потерь, чем допустимое.

Для управления риском следует использовать методы сохранения риска и компенсацию ущерба, создания резервных фондов, привлечение внешних источников, снижения и исключения риска, снижения вероятности наступления неблагоприятных событий, передача ответственности за риск через страхование, финансовые гарантии и поручительства, внесение в договоры и контракты положений о риске.

Направлениями снижения рисков в сельском хозяйстве являются диверсификация за счет производства энергетического сырья, стабилизация и увеличение доходов сельского населения за счет несельскохозяйственной деятельности, улучшение использования ресурсов, которое будет заключаться в приспособлении производственных ресурсов к изменениям экономических условий, сохранении и повышении плодородия земли и улучшении структуры ее использования, развитии рынка земли, повышении уровня образования и квалификации работников,

производительности труда, сокращении безработицы и развитии рынка труда, улучшении структуры и качества капитала, повышении эффективности его использования.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Анализ основных тенденций развития инструментов управления банковскими рисками при кредитовании агропромышленных предприятий республики Азербайджан в современных условиях подтверждает необходимость создания правовой базы банков, соответствующей международному уровню, а кредитная стратегия банка должна быть приведена в соответствие к мировым стандартам, находящимся в русле требований Базельского комитета по банковскому надзору.

Существующая система управления рисками в сельском хозяйстве Азербайджана, включающая страхование, регулирование рынков через механизмы инвестиций и компенсационных доплат, кредитную политику государств требует существенного совершенствования и повышения эффективности функционирования.

Концепция управления рисками должна включать такие действия, позволяющие получить положительные результаты и состоящие в снижении и недопущении рисков, преодолении их последствий с минимальными затратами, максимизации вероятности получения ожидаемых результатов.

К основным принципам построения системы управления рисками следует отнести: оптимального сочетания централизации и децентрализации в управлении, единства политического и хозяйственного руководства, планового ведения оптимального сочетания отраслевого и территориального управления, преемственности в хозяйственных решениях.

Для минимизации потерь в результате проявления риска в агропромышленных предприятиях Азербайджана в ближайшем будущем следует более широко использовать страхование и самострахование. Устранение и ограничение риска, связанного с колебаниями цен на продовольственных рынках, можно достичь путем использования возможностей оптовой торговли, бирж, диверсификации производства.

Методы управления риском, основанные на максимизации положительных результатов при оправданном принятии риска в ближайшем перспективе должны получить широкое распространение, а более отдаленном будущем стать основными в управлении риском.

Список литературы

1. Банковское дело: учебное пособие [Текст] / под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 2003. – 529 с.
2. Банковские риски: учебное пособие [Текст] / под ред. О.И. Лаврушина, Н.И. Валенцевой. – 3-е изд.; перераб. и доп. – М.: Кнорус, 2016. – 292 с.
3. Валдин К.В. Риск менеджмента: учебное пособие [Текст] / К.В. Валдин, С.Н. Воробьев, изд.3-е. – М. Гардарики, 2005. – 285 с.
4. Качалов Р.М. Управление хозяйственным риском [Текст] / Р.М. Качалов. – М.: Наука, 2002, серия "Экономическая наука современной России". – 192 с.
5. Принципы управления кредитным риском. Базельский комитет по банковскому надзору. – Базель, сентябрь 2000. – 215 с. (Principles for the Management of Credit Risk)
6. Садыгов М.М. Финансовый потенциал и приоритет в аграрном секторе [Текст] / М.М. Садыгов. – Баку, 2009. – 310с.
7. Севрук В.Н. Банковские риски [Текст] / В.Н. Севрук. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 67с.
8. Ong M.K. Internal Credit [Текст] / Толковый экономический и финансовый словарь. – М., 1997. – 502 с.

References

1. Lavrushyna, O.Y. (Eds.). (2003). *Banking: A Training Manual*. M.: Bankovskiy y byrzhевой nauchno-konsul'tatsyonnyj tsentr [in Russian].
2. Lavrushyna, O.Y. & Valentsevoj, N.Y. (Eds.). (2016). *Banking Risks*. (3d ed.). Moscow: Knorus.
3. Valdyn, K.V. & Vorob'ev S.N. (2005). *Risk management*. (3d ed.). Moscow: Hardaryky.
4. Kachalov, R.M. (2002). *Upravlenye khozajstvennym ryskom [Economic risk management]*. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Principles for the Management of Credit Risk. (2000). Bazel: Bazel'skiy komitet po bankovskomu nadzoru.
6. Sadyhov, M.M. (2009). *Fynansovyy potentsyal y pryorytet v ahrarnom sektore [Financial capacity and priority in the agricultural sector]*. Baku: Elm [in Azerbaijdzhan].
7. Sevrjuk, V.N. (1994). *Bankovskye rysky [Banking risks]*. Moscow: Delo LTD [in Russian].
8. Bernar, I.V. & Kolli, Zh.K. (1997). *Tolkovyy ekonomicheskiy y fynansovyy slovar' [Glossary Economic and Financial Dictionary]*. Moscow [in English].

Ragima Bayramova, PhD student

Azerbaijan Cooperation University, Baku, Azerbaijan

Improving Risk Management of Banks for Agro-Industry Loans

The purpose of the research is to study specific characteristics of credit risks related lending agro-industry producers, loan assessment and management.

The article describes the tendencies of development of banking risk management tools in lending agro-industrial enterprises, development of the basic directions of lowering risk and increasing the efficiency of lending agro-producers today. At the same time, to analyze the methodological approach for the development of the bank's credit strategy emanating from the requirements of public policy to support agriculture.

It is important to use risk minimization and elimination to improve efficiency in the agricultural sector under these conditions. Since risk management systems like a preliminary assessment and justified use of credit can provide an escape from the big losses of agricultural business entities.

bank risk, credit, risk management, banking, diversification, insurance, uncertainty

Одержано (Received) 28.10.2015

Прорецензовано (Reviewed) 11.04.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657

О.О. Лисиченко, доц., канд. екон. наук

ОКВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія», м. Жовті Води, Україна

Організація та методика обліку об'єктів основних засобів за компонентами

У статті розглядається організація та методика обліку основних засобів за компонентами. Наводяться основні складові облікової політики стосовно цих об'єктів, обґрунтовуються і розкривається їх зміст. Теоретичні викладення проілюстровані прикладами обліку на комунальних, сільськогосподарських та машинобудівних підприємствах. Також у статті приділена увага відображенню об'єктів згідно вимогам ПКУ.

облік, основні засоби за компонентами, строк корисного використання, вартісний поріг, методи нарахування амортизації, ремонт

О.А. Лисиченко, доц., канд. екон. наук

ОКВУЗ «Інститут підприємництва «Стратегія», г. Жёлтые Воды, Украина

Организация и методика учёта объектов основных средств по компонентам

В статье рассматривается организация и методика учета основных средств за компонентами. Приводятся основные составляющие учетной политики в отношении этих объектов, обосновываются и раскрываются их содержание. Теоретические выкладки проиллюстрированы примерами учета на коммунальных, сельскохозяйственных и машиностроительных предприятиях. Также в статье уделено внимание отражению объектов согласно требованиям НКУ.

учёт, основные средства по компонентам, срок полезного использования, стоимостной порог, методы начисления амортизации, ремонт

Постановка проблеми. Інформація є важливою складовою ефективного управління підприємством, відповідно постійно зростають вимоги до обсягів, якості, обґрунтованості останньої. Як наслідок, бухгалтер із обліковця дедалі частіше стає аналітиком, а в період значного навантаження вимушений будувати свою роботу таким чином, щоб уникнути додаткових втрат часу та зайвих робіт. Відповідно, будуючи систему бухгалтерського обліку на підприємстві, фахівець має шукати і застосовувати такі методи обліку, які нададуть можливості зменшити обсяги облікових робіт при зростанні ефективності від їх застосування.

Необхідно зазначити, що «компонентний» облік є актуальним для обмеженого кола підприємств, його використання напряду не залежить від питомої ваги основних засобів в необоротних активах. Потреба у такому обліку виникає у суб'єктів господарювання, які інтенсивно інвестують в основні засоби, а також при специфічному призначенні об'єктів зі значною вартістю та частою потребою у капітальному ремонті. Такими підприємствами є підприємства комунального господарства, важкого машинобудування, сільського господарства, літакобудування, підприємства та компанії які купують дорогі автотранспортні об'єкти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом найбільше уваги науковці приділяють проблемним питанням обліку основних засобів в діючому законодавстві (Потриваєва Н.В., Карелов С.П.) [12; 2], порівнянню облікових аспектів за національними та міжнародними стандартами (Утенкова К.О., Побережна Н.М., Яценко А.В.) [15; 9], удосконаленню організації обліку основних засобів та їх відображенню в обліковій політиці (Святенко І.М., Костишин К.В., Стригуль Л.С.,

Тімонова А.С., Лісна М.О., Юрків Д.І., Кириченко Є.О.) [13; 4; 14; 5; 17; 18; 3] та проблемам відображення основних засобів у різних галузях економіки (Матієшин М.М., Пилипів Н.І., Шевченко Н.О.) [6; 8; 16]. Але облік основних засобів за компонентами згідно міжнародних стандартів залишився поза увагою, відповідно питання є актуальним та потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження організаційних та методичних аспектів обліку основних засобів за компонентами та відображення останніх в обліковій політиці.

Виклад основного матеріалу. Застосування обліку основних засобів за компонентами регламентовано у вітчизняних нормативах, а саме п. 4 П(С)БО 7 та Методичних рекомендаціях № 561 зазначено «...якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів» [11]. Але все ж таки основою у застосуванні «компонентного обліку» вітчизняними підприємствами є положення МСФЗ 16 (§43, 44, 45). У параграфі 43 зазначено, що «кожну частину об'єкта основних засобів, собівартість якої є суттєвою стосовно загальної собівартості об'єкта, слід амортизувати окремо» [7]. Тобто суб'єкти господарювання які застосовують «складні» об'єкти у діяльності можуть відображати останні в обліку, розподіляючи їх на частини (компоненти) з обов'язковим регламентуванням такого розподілу в обліковій політиці підприємства.

Основними питаннями, які потребують висвітлення в Наказі про облікову політику підприємства, є:

- 1) умови розподілу об'єктів на компоненти;
- 2) вартісний поріг з якого об'єкти відносяться до окремих облікових одиниць;
- 3) встановлення строку корисного використання;
- 4) методику нарахування амортизаційних відрахувань;
- 5) організацію та методику обліку проведення ремонтів.

Для встановлення умов розподілу об'єктів на компоненти в обліковій політиці необхідно визначити «поріг суттєвості» для компонентів частоту проведення ремонтів або заміни останніх. На встановлення даного показника в обліковій політиці адресного підприємства впливають фактори: строк корисного використання, значна вартість компонента.

Для визначення строків корисного використання компонентів необхідно враховувати інтенсивність та умови використання останніх, в окремих випадках можна опиратись на строк використання об'єкта в цілому. Важливим підґрунтям для визначення терміну може бути два фактори:

- технічна характеристика;
- рішення експертної комісії.

Створення і діяльність комісії, частіше за все здійснюється на підприємствах де умови використання об'єктів не сприятливі, а інтенсивність дуже висока (у зв'язку з чим і частота капітальних ремонтів значна). Яскравим прикладом такого розподілу є окремий облік автошин як об'єкту. Необхідно зазначити, що всі з опитаних респондентів, такий облік здійснюють, але вартість основного комплексу входить до первісної вартості всього автотранспортного засобу. Додаткові комплекти обліковуються окремо на рахунку 20 чи 22 із веденням аналітичного обліку шин в кількісному виразі. При зміні шин балансова вартість об'єкта не змінюється, при цьому знижується можливість контролю за застосуванням (збереженням, раціональним використанням) об'єкта.

Облік об'єктів за компонентами є актуальним для комунальних підприємств тому що, більшість дорожньої техніки купується із додатковим приладдям, що має

різну вартість і різну інтенсивність використання, відповідно строк корисної експлуатації може відрізнятися. Важливим моментом при встановленні строку корисного використання є строк заміни компонентів. Ці два показники можуть не співпадати у часі і відповідно необхідно опиратись на менший.

У випадку розходжень строку корисного використання між бухгалтерським і податковим обліком у високодохідних підприємств будуть виникати різниці. Для малодохідних підприємств ця ситуація спрощена, поріг віднесення об'єктів до основних, визначається в наказі про облікову політику або іншому розпорядчому документі по підприємству і як правило, відображає реальні строки експлуатації. Для високодохідних підприємств у ст. 138.3.3 ПКУ встановлені мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів при цьому законодавець зазначив, що якщо підприємство встановлює власні (реальні) строки, які більші ніж регламентові, то необхідно використовувати останні. Згідно п. 138.3.3 компоненти об'єктів можна віднести або до гр. 6 – інструменти, прилади, інвентар, меблі зі строком – 4 роки, або до гр. 9 – інші основні засоби зі строком – 12 років, або до гр. 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи з невстановленим строком [10]. Таким чином фахівцю з бухгалтерського обліку необхідно чітко визначитись до якої групи віднести компоненти і регламентувати в обліковій політиці строки корисного використання, опираючись на обмеження податкового законодавства.

Другим важливим фактором, за яким компоненти відображаються як окремі об'єкти, є вартість компонента. Цей фактор також потребує регламентації у наказі про облікову політику у вигляді абсолютної чи відносної величини. Підприємства, які за умовами ПКУ, відносяться до високодохідних вимушені опиратись на той поріг що встановлено податковим законодавством (з 01.01.2015 р. – 6000 грн, до 01.01.2015 р. – 2500 грн). Щоправда компоненти можуть бути обліковані не як основні засоби, а як ІНМА або МШП (частіше за все такими об'єктами саме і є автошини). Для спрощення вирішення даного питання можна запропонувати зазначити розпорядженням по підприємству необхідність розподілу об'єктів на компоненти якщо вартість останніх складає більше ніж 25% від первісної вартості об'єкта.

Наступним суттєвим питанням є регламентування методики нарахування амортизаційних відрахувань при впровадженні обліку за компонентами в обліковій політиці. Міжнародні стандарти зазначають, що компоненти можна об'єднувати у групи для нарахування амортизації [7], якщо використовувати дану можливість то, необхідно додатком до наказу створити перелік об'єктів «компонентного обліку», що можуть бути об'єднані у такі групи. Запропонованою методикою варто користуватись підприємствам, що застосовують у господарській діяльності техніку з додатковим обладнанням (комунальні та сільськогосподарські підприємства) або тим, що мають значну кількість автотранспортних засобів.

Вибір методу залежить від технічних характеристик компонента та від умов його використання. Якщо компонент зношується значно швидше ніж всі інші частини (наприклад автошини), то для нарахування амортизаційних відрахувань бажано було б застосування методів при яких найбільша частина відрахувань акумулюється в перші роки експлуатації (зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний метод). Якщо підприємство відноситься до високодохідних, то обліковувати автошини як компонент можна у складі інших матеріальних активів у групі 11, яка (згідно ПКУ ст. 138.3.3) не має встановленого мінімально допустимого строку амортизації, або взагалі на рахунок 22. Якщо мова йде про такі компоненти як навісне обладнання для автодорожньої техніки, то тут інтенсивність використання може бути дуже низькою, що відповідно виправдає застосування навіть прямолінійного методу.

Ще одним важливим питанням при формуванні облікової політики в частині «компонентного обліку» є ремонти та їх відображення в обох видах обліку. Так у п. 29 Методичних рекомендацій №561 зазначено «...заміна окремих важливих компонентів (частин) основних засобів (двигунів тощо) може бути відображена як заміна об'єкта основних засобів, якщо термін корисного використання такої частини відрізняється від терміну корисного використання основних засобів, до яких належить цей компонент. У цьому випадку заміна такого компонента відображається капітальними інвестиціями у придбання нового об'єкта основних засобів і списанням заміненого об'єкта». А також, «...що рішення про характер і ознаки здійснюваних підприємством робіт (спрямовані вони на підвищення техніко-економічних можливостей: модернізація, добудова, реконструкція об'єкта, що приведе у майбутньому до збільшення економічних вигод, чи спрямовані на підтримання об'єкта в придатному для використання стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання) приймається керівником підприємства з урахуванням результатів аналізу існуючої ситуації та суттєвості таких витрат». Як приклад наводиться заміна окремих важливих компонентів (частин) основних засобів (двигунів тощо). У результаті опитування з'ясовано, що так як підприємства у більшій частині не ведуть облік об'єктів за компонентами, то при заміні важливих і «дорогих» частин виникає необхідність віднімати від балансової вартості основного засобу вартість компонента, при цьому додатково потрібно здійснити оцінку такого компонента (як правило вона дорівнює вартості металевго лома). Тобто проведені господарські операції потребують «зайвих» облікових робіт, які у тому числі повинні бути додатково задокументовані як мінімум Протоколом засідання експертної комісії.

У зв'язку з тим, що з 01.01.2015 р. перестало існувати 10% обмеження, і рішення про характер, ознаки ремонтних робіт та поліпшення, модернізацію повністю приймається керівником підприємства з урахуванням аналізу існуючої ситуації на підприємстві, потреби та суттєвості цих витрат обліковцю необхідно звернути увагу на організацію обліку ремонтів.

Основними організаційними документами на які бухгалтер повинен опиратись при відображенні в обліковій політиці ремонтів є номенклатури. Номенклатури ремонтів повинні складатися на підставі нормативних документів з врахуванням особливостей адресного підприємства, складання номенклатури це робота інженерно – технічних працівників.

Значимість номенклатур в останній час значно зростає враховуючи зміни ПКУ та орієнтування державної політики на норми бухгалтерського обліку. Ситуація ускладнюється тим, що тільки великі підприємства в останній час «підкріплювали» облік ремонтів організаційними документами, на середніх підприємствах ремонти розмежовувались за вимогою податкового законодавства (10% від вартості групи) і відповідно саме організації обліку ремонтів необхідно приділити значну увагу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перехід на компонентний облік варто здійснювати поступово, в першу чергу зробивши ґрунтовний аналіз засобів праці стосовно термінів, умов, інтенсивності їх експлуатації, частоти проведення капітальних ремонтів. Якщо підприємство не буде використовувати облік за компонентами, то операція заміни елементів основних засобів може викликати проблеми, пов'язані з неможливістю визначення недоамортизованої вартості і суми накопиченого зносу щодо елемента, який вилучається. Для комплексного підходу у вирішенні даного питання необхідна співпраця з інженерним персоналом підприємства.

Дослідження даного питання та впровадження компонентного обліку в систему обліку на підприємствах підвищить контроль за використанням об'єктів, зменшить розрахунки, необхідність в яких виникає внаслідок списання окремих частин

«складних» об'єктів, упорядкує облік основних засобів. Враховуючи, що обробка облікової інформації на великих та середніх підприємствах все ще залишається трудомісткою, питання підвищення раціональності шляхом застосування більш ефективних методів обліку є важливим та потребує уваги. Облік основних засобів за компонентами є перспективною темою дослідження, вона потребує ретельного обґрунтування організаційних та методичних прийомів, що можуть бути застосовані на підприємствах різних видів економічної діяльності та для різних об'єктів основних засобів.

Список літератури

1. Держстандарт України. Надійність техніки. Терміни і визначення. ДСТУ 2860-94 від 28 грудня 1994 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.dnaop.com/2860-94/>
2. Карелов С. П. Законодавчо-нормативне забезпечення обліку та звітності основних засобів та методи їх оцінка за його умов [Електронний ресурс] / С. П. Карелов // Європейські перспективи. – 2014. – № 5. – С. 160–166. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_5_29
3. Кириченко Є. О. Організація обліку основних засобів на підприємстві [Електронний ресурс] / Є. О. Кириченко // Управління розвитком. – 2014. – № 9. – С. 61–63. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_9_27
4. Костишин К. В. Основні аспекти побудови облікової політики основних засобів підприємства [Електронний ресурс] / К. В. Костишин // Управління розвитком. – 2014. – № 2. – С. 92–94. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_2_39
5. Лісна М. О. Організація первинного обліку основних засобів [Електронний ресурс] / М. О. Лісна // Управління розвитком. – 2014. – № 11. – С. 48–50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_11_21
6. Матієшин М. М. Сутність обліково-аналітичного забезпечення процесу експлуатації основних засобів будівельних підприємств [Електронний ресурс] / М. М. Матієшин // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2014. – № 3. – С. 90–94. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_3_19
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 : IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_014
8. Пилипів Н. І. Методичні аспекти облікового забезпечення процесу експлуатації основних засобів будівельних підприємств [Електронний ресурс] / Н. І. Пилипів, М. М. Матієшин // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2014. – № 794. – С. 212–220. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_794_31
9. Побережна Н. М. Спільне та відмінне в обліку основних засобів за МСБО 16 та П(С)БО 7 [Електронний ресурс] / Н. М. Побережна, А. В. Яценко // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2014. – № 32. – С. 110–113. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2014_32_21
10. Податковий кодекс України (за станом на 16 лютого 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». від 27 квітня 2000 року №92 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>
12. Потриваєва Н. В. Сучасні проблеми обліку основних засобів в системі діючого законодавства [Електронний ресурс] / Н. В. Потриваєва, В.В. Погорелова // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3. – С. 228–232. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_3_34
13. Святенко І. М. Формування облікової політики підприємства відносно обліку основних засобів [Електронний ресурс] / І. М. Святенко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2014. – № 1. – С. 143–147. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2014_1_34
14. Стригуль Л. С. Шляхи удосконалення організації обліку і аудиту основних засобів на підприємстві [Електронний ресурс] / Л. С. Стригуль, А. С. Тимонова // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2014. – № 32. – С. 47–50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2014_32_11

15. Утенкова К. О. Облік основних засобів за національними і міжнародними стандартами [Електронний ресурс] / К. О. Утенкова // Облік і фінанси. – 2014. – № 2. – С. 79–83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2014_2_12
16. Шевченко Н. О. Проблеми та шляхи удосконалення обліку основних засобів в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / Н. О. Шевченко // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 84. – С. 155–162. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_84_25
17. Юрків Д. І. Удосконалення організації обліку основних засобів на підприємстві [Електронний ресурс] / Д. І. Юрків // Управління розвитком. – 2014. – № 11. – С. 60–62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_11_26
18. Юрків Д. І. Удосконалення документального оформлення обліку основних засобів [Електронний ресурс] / Д. І. Юрків // Управління розвитком. – 2014. – № 9. – С. 105–107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_9_45

References

1. Derzhstandart Ukrainy. Nadijnist' tekhniky. Terminy i vyznachennia. [State Standard of Ukraine. Reliability engineering. Terms and definitions. DSTU 2860-94 from 28 December 1994]. (1994, 28 December). *www.dnaop.com*. Retrieved from <http://www.dnaop.com/2860-94/> [in Ukrainian].
2. Karelov, S. P. (2014). Zakonodavcho-normativne zabezpechennia obliku ta zvitnosti osnovnykh zasobiv ta metody ikh otsinka za joho umov [Legislative and regulatory support accounting and reporting of fixed assets and how they score on its terms]. *Yevropejs'ki perspektivy – European prospects*, 5, 160-166. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_5_29 [in Ukrainian].
3. Kyrychenko, Ye. O. (2014). Orhanizatsiia obliku osnovnykh zasobiv na pidpriemstvi [Organization of fixed assets in the enterprise]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 9, 61-63. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_9_27 [in Ukrainian].
4. Kostyshyn, K. V. (2014). Osnovni aspekty pobudovy oblikovoi polityky osnovnykh zasobiv pidpriemstva [Key Aspects of accounting policies of fixed assets]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 2, 92-94. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_2_39 [in Ukrainian].
5. Lisna, M. O. (2014). Orhanizatsiia pervynnoho obliku osnovnykh zasobiv [The organization of primary accounting of fixed assets]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 11, 48-50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_11_21 [in Ukrainian].
6. Matiieshyn, M. M. (2014). Sutnist' oblikovo-analitychnoho zabezpechennia protsesu ekspluatatsii osnovnykh zasobiv budivel'nykh pidpriemstv [The essence of accounting and analytical support for the operation of fixed assets of construction companies]. *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. A series of Economics and Business*, 3, 90-94. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_3_19 [in Ukrainian].
7. Mizhnarodnyj standart bukhhalters'koho obliku 16: IASB. [International Accounting Standard 16: IASB]. (2012, 1 January). *rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_014 [in Ukrainian].
8. Pylypiv, N. I. & Matiieshyn, M. M. (2014). Metodichni aspekty oblikovoho zabezpechennia protsesu ekspluatatsii osnovnykh zasobiv budivel'nykh pidpriemstv [The methodical aspects of accounting ensuring the process of exploitation of basic means of building enterprises] *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivska politekhnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Management and business in Ukraine: stages of development and problems*, 794, 212-220. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_794_31 [in Ukrainian].
9. Poberezhna, N. M. & Yatsenko, A. V. (2014). Spil'ne ta vidminne v obliku osnovnykh zasobiv za MSBO 16 ta P(S) BO 7 [Common and different fixed assets accounting under IAS 16 and P (S) 7]. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Ser.: Tekhnichnyj prohres ta efektyvnist' vyrobnytstva – Bulletin of the National Technical University "KhPI". Series: "Technical progress and efficiency of production"*, 32, 110-113. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2014_32_21 [in Ukrainian]
10. Podatkovyj kodeks Ukrainy (za stanom na 16 liutoho 2016 r.) [Tax Code of Ukraine (2016, 16 February)]. *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://rada.gov.ua/> [in Ukrainian].

11. Polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 7 «Osnovni zasoby». vid 27 kvitnia 2000 roku №92 (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Regulations (standard) accounting 7 “Fixed assets” of April 27, 2000 N 92 (amended)]. (2000, 27 April). *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
12. Potryvaieva, N. V. & Pohorielova, V. V. (2014). Suchasni problemy obliku osnovnykh zasobiv v systemi diiuchoho zakonodavstva [Modern problems of fixed assets accounting in the system of current legislation]. *Innovatsijna ekonomika – Innovative economy*, 3, 228-232. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_3_34 [in Ukrainian].
13. Sviatenko, I. M. (2014). Formuvannia oblikovoi polityky pidpriemstva vidnosno obliku osnovnykh zasobiv [Formation of the company's accounting policies regarding fixed assets accounting]. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva – Problems and prospects of business*, 1, 143-147. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2014_1_34 [in Ukrainian].
14. Stryhul', L. S. & Timonova, A. S. (2014). Shliakhy udoskonalennia orhanizatsii obliku i audytu osnovnykh zasobiv na pidpriemstvi [Ways to improve the organization of accounting and audit of fixed assets of the company]. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Ser.: Tekhnichnyj prohres ta efektyvnist' vyrobnytstva – Bulletin of the National Technical University “KhPI”. Series: “Technical progress and efficiency of production”*, 32, 47-50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2014_32_11 [in Ukrainian].
15. Utenkova, K. O. (2014). Oblik osnovnykh zasobiv za natsional'nymy i mizhnarodnymy standartamy [Asset Accounting According to National and International Standards]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 2, 79-83. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2014_2_12 [in Ukrainian].
16. Shevchenko, N. O. (2014). Problemy ta shliakhy udoskonalennia obliku osnovnykh zasobiv v sil'skohospodars'kykh pidpriemstvakh [Problems and ways of improvement accounting of fixed assets in agricultural enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva – Collection of scientific papers of Uman National University of Horticulture*, 84, 155-162. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_84_25 [in Ukrainian].
17. Yurkiv, D. I. (2014). Udokonalennia orhanizatsii obliku osnovnykh zasobiv na pidpriemstvi [Improvement of fixed assets of the company]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 11, 60-62. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_11_26 [in Ukrainian].
18. Yurkiv, D. I. (2014). Udokonalennia dokumental'noho oformlennia obliku osnovnykh zasobiv [Improving documentation of fixed assets]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 9, 105-107. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_9_45 [in Ukrainian].

Oksana Lisichenko, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Regional Municipal Higher Educational Institution "Institute of Entrepreneurship "Strategy", Zhovti Vody, Ukraine

Organization and Methodology of Accounting of Fixed Assets for Components

The purpose of this article is to study the organizational and methodical aspects of accounting of fixed assets by components and reflect the latest in accounting policy.

It should be noted that "component" accounting relevant for a limited number of enterprises, its use is not directly dependent on the specific weight of fixed assets non-current assets. The need for such accounting arises from entities that intensively invest in fixed assets and also for the specific purpose of the objects at a significant cost and frequent need of repair. Business entities that use "complex" objects in activity may reflect the latest in accounting, distributing them into parts (components) with the mandatory regulation of such distribution the accounting policies of the company. The main issues that require lighting in Order on the accounting policy of the enterprise are: the terms of the distribution of objects into components; the value of the threshold from which the objects are separate accounting units; determination of useful life; method of calculating depreciation; the organization and methodology of accounting for repairs.

The transition to component accounting should be implemented gradually, first making a thorough analysis of the means of labor concerning the terms, conditions, intensity of operation, frequency of major repairs. The study and implementation of component accounting in the accounting system of the enterprises will increase the control over the use of objects will reduce the calculations, the need for which arises as a result of the cancellation of separate parts of "difficult" objects, organizes fixed assets accounting.

accounting, fixed assets, components, useful life, cost threshold, methods of depreciation, repairs

Одержано (Received) 15.04.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 657

Я.В. Клименко, асп.*Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна*

Нормативно-правове регулювання відносин між афілійованими особами у міжнародному та українському законодавстві: порівняльний аспект

У статті проаналізовано нормативну базу України з питань регулювання операцій між афілійованими (пов'язаними) суб'єктами господарювання, аргументовано важливість достовірного та неупередженого відображення у звітності операцій зі зв'язаними особами. Особливу увагу приділено дослідженню спільних тез та основних відмінностей між МСБО 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» та П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін».

афілійовані особи, пов'язані особи, державне регулювання, нормативні і законодавчі акти

Я. В. Клименко, асп.*Кіровоградский национальный технический университет, г. Кіровоград, Украина*

Нормативно-правовое регулирование отношений между аффилированными лицами в международном и украинском законодательстве: сравнительный аспект

В статье проанализировано нормативную базу Украины по вопросам регулирования операций между аффилированными (связанными) субъектами хозяйствования, аргументирована важность достоверного и беспристрастного отражения в отчетности операций со связанными лицами. Особое внимание уделено исследованию общих тезисов и основных различий между МСФО 24 «Раскрытие информации о связанных сторонах» и П(С)БУ 23 «Раскрытие информации о связанных сторонах».

аффилированные лица, связанные лица, государственное регулирование, нормативные и законодательные акты

Постановка проблеми. Із розвитком ринкових відносин та інтеграції України до світової спільноти, система бухгалтерського обліку зазнала значних змін. На перший план винесено питання розробки та застосування такої методології бухгалтерського обліку і звітності, яка відповідала б міжнародним стандартам, які є найбільш уніфікованими вимогами до організації і ведення бухгалтерського обліку, що дає можливість наблизити національну систему бухгалтерського обліку до європейської та створити більш сприятливі умови для іноземних інвесторів.

Так, для забезпечення балансу приватних і публічних інтересів виникла необхідність введення нових економічних термінів, зокрема, категорії «афілійовані (пов'язані) особи». Внаслідок цього гостро постала проблема забезпечення державного регулювання відносин афілійованості (залежності) між суб'єктами господарювання. Враховуючи той факт, що конструкція афілійованості набула міжгалузевого характеру, стала універсальною, проблеми обліку, аудиту та регулювання відносин за участю афілійованих осіб потребують ретельного дослідження не тільки на практичному, а й на загальнотеоретичному рівні.

Розкриття інформації щодо пов'язаних (афілійованих, зацікавлених) сторін має велике значення, оскільки завдяки цим операціям є можливість надати недостовірну інформацію у фінансовій звітності, сприяти незаконному привласненню активів та «збільшити» прибуток шляхом здійснення операцій між пов'язаними сторонами, які не мають економічної сутності.

З метою визначення методологічних принципів формування інформації про операції між пов'язаними сторонами та її розкриття у фінансовій звітності, 18 червня

2001 року наказом Міністерства фінансів України №303 прийнято П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних осіб» [9], який був розроблений на основі МСБО 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» [4].

Незважаючи на те, що вітчизняні П(С)БО були розроблені на основі МСБО, між ними існують значні відмінності, що призводять до суттєвих розходжень між фінансовими звітами, складеними за міжнародним та національними стандартами обліку. Запорукою повноцінного входження нашої країни у світовий економічний простір є забезпечення співставності застосовуваних стандартів обліку і звітності суб'єктами господарювання до загальноприйнятого у світі рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні міжнародні стандарти не тільки узагальнюють накопичений досвід різних країн, але й активно впливають на розвиток національних систем бухгалтерського обліку й звітності. Ці причини позначилися на виборі МСБО як орієнтира для реформування системи бухгалтерського обліку й звітності України. У вітчизняній науці відмінностям між МСБО 24 та П(С)БО 23 приділяється обмежена увага. Так, деякі напрацювання у сфері дослідження нормативно-правового регулювання операцій між пов'язаними особами у міжнародній та українській практиці ведення обліку знаходимо у працях таких науковців, як Б. Хілл [12], С. Рогозний [10], Т.В. Сковруньська та С.В. Тивончук [11] та інших.

Незважаючи на розробки та рекомендації, що стосуються питання нормативно-правового регулювання відносин афілійованості, недостатньо дослідженими залишаються питання відповідності вітчизняного законодавства міжнародній практиці ведення обліку та звітності. Необхідність розв'язання окреслених питань та їхнє значення для розвитку вітчизняної системи обліку та аудиту зумовили актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення основних відмінностей між вітчизняними та зарубіжними нормативно-правовими актами, що забезпечують державне регулювання ведення обліку та складання фінансової звітності афілійованими суб'єктами господарювання.

Виклад основного матеріалу. У світовому співтоваристві при сучасному зростанні ділової міжнародної активності й обсягів іноземних інвестицій проблема порівняння бухгалтерських стандартів набуває великого значення. Розмаїття стандартів може скоротити інтернаціональні потоки капіталу й у такий спосіб зашкодити економічному розвитку. У жодній країні світу фінансовий ринок не може розвиватися у відриві від ринку міжнародного. У першу чергу це стосується країн із перехідною економікою, у яких ринки капіталу споконвічно створювалися багато в чому завдяки іноземним інвестиціям.

Україна не повинна стояти осторонь від тих тенденцій, які обумовлюють розвиток ринку капіталів, адже іноземне інвестування відіграє важливу роль у забезпеченні економічного зростання та здатності органів влади проводити економічні реформи. Нинішня ситуація у нашій державі є не досить сприятливою для іноземних капіталовкладень. Причиною є антитерористична операція на сході країни, нестабільна економічна ситуація, низький рівень захисту прав власності та недосконалість законодавчої бази та невідповідність її міжнародним стандартам.

Україна прагне стати членом Європейського Союзу. Але процес набуття статусу країни-члену Євросоюзу вимагає перегляду всього чинного законодавства, удосконалення системи обліку, звітності. У зв'язку з цим 18 березня 2004 року було затверджено Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» №1629-IV. Цим Законом було

визначено, що «...одним із найбільш ефективних шляхів використання можливостей нинішнього розширення ЄС для України є інтенсифікація нею роботи у напрямі адаптації національного законодавства, норм і стандартів до відповідних норм ЄС» [2].

Так, на сьогодні в Україні прийнято 34 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (П(С)БО), в основу яких лягли 41 Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО, IAS) та 8 Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ, IFRS).

Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. №996-XIV, «П(С)БО – це нормативно-правовий акт, що визначає принципи й методи ведення бухгалтерського обліку й складання фінансової звітності, які не суперечать міжнародним стандартам» [1].

У зв'язку з активними процесами євроінтеграції та активним виходом вітчизняних підприємств на світові ринки доводиться вдаватися до запозичення певної методології та методів впливу на учасників економічних відносин, що практикуються в розвинених країнах, тобто використовувати закордонний досвід. Одним із прикладів такого запозичення є поява в українському законодавстві категорії «афілійовані (пов'язані, зацікавлені) особи».

Пов'язані підприємства – це сукупність підприємств, серед яких одне (або ж декілька) є контролюючим, має можливість впливати на рішення іншого (інших), що є залежним. При цьому дані підприємства юридично можуть вважатися незалежними у здійсненні господарської діяльності. На практиці такий стан речей надає великі можливості для зловживання. Наприклад, ухилення від оподаткування через укладання фіктивних угод із залежним підприємством, отримання кредиту через дане підприємство та його неповернення без понесення відповідальності тощо. Тому встановлення додаткових заходів регулювання до пов'язаних підприємств є не тільки виправданим, а й необхідним.

Відповідно до Закону України від 14.10.2014 р. № 1701-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів», який набрав чинності 25.11.2014, всі підприємства (крім державних та комунальних) зобов'язані встановлювати свого кінцевого бенефіціара, регулярно оновлювати і зберігати інформацію про нього і надавати її держреєстратору [3]. Ця вимога кореспондує з положеннями МСБО 24 [4].

П(С)БО 23 ґрунтується на нормах МСБО 24 і встановлює правила оцінки операцій між пов'язаними сторонами, які є характерною рисою господарської діяльності, можуть істотно впливати на фінансовий стан і результати діяльності підконтрольних суб'єктів, а також правила розкриття інформації про пов'язані сторони у фінансовій звітності.

Для того, щоб регулювати певне явище, держава повинна, по-перше, визначити об'єкт регулювання (обрати правильний критерій для визначення зв'язку між підприємствами), а по-друге, дати цьому об'єкту назву. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про пов'язані сторони та її розкриття у фінансовій звітності підприємств, організацій, інших юридичних осіб незалежно від форм власності (крім бюджетних установ) визначає П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін». Однак, визначення пов'язаних сторін та стосунків між ними містяться також в інших П(С)БО (табл. 1).

Як бачимо з табл. 1, пов'язаними сторонами відносно підприємства, яке складає фінансову звітність, вважаються:

- підприємства, які перебувають під контролем або суттєвим впливом інших осіб;

– особи, які прямо або опосередковано здійснюють контроль над підприємством або суттєво впливають на його діяльність.

Таблиця 1 – Визначення пов'язаних сторін та характеру стосунків між ними

Суб'єкт правовідносин	Стосунки між пов'язаними сторонами	П(С)БО	Визначення пов'язаних сторін	
			контролюючі	підконтрольні
Фізична особа	Контроль	П(С)БО 23	Близькі члени родини Інвестор Провідний управлінський персонал	
	Суттєвий вплив	П(С)БО 23	Близькі члени родини Інвестор Провідний управлінський персонал	
Юридична особа	Контроль	П(С)БО 19, П(С)БО 23	Материнське підприємство	Дочірнє підприємство
		П(С)БО 12, П(С)БО 23	Контролюючий учасник	Учасники спільної діяльності зі створенням юридичної особи
	Суттєвий вплив	П(С)БО 1, П(С)БО 12, П(С)БО 23	Підприємство-інвестор	Асоційоване підприємство

Джерело: складено автором на основі узагальнення [6; 7; 8; 9].

Отже, стосунки між пов'язаними особами можуть носити характер контролю або суттєвого впливу.

За П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» перелік пов'язаних сторін визначається підприємством, враховуючи сутність відносин, а не лише юридичну форму.

Але, як показує аудиторська практика, при перевірці суб'єктів господарювання, більшість осіб, що звітують, роблять суттєві помилки при розкритті такої інформації. Наслідком цього є багато причин, але найголовніша – непрозорість вітчизняного бізнесу. До того ж інформація про пов'язаних осіб, що вимагається до розкриття національним ПСБО 23, є надто спрощеною у порівнянні з його міжнародним аналогом МСБО 24.

Мета обох стандартів — забезпечити розкриття у фінансовій звітності суб'єкта господарювання інформації, необхідної для привернення уваги до можливого впливу на його фінансовий стан та прибуток чи збиток, спричиненого існуванням пов'язаних сторін, а також операціями та залишками заборгованості, у тому числі загальними зобов'язаннями, між такими сторонами.

Незважаючи на те, що всі національні Положення (стандарты) бухгалтерського обліку України (П(С)БО) значною мірою ґрунтуються на міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (МСБО), вони не тотожні. Так, до українського законодавства не були включені повні формулювання міжнародних стандартів. У визначеннях П(С)БО є багато пропусків, змін і доповнень. Тому доцільно детальніше розглянути основні статті МСБО 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» та П(С)БО 23

«Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін», проаналізувавши спільні тези та основні відмінності (табл.2).

Таблиця 2 – Порівняльний аналіз П(С)БО 23 та МСБО 24

№	Найменування	П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін»	МСБО 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони»
1	2	3	4
1	Мета Стандарту	Визначення методологічних засад формування інформації про операції пов'язаних сторін та її розкриття у фінансовій звітності.	Забезпечення розкриття у фінансовій звітності суб'єкта господарювання інформації, необхідної для привернення уваги до можливого впливу на фінансовий стан і на прибуток чи збиток суб'єкта господарювання, спричиненого існуванням зв'язаних сторін, а також операціями та залишками заборгованості, в тому числі зобов'язаннями між такими сторонами.
2	Сфера застосування	Застосовується підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств та підприємств, які складають звітність за МСФЗ).	Застосовується при підготовці консолідованої звітності, а також при підготовці окремої звітності материнської компанії, що подаються відповідно до МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність».
3	Мета розкриття інформації про зв'язані сторони	–	Знання операцій, залишків заборгованості та відносини суб'єкта господарювання зі зв'язаними сторонами можуть впливати на оцінку його діяльності користувачами фінансової звітності.
4	Терміни, що використовуються у положеннях		
4.1	Визначення пов'язаних сторін	Підприємства, які перебувають під контролем або суттєвим впливом інших осіб та підприємств і фізичні особи, які прямо або опосередковано здійснюють контроль над підприємством або суттєво впливають на його діяльність, а також близькі члени родини такої фізичної особи.	Фізична особа та суб'єкт господарювання, зв'язані з суб'єктом господарювання, що складає свою фінансову звітність.
4.2	Визначення близьких родичів	Чоловік або дружин і родичі фізичної особи, що є пов'язаною стороною, які можуть впливати або перебувають під впливом такої фізичної особи щодо прийняття рішень із фінансової, господарської та комерційної політики підприємства.	Члени родини, які, за очікуванням, можуть впливати на таку особу або перебувати під її впливом при здійсненні операцій із суб'єктом господарювання.
4.3	Визначення провідного управлінського персоналу	Персонал, відповідальний за керівництво, планування та контролювання діяльності підприємства.	Особи, які безпосередньо або опосередковано мають повноваження та є відповідальними за планування, управління та контроль діяльності суб'єкта господарювання, зокрема будь-який директор (виконавчий чи інший) цього суб'єкта господарювання.

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
4.4.	Визначення операцій між пов'язаними особами	Передача активів або зобов'язань однією пов'язаною стороною іншим пов'язаним сторонам.	Передача ресурсів, послуг або зобов'язань між суб'єктом господарювання, що звітує, та зв'язаною стороною, незалежно від того, чи призначається ціна.
4.5.	Визначення контролю	—	+
4.6.	Визначення суттєвого впливу	—	+
4.7.	Інша термінологія	—	+
5.	Виділення принципу превалювання сутності над формою	+	+
6.	Перелік суб'єктів, які не вважаються пов'язаними сторонами	—	+
7.	Рекомендовані методи оцінки активів або зобов'язань в операціях пов'язаними особами	+	—
8.	Розкриття інформації		
8.1.	Необхідність розкриття інформації про здійснення контролю чи перебування під контролем іншої пов'язаної сторони, незалежно від наявності операцій між ними	+	+
8.2.	За наявності операцій пов'язаних осіб наводиться інформація про:	- характер відносин між пов'язаними особами; - види та обсяги операцій; - використані методи оцінки активів та зобов'язань; - - суми дебіторської та кредиторської заборгованості.	- суму операції; - суму залишків заборгованості, в тому числі зобов'язання, його строки та умови, гарантії; - резерви сумнівних боргів, пов'язаних із сумою залишків заборгованості; - - витрати, визнані протягом періоду стосовно безнадійної або сумнівної заборгованості зв'язаних сторін.

Продовження таблиці 2

8.3.	Інформація про платежі та виплати провідному управлінському персоналу	- поточні виплати; - інші довгострокові виплати; - виплати по закінченню трудової діяльності; - виплати при звільненні; - платежі на основі акцій; - позики.	- короткострокові виплати працівникам; - виплати по закінченню трудової діяльності; - інші довгострокові виплати працівникам; - виплати при звільненні; - платіж на основі акцій.
9.	Розкриття інформації суб'єктами господарювання, зв'язаними з органами державної влади	-	+

Джерело: складено автором на основі опрацювання [4, 9].

Проаналізувавши дані таблиці 2, маємо можливість визначити основні тотожності та відмінності між МСБО 24 та, розробленим на його основі, П(С)БО 23.

Так, основною метою МСБО 24 є забезпечення розкриття точної та неупередженої інформації у фінансовій звітності суб'єкта господарювання, котрий перебуває у відносинах афілійованості. Метою ж вітчизняного стандарту є визначення методологічних засад формування та розкриття інформації про операції пов'язаних сторін.

МСБО 24 застосовується при визначенні відносин і операцій, залишків заборгованості та зобов'язань між зв'язаними сторонами, а також формулюванні обставин, за яких необхідно розкривати інформацію щодо зацікавлених осіб. Сфера застосування норм П(С)БО 23 обмежується переліком осіб, котрі при складанні фінансової звітності повинні керуватися положеннями даного стандарту.

Важливою відмінністю між МСБО 24 та П(С)БО 23 є те, що в українському стандарті не визначено мету розкриття інформації про пов'язані сторони. У міжнародному стандарті ж зазначено, що «...знання операцій суб'єкта господарювання, залишків заборгованості... та відносини суб'єкта господарювання зі зв'язаними сторонами можуть впливати на оцінку його діяльності користувачами фінансової звітності, зокрема на оцінку ризиків та можливостей, які можуть бути в того чи іншого суб'єкта господарювання» [4].

Оскільки П(С)БО 23 розроблено на нормах МСБО 24, у цих нормативно-правових актах наводиться дуже подібна термінологія, що використовується в обох нормативно-правових актах. Однак, у міжнародному стандарті наведено більш детальний перелік сторін, котрі можуть вважатися пов'язаними з суб'єктом господарювання, що звітує. Зокрема, у вітчизняному положенні визначено, що пов'язаними сторонами вважаються «підприємства, які перебувають під контролем або суттєвим впливом інших осіб, а також особи, які прямо або опосередковано здійснюють контроль над підприємством або суттєво впливають на його діяльність, а також члени родини такої фізичної особи» [9]. У міжнародному стандарті наведено перелік умов, за яких фізична особа чи суб'єкт господарювання можуть вважатися зв'язаними сторонами із суб'єктом господарювання, що подає звітність.

Розширене визначення близьких родичів фізичної особи також наведено у МСБО 24. Так, до даної категорії, крім зазначених у П(С)БО 23 чоловіка, дружини та родичів фізичної особи, які можуть впливати чи перебувають під її впливом щодо рішень із фінансової, господарської та комерційної політики підприємства,

міжнародним стандартом віднесено дітей чоловіка/дружини чи шлюбного партнера, а також їх утриманці [4].

Тотожними є визначення у досліджуваних стандартах провідного управлінського персоналу – «персонал, відповідальний за керівництво, планування та контролюванні діяльності підприємств» [9]. Однак, у МСБО 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» уточнено, що до даної категорії осіб відноситься, зокрема, «будь-який директор (виконавчий чи інший) цього суб'єкта господарювання» [4].

Однією з ключових дефініцій у досліджуваних стандартах бухгалтерського обліку є поняття операції зі зв'язаною стороною. У П(С)БО 23 та МСБО 24 наведено тотожні визначення, хоча в міжнародному стандарті формулювання «передача активів або зобов'язань однією пов'язаною стороною іншим пов'язаним сторонам» [9] розширено уточненням «...незалежно від того, чи призначається ціна» [4].

Важливою відмінністю П(С)БО 23 від МСБО 24 є відсутність у вітчизняному законодавстві понять «компенсації», «спільного контролю», «органів державної влади» та «суб'єкта господарювання, зв'язаного з органами державної влади».

Варто зазначити, що у П(С)БО 23 відсутні визначення поняття «суттєвого впливу» та «контролю», хоча дана термінологія наведена у вітчизняному стандарті. Але в міжнародному понятті розкрито сутність цих понять. Так, під суттєвим впливом розуміється повноваження брати участь у прийнятті рішень щодо фінансової та операційної політики підприємства, але не контроль за цією політикою. Суттєвий вплив може здійснюватися різними шляхами, як правило, через представництво у раді директорів, але також, наприклад, і шляхом участі у процесі розробки політики, у суттєвих операціях компанії, при взаємному обміні управлінським персоналом або через залежність від технічної інформації. Суттєвого впливу можна досягти шляхом володіння певною часткою власності через статут або угоду. При цьому в Податковому кодексі України вважається, що інвестор має суттєвий вплив, поки не буде доведено протилежне, при володінні 20% і більше голосів об'єкта інвестування [5].

Спільною рисою українського та міжнародного положення є виділення принципу превалювання сутності над формою. Так, у даних нормативно-правових актах визначено, що перелік пов'язаних сторін визначається суб'єктом господарювання, беручи до уваги суть відносин між ними, а не лише юридичну форму.

Вагомою розбіжністю між МСБО 24 та П(С)БО 23 є відсутність у вітчизняному положенні переліку суб'єктів господарської діяльності, котрі пов'язаними сторонами не вважаються. Відповідно до міжнародного законодавства, афілійованими особами не є суб'єкти господарювання, котрі мають спільного директора або іншого члена провідного управлінського персоналу, або тому, що член провідного управлінського персоналу одного суб'єкта господарювання має суттєвий вплив на інший суб'єкт господарювання; два контролюючі учасники, які здійснюють контроль за діяльністю спільного підприємства; особи, що надають фінансування, профспілки, комунальні служби, департаменти та агенства органу державної влади, що не контролюють, не здійснюють спільного контролю або не мають суттєвого впливу на суб'єкт господарювання, що звітує, лише тому, що вони мають звичайні відносини з суб'єктом господарювання, а також замовники, постачальники, френчайзери, дистриб'ютори, генеральні агенти, з якими суб'єкт господарювання здійснює значний обсяг операцій, просто з причин економічної залежності між ними.

Ще однією відмінністю є наявність у вітчизняному П(С)БО 23 рекомендованих методів оцінки активів чи зобов'язань в операціях з пов'язаними особами. До них належать метод порівнюваної неконтрольованої ціни, метод ціни перепродажу, «витрати плюс» та балансової вартості. Також наведено роз'яснення особливостей використання кожного з даних методів та умов, за яких кожен з них застосовується. У

міжнародній практиці бухгалтер не обмежується в методах оцінки, бухгалтерських рахунках та формах звітності.

В українському П(С)БО 23 продубльовано вимогу МСБО 24 щодо необхідності розкриття інформації про відносини між пов'язаними сторонами суб'єкта господарювання. Так, відповідно до вимог вітчизняного та міжнародного законодавства, з метою надання користувачам фінансової звітності повної та неупередженої інформації про суб'єкта господарювання, відносини між материнським підприємством та його дочірніми підприємствами слід розкривати незалежно від наявності операцій між ними. Згідно до вимог МСБО 24, при підготовці фінансової звітності, необхідно розкривати назву свого материнського підприємства, а також фактичної контролюючої сторони, якщо вона має іншу назву. У випадку, якщо жодна з цих сторін не складає консолідованої фінансової звітності, що підлягає оприлюдненню, варто зазначати назву материнського підприємства вищого рівня, котре таку звітність подає.

Для сформулювання користувачем фінансової звітності вірних висновків стосовно впливу відносин між афілійованими особами, доцільно розкривати інформацію про відносини між пов'язаними сторонами за умови, що існує контроль, незалежно від наявності операцій між зв'язаними особами. Так, відповідно до П(С)БО 23, при наявності операцій між пов'язаними особами, у примітках до фінансової звітності необхідно наводити дані про характер відносин між афілійованими особами, види, обсяги операцій між ними, використані методи оцінки активів і зобов'язань, а також про суми дебіторської та кредиторської заборгованості за операціями зв'язаних сторін.

Вимога щодо необхідності розкриття відносин між пов'язаними сторонами є додатковою до вимог МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність», МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» та МСБО 31 «Частки у спільних підприємствах».

МСБО 24 визначено необхідність розкриття додаткової інформації щодо компенсації провідному управлінському персоналу, котра подається загальною сумою, а також для кожної із наведених категорій окремо слід наводити дані про короткострокові виплати працівникам, виплати по закінченні трудової діяльності, розрахунки при звільненні, платежі на основі акцій та інші довгострокові виплати працівникам. Крім зазначених категорій, П(С)БО 23 вимагає від суб'єкта господарювання розкриття інформації щодо наданих позик провідному управлінському персоналу.

Важливою розбіжністю між П(С)БО 23 та МСБО 24 є вимога міжнародного стандарту щодо розкриття суб'єктом господарювання, що звітує, інформації стосовно операцій, зв'язаних з органами державної влади. Так, суб'єкт господарювання, що звітує, звільняється від вимог щодо розкриття інформації про характер відносин, види та обсяги операцій, а також даних про такі здійснені операції та залишки заборгованості стосовно операцій, залишків заборгованості, у тому числі зобов'язань із органом державної влади, що здійснює контроль, спільний контроль або суттєвий вплив на суб'єкт господарювання, що звітує, та операцій із іншим господарюючим суб'єктом, що є пов'язаною особою, за умови, що той самий орган державної влади має контроль, спільний контроль або суттєвий вплив і на подавача звітності, і на цей інший суб'єкт господарювання.

За умови даного звільнення від необхідності подання інформації, звітуючий суб'єкт господарювання повинен розкривати інформацію про назву органу державної влади та характер відносин між ними. З метою надання користувачам фінансової звітності достатньо детальної інформації про вплив даних операцій на фінансову

звітність, слід розкривати дані про характер та обсяги кожної суттєвої операції окремо, а для операцій, які є суттєвими в сукупності, – кількісні показники їхніх обсягів. При цьому, відповідно до МСБО 24, для визначення рівня деталізації інформації, суб'єкт господарювання, що звітує, повинен враховувати те, наскільки тісними є відносини зі зв'язаною стороною, а також інші чинники, необхідні для визначення рівня суттєвості операцій.

Проаналізувавши дані таблиці 2, можемо зробити висновки, що незважаючи на те, що вітчизняне П(С)БО 23 розроблено на основі МСБО, між даними нормативно-правовими актами існує значна кількість відмінностей, що призводить до розбіжності у звітності, поданої відповідно вимог до вітчизняного та міжнародного законодавства, що ускладнює сприйняття показників фінансової звітності міжнародними партнерами, акціонерами та іншими учасниками ринку.

Оскільки нині зовнішньополітичний курс України спрямований на інтеграцію до Європейського Союзу, одним із найважливіших напрямів досягнення цього є приведення чинного вітчизняного законодавства у відповідність до законодавства ЄС, зокрема, в частині нормативно-правового регулювання ведення обліку та звітності операцій між пов'язаними особами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Афілійовані (зацікавлені, пов'язані) особи як суб'єкти господарювання мають особливе правове положення, пов'язане із законодавчим закріпленням можливості обмеження їх самостійності у сфері господарювання. Внаслідок введення категорії «афілійовані особи» також гостро постала проблема забезпечення державного регулювання відносин афілійованості (залежності) між суб'єктами господарювання. З метою забезпечення подання точної та неупередженої інформації щодо пов'язаних осіб господарюючим суб'єктом у фінансовій звітності, на загальнодержавному рівні прийнято П(С)БО 23, за основу якого взято МСБО 24.

Провівши порівняльний аналіз цих нормативно-правових актів, можна зробити висновок, що незважаючи на те, що вітчизняні стандарти бухгалтерського обліку ґрунтуються на нормах міжнародних стандартів та, згідно із вимогами Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» П(С)БО не можуть суперечити МСБО, спостерігаються розбіжності між ними.

Основними відмінностями між положеннями П(С)БО 23 і МСФЗ 24 є наведення у міжнародному законодавстві детальнішого, ніж у вітчизняному, переліку суб'єктів підприємницької діяльності, які належать і не належать до пов'язаних сторін; розгляд ситуацій, коли пов'язаність сторін так чи інакше може чинити вплив на діяльність підприємства, що є зв'язаною стороною.

Варто відмітити різницю в методах оцінки активів і зобов'язань в операціях пов'язаних сторін між МСФЗ і П(С)БО. Слід зазначити також, що вітчизняні П(С)БО мають силу закону і є обов'язковими для виконання. У той же час, МСБО мають рекомендаційний характер.

Однією з причин цього є те, що в українському бухгалтерському обліку П(С)БО традиційно орієнтуються на запити регулюючих органів (податкова служба, держкомстат та інші), в той час як МСБО головним чином орієнтовані на користувачів, які мають дійсний чи потенціальний фінансовий інтерес до суб'єкта звітності: акціонерів, інвесторів, контрагентів. Крім того, МСБО постійно змінюються, а тому у майбутньому слід очікувати удосконалення існуючих П(С)БО та створення нових стандартів.

З метою покращення нормативно-правового регулювання відносин афілійованості та формування в бухгалтерському обліку повної та неупередженої інформації про операції пов'язаних осіб, варто внести відповідні зміни до вітчизняного

П(С)БО 23. Так, доцільно розширити список термінів, котрі наводяться у даному стандарті. Зокрема, слід ввести визначення понять «контроль» та «суттєвий вплив», адже дані дефініції використовуються у вітчизняному стандарті та відіграють значну роль у визначенні відносин залежності між суб'єктами господарювання. З метою надання користувачам фінансової звітності достатньо детальної інформації, До П(С)БО 23 варто ввести вимогу щодо розкриття інформації стосовно операцій, пов'язаних з органами державної влади та про вплив даних операцій на фінансову звітність.

Отже, у подальшому, з метою надання більш повної, об'єктивної та порівняльної інформації вітчизняним та іноземним користувачам, інвесторам, найбільш характерною тенденцією розвитку бухгалтерського обліку на Україні має стати наближення тез вітчизняного П(С)БО вимогам, закладеним у міжнародному стандарті бухгалтерського обліку.

Список літератури

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 №996-XIV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року №1629-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» від 14.10.2014 №1701-VII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» від 1 січня 2012 року, документ №929_043 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_043
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року №2755-VI (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. №73 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 26 квітня 2000 р. №91 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. №163 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18 червня 2001 р. №303 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>
10. Рогозний С. Розкриваємо інформацію про пов'язані сторони за МСФЗ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rogozny.com.ua/zvitnist-za-msfz/rozkrivayemo-informatsiyu-pro-pov-yazani-storoni-za-msfz>
11. Сковрунська Т.В. Гармонізація національної системи розрахунків з оплати праці за міжнародними стандартами / Т.В.Сковрунська, С.В.Тивончук // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(4). – С.229-236. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(4\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(4)_37)
12. Хілл Бенджамін. Порівняння національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку України з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку: програма фінансового навчання / Б. Хілл. – К: Проект USAID «Розвиток ринків капіталу», 2010. – 37 с.

References

1. Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 №996-XIV «Pro bukhholders'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini» [The Law of Ukraine of July 16, 1999 №996-XIV «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine»]. (1999, 16 July) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 №1629-IV «Pro zahal'noderzhavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropejs'koho Soiuzu» [The Law of Ukraine of March 18, 2004 №1629-IV «On the National Program of Adaptation of Ukraine to the European Union»]. (2004, 18 March) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 №1701-VII «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo vyznachennia kintsevykh vyhodooderzhuvachiv iurydychnykh osib ta publichnykh diiachiv» [The Law of Ukraine of October 14, 2014 №1701-VII «On amendments to some legislative acts of Ukraine concerning the definition of final beneficiaries of legal entities and public figures»]. (2014, 14 October) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1701-18> [in Ukrainian].
4. Mizhnarodnyj standart bukhholders'koho obliku vid 01.01.2012 №24 «Rozkryttia informatsii pro zv'iazani storony» [International Accounting Standard of January 1, 2012 №929_043 «Disclosure of related parties»]. (2012, 1 January) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_043 [in Ukrainian].
5. Podatkovyj kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 №2755-VI [Tax Code of Ukraine of December 2, 2010 №2755-VI]. (2010, 2 Decembe) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
6. Polozhennia (standart) bukhholders'koho obliku vid 07.02.2013 №1 «Zahal'ni vymohy do finansovoi zvitnosti» [Regulation (Standard) of accounting of February 7, 2013 №1 «General Requirements for Financial Reporting»]. (2013, 7 February) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [in Ukrainian].
7. Polozhennia (standart) bukhholders'koho obliku vid 26.04.2000 №12 «Finansovi investysii» [Regulation (Standard) of accounting of April 26, 2000 №12 «Financial investments»]. (2000, 26 April) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00> [in Ukrainian].
8. Polozhennia (standart) bukhholders'koho obliku vid 07.07.1999 №19 «Ob'iednannia pidpriemstv» [Regulation (Standard) of accounting of July 7, 1999 №19 «Business Combinations»]. (1999, 7 July) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99> [in Ukrainian].
9. Polozhennia (standart) bukhholders'koho obliku vid 18.06.2001 №23 «Rozkryttia informatsii schodo pov'iazanykh storin» [Regulation (Standard) of accounting of June 18, 2001 №23 «Related Party Disclosures»]. (2001, 18 June) <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01> [in Ukrainian].
10. Rohoznyj, S. Rozkryvaiemo informatsiiu pro pov'iazani storony za MSFZ. [Discloses related parties under IFRS]. (n.d.). <http://www.rogozny.com.ua> Retrieved from <http://www.rogozny.com.ua/zvitnist-zam-sfz/rozkrivayemo-informatsiyu-pro-pov-yazani-storoni-za-msfz>
11. Skovruns'ka, T.V., & Tyvonchuk, S.V. (2013). Harmonizatsiia natsional'noi systemy rozrakhunkiv z opłaty pratsi za mizhnarodnymi standartamy [Harmonisation of the national payment system to pay by international standards]. *Ekonomichni nauky – Economics science*, Issue 10(4), 229-236. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(4\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(4)_37) [in Ukrainian].
12. Hill, B. (2010). *Porivniannia natsional'nykh polozhen' (standartiv) bukhholders'koho obliku Ukrainy z mizhnarodnymi standartamy bukhholders'koho obliku: prohrama finansovoho navchannia [Comparing national regulations (standards) accounting Ukraine with international accounting standards]*. K: Proekt USAID Rozvytok rynkiv kapitalu [in Ukrainian].

Yana Klimenko, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Normative-Legal Regulation of Relations Between Affiliated Persons in International and Ukrainian Legislation: Comparative aspect

The article is a study of the major differences between domestic and foreign regulatory acts that provide state regulation affiliates relationship (dependency) between the entities.

Affiliates (interest related) individuals as entities have a special legal status associated with Upholding the possibility of limiting their autonomy in management. As a result of the introduction of the category of «affiliates» also acute problem of state regulation of relations afiliyovanosti (dependence) between the entities. The article analyzes the regulatory framework of Ukraine on regulation of transactions between affiliated (related) entities argued the importance of fair and impartial in the reporting of transactions with related parties.

Particular attention is given to joint research theses and major differences between IAS 24 Related Party Disclosures and Ukraine Regulation (Standard) of accounting 23 Related Party Disclosures.

The main differences between the provisions of Regulation (Standard) of accounting 23 Related Party Disclosures and IAS 24 Related Party Disclosures is aiming at international legislation more detailed than the domestic, the list of businesses that owned and non- related parties; consideration situations where connectivity sides somehow can influence the business, which is a related party. It should also be noted that domestic Regulation (Standard) of accounting have the force of law and are binding. At the same time, IAS are advisory in nature. Therefore we should expect appropriate amendments to the existing Regulation (Standard) of accounting and new standards in the future.

affiliates, related parties, government regulation, legislation and regulations acts

Одержано (Received) 11.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 657

О.С. Роева

Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна

Розвиток підходів до класифікації виробничих запасів на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України

У статті проаналізовано теоретичні, методичні та організаційні положення обліку і контролю виробничих запасів підприємств гірничо-металургійної галузі. За результатами досліджень надано пропозиції щодо класифікації запасів за ознаками властивими підприємствам гірничо-металургійного комплексу з метою посилення контролю. Запропоновано введення додаткових субрахунків з обліку сировини, матеріалів та палива, спрямоване на вдосконалення синтетичного та аналітичного обліку запасів

виробничі запаси, аналітичний облік, контроль, класифікація, гірничо-металургійний комплекс

О.С. Роева

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог, Украина

Развитие подходов по классификации производственных запасов на предприятиях горно-металлургического комплекса Украины

В статье проанализированы теоретические, методические и организационные положения учета и контроля производственных запасов предприятий горно-металлургической отрасли. По результатам исследований внесены предложения по классификации запасов по признакам присущим предприятиям горно-металлургического комплекса с целью усиления контроля. Предложено введение дополнительных субсчетов по учету сырья, материалов и топлива, направленное на совершенствование синтетического и аналитического учета.

производственные запасы, аналитический учет, контроль, классификация, горно-металлургический комплекс

Постановка проблеми. В сучасних умовах кризового становища економіки та жорсткої конкуренції забезпеченість підприємства виробничими запасами є однією з найважливіших умов ефективного функціонування та сталого розвитку будь-якої економічної системи. Формування й використання запасів є визначальним чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємств гірничо-металургійного комплексу України. Актуальність вдосконалення облікового процесу та контролю виробничих запасів підприємств зумовлено необхідністю розробки та впровадження нових

класифікаційних категорій у відповідності до специфіки технологічного процесу виробництва металургійних підприємств. Також, в умовах постійних змін вдосконалення системи внутрішнього контролю та обліку виробничих запасів набуває особливого значення для забезпечення ефективності управління, стабільності та фінансової стійкості підприємств гірничо - металургійного комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню визначення економічної сутності виробничих запасів присвячені праці М.О. Бублик [3], В.І. Єфіменко [4]. Класифікація виробничих запасів розглянута в роботах науковців В.М. Кислий [8], О.Г. Лавруша [7], С.О. Огієнко і І.П. Дзьобко [10]. Стосовно питань удосконалення обліку та контролю виробничих запасів у різних галузях економіки, слід відмітити таких науковців, як І.А. Карабаза [5], С.Г. Михалевич [9], О.В. Пальчук, Н.М. Нечай [11]. О.В. Коновалова, Г.І. Коровіна [6] досліджують питання ефективності використання виробничих запасів підприємствами гірничорудної промисловості. Сучасний економічний стан металургійних підприємств розглядали у своїх працях В.В. Бобиль, Т.М. Белікова [2], Є.В. Афанасьєв, В.Я. Нусінов [1]. Але в науковій фаховій літературі недостатньо уваги приділяється проблемам обліку виробничих запасів з урахуванням впливу особливостей діяльності гірничо-металургійних підприємств. Зокрема, необхідною є деталізація видів виробничих запасів, що сприятиме аналітичності обліку та надасть змогу обґрунтувати пропозиції з удосконалення класифікації виробничих запасів.

Постановка завдання. Мета статі полягає у деталізації класифікації виробничих запасів підприємств гірничо-металургійного комплексу, що дозволить підсилити ефективність контролю витрачанням виробничих запасів на різних стадіях виробничого процесу та формування їх величини у відповідності до виробничих потреб.

Виклад основного матеріалу. Для успішного ведення виробничої діяльності підприємствами гірничо-металургійного комплексу необхідна ефективна система обліку та контролю на кожному етапі повного циклу виробничого процесу. Виробничий процес складається з декількох стадій, переділів, і на кожній з них використовується виробничі запаси призначені для конкретних технологічних операцій.

Єфіменко В.І. відмічає, що «жодна галузь бухгалтерського обліку не дає більш широких різночитань на практиці, чим підрахунок величини, по якій у фінансових звітах відображаються запаси» – цей вислів розпочинав перший варіант англійського бухгалтерського стандарту з обліку запасів SSAP 9 і підкреслював значимість розробки загальних правил з обліку виробничих запасів [4, с. 220].

З приводу, визначення поняття «виробничі запаси» науковці висловлюють різні думки. М.О. Бублик визначає запаси, як матеріальні ресурси, необхідні для забезпечення розширеного відтворення виробництва та задоволення потреб населення, які зберігаються на складах або в інших місцях з метою їх подальшого використання [3, с. 90]. В.В. Лаврушина вважає, що поняття виробничих запасів слід відрізнити від виробничих ресурсів, яке є більш загальним, ніж виробничі запаси [7, с. 67].

Аналіз наукової економічної літератури дозволяє виокремити загальноприйняті класифікаційні групи виробничих запасів:

- за призначенням запасів на різних стадіях процесу виробництва, тобто економічна класифікація;
- за технічними ознаками;
- за сферою діяльності підприємства;
- за способом включення до собівартості готової продукції.

Класифікації виробничих запасів, представлена у Плані рахунків бухгалтерського обліку, складена у відповідності до потреб економічної статистики на основі наукового обґрунтування [12]. Зазначимо, які саме складові містить рахунок 20 «Виробничі запаси»:

- Субрахунок 201 «Сировина й матеріали»;
- Субрахунок 202 «Купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби»;
- Субрахунок 203 «Паливо»;
- Субрахунок 204 «Тара, тарні матеріали»;
- Субрахунок 205 «Будівельні матеріали»;
- Субрахунок 206 «Матеріали передані в переробку»;
- Субрахунок 207 «Запасні частини»;
- Субрахунок 208 «Матеріали сільськогосподарського призначення»;
- Субрахунок 209 «Інші матеріали»;

Михайлович С. Г. зазначає, що класифікація виробничих запасів за їх призначення та роллю у виробничому процесі підприємства є загальноприйнятою. Таку класифікацію називають економічною [9, с. 36].

В основу економічної класифікації виробничих запасів покладено їх значення для процесу виробництва, оскільки використовувані в ньому матеріали відіграють різну роль. Одні формують речовинну основу майбутнього продукту, інші беруть участь у процесі виробництва, надаючи виробам відповідних властивостей або сприяючи виробничому процесові [11, с. 428]. Першу групу називають основними матеріалами, другу – допоміжними.

З логістичної точки зору, більшість науковців поділяють усі запаси на виробничі та товарні, які в свою чергу, поділяються на поточні, підготовчі, гарантійні [8, с. 117].

Але дана класифікація не враховує специфіку діяльності металургійних підприємств, різні етапи та стадії виробничого процесу на яких один і той самий вид запасів може відноситись за своєю технічною належністю до різних видів виробничих запасів.

Крім широкого спектру думок про поняття виробничих запасів в літературі також існує багато підходів до класифікації виробничих запасів підприємств гірничо-металургійного комплексу. На нашу думку, більш доцільною для забезпечення інформаційних потреб гірничо-металургійних підприємств, є класифікація С.О. Огієнко і І.П. Дзьобко, за ознакою залежності від часового періоду. Науковці виділяють наступні види запасів: сировина і матеріали, товари на стадії виготовлення, готова продукція [10, с. 71].

Карабаза І. А. вважає, що в складі виробничих запасів підприємств гірничо - металургійного комплексу доцільно виокремити наступні групи: сировина, основні матеріали, допоміжні матеріали, паливо, тара, запасні частини, відходи виробництва [5, с. 347]

Отже, для правильної побудови системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку виробничих запасів необхідна їх чітка класифікація, створена з урахуванням специфіки галузі.

Ресурсний потенціал гірничо-металургійного комплексу України складається з чорної та кольорової металургії, тобто визначається наявними покладами залізної і марганцевої руди, вугілля, вапняків - основних сировинних матеріалів для виробництва металу. Основні стадії виробничого процесу на підприємствах металургійного комплексу можна виокремити за такими переділами:

- 1 переділ: видобуток сировини.
- 2 переділ: дроблення, збагачення, агломерація сировини.
- 3 переділ: виплавка металів і прокатне виробництво.

Зважаючи, на багаторівневий виробничий процес виникає необхідність у розмежуванні класифікації виробничих запасів для різних стадій технологічного процесу для забезпечення контролю витрачання та ефективного використання запасів при проходженні кожного етапу виробництва. До складу виробничих запасів металургійних підприємств входять наступні види запасів: залізна руда, агломерат, кокс, чавун, сталь, флюси, боксити, футерувальні матеріали, газові горілки, кисневі фурми, мазут, електроенергія теплова енергія, запчастини до електродвигунів, пісок, цемент, металопрокат.

Наприклад, на стадії виробництва в процесі окислення залізна руда перетворюється в чавун, який після випалювання вуглецю перетворюється в сталь, з якої потім отримують металопрокат - готову продукцію. Тобто, на даній стадії дроблення, збагачення та агломерації чавун – готова продукція, а на стадії виробництва сталь і чавун - це напівфабрикати.

Найбільш питому вагу у структурі виробничих запасів займають саме сировина й матеріали та паливо, тому посилення контролю та вдосконалення організації обліку потребують саме ці групи запасів.

На нашу думку, доцільним буде впровадження класифікації сировини, матеріалів і палива за ознакою належності до певного етапу виробничого процесу та для задоволення потреб аналітичного обліку виокремлення рахунків другого та третього порядків, що відображають вартість таких виробничих запасів на кожному етапі виробничого процесу.

Рисунок 1 – Класифікація матеріалів й сировини за переділами технологічного процесу металургійних підприємств

Джерело: розроблено автором.

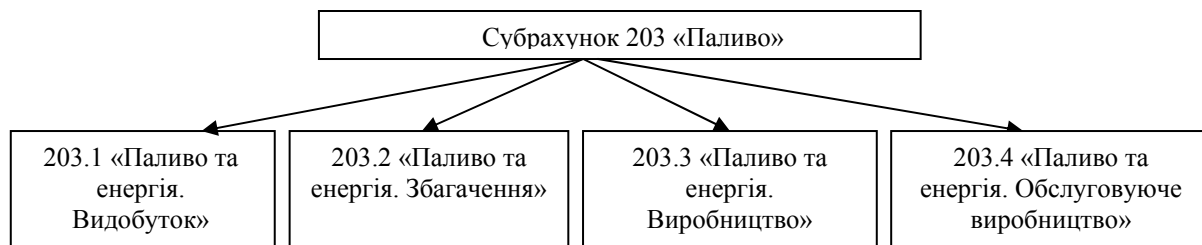

Рисунок 2 - Класифікація палива та енергії за переділами технологічного процесу металургійних підприємств

Джерел: розроблено автором.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виробничі запаси мають велике значення для забезпечення нормальної операційної діяльності підприємств гірничо-металургійної галузі та займають домінуючі позиції в структурі оборотних активів. Запропонована класифікація та методика обліку сприятиме підсиленню контролю на кожній стадії виробничого процесу, аналітичності та оперативності обліку виробничих запасів, дозволить контролювати процес виробництва за кожним переділом, доцільність витрачання запасів, відповідність нормам споживання, а також, виявити можливі шляхи скорочення витрат на всіх стадіях руху виробничих запасів. Наведена класифікація не є вичерпною і потребує подальшого дослідження з метою удосконалення системи аналітичного обліку на всіх стадіях руху виробничих запасів підприємств гірничо-металургійного комплексу.

Список літератури

1. Афанасьєв Є.В. Стратегічні напрямки гірничо-металургійного комплексу щодо вирішення завдань загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України [Електронний ресурс] / Є.В. Афанасьєв, В.Я. Нусінов // Ефективна економіка. – 2013. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2061>
2. Бобиль В.В. Удосконалення фінансового контролю на металургійних підприємствах в сучасних умовах [Текст] / В.В. Бобиль, Т.М. Белікова // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені В. Лазаряна. – 2011. – №37 – С.253–255.
3. Бублик О.М. Проблеми управління виробничими запасами на підприємствах та шляхи їх вирішення [Текст] / О.М. Бублик // Управління розвитком. – 2014. – №2 – С.90–92.
4. Єфіменко В.І. Виробничі запаси підприємства як складова ресурсного потенціалу та особливості їх обліку [Текст] / В.І. Єфіменко, М.В. Гончар // Вісник Хмельницького національного університету. – № 6. – Т. 4 – 2011. – С. 219–222.
5. Карабаза І. А. Класифікація виробничих запасів як переумова правильності їх обліку, оцінки та аналізу [Текст] / І. А. Карабаза // Економічний аналіз. – 2008. – Вип. 2 (18) – С. 346–349.
6. Коновалова О.В. Аналіз ефективності використання виробничих запасів підприємств гірничорудної промисловості криворізького басейну [Текст] / О.В. Коновалова, Г.І. Коровіна // Проблеми матеріальної культури. Серія : економічні науки. – 2012. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/KNP/2012_234/knp234_57-60
7. Лавруша О. Г. Класифікація виробничих запасів на металургійних підприємствах [Текст] / О. Г. Лавруша // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць: у 2-х вип. / ПДТУ. – Маріуполь, 2012. – Вип. 1, Т. 2. – С. 135–139.
8. Логістика: Теорія та практика [Текст] : [навч. посібник] / Кислий В.М., Біловодська О.А., Олефіренко О.М., Соляник О.М. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 360с.
9. Михайлевич С. Г. Класифікація виробничих запасів для ефективної організації обліку (на прикладі швейних підприємств) [Текст] / С.Г. Михайлевич // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – №4. – С. 36–40.
10. Огієнко С. О. Логістика : [конспект лекцій у схемах і таблицях] [Текст] / С.О. Огієнко, І.П. Дзьобко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 96с.
11. Пальчук О.В. Проблеми формування облікової політики виробничих запасів машинобудівних підприємств [Текст] / О.В. Пальчук, Н.М. Нечай // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 25. – с. 426–434.
12. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 09.12.2011 №1591 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>

References

1. Afanas'iev, Ye.V., & Nusinov, V.Ya. (2013). Stratehichni napriamky hirnycho-metallurhiynoho kompleksu schodo vyrishennia zavdan' zahal'noderzhavnoi prohramy rozvytku mineral'-syrovynnoi bazy Ukrainy [Strategic Directions of mining complex to solve the problems of the national program of

- mineral resource base of Ukraine]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2061> [in Ukrainian].
2. Bobyl', V.V., & Bielikova, T.M. (2011). Udoskonalennia finansovoho kontroliu na metalurhiynykh pidpriemstvakh v suchasnykh umovakh [Improvement of financial control in metallurgical enterprises in modern conditions]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho natsional'noho universytetu zaliznychnoho transportu imeni V. Lazariana - Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport of V. Lazaryan*, 37, 253-255 [in Ukrainian].
 3. Bublyk, O. M. (2014). Problemy upravlinnia vyrobnychymy zapasamy na pidpriemstvakh ta shliakhy ikh vyryshennia [Problems inventory management in enterprises and Solutions]. *Upravlinnia rozvytkom - Development Management*, 2, 90-92 [in Ukrainian].
 4. Yefimenko, V. I., & Honchar, M. V. (2011). Vyrobnychi zapasy pidpriemstva iak skladova resursnoho potentsialu ta osoblyvosti ikh obliku [Inventories as a part of enterprise resource potential and especially their accounting]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu - Herald of Khmelnytsky National University*, Vol. 4, 6, 219-222 [in Ukrainian].
 5. Karabaza, I. A. (2008). Klasyfikatsiia vyrobnychych zapasiv iak pereumova pravyl'nosti ikh obliku, otsinky ta analizu [Classification of inventory as pereumova accuracy of accounting, evaluation and analysis]. *Ekonomichnyy analiz - Economic Analysis*, issue 2, 18, 346-349 [in Ukrainian].
 6. Konovalova, O.V., & Korovina, H.I. (2012). Analiz efektyvnosti vykorystannia vyrobnychych zapasiv pidpriemstv hirnychorudnoi promyslovosti kryvoriz'koho basejnu [Analysis of the efficiency of inventory enterprises of the mining industry of Krivoy Rog basin]. *Problemy material'noi kul'tury. Seriya: ekonomichni nauky - Problems of material culture. Series: Economics*, 234. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/KNP/2012_234/knp234_57-60 [in Ukrainian].
 7. Lavrusha, O. H. (2012). Klasyfikatsiia vyrobnychych zapasiv na metalurhiynykh pidpriemstvakh [Classification of inventory at steel plants]. *Theoretical and practical aspects of the economy and intellectual property: collection of scientific works: in 2 vol '12*. (pp. 135-139). Mariupol': PDTU [in Ukrainian].
 8. Kyslyj, V.M., Bilovods'ka, O.A., Olefirenko, O.M., & Solianyk, O.M. (2010). *Lohistyka: Teoriia ta prktyka [Logistics: Theory and practice]*. Kiev: Center of educational literature [in Ukrainian].
 9. Mykhajlevych, S. H. (2010). Klasyfikatsiia vyrobnychych zapasiv dlia efektyvnoi orhanizatsii obliku (na prykladi shvejnykh pidpriemstv) [Classification of inventory for effective organization of accounting (for example, garment enterprises)]. *Bukhhalters'kyj oblik i audyt - Accounting and Auditing*, 4, 36-40 [in Ukrainian].
 10. Ohienko, S. O., & Dz'obko, I.P. (2009). *Lohistyka: [konspekt leksij u skhemakh i tablytsiakh] [Logistics: [lecture notes in charts and tables]]*. Kharkiv : Vyd. KhNEU [in Ukrainian].
 11. Pal'chuk, O.V., & Nechaj, N.M. (2014). Problemy formuvannia oblikovoi polityky vyrobnychych zapasiv mashynobudivnykh pidpriemstv [Problems of accounting policy of inventory building enterprises]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky - Proceedings of Kirovograd National Technical University. Series: Economics*, Vol 25, 426-434 [in Ukrainian].
 12. Plan rakhunkiv bukhhalters'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'iazan' i hospodars'kykh operatsij pidpriemstv i orhanizatsij vid 09.12.2011 №1591 (zi zminamy i dopovnenniamy) [Plan accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations from 09.12.2011 №1591 (with amendments)]. zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11> [in Ukrainian].

Olha Roieva

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan –Baranovsky, Krivoy Roh, Ukraine

New Approaches to the Classification of Inventories at Enterprises of Mining-Metallurgical Complex of Ukraine

Purpose of the article is to detail the classification of inventory of mining and smelting complex, which will enhance the effectiveness of expenditure control inventory at different stages of the production process and the formation of values according to production needs.

For the proper construction of internal control and accounting of inventory they need to be clear classification created specific to the mining and metallurgical industry. The largest share in the structure of inventory of mining and metallurgy, just take raw materials and fuel, as increased control and improvement of accounting in need of these stocks. Appropriate implementation will be the classification of raw materials on the

grounds of belonging to a certain stage of the manufacturing process: production, enrichment, agglomeration; Production of metal. To meet the needs of analytical accounting accounts highlight the second and third orders, reflecting the value of inventory at each stage of the production process.

Inventories are important for normal operating activities of mining and metallurgical industry and occupy a dominant position in the structure of current assets. Implementation of the proposals of the author facilitates strengthening controls at each stage of the production process, analyticity and efficiency of inventory accounting. The classification and accounting method allows to control the production process for each redistribution, the appropriateness of spending reserves, compliance with consumption, as well as identify possible ways to reduce costs at all stages of the movement of inventory. The classification is not exhaustive and requires further research to improve analytical accounting system at all stages of the movement of inventory of mining and metallurgical complex.

inventory, analytical accounting, control, classification, mining and metallurgical complex

Одержано (Received) 13.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ТА ГАЛУЗЕЙ. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 65.018.2:66-911.48

Kayal Bassam, PhD, Professor

Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden

Lina Abu-Ghunmi, PhD, Assistant Researcher,

Water Energy and Environment Centre, University of Jordan, Amman, Jordan, Islamic Development Bank visiting Scholar at Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden

Diana Abu-Ghunmi, PhD, Associate Professor

Department of Finance, School of Business, University of Jordan, Amman, Jordan, Fulbright visiting scholar at Virginia Tech University, VA, USA

Mihai Nicolescu, PhD, Professor

Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden,

Amir Rashid, PhD, Associate professor

Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden

Iyad Al Khatib, PhD, Professor

Department of Computer Science, Faculty of Literature & Science, The American University of Culture & Education, Beirut, Lebanon, ITC, R&D, Stockholm, Sweden

Pulp Industry Performance and Circular Economy

The importance of pulp industry coupled with its intensive use of earth resources and its environmental pollution consequences raise concerns about the industry sustainability. This paper aims to review pulp industry performance in the context of circular economy, which achieves sustainability by tools of reduction, reuse and recycle. The study showed pulp industry is moving toward circularity through enhancing productivity by reducing materials consumption; fiber resource, water, chemical, and energy

pulp industry, circular economy, reduces, reuse, recycle

Каял Бассам, PhD, професор

Департамент виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція

Ліна Абу Гунмі Ліна, PhD, науковий співробітник

Центр водної енергетики та довкілля, Амманський університет, Йорданія; дослідник Ісламського банку розвитку за запрошенням Департаменту виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція

Діана Абу Гунмі, PhD, професор

Департамент фінансів, Школа бізнесу, Амманський університет, Йорданія; дослідник фонду Фулбрайта за запрошенням Технологічного університету Вірджинії, США

Міхай Ніколеску, PhD, професор

Департамент виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція

Амір Рашід, PhD, професор

Департамент виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція

Іяд Аль Хатіб, PhD, професор

Департамент комп'ютерних наук, Факультет літератури та наукових досліджень, Американський університет культури та освіти, Бейрут, Ліван та ITC, R&D, Стокгольм, Швеція

Целюлозно-паперова промисловість: продуктивність діяльності та економіка відтворення ресурсів

Інтенсивне використання природних ресурсів виробництва, що поєднується з забруднення навколишнього середовища, ставлять під загрозу стійке функціонування паперово-целюлозної промисловості. Метою даної статті є огляд роботи галузі з точки зору забезпечення продуктивної діяльності у ході створення економічних передумов стійкого розвитку за рахунок використання інструментів скорочення, повторного використання і відновлення виробничих ресурсів. У ході дослідження доводиться теза, що розвиток целюлозно-паперової промисловості відбувається у напрямі підвищення продуктивності за рахунок скорочення споживання матеріалів; волоконних ресурсів, води, хімічних речовин та енергії. У підсумку спостерігається скорочення обсягів продукування відходів виробництва та рівня забруднення ними навколишнього середовища, підвищується тривалість використання окремих матеріалів за рахунок їх повторного використання, переробки, відновлення енергетичних ресурсів, організації безвідходного виробництва

целюлозно-паперова промисловість, економічний цикл відновлення виробничого процесу, скорочення витрат, повторне використання, відновлення

Statement of the problem and analysis of recent researches and publications. The pulp and paper consumptions are used as indicators of the socioeconomic development of a nation [19]. The USA-EPA [22] classified pulp and paper industry as one of the major industry on the nation level. The pulp industry was traced back to the Chinese civilization in AD 105; however, it is still one of the very important industries in the world [2]. Kesalkar *et al* [9] reported that the annual increase in paper demand is 5 to 6%. Currently, the pulp industry annual supply of paper meets the demand of 5 billion people all over the world [2]. Moreover, paper production by 2020 is estimated to be 500 million tons [7]. The pulp industry is one of the most consuming industries of earthly resources, including forests (wood), water and energy. Furthermore, the pulp industry is classified as one of the major industries that causes pollution in the globe [22; 18; 20], which releases 0.1 million tons of toxic pollutants annually [3]. Wastes that are generated by this process are in three forms; liquid, solid and gas that need careful handling, treatment and disposal [7].

Forests are playing a crucial role in handling carbon dioxide problems (e.g. climate change), and they also contribute to ground and surface water resources. In the USA, Sappi [16] reported that forests contribute to about 67% of the fresh water, while 54% comes from timberland. Furthermore, the authors in [16] emphasize that forest industry consumes just 0.4% of the forest contribution to fresh water resources. Pulp and paper industry demand for water is expected to increase from 8.3 million in 200 to 4 million in 2020 [9]. Raw materials used by India's paper industry, which is classified as the world's 20th largest paper producer, comes from recycled paper, about 30%, and the rest comes from wood and non-wood sources [9]. The pulp industry, which is a highly water and energy intensive process [20], consumes 4% of the world energy and thus is classified as the fifth largest energy-consuming industry [7]. All in all pulp and paper industry is one of the largest water consuming industries [9; 20]. The importance of the pulp making industry coupled with its intensive use of earth resources and being one of the major polluted industries raises the concerns about the sustainability of this industry. In line with this need for sustainability, and the global demand for sustaining life on earth, the circular economy concept has been initiated and is currently being developed to handle sustainability issues using practical tools.

Circular economy is an ecology economy-based concept [8; 13; 25] that is based on the efficient management of earth resources within the frame of the earth ecosystem components and its working principles. On one hand, the components of the ecosystem are biotic and abiotic; i.e. living and non-living elements, respectively, that form the natural and synthetic working atmosphere of the earth resources. On the other hand, the principles of ecosystem management are based on efficient use of the resources and zero-waste generation and the tools to apply these principles are the concepts of reduce, reuse and recycle.

Statement of the objective. The aim of this paper is to review the performance of the pulping industry in light of the circular economy principles, with the focus on forest, water

and energy resources. The industry performance is reviewed according to the circular economy approach: reduce, reuse and recycle.

The main material. Methodology. The production factors of pulp industry are: material, energy, labors and capital. The concerns of this study, is the flow of material and energy flows throughout pulp industry and their compatibility with circular economy concept. The main materials are the fiber sources, water and chemicals, while energy forms are heat and electricity.

The approach that was applied in reviewing the performance of the pulp industry was based on reviewing the industry performance under two different scenarios. The first scenario applied the linear economic model principles, which are based on take, make and waste [14]. The second scenario applied the circular economy principles of reducing, reusing and recycling [8; 13; 25]. The reduction concept is based on reducing resources' consumption, by improving the efficiency of the production processes, and reducing waste generation. (1) Reducing resources' consumption and waste generation can be achieved also via the (2) reuse concept that aims to extend the product life through frequent use of the product without major changes in its original form; namely with simple repairing or modification and through (3) recycling the product into new product; which is achieved by applying large modification or bringing it back to its original components and/or material to be used for new applications. It is clear that the three principles; reduce, reuse and recycle are very interrelated.

Linear Economic Model. Pulp Production. The aim of this model is to produce a final profitable product that meets market demand and requirements, where profitability is a major issue for any industry. In line with this business model framework, what serves pulp production is pulp quality requirements, which in turn determine the type and the source of pulp raw material and the production processes [19]. Many fiber sources have been from wood sources, such as hardwood (e.g. oak, maple and walnut) and softwoods (e.g. pine or spruce) that are distinguished respectively by short and soft, and long and strong fibers. Each of these fibers has its specific applications. Furthermore, many of the production processes have been developed to produce the required quality; these processes are mainly mechanical pulping, chemical pulping and hybrid pulping that combines both mechanical and chemical pulping [7; 9; 19]. Most of the pulp and paper industry was established close to water course to meet its high water demand [20].

On one hand, mechanical pulping makes about one third of virgin pulp production worldwide [5; 6; 21]. These processes include Ground Mill Pulping (GMP) and Refiner Ground Mill (RGM), which produce pulp without removing lignin and the produced pulp is of short and weak fiber [15]. The mechanical pulping is distinguished by its high yield (90-95%) [19], very energy intensive and the pulp quality is limited for specific uses [7]. On the other hand, chemical pulping removes lignin and hemicelluloses to produce pulp of high purity of cellulose fiber [21]. The chemical pulping, in comparison with mechanical pulping is less energy consumption, but has low yield (40-50%), and high chemical consumption that has an impact on the profitability and the amount of waste produced [19; 21]. Chemical pulping is the dominant pulping processes with Kraft pulping (alkaline process) is ranked first in terms of use, others chemical processes include sulfite (Acidic process), soda and Neutral Sulfite Semi Chemical (NSSC). Chemical pulping, especially Kraft process, produces the strongest pulp, brown in color that can easily be bleached and is very bright [21]. Furthermore, its quality is high and can be used for high quality applications [21]. The advantage of the Kraft pulping is the potential of producing all sources of fibers using different types of wood that includes hard and softwood as well as non-wood sources that include bamboo, some kinds of grasses, kenaf and others [9; 20]. The hybrid processes include Thermal Mechanical Pulping (TMP) that pre-steam the fiber sources before mechanical treatment. Other process is the Chemical Thermal Mechanical Pulping (CTMP) that treats the fiber sources by chemical means in addition to the

thermal and mechanical treatment [19]. These hybrid processes are developed with the aim to overcome some of the negativities of chemical and mechanical pulping processes [1] such as energy consumption and chemical consumption while maintain the required quality. Hybrid processes have higher yield than the chemical processes but have less energy consumption than the mechanical.

Outputs of the production processes. The outputs of the pulp production processes are not only pulp, which is the main product, but also wastes that include; wastewater, solid waste and air pollutants (Figure 1). These by-products are discharged to the environment; namely, to water bodies, soil and air. Increasing demand and industry expansion has increased the burden on the environment to the extent that these wastes become unmanageable anymore by the natural processes of the environment and hence require human action. Therefore, environmental regulations have been developed and become guide to control the discharge to the environment; such as the standards of reclaimed wastewater discharge that have been developed on the country bases. In response to the emerged situation, the linear economic model has focused on the end of pipe management of these wastes.

Many stages and different technologies have been developed for treating pulp wastewater that include mainly two stages primary and secondary treatments, and in some situations tertiary stage is applied. In each of these stages different types of treatment technologies have been applied that includes basically; physical, chemical, biological and/or physio-chemical processes [10; 11]. While solid waste is mainly handled by combustion, incineration and/or land fill as final disposal stage or option [12; 24]. Air pollutants treatment focus on filtration, air scupper and other physio-chemical techniques [4]. This end of pipe approach in handling pulp industry waste require extra investment and thus significant impact on industry profitability and it is sustainability on the long run.

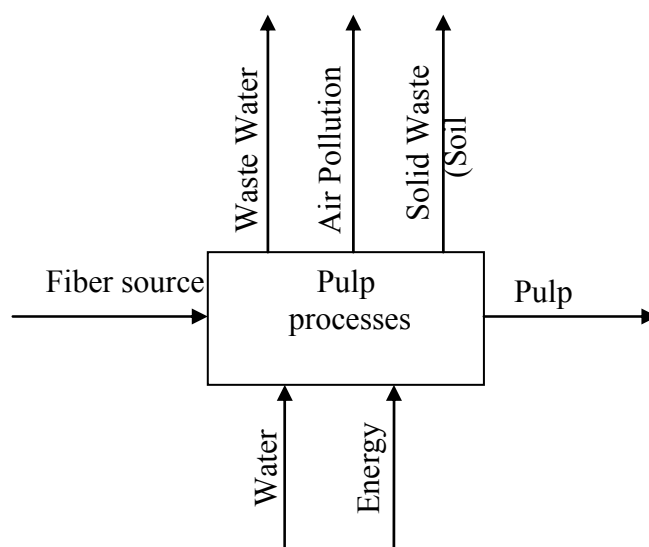

Figure 1 – Schismatic Diagram of the Inputs and Outputs of the pulp industry

Source: compiled by the authors.

Circular economic model. The aim of this model is to sustain the final product that meets market demand and requirements, and make certain profitability. This objective highlights the pillars of product sustainability, which includes environmental, social and economic aspects that should be kept in harmony. The core of sustaining the production process is to view the waste as a valuable resource that should be handled carefully. The circular economy concept stresses that the core of the industrial process sustainability is the efficient management of the resources, which means increasing productivity with zero waste. The tools of this concept are: reduce, reuse and recycle.

Reduction. The reduction concept is based on reducing raw material consumption, namely increasing production efficiency and reducing waste generation, if not eliminating waste altogether. Waste elimination, along with increasing production efficiency, reduces negative impact on the environment and boosts industry profitability. Production efficiency is enhanced initially by reducing raw material consumption, for the same amount of production and through modifying production processes. Approaches that are applied to achieve this are many including:

Reducing material consumption. Reducing material consumption in pulp industry entails (a) using fiber sources of higher yield, such as hardwood that has higher pulp yield than the softwood; however for specific pulp quality using softwood is a must. (b) Using fiber sources that are more environment friendly such as: raw material with short cultivation period such as grass, bamboo and kenaf [9; 20] reported that agro-waste such as vegetables, bagasses, rice husk; fibers and also waste-paper is environment friendly. (c) Using the byproducts of other industries such as wood sawing residual to replace logs and/ or (d) utilizing logs from only certified forests that comply with specific environment regulations [17].

Furthermore, reducing water and energy consumption in pulp industry involves (a) using water discharge from one process to other processes, based on the quality of effluent and the required quality of the influent. This reduction in water consumption is directly linked to energy consumption in the pulp industry. The reason as reported by Sappi [16] is that water should be heated or steamed in order to be used in pulp production, such as in the digestion and washing processes.

Reduction of material consumption can also be achieved through production processes by; (a) Developing new techniques for pulp production, whenever possible, that reduce resources consumptions such as Kraft and sulfite processes, which use less energy than mechanical processes [19]. Furthermore, modifying the mechanical processes to TMP in order to reduce energy consumption and to CTMP to reduce chemical consumptions as well [1]. (b) Modifying and replacing the common bleaching process by elementary chlorine free (ECF) and total chlorine free (TCF) to reduce hazardous discharge to the environment [17; 18; 23]. (c) Replaying the hydraulic debarking process by a mechanical process to significantly reduce water consumption [9]. (d) Developing recovery process to reduce chemical consumption, such as recovery boiler and suing lime kiln in the Kraft pulping [21], and / or (e) Introducing biofuel and wood residue that include bark and others, to operate the power boiler in order to produce steam and thus reduce fossil fuel consumption [19].

Reducing waste production. Waste reduction is achieved by reducing waste generation and reducing waste discharge. Reduction of waste generation is achieved in parallel with reducing material and energy consumption; such as (a) reducing solid waste generation by using biofuel power boiler. (b) Reducing wastewater generation by moving from hydraulic to mechanical debarking and using a recovery boiler and / or (c) Reducing air pollutants by developing technologies to recover some of off-gasses; e.g. Sulphur, to prevent its discharge to the environment [4; 23].

Reducing waste discharge can be achieved by handling waste that could not be avoided in the production processes. For example, applying different techniques for treating wastewater to prevent discharge of pollutant to the environment. Pulp wastewater sources are two; process wastewater and cooling wastewater [16]. Treating process wastewater is a must as it consists of organics and inorganic materials in addition to the microorganism that have negative impact on the environment [16; 23]. Cooling water needs at least treatment to reduce its temperature to environment temperature [16]. The solid waste in term of sludge that is result from of lime kiln and from wastewater water treatment plant, is handled different by techniques such as dewatering followed by incineration and/ or as last step is landfill disposal

[16]. Furthermore, in some situation the fiber in wastewater could be recovered for reuse or recycle in pulp mill and last step is landfill disposal [16].

Reuse. The reuse concept aims to extend the life of the products/ by-product, but with no or simple modification in its original form. In this framework the reuse concept views things that have no values, and have been classified as waste, as valuable resources that can be used for other purposes. Therefore, many of the by-products of pulping industry are treated as resources for other applications. Among these reuses are; (a) using by-products such as barks, dissolved lignin and hemicelluloses as energy sources to reduce energy consumption (b) using spent paper in production of pulp to reduce raw material consumption. (c) Using the handled sludge and ash as fertilizers, and (d) using high pressure steam to generate electricity, low pressure steam for heating, and then using the condensate in steam production, all of which reduces energy consumption. Furthermore, treated wastewaters can be used for many internal purposes.

Applying the reuse concept required developing production technology and guidelines for the proper reuse. At the technological level, for example, a rotary kiln and recovery boiler have been developed to burn barks, and lignin & hemicelluloses, respectively. Another example of technological advances to apply the reuse concept is; dewatering the sludge produced by wastewater treatment plant before combusting or composting it. At the management level, for example, keeping different types of wastes, even of similar forms, separated based on their characteristics and potential applications. It should be noted that wastewater discharged from the industrial process is different in its characteristics from those of water discharged from the cooling process [1]. Even more while pulping process produces heavy loaded wastewaters, bleaching process produces wastewater that is less in organic loads but carries more hazardous materials [7].

Recycle and Recover. The recycle in pulping industry entail (a) recycling the digestion solution after combustion in recovery boiler and (b) recycling of lime (CaO) after treatment in the lime kiln. In the meantime the recovery involves recovery of energy in the form of heat in rotary kiln and recovery boiler, which is converted to electricity in some situation.

Conclusions and prospects for further researches. Pulp industry is consumes energy and water intensively. It basically relies on forest wood material that is one of the most earthly valuable and endangered resources. The importance of this industry to human beings attracts the attention to sustain both: this industry and the environment.

The methodology that we propose in this paper focuses on evaluating the performance of this industry, and it is based on analyzing two scenarios: (1) the base line scenario that applies the traditional linear economic model and (2) the circular economic model scenario, which was based on sustainability.

The review and analysis process revealed that the pulp making industry is moving forward towards circular economy. This was indicated by its performance in: (1) reducing resources consumption and waste production, (2) reusing some of the materials in different applications, and (3) minimizing waste production through recycling and recovering material and energy from what was previously treated as waste.

References

1. Badar, S. & Farooqi, I. (2012). *Pulp and Paper Industry – Manufacturing Process. Environmental protection strategies for sustainable development* A. Malik and E. Grohmann. (Eds.). New York: Springer Science & Business Media.
2. Bajpai, P. (2013). *Biorefinery in the pulp and paper industry*. Academic press [in English].
3. Cheremisinoff, N. P. & Rosenfeld, P. E. (2010). *Handbook of Pollution Prevention and Cleaner Production. Best practices in the Wood and Paper industries*. (Vol. 1). USA: Elsevier Inc. [in English].
4. Eweis, J.B., Ergas, S. J., Chang, D. P. Y. & Schroeder, E. D. (1998). *Bioremediation Principles*. New York: McGraw-Hill [in English].

5. *Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations. Pulp and Paper Capacities (Survey 2013-2018)*. Rome: FAO.
6. Holmberg, J. & Gustavsson, L. (2007). Chemical mechanical Biomass use in chemical and mechanical pulping with biomass-based energy supply. *Resources Conservation and Recycling*, 52, 331-350 [in English].
7. Ince, B.K., Zeynep, Cetecioglu & Orhan, Ince. (2011). *Pollution Prevention in the Pulp and Paper Industries. Environmental Management in Practice*. E. Broniewicz. (Ed.). Rijeka: Intech. [cdn.intechopen.com](http://cdn.intechopen.com/pdfs/16290/InTech-Pollution_prevention_in_the_pulp_and_paper_industries.pdf). Retrieved from http://cdn.intechopen.com/pdfs/16290/InTech-Pollution_prevention_in_the_pulp_and_paper_industries.pdf. [in English].
8. Jacobsen, N. B. (2006). Industrial symbiosis in Kalundborg, Denmark – a quantitative assessment of economic and environmental aspects. *Journal of Industrial Ecology*, Vol. 10, 1-2, 239-255 [in English].
9. Kesalkar, V.P., Khedikar, I. P. & Sudame, A. M. (2012). Physico-chemical characteristics of wastewater from Paper. *International Journal of Engineering Research and Applications (IJERA)*. Vol.2, Issue 4. Retrieved from <http://www.slideshare.net/ijeraeditor/s24137143>. [in English].
10. Mata-Alvarez, J., Mace, S. & Llabres, P. (2000). Anaerobic digestion of organic solid wastes. An overview of research achievements and perspectives. *Bioresource Technology*. Vol. 74, 1. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/222564312_Anaerobic_Digestion_of_Organic_Solid_Wastes_An_Overview_of_Research_Achievements_and_Perspectives. [in English].
11. Merrill, D., Melecer, H., Maltby, C., Kahmark, K. & Gerhardt, M. (2001). Evaluating treatment process to reduce metals concentrations in pulp and paper millwastewaters to extremely low values. Vol. 84, 4, 52. [in English].
12. Oral, J., Sikula, J., Puchyr, R., Hajny, Z. & Stehlik, P. (2005). Processing of waste from pulp and paper plant. *J. Cleaner Production*, Vol. 13, 509–550 [in English].
13. Pearce, D. W. & Turner, R. K. (1990). *Economics of Natural Resources and the Environment*. Harlow: Pearson Education Limited [in English].
14. PGGM. Circularity assessment of organization: Draft indicators v 0.2 2014.
15. Pokhrel, D. & Viraraghavan, T. (2004). Treatment of pulp and paper mill wastewater – a review. *Sci. Tot. Environ*, Oct.15; 333 (1-3), 37-58 [in English].
16. Water Use and Treatment in the Pulp and Paper Industry (2012). (Vol.5). Boston, MA. Retrieved from file:///D:/%23%D0%AE%D1%80%D0%B0/%23Downloads/eQ_WP_V5.pdf
17. Sodara annual report with sustainability report. 2014. [in English].
18. Sumathi, S., & Hung, Y. (2006). *Treatment of pulp and paper mill wastes. Waste treatment in the process industries*. L.K.Wang, Y.T. Hung, H.H. Lo C. Yapijakis (Eds.). Taylor & Francis.
19. Kay Teschke, K., & Paul Demers, P. (2008). Industries based on biological resources. *Paper and pulp industry, Chapter 72*. Retrieved from <http://www.iloencyclopaedia.org/part-x-96841/paper-and-pulp-industry> [in English].
20. Tiku, D. K., Kumar, A., Sawhney, S., Singh, V.P., & Kumar, R. (2007). Effectiveness of Treatment Technologies for Wastewater Pollution Generated by Indian Pulp Mills. *Environmental Monitoring and Assessment*, Vol. 132, Issue 1. Retrieved from <http://link.springer.com/article/10.1007/s10661-006-9548-3>. [in English].
21. Tran, H., & Esa K. Vakkilainen, Esa K. (2008). *The kraft chemical recovery process*. University of Toronto: Pulp and Paper Centre. [tappi.org](http://www.tappi.org). Retrieved from <http://www.tappi.org/content/events/08kros/manuscripts/1-1.pdf> [in English].
22. *United State Environment Protection Agency (USA-EPA). The Pulp and Paper Industry, the Pulping Process, and Pollutant Releases to the Environment*. (1997). Fact Sheet. EPA-82-F-97-0.
23. *US-EPA Office of Compliance Sector Notebook Project. Profile of the Pulp and Paper Industry* (2nd ed.). (2002). Washington.
24. Van Horn, J. T. (1997). Land Application of Solid Waste Stone Container Corporation. Environmental Conference and Exhibit. *TAPPI Proceedings*, pp. 845–848. [in English].
25. Yuan, Z., Bi, J. & Moriguichi, Y. (2006). The Circular Ecology: A New Development Strategy in China. *Journal of Industrial Ecology*, Vol. 10, 1-2, 4-8 [in English]

Каял Басам, PhD, професор

Департамент производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция

Лина Абу Гунми, PhD, научный сотрудник

Центр водной энергетики и окружающей среды, Амманский университет, Иордания; исследователь Исламского банка развития по приглашению Департамента производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция

Диана Абу Гунми, PhD, профессор

Департамент финансов, Школа бизнеса, Амманский университет, Иордания; Исследователь фонда Фулбрайта по приглашению Технологического университета Виргинии, США

Михай Николеску, PhD, профессор

Департамент производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция

Амир Рашид, PhD, профессор

Департамент производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция,

Ияд Аль Хатиб, PhD, профессор

Департамент компьютерных наук, Факультет литературы и научных исследований, Американский университет культуры и образования, Бейрут, Ливан и ITC, R&D, Стокгольм, Швеция

Целлюлозно-бумажная промышленность: производительность деятельности и экономики возобновления ресурсов

Интенсивное использование природных ресурсов производства, которое сочетается с загрязнением окружающей среды, ставит под угрозу устойчивое функционирование целлюлозно-бумажной промышленности. Цель данной статьи – обзор отрасли с точки зрения обеспечения производительной деятельности в ходе создания экономических условий стойкого развития за счет использования инструментов сокращения, повторного использования и возобновления производственных ресурсов.

В ходе исследований обосновывается точка зрения, согласно которой развитие целлюлозно-бумажной промышленности происходит в направлении повышения производительности за счет сокращения потребления материалов, волоконных ресурсов, воды, химических веществ и энергии. В результате наблюдается сокращение объемов отходов производства и уровня загрязнения ими окружающей среды, повышается длительность использования материалов за счет их повторного использования, переработки, возобновления энергетических ресурсов, организации безотходного производства.

Методология, которую предлагается в данной статье, позволяет уделить основное внимание оценке эффективности функционирования отрасли, которая базируется на использовании двух сценариев: базового, в основе которого лежит традиционная линейная модель экономики, и сценарий круговой экономической модели, который обеспечивает устойчивое развитие.

целлюлозно-бумажная промышленность, экономический цикл возобновления производственного процесса, сокращение расходов, повторное использование, возобновление

Одержано (Received) 04.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 339.13

О.О. Селезньова, доц., канд. екон. наук

Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна

Методологічні аспекти дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств

У статті розкрито методологічні аспекти дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств. Обґрунтовано вибір предмету, об'єкту, мети дослідження. Обґрунтовано логіку та сутність змісту дослідження, що містить теоретичні основи управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, методологічні засади дослідження обраної проблематики, стан та тенденції розвитку управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, концептуальні основи та основні напрямки удосконалення управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств.

управління маркетинговою діяльністю, будівельне підприємство, методологія, менеджмент, маркетинг

О.А. Селезнева, доц., канд. экон. наук

Одесская государственная академия строительства и архитектуры, г. Одесса, Украина

Методологические аспекты исследования управления маркетинговой деятельностью строительных предприятий

В статье раскрыты методологические аспекты исследования управления маркетинговой деятельностью строительных предприятий. Обоснован выбор предмета, объекта, цели исследования. Обоснована логика и сущность содержания исследования, которое содержит теоретические основы управления маркетинговой деятельностью строительных предприятий, методологические основы исследования выбранной проблематики, состояние и тенденции развития управления маркетинговой деятельностью строительных предприятий, концептуальные основы и основные направления совершенствования управления маркетинговой деятельностью строительных предприятий.

управление маркетинговой деятельностью, строительное предприятие, методология, менеджмент, маркетинг

Постановка проблеми. Процеси розвитку економіки України загалом та окремо будівельних підприємств передбачають використання нових прикладних і теоретичних підходів щодо отримання та максимізації комерційних результатів, підвищення ефективності виробництва, забезпечення ефективного задоволення споживчих потреб. Тому для розвитку науково-прикладних положень щодо удосконалення процесів управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання будівництва необхідним стає визначення методологічних аспектів дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та методичні проблеми управління маркетингом досліджували вітчизняні та зарубіжні фахівці, а саме: Л. В. Балабанова – у розрізі базових аспектів маркетингу [1], Я. О. Власенко – з позиції основ сучасного маркетингу [2], П. Дойль приділив увагу питанням маркетинг-менеджменту й стратегій [3], Ф. Котлер досліджує розвиток маркетингу та його управління, звернувши увагу в останніх публікаціях на перехід від товару до покупця, й далі до його душі [4], О.Ф. Оснач сконцентрував свої наукові розвідки на маркетингу промислових товарів [5], М. П. Сахацький досліджував аспекти організаційно-економічного механізму управління маркетингом у різних сферах діяльності торговельних підприємств [6] та ін.

Незважаючи на наявність вагомої наукової бази, у силу постійних змін стосовно розвитку економіки, проблему розкриття методологічних аспектів дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств не достатньо вирішено, що потребує детального дослідження науковцями.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення методологічних аспектів дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, що сприятиме посиленню їх конкурентоспроможності посередництвом розвитку науково-прикладних положень щодо удосконалення процесів управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання будівництва.

Виклад основного матеріалу. Під методологією автор розуміє сукупність методів пізнання та перетворення навколишнього світу. Це – наукові підходи щодо систематизованої сукупності кроків, дій, які націлені на вирішення певної задачі, або досягнення певної мети; вчення про предмет дослідження із визначенням основних теоретичних принципів, методів та характеристик щодо об'єкту дослідження.

Звідси, методологічні аспекти дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств автор розуміє як сукупність підходів та базових елементів системи вчення щодо поставленого питання.

Розкриття методологічних засад дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств передбачає постановку проблеми, визначення об'єкту, предмету, цілі та змісту дослідження. Дане питання повинно бути вирішено із орієнтацією на національний та зарубіжний досвід управління виробничо-господарською діяльністю будівельних підприємств, ретроспективу управління маркетинговою діяльністю національних та зарубіжних будівельних підприємств, розробку методичного забезпечення оцінки ефективності управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств.

Розробка науково-прикладних засад управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств спричинена тим, що у країні існує потреба у посиленні конкурентоздатності та підвищенні економічної результативності будівельних підприємств. Наявність від'ємних фінансових результатів, низька рентабельність суб'єктів господарювання будівництва, незадоволені потреби споживачів, політико-економічна нестабільність у країні й низька інших впливових факторів підкреслюють необхідність дослідництва. Від якості менеджменту та маркетингу суб'єктів господарювання залежить ступінь їх відповідності вимогам ринку та комерційний успіх підприємств, що підкреслює важливість вирішення обраної задачі.

У центрі уваги в умовах сучасного ринкового середовища знаходиться споживач, тому об'єктом дослідження є саме процес управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, як підприємницької функції, що управляє залученням та утриманням клієнтів. Так, методи, функції, інструменти, принципи, процедури, форми управління маркетинговою діяльністю безпосередньо впливають на прибуток, репутацію, частку ринку, виживаність та ріст суб'єкту господарювання. Предметом дослідження, відповідно до об'єкту, є теоретико-методологічні, методичні, концептуальні та прикладні аспекти управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств України.

Дослідження спрямоване на підвищення конкурентоздатності суб'єктів господарювання будівельної галузі України, тому має на меті розробку та обґрунтування науково-прикладних засад управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, що досягається посередництвом постановки та вирішення низки наукових завдань.

На початку дослідження доцільною є ідентифікація понятійно-категоріального апарату управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств. Розкриття основних дефініцій, що використовуються у роботі, необхідно для єдиного розуміння термінів. Відповідно до мети дослідження, логічними є тлумачення сутності маркетингової діяльності будівельних підприємств та процесу управління нею на досліджуваних суб'єктах господарювання, а також структуризація елементів об'єкту дослідження. Поруч із роз'ясненням маркетингових та економічних понять, необхідним є висвітлення характеристики будівельної галузі, специфіки будівництва, відносин між споживачем та будівельним підприємством [7, с. 57 – 61].

Визначення функціональних аспектів управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств необхідно для дослідження поставленого завдання та досягається посередництвом роз'яснення алгоритму побудови взаємопов'язаних функцій та елементів, що входять до складу системи управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств. Доцільним є розкриття процесу здійснення маркетингової діяльності на будівельних підприємствах, послідовності і сутності його функціональних складників.

Розкриття сучасних особливостей управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств вимагається постійними змінами оточуючого середовища й

відповідає на питання актуальності використовуваного комплексу маркетингу та маркетингових інструментів підприємствами будівельної галузі. Логічними є висвітлення основних характеристик та тенденцій на національному й світовому ринках, а також відповідних змін у маркетинговій діяльності суб'єктів господарювання будівництва [8, с. 174-177].

Для роз'яснення наукового підходу до дослідження проблеми, логіко-структурних зв'язків між складовими елементами роботи важливо здійснити обґрунтування методологічних аспектів дослідження управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств. Доцільним виступають розкриття актуальності обраної теми, оприлюднення причин вибору об'єкту та предмету, мети та змісту дослідження. Оскільки дослідження спирається на попередні розробки й практику суб'єктів господарювання, то має бути корисним вивчення національного за зарубіжного досвіду управління виробничо-господарською діяльністю будівельних підприємств.

Дослідження ретроспективи управління маркетинговою діяльністю національних та зарубіжних будівельних підприємств виступає наступним кроком у визначенні методологічних аспектів досліджуваного питання. Мінливість умов ринкового середовища вимагає менеджмент спиратись на отримані знання у процесі життєдіяльності суб'єктів господарювання, щоб мати можливість користуватись найефективнішими методами та інструментами з уникненням помилок минулого. Цікавим має бути аналіз генезису та розвитку маркетингового інструментарію в управлінні зарубіжних будівельних підприємств. Специфіка українського підприємництва має свій відбиток на будівельній галузі. Етапи генезису управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств України віддзеркалюють коріння та причини виникнення досліджуваної проблеми.

Корисність наукових пропозицій у практиці вимірюється показником результативності, ефекту від впровадження у господарську діяльність. Тому наступним кроком повинна бути розробка методичного забезпечення оцінки ефективності управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств. Для розкриття даного питання необхідно навести та проаналізувати існуючі методики оцінки маркетингу на підприємствах та виділити найбільш придатну для застосування у сфері будівництва у сучасних умовах, доопрацювати, при необхідності, або розробити нову, відповідно до специфіки управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання будівельної галузі.

Проведення діагностики маркетингового середовища будівельних підприємств передувє ринковим дослідженням та проводиться з метою характеристики оточення, в якому функціонують суб'єкти господарювання будівництва, визначення найвпливовіших факторів в управлінні їх маркетинговою діяльністю. Вирішення поставленої задачі здійснюється посередництвом аналізу мікро- та макросередовища будівельних підприємств.

Необхідною, під час аналізу управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання будівництва, є діагностика факторів опосередкованого впливу на маркетингову діяльність, таких як: показники економічної ситуації у країні – ВВП на душу населення, рівень безробіття, рівень інфляції, індекс середньомісячної заробітної плати, тощо; демографічні показники – динаміка чисельності й темпів зростання населення, територіальне розміщення, щільність населення, міграційні потоки і тенденції, вікова та гендерна структура населення; соціокультурні параметри споживача – індекс людського розвитку України, рівень освіти, охорона здоров'я, фізична культура та спорт, забезпеченість населення бібліотечним фондом, місцями у

зкладах культури клубного типу, місцями у кінозалах, кількості релігійних закладів, театрів, музеїв, кінотеатрів; природні фактори – стан навколишнього середовища, рівень забруднення, напрямки і ступінь впливу держави на процеси раціонального використання і відтворення природних ресурсів; політико-правові фактори – загальна політико-правова ситуація у країні, правова база, що регулює будівельну діяльність; науково-технічні фактори – наука та інновації підприємств [9, с. 467–471; 10, с. 55–64].

Доцільним має бути й дослідження факторів безпосереднього впливу на управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, а саме маркетингового мікросередовища, що повинно включати у себе діагностику: внутрішньої складової суб'єктів господарювання – організаційної структури, специфіки та особливостей ринкового функціонування; аналіз груп контактних аудиторій та характеру співпраці із ними, маркетингових посередників, постачальників, покупців, конкурентів, із характеристикою та розбивкою на типові групи. Після проведення дослідження маркетингового середовища, висновок подається посередництвом складання загального SWOT-аналізу будівельних підприємств України.

Аналіз ресурсного потенціалу управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств у розрізі їх економічних показників логічно виступає наступним кроком у ході роботи. Щоб докладніше розкрити дане питання слід розглянути статистичні відомості, що відбивають картину економічного стану суб'єктів господарювання будівельної галузі в межах країни, а саме аналіз: динаміки обсягу будівельної продукції та ВВП у фактичних цінах, обсягу виконання будівельних робіт та індексів будівельної продукції, регіонального розподілу будівництва в Україні, вкладу будівництва у розподіл валового внутрішнього продукту, розподілу інвестицій в основний капітал, капітальних інвестицій та їх індексів, динаміки обсягу капітального будівництва, розподілу структури обсягів будівельних робіт та видів будівельної продукції, динаміки структури інвестицій в основний капітал та структури капітальних інвестицій за джерелами фінансування, динаміки кількості зайнятих працівників на суб'єктах господарювання будівництва, кількості об'єктів незавершеного будівництва у країні та наявності останніх законсервованого типу. Спираючись на природні потреби суспільства, додатково у дослідженні повинно бути проаналізовано: динаміку інвестицій в основний капітал у житлове будівництво, введення в експлуатацію житла, забезпеченості житлом населення, загальної площі житлового фонду, динаміку цін на нерухомість.

Доцільною є оцінка економічної результативності управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств. Розв'язується завдання шляхом аналізу фінансових результатів суб'єктів господарювання будівельної галузі, динаміки чистого прибутку (збитку), динаміки частки прибуткових будівельних підприємств, структури складників доходів та видатків, динаміки фінансових результатів до оподаткування з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства, динаміки рентабельності операційної діяльності будівельних підприємств, ретроспективи сукупного та будівельного балансів підприємств України, динаміки структури активів та пасивів, тенденцій змін у оборотних та необоротних активах, витратах майбутніх періодів, власному капіталі, забезпеченні наступних витрат та платежів, довгострокових зобов'язаннях, поточних зобов'язаннях, доходах майбутніх періодів.

Для виявлення маркетингових факторів, що впливають на економічну ефективність підприємств будівельної галузі, доцільно проведення опитування підприємств з ідентичним товаром у територіально відокремленому регіоні, позиціонування та аналіз результатів дослідження. Бенчмаркінг розкриває основні позиції, що сприяли успіху лідеру обраного сегменту, тому має місце проведення

дослідження також основних маркетингових інструментів, принципів та методів суб'єкту господарювання з найвагомішою часткою ринку.

Визначення розвитку державної регуляторної політики стосовно управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств виступає логічним послідовним кроком у розв'язанні проблеми. На даному етапі необхідними виступають розкриття існуючих проблем державного регулювання будівництва та пропонування шляхів його розвитку. До проблемних місць регуляторної політики, що потребують роз'яснення слід віднести: удосконалення регулювання соціального, доступного та ринкового житла; удосконалення дозвільної системи; стабілізація законодавства у будівельній галузі; впровадження механізмів саморегулювання у будівництві; розвиток сільського житлового будівництва; підвищення професійної освіти службовців; посилення оперативного контролю за поточною діяльністю працівників державного архітектурно-будівельного контролю; вдосконалення механізму встановлення штрафних санкцій за правопорушення у сфері містобудування; контроль зміни цільового призначення існуючих будівель, споруд та земельних ділянок тощо.

Прогноз перспектив розвитку управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств повинен мати місце під час дослідження визначеної проблематики. Доцільним виступатиме врахування останніх змін у ринковому середовищі та маркетинговій діяльності суб'єктів господарювання будівництва. Серед впливових чинників слід прийняти до уваги наступні: швидкі зміни у засобах передачі інформації, глобальна взаємозалежність між економіками держав, загальна нестабільність економічного та політичного становищ в Україні, екологічні, сировинні, енергетичні проблеми, тощо. З позиції останніх маркетингових трендів та рухів, доцільними для дослідництва виступатимуть: зміни у вимогах споживачів, розвиток маркетингових комунікацій, вплив соціальних мереж на думку та вибір клієнтів, підвищення швидкості прийняття рішень та гнучкості управління, розвиток техніки та технологій, вимоги до професійної кваліфікації персоналу, соціальна відповідальність, корпоративний дух.

Розкриття розвитку організаційно-економічного механізму управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств повинно надати інформацію про рушійні сили, елементи та взаємозв'язки, що віддзеркалюють процес функціонування будівельного підприємства на ринку з орієнтацією на споживача. Логічним повинно бути визначення синтаксичних та семантичних складників терміну «організаційно-економічний механізм управління» та розкриття його особливостей з позиції маркетингової діяльності суб'єктів господарювання будівництва. Необхідним виступатиме розкриття сутності змістовних елементів досліджуваного питання, а саме управлінських принципів, функцій, форм, процедур і методів впливу. Схема процесу функціонування розробленого механізму, із обґрунтуванням існуючих напрямків комунікацій та складових елементів, повинна додати цілісність його сприйняттю на підприємстві будівельної галузі.

Удосконалення механізму оцінки управління маркетинговою діяльністю будівельного підприємства виступає логічним доповненням щодо опрацьованих методик оцінювання ефективності вирішення досліджуваного питання, та може бути вирішено за допомогою аналітико-графічного підходу. Останній дозволяє на практиці досить економно та швидко проводити оцінку ринкової результативності суб'єктів господарювання будівельної галузі, а саме – управлінських аспектів їх маркетингової активності. Доцільним буде проведення оцінки на реально існуючому підприємстві за авторським алгоритмом, та наведення отриманих ілюстрацій, що показують переваги

розробки: легкість сприйняття аналітичної інформації, доступність показників без спеціального додаткового навчання, наочність отриманих результатів тощо.

Проведення економіко-математичного моделювання та оптимізації товарно-асортиментної політики будівельних підприємств має бути розкрито у дослідженні, бо товар виступає одним із найголовніших елементів комплексу маркетингу та відповідно є ключовим об'єктом управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання будівництва. У будівельній галузі обрання проекту повинно визначатись споживчим попитом, та виконується за значний термін до реалізації готового товару (будівлі або споруди). Від того який буде обрано проект будівництва залежить подальша його реалізація. Тому логічним виступатиме розробка алгоритму та моделі оптимізації вибору основних характеристик майбутнього товару будівництва із конкретним прикладом його використання. Розробка має бути універсальною для будь-якого регіону України та ґрунтуватись на доступних офіційних статистичних відомостях. Для наочності та кращого розуміння результати доцільно викласти схематично й доповнити відповідними висновками.

Ціна й місце реалізації – вагомі складники комплексу маркетингу. Тому розробка практичних рекомендацій щодо розвитку цінової політики та дистрибуції будівельних підприємств повинна виступити наступним кроком у дослідженні. З метою розкриття поставленого завдання доцільним має бути наведення алгоритму процесу розробки та реалізації цінової політики суб'єкту господарювання будівельної галузі із обґрунтуванням її етапів та розкриттям їхнього змісту. Щодо дистрибутивної політики, то корисним виступатиме наведення функцій та задач каналів розподілу й етапів побудови дистрибуції будівельного підприємства. За результатами проведеного дослідження доцільною буде розробка алгоритму формування дистрибутивної політики суб'єктів господарювання будівельної галузі із роз'ясненням змісту послідовних складників.

Четвертим базовим елементом комплексу маркетингу виступає просування. Тому пропозиція з удосконалення маркетингових комунікацій в управлінні маркетинговою діяльністю будівельних підприємств має бути доцільною значущою розробкою. Розкриття останніх тенденцій у методах та засобах передачі ринкової інформації, побудови стосунків між споживачами та підприємствами передують вирішенню завдання. Доцільним виступатиме схематичне пояснення положення маркетингових комунікацій у системі управління маркетинговою діяльністю суб'єкту господарювання будівництва, наведення переліку чинників, що впливають на якість передачі інформації, структури комунікаційного процесу, а також алгоритм планування та проведення маркетингових комунікацій. Перелік основних та додаткових інструментів просування із розкриттям сутності та специфіки кожного з них повинен логічно доповнити науково-прикладне дослідження.

Оскільки найголовнішим інструментом конкурентної боротьби виступає диференціація та побудова сильної торговельної марки, то розробка механізму з удосконалення управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств за рахунок диверсифікації особистого бренду має бути необхідним етапом, що завершить дослідження обраної проблематики. Розкриття питання логічно включає у себе тлумачення використовуваних термінів «бренду» та «брендінгу», наведення основних характеристик бренду, розробку алгоритму брендінгу будівельного підприємства із наведенням змісту складових елементів даного процесу. Вирішення завдання повинно вмістити докладне обґрунтування компонентів сильної торгової марки будівництва із розкриттям їх сутності, а також приведення методик оцінки конкурентоспроможності бренду, що виступатиме логічним кроком у дослідженні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З наведеного вище дослідження можна зробити наступні висновки.

Сучасне маркетингове середовище вимагає удосконалення процесів управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, що можливо здійснити за результатами проведення науково-прикладних досліджень обраної проблематики. Визначення методологічних аспектів дослідження управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання будівництва виступає необхідним завданням та логічно включає у себе: теоретичні основи управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, методологічні засади дослідження обраної проблематики, стан та тенденції розвитку управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, концептуальні основи та основні напрямки удосконалення управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств.

Подальші розробки повинні бути націлені на розкриття змісту дослідження та отримання конкретних результатів й пропозицій щодо розвитку процесу управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств України.

Список літератури

1. Балабанова Л.В. Маркетинг: підручник [Текст] / Л.В. Балабанова. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К.:КНЕУ, 2011. – 543 с.
2. Власенко Я.О. Основи сучасного маркетингу [Текст] / Я.О. Власенко, С.В. Карпенко. – К.: Видавництво «Фірма «ІНКІОС», 2011. – 328 с.
3. Дойль П. Маркетинг-менеджмент и стратегии. 3-е издание [Текст] / Пер. с. англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с.
4. Котлер Ф. Маркетинг 3.0. От продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе [Текст] / Ф. Котлер, Х. Картаджайя, А. Сетиван ; пер. с англ. А. Заякина. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2012. – 240 с.
5. Оснач О.Ф. Промисловий маркетинг. Навчальний посібник. [Текст] / О.Ф. Оснач, В.П. Пилипчук, Л.П. Коваленко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 364 с.
6. Організаційно-економічний механізм управління ринковою діяльністю роздрібних торговельних підприємств [Текст] : Монографія. / О.О. Селезньова, М.П. Сахацький, Г.М. Запша. – Одеса: КП ОМД, 2012. – 182 с.
7. Селезньова О.О. Маркетингова діяльність будівельних підприємств [Текст] / О.О. Селезньова // Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». – Одеса, 2014. – Том 19. Вип.3/3. – 258 с. – С. 57–61.
8. Селезньова О.О. Сучасні тенденції маркетингу [Текст] / О.О. Селезньова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон, 2014. – Вип.7. Ч.3. – С.174–177
9. Селезньова О.О. Діагностика економічних, політико-правових, науково-технологічних факторів маркетингового середовища будівельних підприємств України [Електронний ресурс] / О.О. Селезньова. – Електронний науково-практичний журнал Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 467–471. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/6-2015/06_2015.pdf
10. Селезньова О.О. Діагностика демографічних, соціокультурних, природних факторів маркетингового макросередовища будівельних підприємств України [Текст] / О.О. Селезньова // Сталий розвиток економіки. – 2015. – №3'2015 (28). – С. 55–64.

References

1. Balabanova, L.V. (2011). *Marketing*. (3d ed.). Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
2. Vlasenko, Ja.O., & Karpenko, S.V. (2011). *Osnovy suchasnogo marketyngu [Fundamentals of Modern Marketing]*. Kyiv: Vydasnyctvo «Firma «INKOS» [in Ukrainian]
3. Doyle, P. (2002). *Marketing management and strategy*. (3d ed.). (Ju. N. Kapturevskij, Trans). St. Petersburg: Piter. [in Russian].
4. Kotler, F., Kartadzajja, H., & Setivan A. (2012). *Marketing 3.0. From products to consumers, and further - to the human soul*. (A. Zajakina, Trans). Moscow: Al'pina Biznes Buks. [in Russian].

5. Osnach, O.F., Pylypchuk, V.P., & Kovalenko, L.P. (2011). *Promyslovyy marketyng. [Industrial marketing]*. Kyiv: Centr uchbovoi' literatury [in Ukrainian].
6. Seleznova, O.O., Sahac'kyj, M.P., & Zapsha, G.M. (2012). *Organizacijno-ekonomichnyj mehanizm upravlinnja rynkovoju dijal'nistju rozdribnyh torgovel'nyh pidpryjemstv [Organizational and economic mechanism of market activities of retail trade enterprises]*. Odesa: KP OMD [in Ukrainian]
7. Seleznova, O.O. (2014). Marketyngova dijal'nist' budivel'nyh pidpryjemstv [Marketing activities of construction companies]. *Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu. Serija «Ekonomika» – Bulletin of the Odessa National University. Series "Economics"*, Vol. 19, 3/3. 57–61. [in Ukrainian].
8. Seleznova, O.O. (2014). Suchasni tendencii' marketyngu [Modern trends in marketing]. *Naukovyy visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Serija «Ekonomichni nauky» - Scientific Bulletin of Kherson State University. A series of "Economic science"*, 7, 3, 174–177 [in Ukrainian].
9. Seleznova, O.O. (2015). Diagnostyka ekonomichnyh, polityko-pravovyh, naukovo-tehnologichnyh faktoriv marketyngovogo seredovyshha budivel'nyh pidpryjemstv Ukrainy [Diagnostics of economic, political, legal, scientific and technological marketing environment factors of construction companies in Ukraine]. *Elektronnyj naukovo-praktychnyj zhurnal Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky – Electronic scientific journal Global and national economic problems*, 6, 467–471. *global-national.in.ua*. Retrieved from http://global-national.in.ua/archive/6-2015/06_2015.pdf [in Ukrainian].
10. Seleznova, O.O. (2015). Diagnostyka demografichnyh, sociokul'turnyh, pryrodnyh faktoriv marketyngovogo makroseredovyshha budivel'nyh pidpryjemstv Ukrainy [Diagnosis of demographic, socio-cultural, environmental marketing factors of construction companies in Ukraine]. *Stalyj rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, 3(28), 55–64. [in Ukrainian].

Olga Seleznova, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa, Ukraine

Methodological Aspects of the Study of the Marketing Activity's Management of Construction Companies

The purpose of the research is the determination of methodological aspects of the study of the marketing activity's management of construction companies that will strengthen its competitiveness through the development of scientific and applicative positions concerning the improvement of the processes of the marketing activity's management of the managing entities of the construction.

At the beginning of the research, the identification of the conceptual and categorical apparatus of the marketing activity's management of construction companies is expedient. The determination of the functional aspects of the marketing activity's management of construction companies is necessary for the study of an imposed task. The opening of modern peculiarities of the marketing activity's management of construction companies is required by constant changes of the environment. For an explanation of the scientific approach to the study of the problem, logical and structural relations among the constituent elements of the work, it is important to realize the justification of methodological aspects of the study of management of the marketing activity's management of construction companies. It is necessary during the analysis of marketing activity's management of the managing entities of construction to diagnose the marketing environment of construction companies. It is advisable to assess the economic effectiveness of the marketing activity's management of construction companies. The definition of the development of the state regulatory policy concerning the marketing activity's management of construction companies is a logical consequent step in solving the problem. The forecast of prospects of the development of the marketing activity's management of construction companies should take place during the exploration of a specific problematic. The final part of the study should be the basic ways of the development of the marketing activity's management of construction companies.

The further developing should be targeted on the disclosure of the content of the study and obtaining of concrete results and proposals concerning the development of the process of the marketing activity's management of Ukrainian construction companies.

management of marketing activities, building enterprise, methodology, management, marketing

Одержано (Received) 20.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

УДК 334

І.В. Харченко, доц., канд. екон. наук

Л.М. Романюк, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м.Кіровоград, Україна

Впровадження системи «бережливого виробництва» на українських підприємствах машинобудівної галузі як стратегія підвищення їх конкурентоспроможності

Стаття присвячена особливостям впровадження системи організації виробництва, відомої як «бережливе виробництво», на українських машинобудівних підприємствах. Проаналізовані недоліки впровадження деяких важливих положень, сформульованих авторами даної концепції. Обґрунтовано необхідність врахування певних особливостей українських економічних реалій.

бережливе виробництво, собівартість, оброблювальний центр, універсальне обладнання

И.В.Харченко, доц., канд. екон. наук

Л.М.Романюк, доц., канд. екон. наук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина

Внедрения системы «бережливого производства» на украинских предприятиях машиностроительной отрасли как стратегия повышения их конкурентоспособности

Статья посвящена особенностям внедрения системы организации производства, известной как «бережливое производство», на украинских машиностроительных предприятиях. Проанализированы недостатки внедрения некоторых важных положений концепции, сформулированной авторами. Обоснована необходимость учета определенных особенностей украинских экономических реалий.

бережливое производство, себестоимость, обрабатывающий центр, универсальное оборудование

Постановка проблеми. Використання ефективної виробничої системи дозволяє суттєво скоротити витрати, підвищити продуктивність праці та конкурентоспроможність підприємства, покращити виробничий процес, досягнути високих фінансових показників та отримати багато інших кількісних та якісних змін. Концепція «бережливого виробництва» на сьогодні визнана у світі та, як показує практика, є одним з найкращих механізмів побудови та розвитку таких виробничих систем, які дозволяють організації йти шляхом стійкого розвитку, що в сучасних умовах є головною метою будь-якого економічного суб'єкта. У зв'язку з цим, ретельне дослідження всіх аспектів проблеми створення та впровадження виробничої системи бережливого виробництва на українських підприємствах є актуальним та важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стану організації виробництва та впровадженню її найсучасніших методів, в тому числі системи організації виробництва, відомої як «бережливе виробництво», приділяється дуже мало уваги в українських наукових виданнях. Доречно виділити роботи дослідників Бондаренка С.С., Іванової В.Й., Тімоніна О.М., Ларіна К.В., Скударя Г.М. [1; 2; 4]. В роботі Бондаренка С.С. [1] розглядаються передумови впровадження цієї системи та стверджується, що ринок не змусив українські підприємства економити ресурси. Ця робота була написана в 2009 році, тому ці дуже спірні на даний момент твердження віднесемо на рахунок значного періоду часу, що пройшов з моменту написання цієї статті. На даний момент багато українських підприємств і їх керівників добре розуміють, що таке стратегія, і зокрема загальна стратегія конкуренції [6, с. 61-64; 9, с. 164-186] або загальноконкурентна стратегія. І не тільки розуміють, а і розробляють та

реалізують її, тому що ринкова конкуренція змушує це робити. Загальноконкурентні стратегії лідерства за витратами і цінами та оптимальних витрат [9, с. 166-184] в вирішальній мірі базуються саме на економії всіх видів ресурсів при виробництві продукції. Робота Іванової В.Й., Тімоніна О.М., Ларіна К.В. [2] присвячена теоретичним проблемам системи організації бережливого виробництва. Робота Скударя Г.М. [4] присвячена в основному науково-методичним підходам розробки та впровадження карти потоку створення цінності в системі бережливого виробництва. Проблемам практичної реалізації впровадження системи організації бережливого виробництва в наукових виданнях достатньої уваги не приділяється.

З особистого досвіду авторам відомо, що чимало українських підприємств впроваджують дану систему, наприклад, підприємства Кіровоградщини: ПАТ «Гідросила НШ», ПАТ «Гідросила АПМ», ПАТ «Червона Зірка». В закордонній літературі також присвячується багато уваги саме впровадженню системи бережливого виробництва [3, с. 81; 5, с. 152-162; 7, с. 199-202; 8, с. 16; 10, с. 16]. Вся робота Хітосі Такеди [8] присвячена поетапному впровадженню даної системи. У вказаних джерелах є посилання на те, що при впровадженні цієї системи виникає багато проблем і підприємство, замість позитивного результату, отримує багато проблем, які ставлять його на межу банкрутства. На нашу думку, таке становище виникає внаслідок помилок, неточностей, некоректностей при впровадженні цієї системи, аналізу яких і присвячена дана робота.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз коректності реалізації деяких основних ідей, що лежать в основі системи організації бережливого виробництва (англійською мовою - «lean production») на українських машинобудівних підприємствах.

Основні результати дослідження. Розробляючи будь-які завдання, треба завжди бачити їх стратегічний аспект. Тому, аналізуючи проблеми впровадження системи «бережливого виробництва», визначимо їх місце у стратегічних можливостях покращення стану і конкурентоспроможності українських підприємств.

Нинішній стан економіки є кризовим, а стан машинобудування ще гірший. Його проблеми полягають у невисокій якості і конкурентоспроможності продукції, що є визначальним при спробі виходу на європейський ринок, а також у низькому рівні оплати праці і недостатній кількості кваліфікованих мотивованих працівників (інженерів, робітників), що заважає розробляти і впроваджувати сучасну продукцію. Разом з тим, просте підвищення заробітної плати при виготовленні вже розробленої продукції може привести до проблем з реалізацією продукції, тому що рівень конкуренції на українському ринку в деяких галузях дуже високий.

Якщо порівняти ціни на продукцію кіровоградського підприємства ПАТ «Гідросила НШ», яке впровадило у себе систему «бережливого виробництва», з продукцією його основного конкурента на ринку України та СНД Вінницького агрегатного заводу (ПрАТ «ВАЗ»), можна побачити дуже невисоку відмінність у цінах (табл. 1).

Таблиця 1 – Ціни на аналогічну продукцію конкурентів

Основні конкуруючі моделі виробів	ПАТ «Гідросила»	ПрАТ «ВАЗ»	Відхилення, %
	Ціна з ПДВ, грн	Ціна з ПДВ, грн.	
НШ-10У	130,32	130,38	0,04
НШ-32УК	217,8	217,99	0,0045
НШ-50УК	232,68	232,9	0,094
НШ-100	718,68	776,17	15

Джерело: розраховано авторами.

Очевидно, що однією з головних проблем українських підприємств є необхідність мати можливість працювати на європейському ринку, а для цього необхідно підвищити якість виготовлюваної продукції та реалізувати прийнятну стратегію. Прийнятними загальноконкурентними стратегіями є, в даній ситуації, стратегія оптимальних витрат та стратегія лідерства за витратами. Однією з найважливіших рис цих стратегій, яка забезпечує їм успіх, є максимально можлива мінімізація витрат на виготовлення продукції.

Авторами і найбільш успішними реалізаторами стратегії оптимальних витрат є японська фірма «Тойота». В значній мірі ця стратегія успішно реалізується завдяки вже згадуваній системі організації бережливого виробництва. На нашу думку, саме система організації виробництва є одним з найважливіших і складних для копіювання факторів, які вивели цю компанію в лідери.

Дана система давно і широко відома в світі під різними назвами – «точно в строк» («just in time»), «синхронізоване виробництво», «гемба кайдзен» і, нарешті, «бережливе виробництво» («lean production»). Це пояснюється тим, що різні назви використовують різні автори, а також тим, що протягом тривалого часу система удосконалювалася і акценти переносилися з одних аспектів на інші. На даному етапі розвитку найбільш широко визнаним терміном є термін «бережливе виробництво», в якому втілюються всі найкращі надбання, пов'язані з іншими термінами. І саме ця назва найточніше формулює основну стратегічну мету даної організації виробництва. Головною метою створення системи «бережливого виробництва» є максимальне зниження витрат на виробництво при виготовленні бездоганної за якістю продукції.

Ця система базується на деяких основних складових, які і дозволяють вирішувати поставлену задачу [3, с. 55-59; 5, с. 30; 7, с. 121-130; 8, с. 253-266; 10, с. 90-113]:

1. Виробництво тільки необхідної продукції - система «канбан».
2. Робота малими партіями з можливістю швидкого переналагодження устаткування - система SMED.
3. Робота устаткування за оптимізованими календарними планами-графіками.
4. Бездоганне управління якістю.
5. Вирівнювання завантаження – виготовлення готової продукції за замовленнями, а не серіями в міру переналагодження устаткування.
6. Поточна організація виробництва – потік одиничних виробів різного виду.
7. Використання обладнання, що забезпечує мінімальну технологічну собівартість.
8. Постачання комплектуючих та сировини за графіком за потребою точно в строк.

Слід відмітити важливий аспект, який полягає у тому, що впровадження системи «бережливого виробництва» має бути комплексним, тобто передбачати впровадження всіх її елементів. Так, робота за оптимізованими календарними планами-графіками детально розглянута в працях [11, с. 35-92; 12, с. 230; 13, с. 252-254; 14, с. 120-130; 15, с. 55-59], а використання обладнання, що забезпечує мінімальну технологічну собівартість - [3, с. 55-59; 5, с. 30; 7, с. 121-130; 8, с. 253-266; 10, с. 90-113].

Наведений в таблиці 2 приклад підтверджує думку, що нове обладнання (проектний варіант в таблиці) не завжди є найкращим для конкретної ситуації (приклад взятий з реальних виробничих умов підприємства, де впроваджена система бережливого виробництва). До того ж наведений приклад порівнює два варіанти виготовлення деталі - виконання технологічного процесу - на різному обладнанні. В базовому варіанті використовується обладнання, яке не є найсучаснішим - застосовуються верстати 16K20, 2H135, 2056. В запропонованому варіанті

технологічного процесу використовується найсучасніше обладнання - оброблювальні центри ЧПУ SL-20HAAS, ЧПК Rapidrill 500. Сумарний час обробки деталі за базовою технологією складає $\sum = 13,83$ хвилин, а за новою $\sum = 10,01$ хвилин.

Таблиця 2 – Розрахунок технологічної собівартості

№	Статті витрат	Витрати, грн.	
		базовий варіант	проектний варіант
1	2	3	4
I. Змінні витрати			
1	Заробітна плата	4,21	3,41
2	Силова енергія	0,463	0,497
3	Ремонт обладнання	0,078	0,231
4	Допоміжні матеріали	0,21	0,36
5	Амортизація універсального обладнання	0,434	3,73
6	Експлуатація приміщення	0,0045	0,0033
	Σ	5,40	8,23
II. Постійні витрати			
1	Налагодження обладнання на програму/одиницю	594,6/0,37	374,38/0,233
2	Спеціальне оснащення на програму /одиницю	-	1500/0,94
	Σ	594,6/0,37	1874/1,173
	Технологічна собівартість програми/одиниці	9235/5,77	15042/9,4

Примітка: Річна програма складає $N=1600$ шт/ук., кількість запусків партій $A=12$ розмір партії $n=133$ шт.

Джерело: розраховано авторами.

Необхідно враховувати те, що обробка деталі за проектною технологією на оброблювальному центрі передбачає виконання операцій одна за одною без міжопераційних перерв, а в базовому варіанті деталь буде оброблятися послідовно на всіх верстатах, що збільшить тривалість виробничого циклу, а отже, і обсяг незавершеного виробництва (НЗВ). Розрахуємо обсяг НЗВ за обома варіантами, для того щоб порівняння вартості варіантів було максимально коректне. Для цього використаємо відому з економіки формулу для визначення нормативу обігових засобів у вигляді НЗВ.

Норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві ($H_{нзв}$) обчислюється за формулою:

$$H_{нзв} = Q_{сер} \cdot T_{вц} \cdot K_{нзв}, \text{ грн}$$

де $Q_{сер}$ – середньоденний випуск товарної продукції за її собівартістю, грн.;

$T_{вц}$ – тривалість виробничого циклу, дні;

$K_{нзв}$ – коефіцієнт наростання витрат у незавершеному виробництві.

На тривалість виробничого циклу впливають галузеві особливості технологічного процесу виготовлення продукції.

Коефіцієнт наростання витрат являє собою відношення середньої собівартості виробів, що знаходяться у незавершеному виробництві, до собівартості готових виробів.

При рівномірному наростанні витрат величину коефіцієнта можна обчислити за формулою:

$$K_{нзв} = \frac{C_M + 0,5 \cdot (C - C_M)}{C},$$

де C_M – вартість матеріальних витрат у собівартості виробу, грн.;

C – собівартість виготовлення виробу, грн.;

Для спрощення розрахунків приймаємо, що повна собівартість ($C^П$) – це технологічна собівартість ($C^Б$) плюс вартість матеріалу (C_M), наприклад:

$C^Б = 97,75$ грн., $C^П = 101,38$ грн., а $C_M = 91,98$ грн.

При цьому коефіцієнт наростання витрат у незавершеному виробництві становитиме:

$$K_{HЗВ} = \frac{C_M + 0,5(C - C_M)}{C} = \frac{91,98 + 0,5(101,38 - 91,98)}{101,38} = 0,95$$

Залишається невирішеним питання тривалості виробничого циклу. Відомі дані про тривалість технологічного циклу в обох випадках. В новому (проектному) варіанті обробка виконується на оброблювальному центрі без перерв, тому можна вважати тривалість технологічного циклу такою, що дорівнює тривалості виробничого циклу, а саме:

$$T_{вц}^П = \frac{T_{тц}}{t_{зм} \cdot S} = \frac{10,01}{480 \cdot 2} = 0,01 \text{ роб.дня},$$

де $t_{зм} = 480$ хвилин - тривалість робочої зміни;

$S = 2$ – змінність роботи машинобудівного підприємства

В проектному варіанті використовується універсальне обладнання. В системі бережливого виробництва ділянки реалізують поточне виробництво з приблизною синхронізацією з метою скорочення тривалості виробничого циклу. В цьому випадку тривалість виробничого циклу складатиме

$$T_{вц}^П = \frac{T_{тц}}{t_{зм} \cdot S} = \frac{13,83}{480 \cdot 2} = 0,014 \text{ роб.дня},$$

$$H_{HЗВ} = Q_{сер} \cdot T_{вц} \cdot K_{HЗВ}.$$

Можна передбачити, що деталі оброблятимуться партіями. Відповідно тривалість виробничого циклу збільшиться і необхідно визначити, в яких саме розмірах. Існують дані, що тривалість між операційних перерв складає 70% від тривалості виробничого циклу. Таким чином, тривалість технологічного циклу складає 30% виробничого циклу, а весь виробничий цикл, складатиме

$$T_{вц}^П = \frac{13,83}{0,3} = 46,1 \text{ хвилин} = \frac{T_{тц}}{t_{зм} \cdot S} = \frac{46,1}{480 \cdot 2} = 0,05 \text{ роб.дня}$$

Розрахуємо норматив обігових засобів для базового та проектного випадків.

$$Q_{сер} = \frac{N_{річн} \cdot C_n}{F_k} = \frac{1600 \cdot 101,37}{250} = 650 \text{ грн.}$$

де $N_{річн} = 1600$ штук – річна програма випуску продукції;

$F_k = 250$ – кількість робочих днів у році;

$C_n = 101,37$ грн – повна собівартість деталі.

Обсяг незавершеного виробництва становитиме:

1 варіант – обробка на оброблювальному центрі:

$$H^1_{H3B} = Q_{сер} \cdot T_{ВЦ} \cdot K_{H3B}$$

2 варіант - обробка на універсальних верстатах:

$$H^2_{H3B} = Q_{сер} \cdot T_{ВЦ} \cdot K_{H3B} = 650 \cdot 0,05 \cdot 0,95 = 30,8 \text{ грн}$$

Збільшення обсягу НЗВ становить

$$\Delta H = H^1_{H3B} - H^2_{H3B} = 30,8 - 6,2 = 24,6 \text{ грн.}$$

Це зростання може викликати додаткову потребу в обігових коштах за рахунок кредиту. Враховуючи, що на даний момент відсоток розміру плати за комерційним кредитом складає біля 30% річних, то додаткові витрати на використання кредиту будуть складати:

$$\Delta D = \frac{B_k \cdot P_k}{F_k} = \frac{0,3 \cdot 24,6}{250} = 0,03 \text{ грн.},$$

де $B_k = 30\% = 0,3$ – відсоток плати за комерційним кредитом;

$F_k = 250$ – кількість робочих днів у році.

Відповідно собівартість виготовлення деталі за базовим варіантом складе

$$C^B = (5,77 + n \cdot 0,03) \leq C^H = 9,4 \text{ грн.}, \text{ де}$$

n – кількість днів використання кредиту.

Як бачимо, використання найсучаснішого устаткування далеко не завжди є економічно доцільним, адже різниця у собівартості складає більше 50%. На цьому неодноразово наголошували розробники системи бережливого виробництва [3, с. 56; 5, с. 203-210; 7, с.30, 53; 8, с. 123-124; 10, с.17, 31].

Але інших ситуаціях не все відповідає досвіду та прикладам японських підприємств. Так, в роботі Іванової В.Й. [2] наведений приклад постачання за принципом «точно в строк», в якому використання трьох вантажних автомобілей є економічнішим, ніж одного, тому що в другому випадку доводиться залучати додатково одного чи двох робітників, використання праці яких є для підприємства дорожчим.

Наведемо дані про експлуатаційні витрати техніки на момент написання статті (табл. 3).

Таблиця 3 – Калькуляція річних поточних витрат, грн

Стаття витрат	Умовне познач.	Значення показників
Заробітна плата робітників, які керують машиною	З _з	125900
Витрати на технічне обслуговування і ремонт	З _{то}	88700
Витрати на енергоносії	З _е	364700
Витрати на мастильні матеріали	З _с	69300
Витрати на перебазування техніки з об'єкту на об'єкт	З _{пб}	650
Загальна сума річних поточних витрат	I	649500

Джерело: розраховано авторами.

Річний фонд роботи техніки складає 1700 годин. Відповідно собівартість машино-години буде становити $C_{MG} = \frac{I}{F_{дрфч}} = \frac{649500}{1700} = 382 \text{ грн}$. Вартість 1-єї години

роботи робітника 6-го розряду складає $C_P = \frac{Z_P}{F_{дрфч}} = \frac{125900}{1700} = 74 \text{ грн}$

В нашому випадку вартість використання трьох вантажних автомобіля складатиме $B_3 = 3 \cdot C_{MG} = 3 \cdot 382 = 1146 \text{ грн}$. Вартість використання одного вантажного автомобіля та двох робітників складатиме $B_1 = C_{MG} + 2C_P = 382 + 2 \cdot 74 = 530 \text{ грн}$.

Очевидно, що приклад з вітчизняних реалій показує складність та суперечливість таких тверджень, але головним залишається все-таки, на нашу думку, саме економія витрат, тобто «бережливе виробництво».

Висновок. Використання ефективної виробничої системи дозволяє суттєво скоротити витрати, підвищити продуктивність праці, покращити виробничий процес, досягнути високих фінансових показників, підвищити конкурентоспроможність підприємства та отримати багато інших кількісних та якісних змін. Система «бережливого виробництва» є філософією сучасного конкурентоспроможного виробництва, яку необхідно впроваджувати на вітчизняних підприємствах.

Коректне впровадження основних ідей цієї системи дозволить суттєво підвищити конкурентоспроможність українських машинобудівних підприємств. Усунення прихованих витрат – першочергова мета філософії бережливого виробництва. Спільна робота, відкритий обмін інформацією, ефективне використання ресурсів, прагнення до постійного вдосконалення в комплексі з мінімальними фінансовими втратами роблять бережливе виробництво майже ідеальним інструментом для підвищення ефективності економіки будь-якого підприємства. При цьому обов'язково треба враховувати українські реалії і можливості, а не просто копіювати закордонний досвід, оскільки мова йде про концепцію, яка базується на філософії та була розроблена людьми, які мають дещо відмінний менталітет, але водночас дотримуватися її основних положень, щоб отримати максимально можливий результат для перемоги в конкурентній боротьбі.

Представлене дослідження доводить, що впровадження цієї системи на українських машинобудівних підприємствах не завжди враховує основні положення системи бережливого виробництва. Тому в подальших дослідженнях є сенс і необхідність аналізувати коректність впровадження даної системи.

Список літератури

1. Бондаренко С.С. Застосування системи «бережливе виробництво» на вітчизняних підприємствах : доцільність та передумови [Текст] / С.С. Бондаренко // Актуальні проблеми економіки. Науковий економічний журнал. – 2009. – №10(100). – С. 44–50.
2. Іванова В. Й. Операційний менеджмент у системі управління організацією. Навчальний посібник з навчальної дисципліни «Операційний менеджмент» [Текст] / В. Й. Іванова, О. М. Тімонін, К. В. Ларіна. – Харків: Видавництво ХНЕУ, 2011. – 160 с.
3. Имаи М. Гемба кайдзен: Путь к снижению затрат и повышению качества [Текст] / Масааки Имаи. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 346 с.
4. Интегрированная концепция бережливое производство + шесть сигм. Учебное пособие [Текст] / Под общей редакцией Г.М.Скударя. – Видавництво ХНЕУ, 2011. – 160 с.
5. Монден Я. «Тоета»: методы эффективного управления [Текст] / Монден Я. – Москва: экономика, 1989. – 288 с.
6. Портер Майкл Е. П. Стратегія конкуренції [Текст] / Портер Майкл Е. П. – Київ: Основи, 1998. – 390 с.
7. Синго С. Изучение производственной системы Тойоты с точки зрения организации производства

- [Текст] / Сигео Синго. – Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2006. – 312 с.
8. Такеда Х. Синхронизированное производство [Текст] / Хитоси Такеда. – Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2008. – 288 с.
9. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии [Текст] / А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд – Москва: ЮНИТИ, 2003. – 576 с.
10. Оно Т. Производственная система Тойоты. Уходя от массового производства [Текст] / Т. Оно – Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2005. – 192 с.
11. Харченко І.В. Проблеми операційного менеджменту в умовах автоматизації управління [Текст]: монографія / І.В. Харченко. – Кіровоград: «Видавець Лисенко В.Ф.», 2014. – 156 с.
12. Hill A.V. The Encyclopedia of Operations Management: A Field Manual and Glossary of Operations Management Terms and Concepts [Текст] / Arthur V. Hill. – Pearson Education, Inc., 2012 – 540 p.
13. Kumar S. Anil Production and operation management (with skill development, caselets and cases) second edition [Текст] / S. Anil Kumar, N. Suresh. – New Age International (P) Ltd., Publishers, 2008. – 271 p.
14. Kumar S. Anil Operation management [Текст] / S. Anil Kumar, N. Suresh. – New Age International (P) Ltd., Publishers, 2009. – 277 p.
15. Roberta S. Russell Operation management [Текст] / S. Russell Roberta, W. Taylor Bernard. – John Wiley and Sons, Inc. 2011. – 810 p.

References

1. Bondarenko, S.S. (2009). Zastosuvannya systemy «berezhlyve vyrobnytstvo» na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh : dotsil'nist' ta peredumovy [Application of the system «lean production» on domestic enterprises: expediency and pre-conditions]. *Aktual'ni problemy ekonomiky. Naukovyy ekonomichnyy zhurnal – Actual problems of economics. Scientific economic journal*, №10 (100), 44-50 [in Ukrainian].
2. Ivanova, V.Y., Timonin, O.M. & Larina, K.V. (2011). *Operatsiynyy menedzhment u systemi upravlinnya orhanizatsiyeyu. Navchal'nyy posibnyk z navchal'noyi dystsypliny [An operating management is in control system of organization. Train aid from educational discipline the Operating management]*. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNEU [in Ukrainian].
3. Imai, Masaaki (2005). *Gemba kaizen: Way to the decline of expenses and upgrading*. (D. Savchenko, Trans). Moscow: Alpina Biznes Buks. [in Russian]
4. Skudar', G.M. (Eds.). (2011). *Concept integrated of Lean Six Sigma*. Kyiv: KNEU. [in Russian]
5. Monden, Ia. (1989). *Toyota production system*. Moscow: Ekonomika [in Russian].
6. Porter, Maykl E. P. (1998). *Stratehiya konkurentsiyi [Competitive strategy]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
7. Singo, S. (2006). *Izuchenie proizvodstvennoi sistemy Toioty s tochki zreniia organizatsii proizvodstva [The study of the Toyota production system from an Industrial Engineering Viepoin]*. Moscow: Institut kompleksnykh strategicheskikh issledovaniy [in Russian].
8. Takeda, Kh. (2008). *Sinkhronizirovannoe proizvodstvo [Takeda Hitoshi. The synchronized production system]*. Moscow: Institut kompleksnykh strategicheskikh issledovaniy [in Russian].
9. Tompson, A.A. & Stryklend, A.Dzh. (2003). *Stratehichesky menedzhment. Yskusstvo razrabotky y realizatsyy stratehiy [Strategic management concept and cases]*. Moscow: “YuNYTY” [in Russian].
10. Ono, Taihci (2005). *Proizvodstvennaia sistema Toioty. Ukhodia ot massovogo proizvodstva [Toyota production system: beyond large-scale production]*. Moscow: Institut kompleksnykh strategicheskikh issledovaniy [in Russian].
11. Kharchenko, I.V. (2014). *Problemy of operatsiynoho menedzhmentu v umovakh avtomatyzatsiyi upravlinnya: monohrafiya. [Problems of operating management in the conditions of automation of management: monograph]*. Kirovohrad: «Vydavets' Lysenko V.F» [in Ukrainian].
12. Hill, A.V. (2012). *The Encyclopedia of Operations Management: A Field Manual and Glossary of Operations Management Terms and Concepts*. Pearson Education, Inc. [in English].
13. S.Anil Kumar, N. Suresh (2008) *Priduction and operation management (with skill development, caselets and cases) second edition* New Age International (P) Ltd., Publishers Sons [in English].
14. Kumar, S. Anil & Suresh, N. (2008). *Production and operation management (with skill development, caselets and cases)*. (2d ed.). New Age International (P). Sons [in English].
15. Russell, Roberta S. & Taylor, Bernard W. (2011). *III Operation management*. John Wiley and Sons [in English].

Ihor kharchenko, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Ljudmila Romaniuk, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Introduction of the Lean Production System at Ukrainian Plants of Machine-Building Sphere as the Strategy of Promoting Their Competitiveness

The aim of the research is correct realization of some major ideas lying in the basis of the “lean production” organization system at Ukrainian machine-building plants and taking into consideration Ukrainian reality.

The analyzed Ukrainian machine-building plant use expensive modern processing centers instead of universal equipment. The usage of these processing centers allows to reduce the duration of production time (cycle), but increases technological prime price significantly even taking into account the fact that WIP increases in the latter case. The usage of heavy vehicles and human resources differs in Ukrainian and Japanese enterprises since the cost of the vehicles’ usage and human work is very different.

The research proves that implementation of this system at Ukrainian machine-building plants doesn’t always take into consideration the main regulations of the lean production.

lean production, cost, machining center, universal equipment

Одержано (Received) 21.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016

**ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ
ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT AUTHORS**

Абу Гунмі Діана – PhD, професор, Департамент фінансів, Школа бізнесу, Амманський університет, Йорданія; дослідник фонду Фулбрайта за запрошенням Технологічного університету Вірджинії, США, *E-mail: d.abughunmi@ju.edu.jo*

Абу Гунми Диана – PhD, профессор, Департамент финансов, Школа бизнеса, Амманский университет, Иордания; Исследователь фонда Фулбрайта по приглашению Технологического университета Виргинии, США, *E-mail: d.abughunmi@ju.edu.jo*

Abu-Ghunmi Diana – PhD, Associate Professor, Department of Finance, School of Business, University of Jordan, Amman, Jordan, Fulbright visiting scholar at Virginia Tech University, VA, USA, *E-mail: d.abughunmi@ju.edu.jo*

Абу Гунмі Ліна – PhD, науковий співробітник, Центр водної енергетики та довкілля, Амманський університет, Йорданія; дослідник Ісламського банку розвитку за запрошенням Департаменту виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція, *E-mail: linagh22@yahoo.co.uk*

Абу Гунми Лина – PhD, научный сотрудник, Центр водной энергетики и окружающей среды, Амманский университет, Иордания; исследователь Исламского банка развития по приглашению Департамента производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция, *E-mail: linagh22@yahoo.co.uk*

Abu-Ghunmi Lina – PhD, Assistant Researcher, Water Energy and Environment Centre, University of Jordan, Amman, Jordan, Islamic Development Bank visiting Scholar at Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden, *E-mail: linagh22@yahoo.co.uk*

Аль Хатіб Іяд – PhD, професор, Департамент комп'ютерних наук, Факультет літератури та наукових досліджень, Американський університет культури та освіти, Бейрут, Ліван та ІТС, R&D, Стокгольм, Швеція, *E-mail: iyaditc@yahoo.com*

Аль Хатиб Ияд – PhD, профессор, Департамент компьютерных наук, Факультет литературы и научных исследований, Американский университет культуры и образования, Бейрут, Ливан и ИТС, R&D, Стокгольм, Швеция, *E-mail: iyaditc@yahoo.com*

Al Khatib Iyad – PhD, Professor, Department of Computer Science, Faculty of Literature & Science, The American University of Culture & Education, Beirut, Lebanon, ITC, R&D, Stockholm, Sweden, *E-mail: iyaditc@yahoo.com*

Аскерова Сона – викладач, Азербайджанський Університет Кооперації, м Баку, Азербайджан, *E-mail: agabeyova.gulnara@rambler.ru*

Аскерова Сона - преподаватель, Азербайджанский университет кооперации, г. Баку, Азербайджан, *E-mail: agabeyova.gulnara@rambler.ru*

Asgarova Sona - Lecturer, Azerbaijan Cooperation University, Baku, Azerbaijan, *E-mail: agabeyova.gulnara@rambler.ru*

Байрамова Рахіма Шукрадін кизи - докторант, Азербайджанський університету кооперації, м.Баку, Азербайджан, *E-mail: aku1964@mail.ru*

Байрамова Рахима Шукрадин кызы - докторант, Азербайджанский университет кооперации, г. Баку, Азербайджан, *E-mail: aku1964@mail.ru*

Bayramova Ragima – PhD student, Azerbaijan Cooperation University, Azerbaijan, Baku, *E-mail: aku1964@mail.ru*

Бассам Каял – PhD, Департамент виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція, *E-mail: bassamk@kth.se*

Бассам Каял – PhD, Департамент производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция, *E-mail: bassamk@kth.se*

Bassam Kayal – PhD, Candidate, Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden, *E-mail: bassamk@kth.se*

Бережнюк Іван Іванович – начальник, відділ митного оформлення митного поста «Святошин» Київської митниці Державної фіскальної служби України, м. Київ, Україна, *E-mail: Beregnuk@gmail.com*

Бережнюк Иван Иванович – начальник, отдел таможенного оформления 1 таможенного поста «Святошин» Киевской таможни Государственной фискальной службы Украины, г. Киев, Украина, *E-mail: Beregnuk@gmail.com*

Berezhnyuk Ivan – Chief, Department of Customs Clearance of Customs Post "Svyatoshin" Kyiv Customs of State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine, *E-mail: Beregnuk@gmail.com*

Босенко Анатолій Віталієвич – аспірант, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: severovostok2009@gmail.com*

Босенко Анатолий Виталиевич – аспірант, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: severovostok2009@gmail.com*

Bosenko Anatoly – Postgraduate, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: severovostok2009@gmail.com*

Бугайова Марія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та організації виробництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: bmw87forever@mail.ru*

Бугаёва Мария Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и организации производства, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: bmw87forever@mail.ru*

Bugaeva Mariya – PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Economics and Organization of Production, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: bmw87forever@mail.ru*

Гамалій Володимир Федорович – професор, доктор фізико-математичних наук, завідувач кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: gvf-52@rambler.ru*

Гамалий Владимир Федорович – професор, доктор физико-математических наук, заведующий кафедры экономической теории, маркетинга и экономической кибернетики, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: gvf-52@rambler.ru*

Gamaliy Vladimir – Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Head of the Department of Economics Theory, Marketing and Economic Cybernetics, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: gvf-52@rambler.ru*

Журавльов Віталій Максимович – старший викладач кафедри економіки праці та менеджмент, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: stat_kntu@ukr.net*

Журавлев Виталий Максимович – старший преподаватель кафедры экономики труда и менеджмента, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: stat_kntu@ukr.net*

Zhuravlov Vitaliy – Senior Lecturer of the Department of Labor Economics and Management, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: stat_kntu@ukr.net*

Клименко Яна Васильевна – аспірант кафедри аудиту та оподаткування, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: Yana_Rud@bigmir.net*

Клименко Яна Васильевна – аспірант кафедры аудита и налогообложения, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: Yana_Rud@bigmir.net*

Klimenko Yana – Postgraduate of the Department of Audit and Taxation, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: Yana_Rud@bigmir.net*

Коваленко Маргарита Олександрівна – викладач кафедри управління персоналом та економіки праці, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна, *E-mail: kovalenkomargo@gmail.com*

Коваленко Маргарита Александровна – преподаватель кафедры управления персоналом и экономики труда, Запорожский национальный технический университет, г. Запорожье, Украина, *E-mail: kovalenkomargo@gmail.com*

Kovalenko Marharyta – Lecturer of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine, *E-mail: kovalenkomargo@gmail.com*

Кошик Олександр Митрофанович – старший науковий співробітник, кандидат економічних наук, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, м. Київ, Україна, *E-mail: akoshik@ukr.net*

Кошик Александр Митрофанович – старший научный сотрудник, кандидат экономических наук, ГО «Институт экономики и прогнозирования» НАН Украины, г. Киев, Украина, *E-mail: akoshik@ukr.net*

Koshik Olexsandr – Research Scientist, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), “Institute of Economics and Forecasting” of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, *E-mail: akoshik@ukr.net*

Легінькова Ніна Іллівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки та права, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: ninaleg57@mail.ru*

Легинькова Нина Ильинична – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента, экономики и права, Кировоградская летная академия национального авиационного университета, г. Кировоград, Украина, *E-mail: ninaleg57@mail.ru*

Leginkova Nina – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Management, Economy and Law, Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: ninaleg57@mail.ru*

Лисиченко Оксана Олександрівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту та фінансів, ОКВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія»», м. Жовті Води, Україна, *E-mail: oksana-lisichenko@yandex.ru*

Лисиченко Оксана Александровна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета, аудита и финансов, ОКВУЗ «Институт предпринимательства «Стратегия» г. Жёлтые Воды, Украина, *E-mail: oksana-lisichenko@yandex.ru*

Lisichenko Oksana – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Accounting, Auditing and Finance, Regional Municipal Higher Educational Institution "Institute of entrepreneurship "Strategy", Zhovti Vody, Ukraine, *E-mail: oksana-lisichenko@yandex.ru*

Магопєць Олена Анатоліївна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри аудиту та оподаткування, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: magserg@ukr.net*

Магопєц Елена Анатольевна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры аудита и налогообложения, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: magserg@ukr.net*

Magopets Olena – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Auditing and Taxation, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: magserg@ukr.net*

Медвідь Юрій Олександрович – науковий співробітник, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: juves_87@bk.ru*

Медвидь Юрий Александрович – научный сотрудник, Научно-исследовательский центр таможенного дела научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: juves_87@bk.ru*

Medvid Yuriy – Research Scientist, Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine, *E-mail: juves_87@bk.ru*

Нестеренко Юлія Олександрівна – аспірантка кафедри аудиту та оподаткування, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: yuliya_windrunner@mail.ru*

Нестеренко Юлия Александровна – аспірантка кафедры аудита и налогообложения, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: yuliya_windrunner@mail.ru*

Nesterenko Yuliya – Postgraduate of the Department of Audit and Taxation, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: yuliya_windrunner@mail.ru*

Несторишен Ігор Васильович – доцент, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем митної політики, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: nestor_nema@ukr.net*

Несторишен Игорь Васильевич – доцент, кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела исследования проблем таможенной политики, Научно-исследовательский центр таможенного

дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: nestor_nema@ukr.net*

Nestoryshen Igor – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Leading Researcher of Research Department of Issues of Customs Policy, Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine, *E-mail: nestor_nema@ukr.net*

Николеску Михай – PhD, професор, Департамент виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція, *E-mail: mihai@kth.se*

Николеску Михай – PhD, профессор, Департамент производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция, *E-mail: mihai@kth.se*

Nicolescu Mihai – PhD, Professor, Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden, *E-mail: mihai@kth.se*

Петіна Олександра Миколаївна – аспірантка кафедри економіки та організації виробництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: Sasha17925@mail.ru*

Петина Александра Николаевна – аспирантка кафедры экономики и организации производства, Кіровоградський національний технічний університет, г. Кіровоград, Україна, *E-mail: Sasha17925@mail.ru*

Petina Olexandra – Postgraduate of the Department of Economics and Organization of Production, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: Sasha17925@mail.ru*

Плинокос Дмитро Дмитрович – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіка праці, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна, *E-mail: ddplynokos@mail.ru*

Плинокос Дмитрий Дмитриевич – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Запорожский национальный технический университет, г. Запорожье, Украина, *E-mail: ddplynokos@mail.ru*

Plynokos Dmytro – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine, *E-mail: ddplynokos@mail.ru*

Попель Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу дослідження міжнародного досвіду та митної експертизи, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фискальної політики Університету державної фискальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: popelsa89@gmail.com*

Попель Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела исследования международного опыта и таможенной экспертизы, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: popelsa89@gmail.com*

Popel Sergey – PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Researcher of the Department of Research of International Experience and the Customs Examination, Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine, *E-mail: popelsa89@gmail.com*

Рашід Амір – PhD, професор, керівник відділу, Департамент виробничої інженерії, Школа індустріальної інженерії та менеджменту, КТН Королівський технологічний інститут, Стокгольм, Швеція, *E-mail: amirr@kth.se*

Рашид Амир – PhD, профессор, руководитель отдела, Департамент производственной инженерии, Школа индустриальной инженерии и менеджмента, КТН Королевский технологический институт, Стокгольм, Швеция, *E-mail: amirr@kth.se*

Rashid Amir – PhD, Associate professor, Head of unit, Department of Production Engineering, School of Industrial Engineering and Management, KTH Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden, *E-mail: amirr@kth.se*

Росва Ольга Сергіївна – асистент кафедри обліку та аудиту, Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна, *E-mail: Olga_RVA@mail.ru*

Роева Ольга Сергеевна – ассистент кафедры учета и аудита, Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривий Рог, Украина, *E-mail: Olga_RVA@mail.ru*

Roieva Olha – Assistant of the Department of Accounting and Auditing, Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Krivoy Roh, Ukraine, *E-mail: Olga_RVA@mail.ru*

Романюк Людмила Михайлівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та організації виробництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: ljudmyla.romaniuk@gmail.com*

Романюк Людмила Михайловна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и организации производства, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: ljudmyla.romaniuk@gmail.com*

Romaniuk Ljudmila – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Economics and Organization of Production, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: ljudmyla.romaniuk@gmail.com*

Руда Тетяна Василівна – старший науковий співробітник, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу дослідження міжнародного досвіду та митної експертизи, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: bulovich_2006@ukr.net*

Руда Тетяна Василівна – старший научный сотрудник, кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела исследования международного опыта и таможенной экспертизы, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: bulovich_2006@ukr.net*

Ruda Tatiana – Research Scientist, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Leading Researcher of the Department of Research of International Experience and the Customs Examination, Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine, *E-mail: bulovich_2006@ukr.net*

Руденко Микола Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, Черкаський навчально-науковий інститут, Державний вищий навчальний заклад "Університет банківської справи", м. Черкаси, Україна, *E-mail: Mykola_rudenko@mail.ru*

Руденко Николай Викторович – кандидат экономических наук, доцент, Черкасский учебно-научный институт, Государственное высшее учебное заведение "Университет банковского дела", г. Черкассы, Украина, *E-mail: Mykola_rudenko@mail.ru*

Rudenko Mykola – PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor, Cherkasy Educational Institute State Higher Educational Institution "Banking University", Cherkasy, Ukraine, *E-mail: Mykola_rudenko@mail.ru*

Селезньова Ольга Олександрівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, факультет економіки та управління в будівництві, Одеська державна академія будівництва та архітектури, Одеса, Україна, *E-mail: olya-v@ukr.net*

Селезнева Ольга Александровна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, Одесская государственная академия строительства и архитектуры, Одесса, Украина, *E-mail: olya-v@ukr.net*

Seleznova Olha – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Marketing, Faculty of Economics and Management in Construction, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa, Ukraine, *E-mail: olya-v@ukr.net*

Туржанський Віталій Анатолійович – доцент, кандидат економічних наук, заступник завідувача відділу наукових досліджень з економічних питань митної справи, Державний науково-дослідний інститут митної справи, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: turzhansky81@gmail.com*

Туржанский Виталий Анатольевич – доцент, кандидат экономических наук, заместитель заведующего отдела научных исследований по экономическим вопросам таможенного дела, Государственный научно-исследовательский институт таможенного дела, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: turzhansky81@gmail.com*

Turzhanskyi Vitaliy – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Deputy Head of the Department of Research of Economic Customs Matters, Customs Research Center, Research

Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmeltsky, Ukraine, *E-mail: turzhansky81@gmail.com*

Фільштейн Леонід Михайлович – професор, доктор економічних наук, професор кафедри економіки праці та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: filstein2015lm@gmail.com*

Фильштейн Леонид Михайлович – профессор, доктор экономических наук, профессор кафедры экономики труда и менеджмента, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: filstein2015lm@gmail.com*

Filstein Leonid – Professor, Doctor of Economics, Professor of the Department of labor Economics and Management, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: filstein2015lm@gmail.com*

Фрунза Світлана Анатоліївна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та планування, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: frunzasa@rambler.ru*

Фрунза Светлана Анатолеевна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и планирования, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: frunzasa@rambler.ru*

Frunza Svitlana – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Finance and Planning, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: frunzasa@rambler.ru*

Харченко Ігор Валерійович – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та організації виробництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: dotsent59@mail.ru*

Харченко Игорь Валериевич – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и организации производства, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: dotsent59@mail.ru*

Kharchenko Ihor – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Economics and Organization of Production, Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine, *E-mail: dotsent59@mail.ru*

Хома Дмитро Михайлович – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри обліку, аудиту та фінансів, Приватний вищий навчальний заклад «Університет економіки і підприємництва», м. Хмельницький, Україна, *E-mail: dmitriy_khoma@ukr.net*

Хома Дмитрий Михайлович – доцент, кандидат экономических наук, заведующий кафедры учета, аудита и финансов, Частное высшее учебное заведение «Университет экономики и предпринимательства», г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: dmitriy_khoma@ukr.net*

Khoma Dmytro – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Head of the Department of Accounting, Auditing and Finance, Private Higher Educational Establishment "University of Economics and business", Khmeltsky, Ukraine, *E-mail: dmitriy_khoma@ukr.net*

Шишкіна Тетяна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань», м. Київ, Україна, *E-mail: tatiya963@rambler.ru*

Шишкина Татьяна Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Частное высшее учебное заведение «Университет современных знаний», г. Киев, Украина, *E-mail: tatiya963@rambler.ru*

Shyshkina Tetiana – PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogic Sciences), Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Private Higher Educational Institution "University of contemporary knowledge", Kyiv, Ukraine, *E-mail: tatiya963@rambler.ru*

Наукові праці

Кіровоградського національного технічного університету

Економічні науки

Збірник наукових праць

Випуск 29

Відповідальний за випуск І.В. Смірнова

Комп'ютерна верстка Н.В. Ропай

Тиражування О.Г. Каліч

Здано в набір 26.05.2016. Підписано до друку 06.06.2016. Формат 60x84 1/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Високий друк Умов. друк. арк. 25,25
Тираж 300 прим. Замовлення № 0132.

*Приватне підприємство «Ексклюзив-Систем»
Свідоцтво № ДК 4470 від 17.01.2013р.
25006, м. Кіровоград, вул. Шевченка, 25
тел./факс 24-35-53*